

СЧАСТЬЕ ФАНТАСТИЧНОЕ ОПОВІДАННЯ

Зміст

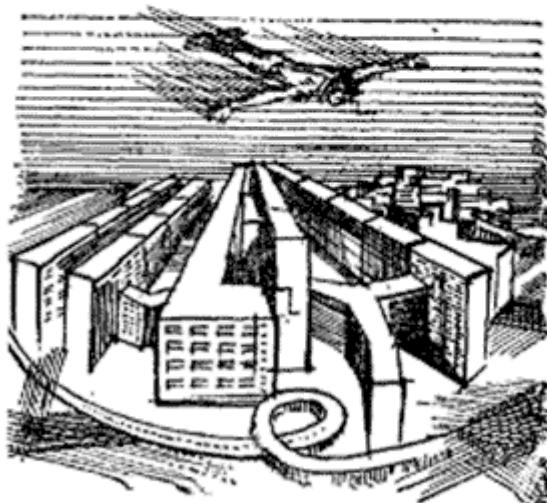
Від давнього історичного минулого до далекого майбутнього — така амплітуда творчих пошуків сучасних українських фантастів, оповідання яких представлені в збірнику. Для всіх творів характерні динамізм оповіді, гострота постановки проблем, тісна тематична прив'язаність до сьогоднішнього дня.

- [СУЧАСНЕ ФАНТАСТИЧНЕ ОПОВІДАННЯ](#)
 - [Олесь Бердник](#)
 - [Олесь Бердник](#)
 - [Василь Бережний](#)
 - [Наталя Гайдамака](#)
 - [Андрій Дмитрук](#)
 - [Наталя Конотопець](#)
 - [Наталя Околітенко](#)
 - [Галина Пагутяк](#)
 - [Леонід Панасенко](#)
 - [Олег Романчук](#)
 - [Олег Романчук](#)
 - [Ігор Росоховатський](#)
 - [Ігор Росоховатський](#)
 - [Микола Рябчук](#)
 - [Віктор Савченко](#)
 - [Віктор Савченко](#)
 - [Олександр Тесленко](#)
 - [Олександр Тесленко](#)
 - [Олександр Шарварок](#)
 - [Валерій Шевчук](#)
 - [Валерій Шевчук](#)
 - [Валерій Шевчук](#)
- [ГУМОРИСТИЧНА ФАНТАСТИКА](#)

- [Сергій Кисельов](#)
- [Геннадій Літневський](#)
- [Станіслав Павловський](#)
- [Станіслав Павловський](#)
- [Станіслав Павловський](#)
- [Юрій Прокопенко](#)
- [Юрій Прокопенко](#)
- [Юрій Прокопенко](#)
- [Юрій Ячейкін](#)
 - [Угода](#)
 - [Ранок вечора мудріший](#)
 - [Липень 2001. П'ята експедиція](#)
 - [Роздріб](#)
 - [Екзамен](#)
 - [Подорож ювілейна](#)
 - [Сліди в часі](#)
 - [Нормальна ненормальна людина](#)
 - [Мара](#)
 - [Спляча красуня](#)
- [В ОКЕАНІ ТРИВОГІ НАДІЙ](#)
- [ПРО АВТОРІВ](#)
- [ЗМІСТ](#)

СУЧАСНЕ ФАНТАСТИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

СУЧАСНЕ
ФАНТАСТИЧНЕ
ОПОВІДАННЯ

КІЇВ
ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ "МОЛОДЬ"
1990

Редакційна колегія:

ШЕВЧУК В. О. (голова), ДОНЧИК В. Г., ПАВЛОВСЬКИЙ С. С, ПОПСУЄНКО Ю. Г., СЛАБОШПИЦЬКИЙ М. Ф., СЛАВИНСЬКИЙ М. Б., ФЕДОСЕНКО О. М.

Упорядник О. К. ТЕСЛЕНКО

Автор післямови О. П. ЄМЧЕНКО

Художнє оформлення А. П. ШЕВЧЕНКО

ФАНТАСТИКА

Олесь Бердник

ДВІ БЕЗОДНІ

Серце творить світи.

З афоризмів Сходу

Молодий вчений Роберт Сміт гаряче вмовляв свою дружину Маргарет:

— Це єдиний вихід. Єдиний, збагни, люба Ма. Світ оскаженів. Світ пожере сам себе. Схід проти Заходу. Захід проти Сходу. Арсенали тріщать від ядерних потвор. Ще день. Ще два. Хай рік. І смерч промчиться над планетою. І не лишиться нічого живого. А я бажаю жити. Просто жити і любити тебе...

— А наші діти, Роб? — зітхнула тихенько Маргарет, жалібно глянувши на чоловіка блакитними прозорими очицями.

— Їм буде ще краще. Вони не знатимуть цього проклятого світу. Вони звикнуть до нового царства. Там буде своя романтика, інші радощі буття...

— Мій Роб... Але ж небо, зорі... Боже мій! Як забути їх? Люди прагнуть у небо. Може, космос змінить їх... Давай зачекаємо, Роб!

— Hi! — палко скрикнув учений і стиснув свій маленький сухий кулак. Бліде обличчя його грізно нахмурилось. — Hi, Ma! Вони ніколи не перемінятися. Вони й на інші планети перенесуть свою ворожнечу, кинуть у хаос далекі світи. Та не дійде до того! Люди задихнуться в радіоактивній хмарі вже в найближчі роки. А зорі? Що зорі? Я тобі захоплю кольоровий фільм з небесними сузір'ями. Будеш дивитися. А діти не бачитимуть неба. Адже ми не бачимо сфер інших вимірів? Навіть заперечуємо їх. Так і наші діти. Для них неба не існуватиме. Ma! Годі сперечатися. Завтра ми будемо в новому світі. Яка радість! Тиша. Спокій. Нірвана. Справжня Нірвана. Повне забуття земного світу...

— Я підкоряюсь тобі, — прошепотіла безвладно Маргарет, опустивши голову. — Я люблю тебе, Роб...

Він обняв її, поцілував у голову, глибоко вдихнув запах її пухнастих золотих кіс.

— О радість! Нема вищої в світі. Кохана жінка... Тиша... Ми створимо золотий вік для себе і для нащадків. Обмежимо кількість нових народжень. Роботи створять все необхідне. Нам залишиться лише насолода кохання і розваги. Мільярди років попереду. Мільярди...

Маргарет мовчала, заплющивши очі. Лише вії у неї трептіли, коли гарячі губи чоловіка торкалися її щік та шиї.

На світанку вони виїхали з міста. Кам'яний, залізобетонний, пластмасовий і скляний колос прокидався, ричав, здригався. Ще миготіли збліяклі неонові реклами, ніби втративши силу від нічних вогняних оргій. Хлопчаки бігали на перехрестях вулиць, вигукуючи хрипкими голосами:

— Проект військової бази на Місяці. Вся Земля під контролем! Інтерв'ю з професором фон Гроуном!

Роберт презирливо мугикнув, глянув на дружину, яка куталася в нейлонову шубку.

— Ось тобі їхній Космос. Ось тобі зорі, Ма! Земля дає тобі на прощання добрячий доказ моєї правоти!

Маргарет не обізвалася. Дивилася на галасливих хлопчаків-газетярів, на самотні постаті полісменів, на запізнілих закоханих, що втомлено поверталися з позаміських парків та лісів. Сум і ніжність відбивалися в прозорому погляді жінки, ніби вона хотіла з собою понести згадку про такий химерний, такий хаотичний, непослідовний, страшний, чудовий світ. З собою... в царство тиші й забуття...

Авто вискочило на заміську автостраду, помчало сірою бетонною стрічкою на захід. Незабаром на обрії з'явилася синя смуга океану. Над нею багровіли пір'ясті хмари, осяні ранковим сонцем.

Роберт вивів машину просто до берега. Колеса забуксували в піску. Він вимкнув мотор, сказав:

— Вилазь. Приїхали.

Біля берега стояло ще кілька авто. На хвилях гойдався катер. Гладкий веселий чоловік махав рукою, кричав:

— Вже всі зібралися. Ждемо лише вас, Роб!

Роберт і Маргарет привіталися, перебралися на катер. Рушили в океан. Вологі бризки кропили личко Маргарет, холодне повітря приємно кололо в грудях.

Вона дивилася на сонце. Гаряча вібруюча куля повільно підіймалася над обрієм, яснішала, переливалася іскрами. Маргарет відчула біль у серці, несказанну тугу. Роберт стиснув її руку, мовив:

— Ось глянь. Підводний човен...

З хвиль з'явилася рубка з перископом. З люка виглядали люди, весело щось гукаючи. Маргарет не чула нічого, не розуміла, де вона, що з нею. Мов уві сні, перебралася з катера на підводний човен, віталася з людьми. Здавалося, що мине кошмар, вона прокинеться в своїй постелі, вранці бачитиме синє небо, вночі тріпотливі зірки, вдихатиме свіже повітря серед густого лісу, збиратиме товстоногі, пахучі гриби в гаях...

Кошмар не минав. З тріском закрився люк над головою. В коридорі, яким вона йшла за Робертом, спалахнуло мертвотне світло. Чоловік підвів її до широкого ілюмінатора. За прозорою шибкою хвилювалася зелена глибінь. В ній горіла самоцвітами якась велика куля.

— Що то? — прошепотіла Маргарет.

— Сонце, — байдуже озвався Роберт, сідаючи в зручне крісло.

— Сонце, — ніби луна, — повторила жінка.

Помчали вгору повітряні бульбашки. Самоцвітна феєрична куля потъмяніла, розплівлялася, зникла. Тихо гули машини. Мовчали люди в салоні. Темніла вода за ілюмінатором, наливалася чорнотою.

— Роб... І це назавжди?

— Назавжди, Ма...

— Боже мій... Я вмру від суму.

— Звикнеш, Ма... Я буду з тобою.

— Сонце... Воно зникло, воно вмерло для мене...

— У тебе буде сто сонць, Ма. Ми створили все, що треба людині...

— О Роб, навіщо я згодилася. Навіщо! Краще б я вмерла під зорями...

21 серпня 19... року група вчених та кілька багатих людей Америки зі своїми сім'ями покинули континент. Вони занурилися на підводному човні в глибини Тихого океану. В потаємному місці морського царства давно було створено підводне місто. В ньому приготували все, що потрібно для життя людей: фабрики біосинтезу, житлові приміщення, енергетичні споруди, майстерні для конструювання нових роботів і ремонту старих. Жителі могли не втрутатися в механічне обслуговування міста — все робилося автоматично. Творці міста мали одну мету — забезпечити собі й нащадкам безтурботне, щасливе життя. І насамперед — втекти від загрози смерті, яка витала над планетою.

У новому місті за якийсь час народилися діти. У Маргарет і Роберта з'явилася красуня донька. Мати назвала її Зорею. Діти не знали земних умов, не чули нічого про існування безмежжя. Вони росли під товщею води, гуляли в легких костюмах поміж водоростями, гралися з рибами, змагалися з драконами морських глибин.

Котився час. Ніхто не знов, що діялося на поверхні планети. Старші жителі вмирали. Роботи справно готували новим людям їжу, вбрания, костюми для підводного плавання. Та ось виросла Зоря. І стала прекрасною стрункою дівчиною з таємничим поглядом прозорих зеленкуватих очей. Одного разу запитала вона у своєї сивої матері:

— Моє ім'я Зоря, мамо. Що воно означає?

— Я не можу пояснити цього, доню, — прошепотіла Маргарет, що лежала на ліжку, чекаючи смерті. — Ти не зображенеш. Треба побачити зорю, щоб знати, що вона означає...

— А де її побачити, мамо?

— В небі, доню...

— Небо... Що це таке, матусю? Я не чула такого слова в нашій школі...

Мати зітхала, сумно дивилася на доньку, і слізози з'являлися на її очах.

— Тобі погано, матусю, — лякалася Зоря. — Гаразд, я не буду питати...

У підводному гроті поховали стару Маргарет. Роберт — посивілий і пожовкливий — годинами просиджував біля прозорої віконниці салону, дивився на химерні скелі, що здіймалися над місцем її останнього притулку.

Зоря тихо наблизялась до нього, схилялася до плеча, тихенько запитувала:

— Ми вже не побачимо маму?

— Ні, доню...

— А чому, татусю? Чому? Мені сумно без неї...

— Такий закон природи...

— Не розумію тебе, татку. А скажи мені, що таке небо? І що таке зоря?

Роберт підозріло дивився на доньку, запитував:

— Хто тобі казав такі дивні слова? Зоря — це просто звукосполучення... нічого не означає... Воно подобалося мамі... А небо — це абстракція. Уявна сфера. Розуміш? Уявити можна все, хоч його насправді нема...

— Дивно, — шепотіла Зоря. — А ще скажи, як ми потрапили у це дивне місто? Звідки воно взялося? Хто створив мовчазних металевих роботів?

— Природа створила, — скupo сказав батько. — Не думай про те, доню. Насолоджується життям. Знайди собі друга, забавляйся з ним.

— Я не люблю хлопців, — сказала дівчина, огидливо скривившись. — Вони якось дивно дивляться на мене. А чому — не знаю. Я втікаю од них у хащі водоростів. Там мені приємніше на самоті. Татку, а що над нами вгорі?

— Де вгорі? — тривожився батько.

— А там, куди летять повітряні бульбашки з моого акваланга. Я піднімалася високо вгору і одного разу помітила щось барвисте, веселе і ясне. Воно було кругле й сяюче. Мені хотілося піднятися ще вище, та тут з'явилася акула, і я пірнула назад. Татку, що воно таке було?

— Галюцинація, — понуро мовив батько. — Від перевтоми. Ти піднялася в заборонену сферу, доню. Не дозволяю цього робити. Бо загинеш. Чуєш?

— Чую, татку, — зітхнула Зоря. — Але яка ж вона радісна, татку, та чарівна галюцинація...

Поховали в гроті й Роберта Сміта. Поховали всіх перших жителів, засновників підводного міста. Нащадки їхні сонно животіли в розкішних салонах, грубо парувалися після ситої їжі, плодили дітей. Згодом закрилися школи. Нові діти не хотіли вивчати ні мови, ні примітивні знання, які були визначені для навчання ще творцями міста.

Лише Зоря не могла задовольнитись бездумним існуванням. Вона знову й знову згадувала своє чарівне видіння. Їй хотілося ще пережити його. Та батькова заборона стримувала це бажання.

Молоді хлопці вперто переслідували її. Зоря втікала від них через шлюз в океан, ховалася в водоростях. Та напасники не відступали. В їхніх очах з'являлася лютъ і звіряче бажання. Одного разу її підстерегли в хащах, схопили.

Сильні цупкі руки м'яли її тіло, тягли до шлюзу. Зоря відчайдушно вдарила ногами в груди ґвалтівнику, вирвалася, стрімко помчала вгору.

Зникало в зеленій глибині місто. Миготіли навколо тіні риб.

«Хай умру, — думала Зоря, — зате побачу чудову мрію. Не хочу повертатися назад. Хай умру краще».

Батько казав, що там, вище, нема нічого. Порожнечा, небуття. Там сфера смерті. Вона хоче побачити ту сферу. Вертатися назад? На глум, на муку? На нікчемне животіння?.. Нізащо!

Навколо світлішало. З'явилися якісь яскраві цятки. Заграто оранжево-срібними барвами велике кружало.

«Видіння», — подумала Зоря.

Тільки воно не таке яскраве, як тоді. Але все одно чарівне. Товща води скінчилася. Дівчина опинилася на поверхні, вражено скрикнула.

Перед нею виник Беэмір, засіяний міriadами світлих вогнів. Серед них пливло сріблясте кружало, сіяло на поверхню океану мерехтливі краплі вогнів.

Зоря хлюпнула жменю води, розбризкала її в повітрі. Феєричним водограєм заіскрився простір.

«Невже це сфера смерті? Така чарівна? Така казкова? Чому не говорив батько про її красу? Це не галюцинація. Ні. Я відчуваю — мій розум сприймає нову, велику реальність!»

Теплий вітер обвівав її шию. Вона відчула його подих, здивувалась. Отже, не порожнеча. Є повітря. Може, ним можна дихати?

Зоря зірвала маску. Запахи моря хлюпнули в груди, тонкий дух квітів і дерев, що котився від темного масиву на обрії, сп'янів дівчину.

Обдурив... Обдурив батько! Але навіщо? А мама знала. Знала і мовчала... Ось чому вона плакала. І назвала Зорею. Може, зорею зветься оте чарівне кружало? Воно пливе в небі. Мабуть, що так. Мама казала, що треба побачити небо і зорі, щоб збагнути, що воно таке...

Щось прокидалося в єстві дівчини, заснулі почуття вертали до життя, бентежили. Здавалося, що вона колись вже бачила і зорі, і небо. Милувалася неосяжним простором і трепетно чекала когось ясного й бажаного...

Де це було? Коли?

Що вона робитиме в нововідкритому світі? Як житиме? Невже доведеться загинути під покривом такої краси? Чи повернутися назад? В зелену глибінь? До сонних жадібних слизняків, які бажають насолодитися її тілом? Ніколи!

Вона ляже горілиць. Хай колише її океан. А зорі співатимуть нечутні пісні. Вона засне. І помре щасливою.

Дівчина заснула в обіймах моря.

А коли прокинулася, зорі втікали з неба. Небо ж синіло, ясніло, і пухнасті хмаринки на ньому палахкотіли мінливими вогнями. Зоря зойкнула від несподіванки. Куди втікають зорі? Чи повернуться вони знову?

На обрії вставало червоне кружало. Радісно-здивовано дивилася на нього дівчина. Кружало швидко піднімалося в небі,

гарячіло, наливалося золотими барвами. І ось уже не можна дивитися на нього. Воно затопило весь простір веселим життєрадісним сяйвом.

Зоря оглянулася навколо. Зовсім недалеко від неї синіла смуга берега. На ній колихалися високі дерева. Біліли ніжні граціозні споруди.

«Невже тут є люди?» — подумала дівчина.

А втім, усе можливо. Батько обдурив її. Казав, що порожнеча, а тут — запашне повітря. Казав галюцинація — а тут неосяжний простір і дивні, казкові світила. Казав, що сфера смерті, а тут якісь рослини й будівлі.

Вона попливла до берега. Білопінний прибій хлюпав у скелі. Зоря обережно ступала по дну, сторожко дивилася вперед.

Між камінням з'явилася постать. Дівчина злякано зупинилася. На неї дивився юний високий хлопець. Вітер грався

білим чубом, бронзово блищала могутня постать, вогнем палахкотіли чорні очі.

Він здивовано крикнув:

— Звідки ти? Щось я не бачив тебе на острові! Дівчина не могла промовити й слова.

— Ти що, німа? Може, з якогось судна? Треба допомогти?

Зоря поворухнулась, несміливо всміхнулася, хрипко сказала:

— Я звідти... — і показала у воду.

Хлопець засміявся.

— Дотепно. Нова русалка. Але я тебе не боюся. Навіть можу поцілувати. Бо ти прегарна-таки. Чарівна...

Дівчина слухала його речі, мов найкращу музику. Що він каже? І як багато незнайомих слів. Він милується нею. І в очах його сяє ніжність.

— То тут є життя? — несміливо запитала Зоря.

— Де? — здивувався хлопець.

— Над океаном...

— Життя є скрізь. Ти хвора, чи що? Скажи серйозно — звідки ти?

— Я ж сказала, — мовила дівчина. — З-під води. Там місто. Мої батьки вмерли. А я зненавиділа своє життя. І вирішила вмерти у сфері смерті. Так сказав батько. А тут життя. Тут неосяжність. І зорі. Тільки вони чомусь зникли...

— Зажди, зажди, — скрикнув хлопець, і його обличчя спохмурніло. — Ось воно що! Чув я про підводне місто. Вчені шукали його. Але досі не знайшли. То ти народилася там?

— Там.

— Про це писали, — сказав хлопець. — Група людей втекла з поверхні землі під воду, щоб вижити. Боялися війни. А війни вже давно й духу нема. Мир на планеті. Польоти в небо, зустрічі з іншими розумними істотами...

Дівчина поволі наблизялася до берега, простягла руки до хлопця. Зачудовано шепотіла:

— Ти не примара? Не галюцинація? Невже я справді бачу тебе...

Юнак несміливо ступив до неї, глянув у її зеленкуваті, як смарагд, як незмірна морська глибінь, очі. Торкнувся пестливо пальцями її блідої щоки, погладив лебедину шию.

— Ти гарячий, — сказала вона. — Мені радісно від твого доторку. Лише мати так пестила мене. Люби мене. У мене нікого нема...

Очі хлопця затуманилися від незбагненного почуття. Дивна поява дівчини, її неземна краса, її химерна доля стрепенули його серце, схвилювали кров. Він обняв тонкий стан, пригорнув її до себе, прохолодну й чарівну.

Зоря дивилася в безмежне блакитне небо, плакала. І в прозорих краплях грали радісні промені сонця...

Олесь Бердник

ХОР ЕЛЕМЕНТІВ

Космос відбивається в зіниці кожного ока...

З афоризмів Сходу

І досі не знаю — було це чи ні...

Довго не хотілося мені розповідати про той химерний випадок. Боявся, щоб не сміялися. Та істина вимагає свого. Я мушу сказати...

Це сталося минулого літа. Я поїхав на канікули до бабусі, що жила на березі Сули, на Сумщині. Село ховалося в розкішних садах, з високої кручі видно було голубе марево лісів і полів. Глибоко порізані яруги зеленіли буйною заростю. Привітавшися з бабусею, розцілувавшись, наговорившись, напившись узвару і вишневої напивки, я одразу ж побіг до Сули.

Тиха річечка зачарувала мене. Ледве-ледве струмилася вода, в прозорій глибині весело метушилися риби п пуголовки, ніжно шепотів древні казки стрункий очерет.

Я роздягнувся, пірнув у прохолодний потік, поплив до мальовничої купки людей, понюхав жовті медові квіти, полежав горілиць на воді, дивлячись у небо.

Повернувшись на берег, одягнувся і, освіжений, радісний, рушив до гаю. Хотілося погуляти серед зеленого царства на самоті.

Вузька стежка в'юнилася серед молодого дубняка. Потім почала підійматися на кручу — до села. Я звернув з неї в гущавину. Пробираючись між кущами терну і глоду, між густим сосняком. Змішаний запах живиці й грибів паморочив голову, тривожив серце.

Я сів на пеньку, заплющив очі. І одразу ж почув звуки скрипки.

Хтось недалеко грав. То була знайома мелодія української пісні «Дивлюсь я на небо». Мелодія пливла урочисто, але дуже динамічно. Я не підберу іншого слова. Саме динамічно. Пружно, активно, сильно. Пізніше мені здалося, що в тій мелодії було не прохання крил для польоту в небо, а здійснення тієї віковічної мрії. А може, то лише мої пізніші домисли. Хто знає?..

Я дуже здивувався. Цікаво, який це дивак забрів у гущавину, щоб тут вправлятися в музиці? Може, нещасливий сільський аматор, якого жінка виганяє з хати? Так ні ж, грає він чудово і навіть незвичайно. Залюбки такого б слухали і вдома, і в клубі. Чи не приїжджий студент консерваторії знайшов собі самотній притулок та й любо розмовляє з природою? Мабуть, що так...

Я вирішив познайомитись з таким оригіналом. Підвівши з пенька, рушив на звуки скрипки. Мелодія замовкла. Почулися негучні металеві звуки. Ніби хтось ударяв молоточком по великій порожній цистерні. Я ще більше здивувався. Виявляється, окрім музиканта, тут недалеко ще й слюсарна майстерня. То вже зовсім дивно!

Я наблизився до великої галівини. Сонце заливало її радісним промінням і освітлювало химерну, несподівану в цьому місці споруду. Над чотирма високими палицями-опорами було напнuto шатро з білого брезенту. Під шатром лежала велика — на три метри в діаметрі — куля, складена з великих фіолетових шестигранників. Дивна споруда навіть у затінку мінилася феєричним, неяскравим світлом, від якого боліли очі. Біля кулі сидів старий дід у вишитій сорочці, з довгою білою бородою. Він мугикав під ніс пісню, поклепуючи молоточком по шестиграннику.

Я спантеличено завмер. Що б це могло означати? Фокусник приїжджає, чи що? А може, якась експедиція? На що схожа химерна куля? Зонд? Та ні. Астрономічний прилад? Не схоже.

Дід залишив молоточок, взяв до рук скрипку. Потер смичок каніфоллю. Кашлянув, ніби прочищаючи голос. Потім тихенько замугикав:

Давно на нас чекають далекії планети,
Далекії планети, чудеснії краї...

Після цього він торкнувся рукою якогось невідомого пристрою. То була сферична колба з цілою мережею трубок і кабелів. Всередині тієї посудини заграли фонтанчики різnobарвних рідин. А може, й не рідин. У всякому разі, так мені здалося...

Дід одразу ж заграв на скрипці пісню, яку перед тим мугикав. І знову я здивувався. Звичайна, вже тривіальна для вуха мелодія здавалася новою, значущою і глибокою за внутрішнім змістом. А струмені в колбі спліталися в центрі пристрою в бузкову хмаринку, закручувалися спіраллю, осідали вниз.

Оце так дивина! Ніби в казці. Ніколи б не подумав, що в невеличкому гаю над Сулою, в самотині, якийсь дивак займається таємничими дослідами. Треба спитати бабусю. Вона, безумовно, знає, яка сюди експедиція приїхала...

Я тихенько, щоб не турбувати дослідника, рушив назад. І коли вибрався на стежину, почув тиху мелодію: «Орлику сизий, соколе бистрий, що вік на волі, в завидній долі...»

Бабусю я знайшов у саду. Вона, скрушно хитаючи сухенькою головою в чорному очіпку, обрізувала гіллячки на яблуні, оповиті павутиною з червою всередині.

— І нащо то господь сотворив усяку нечисть? — бубоніла вона під ніс. — Краса така дивовижна розквітає собі, веселить людей і природу, а тут — на тобі! — нечистий дух несе черв'яка, їсть поїдом листячко, щоб тобі добра не було!..

— Бабусю, — перебив я її філософські роздуми, — що там за вчені приїхали до нас? Експедиція, чи що?

— Які вчені? — здивувалася стара.

— Та тут, в гаю, намет стоїть великий. На скрипці грає якийсь дід.

— Не чула, голубе! Не чула. То, може, тобі приснилося? Я хотів заперечити бабусі, що, мовляв, ще своїм очам довірю, але прикусив язика. А що як і справді мені приверзлося? Запахи лісу, сонячне проміння, феєрія весняного гаю...

У мене визріло раптове рішення. А чого я, власне, боюся? Треба звернутися до діда, запитати.

Я гайнув назад по крутій стежині. Схвильовано почав пробиватись серед гущавини в той бік, де чулася пісня. Від галявини долинали звуки молотка. Ну от, яка ж галюцинація? Не може приверзтися двічі одне й те ж саме!

Я дістався до галявини. Дід сидів, як і раніше, на стільці, клепаючи молоточком по кулі. Я тихенько кашлянув. Дід, не обертаючись, сказав:

— Підходь, не бійся. Треба було одразу підходити, першого разу...

Отже, він бачив мене ще тоді? Нова загадка...

— Драстуйте, — сказав я ніяково. — Пробачте, що потурбував. Чую, щось дзвенить, співає. Думаю — дай подивлюся...

— Не виправдовуйсь, — ласково сказав дід. — Нічого злого не зробив. Звичайнісінький інстинкт дослідника. Ти, здається, на математичному факультеті навчаєшся?

— Точно, — сказав я, дивуючись. — А ви звідки знаєте?

— Я все, брат, знаю, — сказав дід, нарешті глянувши на мене.

Очі в нього були ясні, блакитні. В них відбивалося небо, пухнасті хмаринки, ніжно-зелені верхів'я молодих дубів. Волосся і борода білі-білі, як лебединий пух, а обличчя сухе й жовте, як пергамент. Здавалося, дмухне вітер — і дід полетить у просторі, як павутинка бабиного літа. Ані статура діда, ані його одяг — проста вишита сорочка — не вказували, що він вчений або ж якийсь дослідник. Найвиразніше його можна було б прийняти за пасічника чи садівника. Але ж знає він, з якого я факультету, — отже, певно, викладач університету...

— А де ж інші? — несміливо запитав я.

— Хто інші? — всміхнувся дід.

— Члени експедиції.

— Я сам. Ніякої експедиції нема.

— А що ж ви досліджуєте? Я ще не бачив такого дивного апарату...

— Я, брате, не досліджую. Я готуюсь до польоту в інші світи...

Холодок прокотився в мене поза спиною. Не інакше, як божевільний.

Дід строго посварився тонким коричневим пальцем.

— Не вміш володіти думкою, брате. Несолідно це: не знаючи в чому справа, думати про людину негоже...

— Та я ж нічого, — збентежився я.

— Ще гірше, — нахмурився дід, — обманюєш. Адже думав, що я божевільний?

Я загорівся і, певно, був червоний, як печений рак. Дід засміявся.

— Хе-хе. Молоде-зелене. Гаразд, пробачаю на перший раз. Отже, повторюю, — готуюсь до польоту в інші світи...

— На цьому...

— Еге ж, у цьому апараті...

Я торкнувся пальцем фіолетової кулі. Вона похитнулася.

— Пробачте, — вибачливо сказав я, — але ж... якось не віриться. Літають у космос на ракетах, молоді хлопці-космонавти...

— Отож-бо є, — сумно сказав дід. — Я писав-писав у Космоцентр: візьміть та візьміть мене, страх як хочеться перед смертю побувати серед зірок. Hi! Не захотіли. Дуже ввічливо мені відмовили, сказали, що мої жарти недоречні. Лише одна добра душа написала, що моя мрія здійсниться не в тому плані... Встановлять на інших планетах телепередачі, і я побудую в далеких світах з допомогою телекрана... Спасибі й за це. Та справа в тому, що мене не цікавить картинка на екрані. Я хочу сам особисто побувати в Космосі. Щоб мене оточив зоряний безмір, щоб я побачив інші світанки, інших істот, а може, і людей не наших... Хіба ж порівняєш таку мрію з якимось телевізором?

— Але я не розумію...

— Скоро зрозумієш, — сказав дід. — Все дуже просто. Я переконався, що мені не пощастиТЬ полетіти, так би мовити, з офіційним екіпажем, і тоді вирішив зробити це самостійно... Що з тобою? ТИ все ще не довіряєш?

— Пробачте... не знаю вашого ім'я...

— Дід Гриць моє ім'я. Так і зви мене...

— Хм... Пробачте, діду Грицю... але все-таки дивно чути такі слова в атомний вік: мене не взяли в космічний політ і тоді я вирішив самостійно...

— Чому ж дивно? Саме тому, що космічний вік, нічого дивного й нема. Є технічні можливості, є знання...

— Тепер одинаки винаходів не роблять, — авторитетно заявив я.

— Брехня, — всміхнувся дід Гриць, поворушивши пухнастими бровами. — Завжди одинаки винаходили. А колектив лише здійснював. До речі, і я користуюся послугами колективу. Все, що використовую, придбав у державних магазинах, в лабораторіях. Друзі помогли. Еге, та мені нема коли сперечатися з тобою. Хочеш слухати — слухай, а ні — то не заважай. Сідай сюди, на оцей стілець. Я трохи втомився, хочу спочити, то можна й побесідувати. Тільки не перебивай. Так от. Я вирішив полетіти в космос самостійно! Яким чином? Ракети я не зроблю, в школу космонавтів мене не приймуть, астрального тіла я виділяти з себе не вмію, так як індійці, щоб літати в інші сфери... Думав я, гадав... Довго думав... І зрештою додумався. Я розробив цілком інший принцип польоту — простий і зручний. Він буде доступний кожному. Дешево, просто, швидко, портативно. Невидані перспективи. Я вирішив зробити невагомий метал...

— Кейворит Уелса, — перебив я. — Нереально...

— Хм, які ви швидкі, — іронічно буркнув дід. — Прочитали якогось дивака і гуртом повторюєте, як папуги! Всі ви такі — верхогляди! Кейворит неможливий, вічний двигун теж неможливий...

— Навіть є постанова така, щоб не розглядати проектів вічного двигуна, — ображено підхопив я.

— Ідіотська постанова, — лагідно промовив дід. — Долонею закривають сонце такі законодавці. Вічний двигун не лише можливий — він існує. Сам Космос є вічний двигун. Тихо, не перебивай. Тепер я мовитиму не про двигун, а про невагомість. Кілька слів про те, як я йшов у своїх пошуках, яким шляхом.

Дід схилився до землі, зірвав блакитну квітку дзвіночка, потім підняв тогорічний гнилий листочок. Те й інше поклав на долоню. Показав мені.

— Чим відрізняється одне від одного? — коротко запитав він.

— Як чим? — розгубився я. — Одне живе, а друге — мертвє...

— Різниця не по суті, — строго сказав дід. — Не вміш глибоко мислити. І те живе, й те. Тут макро життя, там — мікро життя. Та й в неорганічних речовинах — теж є житія, тільки на нижчому рівні. Але я не про те. В квітці життя високоорганізоване, в ньому ми маємо більш-менш довгочасну симфонію елементів, які його складають, а в гнилому листку — дисгармонія, порушення мелодії, руйнування симфонії. На цьому принципі будується все в житті-бутті, хлопче. Там, де симфонія, гармонія елементів, — там радість, мир, краса, щастя. Де дисгармонія — там занепад, горе й сваволя.

— І все ж таки...

— Все-таки ти й досі не збагнув. Пояснюю, брате, пояснюю. Я подумав: а чому б не експериментувати над мелодикою металів? Чому б не створити хор металів, симфонію хімічних елементів? Га? Ти дивуєшся? Адже все в світі має семеричну музикальну природу. Звуки семеричну октаву, світло — теж, періодична таблиця Менделєєва — семерична по періодизації. Це закон нашого Всесвіту. Буття — грандіозна мелодія. Чудесно! Зробивши це визначення, я вже знов, що пішов по вірному шляху. О, які перспективи в майбутньому! Симфонії народів, хори планет, співоча природа. Не буде на Землі занепаду, розкладу, гниття. А як важко будувати з земних елементів. Які неоковирні наші машини, будівлі, залізниці, кораблі! Грім, сморід, гази, шум, катастрофи! Яка ж це гармонія! А чому? Тому, що не знайдена мелодія, не віднайдено закон поєднання елементів! Я почав експериментувати, хлопче. Результати були разочарувальними. Помогло те, що я все життя був хіміком. Еге ж, не дивуйся, я не дід-баштанник, як ти гадав, а професор хімії. Прізвище? Та нащо воно тобі? Повернусь, тоді взнаєш. Так от, я винайшов пристрій, ось він, глянь сюди. В цій колбі з'єднуються цівочки мікропилу

металів, вони потрапляють в сферу певної мелодики, яку вибираю я. Скрипка з'єднана з цим пристроєм психомагнетичним колектором. Та справа не стільки в звучанні струн, скільки в моїй психічній настроїці. Ось так. Відбувається гармонійне поєднання кількох елементів в зовсім нову речовину. Хе-хе! Ти все ще не довіряєш? Чую-чує твою думку. «Старий шизофренік»? Оxo-xo! Не заперечуй, бо я все знаю! Пробачаю й на цей раз. Так от я вибрал цілий ряд мелодій, створених в різні епохи, в них крилаті душі прагнули до неба, до простору. Збагнув? У тих піснях і мелодіях закладено психічну енергію польоту. Для тебе це, може, дурниці, а для мене — велика реальність. Ось перед тобою літальний апарат. Нині я закінчив його. І зараз проведу експеримент...

Я не знов, чи мені сміятися, чи вірити. Все, що розповідав дід, було настільки фантастичним і химерним, що я просто розгубився.

— Ех ти, юний дід, — докірливо похитав головою професор.
— В двадцять років — і такі всі ви скептики. Боїтесь казки, чудесного, легендарного. Та все навколо нас — легенда. Кожна квітка, кожен метелик, всі ми, сонце і зорі, народження дітей і сум душі за новими таємницями — все це здійснення величної легенди Буття. Просто дивись на навколошнє, не затуляй очі розуму догмами і упередженнями.

— Діду Грицю, — зітхнувши, сказав я. — Гаразд, хай я повірю. Але ж це всупереч законам...

— Яким? — білі брови діда піднялися. — Яким законам?

— Природи...

— А ти з нею говорив? — насмішкувато запитав професор, збираючи начиння на столику. — Знаєш ти про її закони?

— Гм. Оскільки наука дослідила, матерія не може бути невагомою...

— Наука, наука. Таке скажеш! А промені — не матерія? А енергія нашої думки — не матерія? Отже, маса є тимчасова характеристика матерії, яка належить лише певним її агрегатам. Від нас залежить розбити ці агрегати й створити нові, гармонійніші. Я добився цього. Глянь — оці фіолетові шестигранники — синтез земних елементів, хор металів. Я надав

їм властивості невагомості. Всередині — звичайний герметичний легенький каркас. Деякі запаси. Мій апарат цілком ізоляється від впливу гравітаційно-магнітної сфери світів. Я стаю незалежним космосом. Куди хочу — туди прямую.

— А двигун? Де двигун?

— Я сам. Моя думка. Що? Ти не довіряєш? Ну й невіглас. Моя система невагома, і навіть незначний потік енергії думки стає рушійною силою. Збагнув? Ні? Ну, коли-небудь збагнеш. Я можу, брате мій, досягти швидкості променя. І перескочити квантову межу. Хе-хе! Добрий горішок! Можу побувати на туманності Андромеди і повернутися назад за одну годину. І ніякого тобі парадоксу часу. Я паную над часом і простором! Ось проекспериментую, повернусь назад, тоді передам мій пристрій в Академію. Хочу намилуватись Космосом донесхочу. А тоді можна й вмирати. Хе-хе... Хоч, правда, я тепер можу стати й безсмертним...

— Ну знаєте, — сказав я, — це вже занадто...

— Занадто? — розсердився дід, схоплюючись з стільця. — Довести тобі? Полетіли разом...

Я отетеріло глянув на нього. Летіти? То він не жартує? А втім, чому б не залісти в цю конуру для розваги. Все стане на свої місця. Я переконаюсь, що маю справу з хворим параноїком!

Дід відчинив широкий люк до кулі, швидко повкидав туди лабораторні прилади, стіл, стільці, намет. Владно вказав пальцем на отвір.

— Сідай.

Я непевно заліз у кулю. Люк глухо тріснув. Мене оточував фіолетовий півморок. Видно було тьмяні обриси дерев, бузкові хмари вгорі. Потім щось сталося. Засяяло сліпуче світло. Зникли стінки, ми повисли ніби в просторі. Я скрикнув, сів кудись з несподіванки.

— Обережно, — сміючись сказав дід, — ти роздушив консерви.

Я підхопився, сів на стілець. Нас підняло в просторі, зелений потік гаїв опинився внизу, близкавично наблизилися хмари.

В душі у мене тенькнуло, задрижали литки, на руках виступив холодний піт.

— Не хочу! — скрикнув я. — Боюся!

Ми зупинилися, ринулися вниз. Я ледве не знепритомнів від різких рухів у просторі. Навколо прозорої кулі знову спокійно хиталися дуби. Дід осудливо глянув на мене, покивав головою.

— Гай-гай, брате! Думав я — буде мені попутник в такій цікавій мандрівці. А ти просто заєць. Звичайнісінький зайчисько в людській подобі!

— Я гадав, ви жартуєте, — прошепотів я.

— Ха-ха! — розвеселився дід. — Жарти! Ну що ж, виходь. Гуляй! Ех ти, математику! Я полечу сам. Спочатку на Місяць. Потім на Марс, Юпітер, Уран. А потім, може, і до Центавра доберуся. Або до Сіріуса. Хтозна. Як заманеться! Прощавай! Тримай на пам'ять! Один шестигранник. Щоб не думав, що снилось! Хе-хе! Даси вченим — хай аналізують!..

Я схопив у долоню таємничий метал, він пік мені руку. Я опинився на землі. Люк фіолетової кулі закрився. Ніби метеор, метнувся пристрій у небо, розтанув у синяві, зник.

Я розкрив долоню, щоб поглянути на подарунок. Фіолетовий шестигранник підскочив угору, поплив у простір. Я хотів догнати його, він не давався. Ніби живий, піднявся над деревами, бліснув матовими гранями на сонці і щез. Я ледве не плакав від досади. Роззява! Не зумів навіть невеликої крихітки легенди втримати! Випустив з рук і велике і мале! Яка ганьба!

Мені було соромно, до болю соромно! Я й досі зневажаю себе!

Десь у далеких світах ходить по стежинах таємних мужній дід Гриць. Я б міг йому допомогти, підтримати на важкому шляху пізнання. Не зумів! Програвив! І залишився в духовній пустелі, як побите цуценя...

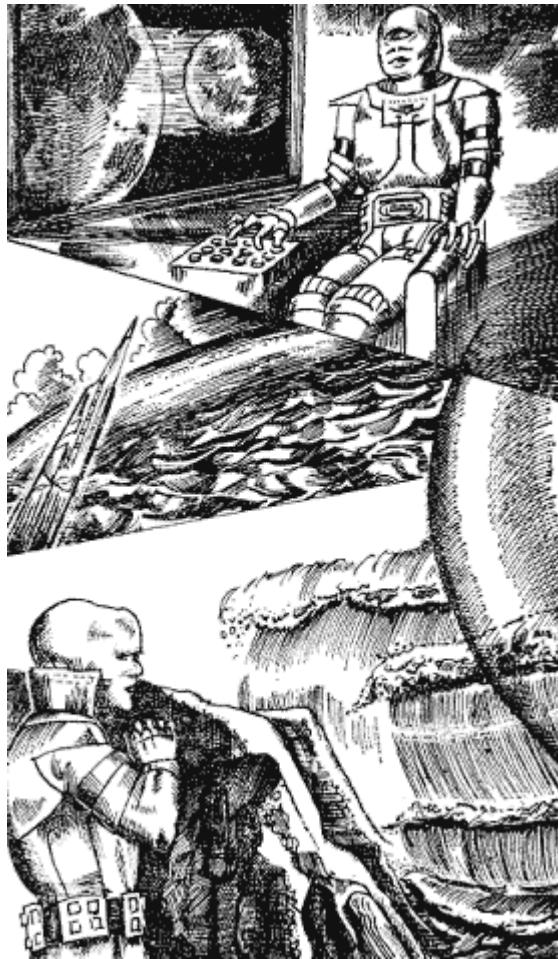
Скажіть же мені — було це чи ні? Було чи ні?..

Василь Бережний

МІЖПЛАНЕТНИЙ СМЕРЧ[\[1\]](#)

1

Коли Стерничому доповіли, що Дослідник не відповідає, він здивувався. Надійність, абсолютна безвідмовність нейтринного зв'язку відома давним-давно. І в цій експедиції ще не було випадку... Що ж сталося? Стерничий відчув, що око йому набухає, і зусиллям волі погамував тривогу. Зрештою Дослідник міг не почути сигналів виклику або, може, вибрався із свого апарату. Але навіщо йому вибиратися? Хіба він здужає ходити по ціп планеті? Ця третя планета — ще зовсім молода, не відшліфована часом, як їхня рідна, тут жахливий рельєф та й тяжіння не для його слабосильного тіла...

Стерничий ворухнув тоненькою рукою, торкнувся м'якої кнопки і сказав:

— Продовжуйте виклик.

А сам окинув поглядом екран. Картина мінялася вочевидь. Планета притягувала свою сусідку з усе більшою силою, орбіта меншої з кожною годиною помітно наблизялася до неї — наче цей космічний плід згинав галузку все нижче й нижче. В океанах обох небесних тіл здійнялися гіантські хвилі, причому на меншій планеті — набагато вищі. А чи витримають напругу її суходоли, чи не розламається вона вся на шматки? Розрахунки не дали однозначної відповіді. В кожному разі без катаклізму тут не обійтися і, навіть перебуваючи на високій орбіті, їхня експедиція піддається великому ризикові. А Дослідник вирішив побувати в епіцентрі катастрофи, віч-на-віч із грізними учасниками космічної драми. Стерничий ніяк не міг обрати

можливий варіант поведінки Дослідника. Чому він там затримується? Коли б це був юнак, жадібний до пригод, а то — Учений першого ряду! Поринув би в мікрокниги — адже тут, на борту їхнього космічного корабля, копії найбільшого книгосховища рідної планети. Так він натомість... Може, послати на пошуки Допоміжну бригаду? Запізно. Планета і її сусідка ось-ось дійдуть критичної точки зближення. Він не має права так ризикувати. Та й де відшукаєш, коли зв'язок перервано?

Знову торкнувся кнопки, хоч знов, що, коли б Дослідник обізвався, його поінформували б одразу. «Нервую, — мигнула думка. — Це погана ознака».

— Досі не вдалося?

— Ні.

Тепер Стерничий фізично відчув наростання тривоги. Раптом виринувши з глибини мозку, почуття небезпеки швидко розливалося по великих сегментах, мить, друга — і в свідомість черконула блискавка: «Невже загинув?!»

Екран виравав. Над припливними буграми обох небесних тіл клубочилися густі хмари. Сонце кидало на них сліпуче проміння, і від того здавалося, що місця зіткнення розжарились до білого і ось-ось станеться вибух. Наче два діючі вулкани наблизали один до одного свої велетенські жерла.

«І Дослідник у тому пеклі... — з жахом подумав Стерничий, не відриваючи погляду від екрана. — А був же розсудливий...» Спохватившись, що думає про колегу вже в минулому часі, Стерничий закліпав своїм єдиним оком — це означало тугу, жаль, скорботу.

Нарешті сталося!

Припливні бугри діткнулися один одного, створився смерч діаметром сто-сто п'ятдесят кілометрів, гіантський водяний канат зв'язав двоє небесних тіл. Шалена круговерть, зблиски, — візуально не можна було визначити, як іде рух гідросфер. Та коли у водяний канат почали вплітатися сувої хмар, картина прояснилася. Тепер стало чітко видно: гідросферу й атмосферу менша планета віddaє своїй сусідці, не змігши перебороти її в шість разів сильнішого гравітаційного поля. І, може, в такий

спосіб збереже собі життя? Може, більша відпустить її, вдовольнившись багатою даниною?

Порухом кволенького рожевого пальчика Стерничий приєднав до головного екрана внутрішні канали зв'язку. Тієї ж миті з'явилась таблиця параметрів космічного катаклізму: відносні швидкості, елементи траєкторій, напруга магнітних та гравітаційних полів... Показники швидко змінювались, і Стерничий одразу визначив домінанту ситуації. Зіткнення не буде, вони розминуться!

Стерничий мав рацію: такий наслідок давали рівняння. Але жива картина... Менша планета віддавала більшій і свою гідросферу, і своє повітря. Стерничий знов: незабаром усі її моря втратять воду до краплинни і понесуть у майбуття лише спомин про неї.

Міжпланетна буря шаленіла. Стерничий не міг відірвати ока від екрана, та й увесь екіпаж пильно стежив за рідкісним явищем: адже впродовж гіганської спіралі Галактики вони такого не спостерігали. У кожного в оці світилося зачарування й подив. Коли згадували свого зниклого товариша, виринала тінь жалю.

2

Водяна гора набухала, ширилась і, зблискуючи під сонцем, росла все вище й вище. І ось перед завороженим оком Ученого уже здійнявся гірський хребет з розтопленого скла — то сліпучого, то темно-синього.

Дослідник не зводив ока з цього видовища, воно притягувало його, наче магнітом, наповнювало незнаним досі хвилюванням. Подих смертельної небезпеки породжував у нього відчайдушну відвагу. Відчував, як вібрує скеля й металева лапа «Птаха», об яку він обіперся спиною. Було жахно до млості, але й радісно: потрапив у самісіньку гущу розгойданих стихій, стояв віч-на-віч з міжпланетною бурею! Такого блаженства Дослідник не відчував ще ніколи, хоч вони мандрують з найдальшого кутка

Галактики. Нехай собі колеги спостерігають крізь ілюмінатори та оптичні прилади з високої орбіти, яку визначив Стерничий. А він ось тут, у самому вировищі. Пружний вітер періщив по обличчю солоними бризками, і він відчуває небезпеку на смак!

Їхня материнська планета заспокоїлась мільйони років тому, тепер це врівноважена система, гладенька куля, на якій нічого несподіваного не трапляється, на якій мислячі істоти вже, здається, пройшли зеніт свого розвитку... Непропорційно великі голі голови, маленькі тільця — такий наслідок однобокої цивілізації. Не те, що в тутешніх напівдиких аборигенів: міцне, ніби з криці, тіло, на голові — густа шерсть, до того ж у них парні органи зору, слуху... Може, еволюція поведе їх по іншому шляху?

Дослідник дивився на розбурханий океан, і думки в голові пливли, як оті високі хвилі.

Це молода планета, тут усе ще в русі, навіть процес горотворення не закінчився. А оцей катаклізм разюче змінить обличчя планети!

Знову подумав про аборигенів. Гарний подарунок вручає їм природа — планета одержує величезну кількість води, цілі моря! Чи витримають? Чи вціліють? Витримають!

Ученому чомусь стало радісно від цієї думки, йому хотілося, щоб численні племена цієї планети вийшли ще загартованішими з боротьби, ще міцнішими. Поповнивши моря й океани, квітуча планета спокійно кружлятиме навколо своєї стаціонарної зорі. Мислячим істотам розвиднятиметься, і вони зрештою почнуть відгадувати загадки природи. А чи здогадаються про оце ось, що відбувається зараз?

Дивлячись на страхітливий смерч, що усвердлювався в небо, Дослідник подумав: чи не лишити тут якийсь знак? Але що зможе вціліти в цьому вировищі протягом довгих тисячоліть? Марно й думати про це: ніщо не вціліє.

Океан усе вище здіймав свої велетенські груди, дмухав гарячим вітром. Зелена хвиля вже люто билася об скелю, на якій облюбував місце Учений. З завмиранням серця Дослідник спостерігав, як вода наступає на суходіл. Он ще видніється над

розбурханою поверхнею низка гір, але вони тонуть, тонуть! О, вже опинилися під водою.

Раптом він побачив удалині височений вал — океан кинув на бій з материком страшну ударну силу. Вал мчить, підгортуючи під себе гіантські хвилі, і що для нього цей «Птах» — навіть оця скеля?

Швидше, швидше в кабіну!

Стартувати!

Вхопився за лапу літального апарату і... закляк. Його паралізував жах. Виряченим оком дивився на страхітливий вал і не міг поворухнути ні рукою, ні ногою, наче прикипів до близкучої лапи.

Кінець, загибель...

Парадоксально, але ця думка вмить зняла напругу, скованість.

Дослідник подерся до люка, впав у кабіну, підвівся, і коли темна стіна вже готова була поглинути його разом зі скелею, встиг торкнутися стартової кнопки. «Птах» шугнув у небо крізь хмару бризок — застугоnilo так, ніби він прокотився по камінню.

Зібравшись на силі, Учений подивився в ілюмінатор — від скелі не було й сліду. Навздогін за цим валом котиться другий, ще більший, а далі — третій, четвертий... То захоплена планета завдає ударів сусідці, спустошуючи її суходоли...

Дослідник відітхнув, до нього знову повернулись витримка і мужність зореплавця. Перевірив фіксувальні камери: все справне, чутливі кришталики вбирають пейзаж, в нього буде унікальний фільм!

Спрямував «Птаха» вслід за першим, «своїм» валом і протягом кількох годин був свідком жахливої руйнації. На другому боці планети цей вал зіткнувся з таким самим валом, що котився навстріч. На щастя, це сталося посеред моря, далеко від населеного суходолу. І Дослідник цього разу був обачніший — тримався на безпечній відстані від місця катастрофи. Але що то було за видовище! Який сплеск енергії!

Хотів розповісти колегам на орбіті, але передумав. Стерничий накаже вертатись: правила безпеки суворі. А він же

мусить довести задумане до кінця. Фільм про унікальне явище природи — це ж буде його трофей з космічної мандрівки!

Зафіксувавши зіткнення валів, Дослідник помчав по лінії екватора і невдовзі побачив обсновану хмарами конічну піраміду, яку планета здійняла навстріч сусідній, що нависла на півнеба. Здавалося, зіткнення неминуче. А може, воно так і станеться?

Дослідник відчув холодок небезпеки і жар відваги. Нехай сходяться планети — на «Птахові» йому нічого не страшно! Пізнавати нове — це ж потреба мислячого мозку...

І оця жадоба нового, жадоба емоцій, що проймала все його ісство, кидала Ученого в небезпечні ситуації, тримала в центрі подій, аж доки планетка, спорожнивші всі свої моря, не почала віддалятися.

3

Стерничий сидів біля екрана, спокійно споглядаючи голубу планету і срібний овал її супутника. Кутові їхні розміри меншали з кожною секундою, і корабель віддалявся, переходячи на параболічну орбіту. Тепер можна й відпочити. Космічний шлях перед ними неблизький... Чомусь згадалися слова пісні:

Ой далеко-далеко рідна планета —
У мареві зір потонула,
Розкажи нам, хвостата комето,
Чи дома про нас не забули...

Так, відстань неймовірно велика — радіохвилі не долинають. Але дослідження цієї галузки Галактики йде успішно, і все було б гаразд, коли б вони не втратили одного члена експедиції.

Обличчя Стерничого спохмурніло. Який був Учений...

Заблизив сигнал виклику. Стерничий чомусь здригнувся, ніби передчуваючи щось важливе. І справді, йому доповіли:

— Обізвався Дослідник. Його «Птах» вичерпав свої енергетичні ресурси.

— Де перебуває?!

— На поверхні планети.

Стерничий не вагався ані секунди. По каналах внутрішнього зв'язку полетів його наказ:

— Усім приготуватися до гальмування. Корабель вивести на кругову планетну орбіту. Допомоговій бригаді приготуватися...

Око Стерничого засяяло радістю.

4

До електронної пам'яті космічного корабля було введено коротеньку інформацію:

«Затримка супроти графіка рейсу була викликана проведенням рятувальної операції. З поверхні третьої від Центрального світила планети на борт доставлено Ученого першого ряду. На своє виправдання він сказав, що захоплення планетою іншої планети — явище рідкісне, і він вважав своїм обов'язком зафіксувати його. Літальний апарат лишився на скелі біля найвищої гори планети...»

... Може, й тепер «Птах», засипаний гімалайськими снігами, чекає повернення своїх господарів. І не виключена можливість, що альпіністи, штурмуючи Джомолунгму, натраплять на нього.

Наталя Гайдамака **ПОЛОНЯНКА**[2]

... Гаряче тіло коня розсікало дзвінке повітря. Вона дихала вітром — добрим вітром рідних полів і лісів. Слухняно стелились під копита коню буйні трави. Ось заблищала нарешті попереду синя смуга ріки. Там, за рікою, в лісі, — її дім. Довгий шлях, що видавався їй нескінченним, наблизався до кінця. Кінь сам знайшов майже непомітну стежину в хащі. І видно вже серед дерев старий дім, знайомий з дитячих літ. Зараз почують стукіт копит і вибіжать назустріч три сини її — старший, середній і молодший, а за ними — батько їхній. У пам'яті вони лишилися такими ж, як у день розлуки, — відтоді час для неї немов застиг. Усе ближче, ближче...

Пекуче покривало болю впало на плечі і вкрило вогненною хвилею маленьке тіло восьмирічного Ніваро, спадкоємця Ліхара Великого, Володаря Семи Країн. Неначе тисячі отруйних чорних гусениць уп'ялися волохатими лапками в його спину і їх віддирають усіх ізразу... Хлопчик знесилене затих, тільки ледь чутне хлипання долинало із затягнутого м'якою тканиною ложа, на яке поклали його. А Ніваро все ще здавалося, що він кричить на весь голос. Чому навіть всесильний батько не може нічим допомогти? Слабкий стогін зійшов із пошерхлих вуст, і Володар нахилився до сина. Потім випростався й запнув на грудях свій широкий червоний плащ, гаптований золотом, — символ верховної влади.

— Бідолаха, — не звертаючись ні до кого, рівно вимовив Ліхар. — Він іще такий малий, що не здатен терпіти випробування мовчки, як належить воїну.

Віддалік завмер у шанобливому мовчанні почет. Знали: в горі Володар страшний, так само, як і в гніві.

Багряне проміння призахідного сонця пробивалося крізь вузькі стрілчасті вікна й скupo освітлювало покої. В тому кутку,

куди промені не досягали, щулився миршавий чоловічок із рідкою сивенькою борідкою. Чіпкий погляд Ліхара зупинився на ньому.

— Тобі єдиному із своїх лікарів я вірю! Чи є надія? Говори!

— О Великий, — тихо потік із кутка вкрадливий голос, навіть зараз солодкий, — стільки років всотував він у себе неминучі лестощі. — Я вмастив рани твого сина цілющою олією, настояною на сорока травах, і дав йому сонне питво. Це все, чим я можу полегшити його страждання. Мої знання тут безсилі...

— Якщо він приречений, чи не краще обірвати його муки?

— Хай не впаде на мене гнів твій, о Володарю, якщо насмілюся сказати: не поспішай! Надія є, хоч і дуже мала. Слабкий наш rozум не відає всього про сили, що криються в людському тілі. Іноді заживають і такі рани, що здавались невигойними, видужують ті, хто неминуче мав би померти. Нам зостається лише сподіватись на рятівне чудо. Вранішнє світло хай прояснить те, що зараз укрите мороком!

Запала тиша. Раптом її порушив дивний короткий звук, схожий на здушений рик звіра, могутні плечі Володаря здригнулися, та він швидко опанував себе, рвучко повернувся і ступнув до дверей, туди, де, схоплені залізними руками його воїнів, стояли двоє — старий зі шрамом на лобі й молодесенька дівчина. Щоб не потривожити сина, Ліхар приглушив свій гучний, звичний до військових команд голос, однак від того став він іще зловіснішим.

— Якщо мій син лишиться живим, ви обоє приймете швидку смерть. Коли ж йому судилося покинути цей світ, ви пройдете через всі ті муки, яких зазнає він зараз. І строк ваш буде незмірно довшим строку, відпущеного йому! Я сказав.

— Слово Великого священне й непорушне, — покірно вимовив старий Міркан, наставник Ніваро. Дівчина ж забилася в міцних руках воїнів, як спіймана птаха, і, замість звичних слів послуху, пролунало розплачливе:

— Hi! Hi! Я не винна!

Сльози душили її. Ще зовсім недавно Міза так раділа: не кожному щастить потрапити на кухню в палаці Володаря!

Уперше за своє коротке життя вона почала їсти досита. А вже яка старанна була! Слухняно виконувала будь-яку роботу. Чи ж її вина в тому, що Ніваро, якому дозволялося ходити всюди, пустуючи, з розгону налетів на неї, коли вона несла юшку, щойно зняту з вогню? Глинняна посудина, що її Міза тримала перед собою, вислизнула з рук, паруюча рідина полилася на спину хлопця... Вона не хотіла цього! За що ж її карати?

— Змилуйся, Володарю! Я... Я знаю, що може порятувати твого сина!

Начальник варти вже зробив було крок до неї, щоб змусити непоштову служницю замовкнути, — нижчим не дозволено першими звертатися до тих, хто стоїть вище їх, тим більше до самого Володаря, — та Ліхар дав йому знак зупинитися.

— Як можеш ти, нікчемна, знати те, чого не відає навіть найкращий мій лікар? Страх затьмарив твій розум чи брехнею хочеш продовжити своє жалюгідне життя? Відповідай!

— О Володарю, я кажу правду! Серед твоїх рабів є полонянка з Вастії. Іана на імення. Вона доглядає худобу. Звели привести цю жінку. Вона вміє гоїти рани, полегшувати біль... Багато чого вміє! Іана допомогла й мені...

— Якщо те, що ти кажеш, правда і ця полонянка врятує моого сина, твоя смерть буде легкою, як повів вітерцю. Я сказав.

Дівчина приречено замовкла й заплющила очі. Сльози котилися з-під опущених він. Повів вітерцю... Вона знала: це — миттєвий кінець, чітко вивірений, несподіваний удар від того, в кому важко запідозрити вбивцю. Милість Володаря... Смерть, все одно смерть! Їй не вдалося вимолити пощади навіть ціною зради. Зради людини, що повернула їй життя. Чи простить Іана? Хай не прощає, мертвій байдуже...

Ліхар Великий міряв кроками просторі покої, чекаючи, поки знайдуть рабиню-чужинку. Він мало вірив у те, що якась там вастійська знахарка вилікує Ніваро, проте не міг зовсім відкинути і таку, навіть примарну можливість. Ва-стійців Володар не любив. Маленький народ, зате який завзятий! Підкорити їх і змусити платити данину виявилося нелегкою справою, хоча жителі Вастії були невдатними воїнами і брали зброю до рук, лиш коли були змушені захищатися. На полі бою билися невміло, але запекло, і

вважали за краще загинути, аніж потрапити в полон. Лютився Великий на вастійців іще й тому, що не раз, коли його військо вже наздоганяло їх, вони раптом немов провалювалися крізь землю — безслідно зникали в глибині своїх дрімучих лісів, і воїнам лишалося тільки грабувати й руйнувати їхні поселення. Не випадково серед рабів ці нерозважливі упертюхи траплялися вкрай рідко. Як опинилася у полоні ця знахарка, Іана, чи як там її? Зрештою, що до того Володарю! Якщо дівчисько з кухні не бреше й вастійка справді така вправна у лікуванні, він щедро нагородить її. Нехай лиш порятує сина, його єдиного спадкоємця, народженого Елхі. Досі не перестав дивуватися Ліхар, як змогла тендітна маленька жінка, що нагадувала полохливе лошатко, подарувати йому такого дужого й здорового хлопця. Адже всі його колишні дружини — а їх було дев'ятеро, і всіх їх Ліхар покинув, бо за звичаєм його країни правитель мусив брати собі нову дружину, якщо попередня не дала йому здорових нащадків чоловічої статі до закінчення встановленого строку, — всі дружини його приводили на світ дівок або ж кволих виродків, що померли немовлятами. І добре, що вони померли, бо закон, встановлений його дідом, Ліхаром Завойовником, котрий удвічі розширив межі держави, прирікав їх на злиденну долю: жити милостинею, і навіть рabi зневажали б їх. Держава повинна складатися із сильних та міцних. Воїни в ній завжди будуть у пошані. Якщо маленький Ніваро й виживе, але стане калікою, не бачити йому престолу. А Володар уже старий, і невідомо, чи з'явиться у нього ще нащадок...

Елхі Володар так і не зміг забути. Коли він оточив її увагою та розкошами після народження сина, знайшлися заздрісники — з числа покинутих дружин, — які постаралися вкоротити віку «вискочці». Повернувшись із чергового походу, Ліхар дізнався, що Елхі померла від загадкової хвороби. Лікарі запідозрили, чи не дали їй отруту. Винних Ліхар знайшов і покарав, та якби навіть він міг відняти в них десять життів одне за одним, то не воскресив би своєї коханої дружини. Лишився син, маленький Ніваро, названий так на честь славного діда, Ніваро Переможця, якого в народі називали Невтомним Вершником. Батько непокоївся за життя свого єдиного сина, тож і приставив до

хлопчика одного зі своїх випробуваних людей — Міркана Вірного, що після жорстокої рани, отриманої в останньому бою, почав кульгати на одну ногу. Він став для Ніваро і нянькою, і наставником, доглядав за ним, поки той був малим, а пізніше учив володіти зброєю, їздити верхи, гартував його тіло та дух... Майбутнього Володаря повинні виховувати чоловіки. І ось сьогодні Міркан не вберіг свого вихованця від біди. Що ж, він помре, цей відданий слуга. Життя Ніваро занадто велика цінність, щоб піддаватися жалощам.

Ліхар так поринув у свої думки, що не відразу помітив, як у супроводі воїнів з'явилася висока жінка. Густе рудувате волосся розсипалося по плечах, руhi були легкі й упевнені, а своє вбоге лахміття вона несла так, неначе то було вишукане вбрання. Вастійка зупинилася перед Ліхаром і спокійно зустріла грізний погляд, що від нього тремтіли навіть його воєначальники. До чого ж зухвала ця чужинка! Одначе не час зараз навчати її тому, як треба поводити себе при зустрічі з Великим. Дорога кожна хвилина. Ніваро знову стогне...

— Вона? — Володар перевів очі на Мізу і з її поспішного кивка зрозумів: вона. — Заберіть служницю. Свій жереб узнає вранці. А ти, — звернувся він до Міркана, — зостанешся тут. Я знаю, ти любив моого Ніваро, як рідного сина. Усю цю ніч ти проведеш біля його узголів'я, будеш слухати його стогони й краяти своє серце через свою злочинну недбалість. Але що таке біль твій поряд із його болем, що таке твій відчай поряд із відчаєм батька, готового віддати сина смерті, аби позбавити його мук? Молися, щоб боги змилостилися і мій син був врятований!

— Провіна моя безмірна, — тихо відказав Міркан. — Я прийму будь-яку кару.

— Це слова чоловіка і воїна. — Володар повернувся до рабині: — Ти добре розумієш нашу мову, жінко? Чи покликати товмача?

— Не потрібен товмач. Розумію я все.

Глибокий, співучий голос її злегка розтягує слова. Усі вастійці такі: не збагнеш, розмовляють вони чи співають.

— Ось Ніваро, мій син, мій спадкоємець. Чи знаєш ти, що скоїлося з ним?

— Це вже відомо в палаці усім. Вісті погані швидше за добре біжать.

— Мені теж дещо відомо — про тебе. До ранку зостанешся ти тут, у покоях моого спадкоємця. Усе, що знадобиться тобі, приставлять негайно. Якщо ти зумієш йому допомогти, я осиплю тебе милостями. Якщо ж ні...

— Марно залякуєш ти мене. Гірше смерті життя у неволі.

— Врятуєш його — одержиш те, що для тебе за все найдорожче. Мое слово священне й непорушне.

— Не обіцяю тобі нічого.

Ця невільниця, до того ж чужинка, насмілилася говорити з ним, як з рівним. З ним, перед котрим тримतи сім країн!

— Ліхар Великий не має потреби в обіцянках рабині. А мое слово ти вже чула. Я сказав.

Володар рішуче попрямував до виходу. Почет і охоронці потяглися за ним. Покої опустіли. Лише коло дверей завмерли на сторожі два воїни та біля ложа хлопчика безмовно стояли Іана та Міркан.

Гаряча хвиля, що накрила його тіло, відкотилася і вже не поверталася. Натомість прийшли прохолода й свіжість, стіни здригнулись і раптом кудись попливли, а він мовби втратив вагу... Ніваро відчув себе пташкою, маленькою чорно-білою пташкою — з тих, що ліплять гнізда під дахами осель. Він летів над квітучим лугом. Світало. Сонце щойно зійшло, і квіти блищають від роси. Він то линув угору, то стрімголов падав униз, радіючи тому, що в будь-яку мить може зупинити це падіння й знов піднятись у небо, що ніхто його не зупиняє, не стримує. Ніколи ще не було йому так легко! Він насолоджується відчуттям вільного лету. Як довго це тривало — мить чи годину?..

Коли хлопчик нарешті прокинувся, знайома кімната видалася йому тісною й задушливою. Він заворушився і раптом, із подивом прислухавшись до себе, збагнув: страшний біль, що катував його учора, зник, наче його й не було.

Оніміле тіло просило руху. Ніваро піднявся на ліктях і роззирнувся навкруги. Світанок ще тільки починає зазирати у вікна, світильники чадили й гасли. Воїни коло дверей дрімали, спираючись на довгі списи. Заснути на посту! Вони повинні пильнувати всю ніч, бо ж охороняють його, сина Володаря! Та окрик завмер на вустах. Хилили тіло важкі кольчуги, руки втомились стискати списи, а сон на світанні такий солодкий! І йому шкода стало тривожити їх.

На круглому столику біля ложа Ніваро побачив срібний таріль із фруктами. Ну й зголоднів же він! Хлопчик зіскочив із ліжка. Міркан ураз прокинувся й злякано глипнув на нього.

— Тобі не можна вставати, Ніваро!

— Чому не можна? — засміявся він і вихопив з тареля найбільший, найсоковитіший плід. — У мене нічого не болить! Не болить! Не бо-лить! — голосно вимовив хлопчик.

Охоронці коло дверей здригнулися й розплющили очі.

Ніваро їв — аж за вухами лящало. Смакота! Просто тане в роті... Втамував голод, підбіг до Міркана, з очей якого струменів тривожний подив, і звично простяг до нього руки, щоб почати ранковий двобій — не справжній, звісно, Міркан був сильнішим, але він щоранку показував Ніваро прийоми захисту й нападу. Однак Міркан не прийняв цього безмовного запрошення до боротьби й рішучим поруком зупинив Ніваро.

— Чекай-но, хлопче. Повернись до мене спиною.

Ніваро скрививсь невдоволено, однак підкорився. Чому Міркан так довго мовчить? Приплив радісної сили, що вирувала в ньому, поступово слабшав. Запаморочилася голова, і йому захотілося знову лягти. Раптом чиясь рука торкнулася його шорсткого, коротко стриженої волосся. Ніваро повернув голову й зустрівся із пильним поглядом глибоких темних очей. Звідки тут ця жінка? Він не бачив її раніше серед тих, хто прислуговував йому.

— Хто ти?

— Іана. Я вилікую тебе. Виросте шкіра у тебе нова, по жилах кров нова заструменить, стане новим серце твоє... Звуки округлювались у неї в роті, лунали протяжно, і звичайні слова перетворювались на дивну мелодію. Чужинка, подумав Ніваро,

та чомусь не відчув звичної настороженості й неприязні до жителів підкорених країн. Навпаки, її присутність була приємна йому. Нехай би вона довго-довго тримала руку на його голові...

— Станеш ти прудконогим і невтомним, як кінь, будеш, немов рибина, плавати у воді, птахом у небо злетиш. Все ти побачиш і пройдеш повсюди, світ величезний відкриєш собі. Сильним і добрим виростеш ти.

Чудно говорить, подумав Ніваро. Та її хочеться слухати й слухати... От кумедний цей Міркан! Чого він так вступився в неї? Невже ніколи чужинок не бачив?

Один, без почту, нечутно увійшов Ліхар Великий і вкляк біля дверей. Ніваро якраз стояв спиною до нього, і було добре видно, як крізь обвислі клапті темної обпаленої шкіри прозирала нова, чиста й рожева. Володар приготувався розпрощатися із сином і винести неминучий присуд. Але ця вастійка... Вона й справді вершить чудеса!

Ніваро відчув звернений на нього погляд і оглянувся.

— Батьку!

Він підбіг до Ліхара й заховав обличчя в складках червоного плаща. Володар боявся повірити власним очам, він обережно торкався його плечей, спини, рук. Врятований, невже врятований?! О коли б його воїни так само швидко гоїли свої рані!

— Моє слово священне і непорушне! Ти одержиш свободу, жінко з Вастії! І тобі, Міркане, віддадуть належне за добрі справи і за лихі.

Похмурий погляд Іани, кинутий спідлоба, ніби обпік Володаря.

— Ти хотіла про щось запитати мене, жінко?

— Свободу не можна дарувати, її можна лише повернути. Я хочу покинути швидше палац.

— Мої ковалі сьогодні ж знімуть із твоєї шиї ланцюг невільниці. Але побудь із моїм сином, поки до нього не повернуться колишнє здоров'я й сили. Я хочу, щоб до того часу ти зоставалась при ньому.

... Тепер він став рибою, в'юнкою сріблястою рибою, і плив у стрімкому холодному потоці, просвіченому сонцем до дна. Владна сила гнала його вперед і вперед. Поступово потік ширшав, перетворювався на річку. Нові береги й незвідані глибини відкривалися перед ним, і було йому світло й радісно. Та враз щось різко смикнуло його вгору, потягло геть із рідної стихії, на згубне повітря... І Ніваро, задихаючись, прокинувся.

— Міркан! Де ти, Міркане?

— Що з тобою, синку? — гаряча рука Іани лягла на його руку.

— Мені приснилося страшне... — прошепотів хлопчик. — Погурай до мене Міркана.

— Міркана ти вже не побачиш, — тихо й смутно мовила Іана. — Смерть він прийняв і як воїн славетний похований був.

Ніваро стрепенувся, зачувши біду.

— Від чого він помер? Скажи мені!

— За наказом батька твого відрубали Мірканові голову, а тоді за минулі заслуги мертвому честь віддали.

— Але ж Міркан... хіба він винний... — Ніваро відчув, як непрохані, ганебні слізози підступають до очей, і засоромився своєї слабкості — справжній воїн не повинен давати волю почуттям. — Адже я сам... сам...

— Помилки твої дорого коштують іншим, не тобі. Ти — спадкоємець Володаря Семи Країн, продовжуває його справ. Стратили й ту дівчину, Мізу...

— Іано, — прошепотів він ледь чутно, — ти нікому не скажеш, правда? Не скажеш, що я...

— Ні, синку. Нікому я не скажу, що ти плакав. Але ти ці слізози пам'ятай. На все життя запам'ятай їх.

... Наяву ще ні разу не вдавалося йому так злитися з конем, так підкорити собі цю горду тварину — чи самому підкоритись їй? Ніваро довго мчав конем серед високих трав і не підганяв його, не спрямовував його біг — той сам ніс вершника до мети. Виїхали до ріки й повернули до її верхів'їв. Береги ставали лісистими. Передчуття радості охопило Ніваро: він знов, що там, в глибині лісу, його давно чекають. Несподівано віддалений тупіт

десятків копит досяг його слуху. Щось мовби штовхнуло його: небезпека!

Його неспокій передався коню, і той несамовито рвонувся вперед. Та погоня наздоганяла їх, завертала, оточувала... і от уже падає під ним вірний кінь, вбитий влучно пущеною стрілою, і Ніваро біжить стрімголов, тремтить і задихається, серце калатає об ребра, пече в горлі, ноги підгинаються... і поряд із ним виникають інші люди, вони теж рятуються від ворога, а ззаду, підганяючи їх, стукають мечі, й гупають списи, й падають на землю його одноплемінники-вастійці, бо він зараз — один із них... На бігу він помічає жінку, яка намагається підняти з землі пораненого діда. Та це ж Іана! Він хоче кинутися до неї, але людський потік розділяє їх і він губить Іану з очей. І ось їх наздоганяють, їх хапають і в'яжуть, і ведуть юрмою, підштовхуючи списами, наче худобу, геть із рідного лісу, що не захистив їх цього разу, туди, де на коні височить над полоненими воїн у червоному, гаптованому золотом плащі. Зараз він озирнеться, і стане видно його обличчя. У Ніваро стискається серце. Чому ж він так довго не озирається?

— Підійди ближче, Іано з Вастії. Син мій і спадкоємець здоровий. Він став таким же спритним і прудким, як і до біди. Йому не потрібне вже твоє опікування.

— І я можу додому іти?

— Навіщо тобі далека Вастія, глухий та убогий край? Ти нерозумно вчиниш, якщо повернешся туди. Я не просто зробив тебе вільною. Я хочу піднести тебе, вастійко. У пошані та багатстві житимеш ти в моїй столиці. Найвищі люди моєї держави будуть звертатись до тебе по допомогу...

Гірка усмішка торкнула вуста Іани.

— Передбачала я, що буде так, бо вмію читати у душах людських і долю візнавати. Ти зняв з мене рабський ланцюг, але хочеш обплутати безліччю різних незримих кайданів. Що мені почесті, що багатство? Милостей не прагну твоїх. Велика твоя влада, проте не безмежна. Ти можеш втримати мене тут, але служити тобі я не стану. Не змусиш мене лікувати твоїх воїнів та вельмож — тих, хто кинув народ мій в неволю.

— Нерозважлива жінко, гординя твоя непомірна! Твої ж власні вчинки суперечать твоїм словам. Врятувала ж ти сина свого ворога! Чому не дала йому померти? Це була б гідна помста!

— Для мене не син то ворога був, а дитя, змучене болем. Помста ж моя здійснилась. Ждеш ти, що син твій на зміну прийде тобі і справу твою продовжить. Душу і тіло гартуєш йому, щоб був він, як ти, витривалий, сміливий, щоб був він, як ти, непохитний, твердий, щоб не відав жалю, як ти, і глухим до страждань був інших людей. Всю доброту, що в спадщину мати лишила, ви із серця сина вигнати ладні. Але я — я не тіло лише зцілила йому. Я дала йому те, чого з вас ніхто б не дав. І він коли-небудь згадає про це, і серце його здригнеться, і меч, готовий упасти, затримається на мить, і тим порятоване буде людське життя не одне, а воно не має ціни в державі твоїй. Він не житиме за твоїми законами, жорстокими та неправедними, він, можливо, змінить їх, бо не бездушним войовником ввійде у світ, а допитливим шукачем, подорожнім на вічних стежинах добра...

— Годі! Я й так занадто довго слухав твою маячню. Мабуть, ти позбулася розуму. Сама накликаєш на себе мій гнів, хоча могла б жити у спокої та благоденстві. Ти більше не рабиня, але ти живеш у моїй державі і за її законами, які так тобі не до вподоби, підлягаєш суду за зухвалі бунтівничі розмови. До суду тебе замкнуть у в'язницю.

— Що для мене в'язниця твоя! Лише тіло мое можеш ти ув'язнити. Над душою моєю не маєш ти влади. І піду я, коли захочу.

— Ти й справді збожеволіла, вастійко! Чому ж тоді ти досі не пішла звідси, якщо могла?

— Тобі моїх слів не збегнути. Ні судити, ні карати мене тобі не дано. Життя мое мені й належить.

— Приставити до неї подвійну варту й очей з неї не спускати! Відповідаєте головою. Заберіть її!

... І знову ніс його кінь, і поряд з ним мчала жінка, котра по-чоловічому впевнено трималася в сіdlі, і Ніваро, не

оглядаючись, знат, що це Іана, і радів, що вони знову разом. Ні, він ніколи не вірив, що вона померла! Птахом в повітрі, рибою в струмку, прудконогим конем у степу вона вислизнула, втекла, щезла, повернула собі свободу і тепер поспішає додому. Швидко летять коні. Ось він, ліс, і рідний дім, і побіля нього стоять три її сини, і молодшому — молодшому й досі вісім років, як тоді, давно, йому, хлопчакові, теперішньому Ніваро Мудрому, Підкорювачу Морів...

— Пробач, о мій повелителю, що насмілююсь перервати твій сон...

Ніваро розплющив очі.

— Що сталося?

— Справа не терпить зволікання. Щойно прибув гонець. Погані новини. У Вастії повстання. Що накажеш, о Мудрий?..

Андрій Дмитрук

ФОРМІКА [3]

ЛОМЕЙКО. Я вам чесно скажу: мені ця його Віка зразу не сподобалася. Хоч як мати я мала б тільки радіти. Синові за тридцять, у нього вперше в житті щось серйозне. А в мене на серці неспокійно...

СЛІДЧИЙ. Може, біографія відлякувала? З двома чоловіками розлучилася, ніде не працює, дитина... Хотіли невістку скромнішу, та й молодшу?

ЛОМЕЙКО. Не без того, звичайно. Проте мене інше непокоїло. Вона — дитбудинківська, бита, хитра, вогонь і воду пройшла. А він, дарма що доктор наук, наївний, як хлопчисько, такого обдурити — раз плюнути.

СЛІДЧИЙ. Отже, підозрювали її в корисливих замірах?

ЛОМЕЙКО. Якось незручно зараз про неї погане говорити... Язык не повертається.

СЛІДЧИЙ. Нічого не вдієш, Маргарито Василівно. Ми з'ясовуємо ступінь вини вашого сина. Отож кажіть усе, як було, всі подробиці його стосунків з Підлісною.

ЛОМЕЙКО. Ну... здавалося, звичайно, різне. Що на його докторські гроші зазіхає, на квартиру. Побачила таку дорослу дитину — і давай з нього вірьовки сукати.

СЛІДЧИЙ. Ви ділилися своїми підозрами з Павлом?

ЛОМЕЙКО. Натякала. Та він мені й рота розтулити не давав. Слово не так скажу про його Віку — зразу: «Ти нічого не розумієш», «Як ти можеш...». Вибухав від першої іскри. Я й відступилася до часу. Думала, сам прийде, коли заплутається. Він не такий, як інші діти. Ті — чим старші, тим далі від матері. А Павлусь з усяким лихом до мами: допоможи, підкажи...

СЛІДЧИЙ. Ну і як? Дочекалися? Прийшов?

ЛОМЕЙКО. Прийшов, куди він дінеться...

МАНОХІН. Павлові Ломейку я завжди заздрив. Ні, ви не подумайте... Я не вважаю себе гіршим від нього вченим, мені теж є чим похвалитись. Просто Павло — рідкісний щасливець. З дитинства обрав для себе шлях і йшов ним неухильно... Ага... Мурахами цікавився, здається, ще в першому класі... чи це було в другому? Весь теплий сезон полював за ними. Приносив у сірниковій коробці до школи разом з усякою потерухою. Під час уроків випускав на парту, чаклував над ними. Наша вчителька Єлизавета Олексіївна не схвалювала дослідів Ломейка. Коробку вона постійно викидала, Павло до кінця уроку стояв біля стіни, а ми, веселі маленькі дикиуни, радісно знищували мурах... Часом комашня залазила за комір комусь із дівчаток; тоді зчинявся страшний переполох, юного природознавця тягли до завуча, викликали батьків... Та знаєте, що найкумедніше?

СЛІДЧИЙ. Що?

МАНОХІН. Єлизавета Олексіївна щиро вважала Павла невіправним хуліганом. Ага... Мабуть, тільки в п'ятому класі після всіх принизливих покарань і повчань комусь дійшло, що Ломейка не гудити треба, а навпаки — підтримувати його святе поривання... Павла пригріла наша біологічка. Потім він почав пропадати в університеті, з гордістю називав себе «помічником лаборанта»...

СЛІДЧИЙ. Здається, в цей час помер його батько?

МАНОХІН. Так, це важлива обставина. Після батька залишилася чудова дача в Запрудному, з садом і ділянкою соснового лісу. Мати спочатку хотіла все продати. І з грішми було сутужно, і важко без чоловіка порядкувати в такому господарстві. Павлусь буквально валявся в неї в ногах, давав клятви весь вільний час присвячувати садибі. Вона занепокоїлася — хлопчик був близький до божевілля... Зрештою, дачу не продали. Отут мій феноменальний однокласник і розвернувся на всю широчінь. Справді, з квітня й до жовтня пропадав на ділянці. Такий став аграрій — ми просто дивом дивувалися. Проте подив наш скоро розвіявся. Рослинність потрібна була Ломейку для мурашиного комфорту. Будинок він захаразтрів аж доверху штучними гніздами, спорудив арени для спостереження за мурахами, лабіринти... Якось мати побачила, що синок не знищує

попелицю на квітах та винограді, а розводить її, переносить у пробірці із стебла на стебло. Ага... Спохопилася вона, та було вже пізно. Дача аж кишіла від комах, її ніхто не купив би й за чверть ціни. На довершення всього Павлусь розвів під сосновами з півдесятка справжніх мурашників...

ЛОМЕЙКО. Прийшов до мене, коли вона освідчилася, — він не знат, що відповісти.

СЛІДЧИЙ. Запропонувала одружитися?

ЛОМЕЙКО. Та ще як м'яко підстелила! Ти, мовляв, волю втратити боїшся — то я на неї не зазіхатиму. Будемо жити, як жили, кожен сам по собі. І з грішми так само. Зможеш — допомагатимеш мені, синові. Тільки розпишися, штамп у паспорті постав...

СЛІДЧИЙ. Так. Отже, цілковита відсутність спільнога господарства. Можна сказати, майже фіктивний шлюб. А як ви гадаєте, навіщо це було потрібно Підлісній?

ЛОМЕЙКО. Мені їхні справи зрозуміти важко. Все не так, як у людей.

СЛІДЧИЙ. Ви кажете, що підозрювали Підлісну у корисливих замірах. Може, вона й тут переслідувала таку ж мету?

ЛОМЕЙКО. І ви так гадаєте? Ну просто від серця відлягло... Та коли він до мене прийшов по пораду, я йому так сказала: сердясь не сердсься, синку Павлусю, та тільки половину житлоплощі в тебе любісінько відбатують. І від усього, що після одруження придбаєш-заробиш, половина її. І ще сказала... ну, тут, може, й переборщила, та тепер уже не повернеш... Сказала я йому: ось буде вона гуляти, на довгому повідку ж... народить бог зна від кого, а запишуть на тебе. Хочеш не хочеш — давай своє ім'я, утримуй, плати...

СЛІДЧИЙ. А чому «від серця відлягло»? Ви шкодуєте, що сказали синові таке?

ЛОМЕЙКО. Сумнівалася часом. Все-таки вона, Віка, при всьому тому, при своєму норові... нещасна була якась. Ніби кущ обкошений...

МАНОХІН. А навіщо вам, власне, всі ці подробиці? Дитинство, досліди з мурахами....

СЛІДЧИЙ. Хочу підійти до головного.

МАНОХІН. У такому разі, що ж головне?

СЛІДЧИЙ. Це я вам скажу свого часу. Поки що хотілося б дізнатися: до чого прагнув Ломейко? Мав він перед собою якусь певну мету чи просто експериментував і дивився, що з цього вийде?

МАНОХІН. Мав, звичайно. Він хотів довести свою гіпотезу.

СЛІДЧИЙ. Яку?

МАНОХІН. І це теж потрібно? Ага... Ну добре. Двома словами приблизно таке: Павло вважав, що самостійно живою істотою, представником виду є не окремо взята комаха, а родина. Мурашник.

СЛІДЧИЙ. А мураха тоді ж що?

МАНОХІН. Щось подібне до клітини надорганізму.

СЛІДЧИЙ. І для того, щоб довести це, Ломейку треба було збудувати такий колосальний мурашник? Невже тільки для цього?

МАНОХІН. Саме для цього. Поведінка звичайного гнізда не давала йому повної картини. Досліджуючи сім'ю рудих лісових мурах, він не міг встановити ступінь їхньої злитості, «мозкоподібності». Збільшення кількості елементів повинно було ускладнити організацію, а отже підвищити інтелект системи. Тоді й форми поведінки можливі такі, що їх легше кваліфікувати як єдине ціле.

СЛІДЧИЙ. Але ж це була не єдина мета, чи не так?

МАНОХІН. Слухайте... Ви, мабуть, хочете дізнатися: чи Не виростив Павло супермурашник спеціально для того, щоб убити бідолашну Віку... Не мені вам пояснювати, що є тисячі інших простіших і важчих для розкриття способів убивства. Невже ви думаете, що людина витратить вісім років копіткої тяжкої праці, щоб звести порахунки з беззахисною жінкою, та ще й у присутності свідків?!

СЛІДЧИЙ. Я хочу знати інше: чи не намагався Ломейко зробити мурах своїм слухняним знаряддям? Якщо це так і якщо це йому вдалося, — то ваш супермурашник можна

кваліфікувати, як знаряддя злочину. Ось тільки не знаю поки що: навмисне чи через необережність... Ви розумієте, що від відповіді на це запитання залежить міра покарання.

МАНОХІН. Розумію. І можу вам сказати цілком точно. Павло не збирався перетворити Форміку^[4] на своє знаряддя. Тим паче руйнівне.

СЛІДЧИЙ. Вибачте, що перетворити?

МАНОХІН. Не що, а кого. Форміка — це мисляча мурашина сім'я з п'ятдесяти мільйонів особин-клітин. Так її назвав Павло. Він вважав, що рівень мислення Форміки не поступається людському. В перспективі він мав намір вести в нею діалог; десь у майбутньому, якщо пощастиТЬ укласти угоду...

СЛІДЧИЙ. Угоду? Навіщо?

МАНОХІН. Для взаємокорисного обміну відомостями, для співробітництва. Більше ні для чого. Павло — людина рідкісної чистоти, можете мені повірити. Блаженний. Ломейко впевнений, що на нашій планеті може виникнути й інший розум. Зовсім не схожий з нашим. Треба лише трохи підштовхнути еволюцію, вивести мурашиний рід із мільйоннолітнього закутня, дати стимул до розвитку...

СЛІДЧИЙ. Ви хочете сказати, що Ломейко намагається... дати цей стимул?

МАНОХІН. Цілком правильно. Форміка — це, якщо можна так сказати, рукотворна Єва розумних мурашників.

СЛІДЧИЙ. І все ж таки — яка нам від цього користь? Жертви вже є. А от користі...

МАНОХІН. Згодьтеся, що саме користь може бути колосальною. По-перше, маючи поряд принципово відмінний тип мислення, ми створимо порівняльну психологію. Людина вперше подивиться на себе збоку. По-друге, взаємне вивчення дасть могутній поштовх наукі й техніці. Уявляєте, який скарб потрапить до рук філософів, кібернетиків, природознавців? Плюс безпосередня, практична підтримка, участь у виробництві. Мурахи можуть виконувати найтоншу роботу — скажімо, збирати якісь електронні схеми. Крім того, вони допоможуть генетикам, селекціонерам рослин... Ага... Там теж безліч тонких операцій... Можливо, медицина, мікрохірургія... Зрештою, ми ж готовимося

рано чи пізно зустрітися з розумними істотами з інших планет. І якщо ми їх знайдемо, навряд чи вони виявляться подібними до нас. Спілкування з Формікою стане моделлю контакту розумів. Ми багато чого навчимося...

(Із свідчень директора стадіону ДСТ «Авангард» К. М. Рубана).

«Я на цю дачу попав, можна сказати, випадково. І майже всіх, хто там був, бачив уперше. Добре знов тільки Боба... Бориса Лапшина.

Ми з ним у той день, двадцять другого серпня, домовилися після роботи піти посидіти в «Ромашці». Спека була нестерпна, асфальт плавився. Одне слово, сиділи, смакували вино. І тут, як у казці, з'являються вони. Заходять у «Ромашку». Цього Павла Ломейка я колись зустрічав з Лапшиним. Боб електронник, він у нас нове табло встановлював. І для Ломейка робив якісь схеми. А про Віку... про Підлісну я навіть не чув. Вона мене просто приголомшила. Здебільшого таких жінок бачиш у кіно чи в модних журналах. Перше враження — грім. Йде у білій сукні, висока, гнучка... Але щось в очах неприємне. І в манерах. Чи то зміїне, чи то котяче. Ніби причаїлась і тільки жде, в кого б учепитись. А Ломейко плентався позаду з іншою дамою. Теж непогана, хоча й скромніша від Віки. Так, так, Зоя Нефедова. Вони з Підлісною колись разом в Аерофлоті працювали...

Боб їх запросив, вони підсіли. Лашнин зразу приkleївся до Зої, а мені дісталася Віка, бо Павло був поза грою. Зараз поясню... Чесно кажучи, я нічого не мав проти: у мене голова обертом ішла, коли сидів біля неї...

... Павло мені, сказати б, зовсім чужий. Та слово честі, мені як чоловікові було за нього соромно. Вона його, власне, ні за що не мала. Зверталася лише, щоб нагримати, осадити... Знаєте, бувають такі лихі, дратливі матусі, які весь час шпигують дітей. В нього просто хвилі по обличчю пробігали. Одначе терпів, зціplював зуби...

«Ромашка» незабаром мала зачинятись. А Вікторія завелася. Дивилася своїми рисячими очима і твердила, що треба ще «погусарити»... Бідолашний Павло натякнув був

відносно «додому». Господи, що вона на нього вилила! І такий він, і сякий, і старий, і нудний, і може забиратися куди хоче; і взагалі вона зараз зателефонує в «одне місце», де її чекають будь-коли, вдень і вночі... І схопилася-таки, її побігла! Зоя ледве заспокоїла її...

Ось тут деякою мірою перелом подій. Павло втратив голову. Чи вже дуже хотів догодити Віці. Зрештою, взяв і запросив нас до себе на дачу. Віка зразу стрепенулася. Плуганити за сорок кілометрів від міста проти ночі — чи не гусарство? Вперше за вечір почала усміхатися, кокетувати, навіть Павлові муркотіла різні приємні речі. Зоя засперечалась була для годиться, та за неї взявшася Лапшин — і співав соловейком, поки не вмовив.

Ледве встигли на останній автобус. Їхали довго. Віка заснула на плечі в Павла. До речі, з цього приводу хотів би поділитися одним своїм спостереженням. Уві сні в неї був ніжний, зовсім дитячий вираз обличчя. Просто наче хто підмінив людину...

Коли доїхали, пам'ятаю, темно було — око виколи. Павло попросив водія, щоб він висадив нас між зупинками. Звернули з шосе на стежку. Йшли спочатку через височезну кукурудзу, потім лісом. Ломейко наче нюхом вів, майже біг попереду. Віка від сонливості перейшла до буйних веселощів, від кожного слова реготала як навіженна. У лісі вночі — це, знаєте, аж мороз поза шкірою... Нічого, дісталися.

Про планування дачі вам говорити не варто. Мене здивувала загорожа всередині. Навіщо, скажуть, половину садиби відтинати залізною сіткою? Та з делікатності не запитав.

Перших мурах ми побачили на ґанку, коли Павло засвітив лампу над дверима. Руді, заклопотані. Та й багато їх: на дверях, на стіні тьма-тьмуща. І раптом їх звідусіль здуло, і відчуваю — бігають лапки. По ногах, по грудях під сорочкою. Це вони всі разом кинулися нас вивчати, мацати... Ми з Бобом просто оставпіли. Стоїш весь у мурахах і боїшся поворухнутися. Тут Павло спохопився й щось зробив — досі не збагну що. Отак присів навпочіпки й почав пальцями перебирати над підлогою. Й мурахи миттю з нас позлазили. Дивимося — знову на ґанку повзають. Що цікаво: Віка весь час спостерігала все це з усмішкою. Її не чіпали...

Ви знаєте, яке в мене враження від дачі Ломейка? Ніби весь двоповерховий будинок — лише додаток до чогось, допоміжне приміщення, чи що. Тобто Павлові, власне, було начхати, що батько старався, опоряджував житло... Павло і в палаці так само поводився б. Дірявив би стіни, тягнув дріт і таке інше. Меблі понівеченні, попалені. А запах, боже ти мій! Повітря якесь прокисле і водночас солодке.

До речі, про мурах. Ось уже кому була воля в цьому барлозі! Кишіли скрізь. Певне, світло їх розбудило. На шпалерах вервочки через усю кімнату. Цікавилися, в склянки лізли, хліб вусиками торкали. І Павло їх уже не відганяв. Я навіть запитав: чому він отих, на Ґанку, шугнув, а цих ні? А він каже, — ті, мовляв, були сторожові, а ці — фуражири. По їжу прибули...

Зате Бобу Павлова дача дуже сподобалася. Не встигли сісти, він проголосив тост за хазяїна. Мовляв, ось справжня людина, без фокусів. Робить своє діло і живе як хоче, ні перед ким не викаблучається. Віка завищала й заплескала в долоні, так їй це до душі було. А Павло сидів блідий, штивний. То вона його розбуркала й змусила поцілуватися, ніби на весіллі. Й оголосила, що Павло — її гордість; і якщо він стане схожим на інших, вона перестане його кохати...

Тут би нам підтримати настрій. Ідилія, та й годі! А простакувату Зою чорт смикнув за язик. Вона від мурах натерпілася. Тобто самі вони їй нічого не зробили. Та от у людини до них відраза! Сиділа ніби на голках, ні пити, ні їсти до ладу не могла. Доки не зірвалась... До речі, здається, зовсім необразливу річ сказала. Всього-на-всього про те, що навіть великий учений повинен жити по-людському, а не в такому розгардіяші.

Hi, Віка була не така проста, щоб відверто визвіритися на Павла чи, скажімо, пустити слізозу. Хоча й кортіло їй, я бачив... Губи кусала, але перемогла себе. Навіть Зої підтакнула й на Павла насварилася жартома. Та вже потім вилила злість у тім, що всерйоз взялася до мене.

Сподіваюся, ви розумієте, що я не такий уже й святий. Плюс її краса. Через десять хвилин мене вже можна було збирати ложками. Ми з нею чаркувалися, пили на брудершафт. Мабуть, я

поводився по-свинському. Не знаю, що б я зробив на місці Павла. Та він лише вдавав, що слухає балачки Боба, і краєчком ока стежив з-під окулярів, як вона веде мене по сходах на другий поверх.

Ми опинились у захаращеній різним мотлохом кімнатці з більярдом. Так, у тій самій. Признаюся чесно, рідко мене так цілували. Відчайдушно, чи що... Коли раптом чую потилицею: дивляться. Ми ж двері не замкнули. Обертаюсь — на порозі Павло. Блідий, наче молоком облитий. Я так і заціпенів. Вона мене в плечі з кімнати виштовхнула й грюкнула дверима так, що штукатурка посыпалась. І репетує звідти, що тій ніхто не потрібен, що хай усі забираються геть. Чую, впала на канапу, заридала...

Я до Павла — з'ясувати, вибачитися... Де там! Відвернувся, ніби мене й нема, і повільно пішов униз по сходах. Ет, думаю, ідіть ви всі під три чорти. Робіть, що хочете. Я спати ляжу, вранці видно буде.

Більярдна довга, наче коридор, це ви знаєте. З одного боку кімнатка, де Віка замкнулася. Посередині сходи на перший поверх, у хол. З протилежного боку кушетка. Ну, я там і ліг...

Крутився, звичайно, довгенько — нерви. Та поступово мене зморило. Прокидаюсь о четвертій годині ранку. Не зразу і второпав чому. За вікном розвиднюється. Й лапки по мені бігають, лоскочуть. І шурхіт усе голосніший і голосніший. Я спочатку вирішив, що вітер у садку.

Дивлюся — мурах на підлозі сила-силенна. Під більярдним столом наче хто руду шкуру постелив. І знизу по сходах сунуть нові. Потоком.

З мене рештки сну мов холодною водою змило. Швиденько взувся, стою — не знаю, що далі робити. До східців навіть ступити лячно.

Вони мене помацали і облишили. Я бачу — вливаються під замкнені двері. Здається, внизу лементувала Зоя, Боб мене кликав... Добре не пам'ятаю. Тому що заверещала вона. Не доведи господи мені ще коли-небудь в житті почути такий вереск... Я рвонувся був, хотів зламати замок. Та де там! Мурашина річка глибиною по щиколотки! Й відразу ноги наче вогнем обпекло — вчепилися...

Добре все-таки мати спортивну виучку! Інший би там залишився... бр-р! А я з місця стрибнув у вікно, з другого поверху — в центр клумби. Підвівся й бачу: поряд дротяна сітка. А за нею... Темнувато ще, але розібрати можна. Галевина, сосни. І під ними ц є. Спершу здалося — копиця сіна. Потім придивився — що за біс? Купол наче аж кипить, трава біля нього ворушиться... Коли зрозумів — рвонувся до воріт.

Отрута, вона пізніше почала діяти. Вже біля шосе. Поблизу воріт я зіткнувся з Лапшиним. Він сам шкутильгав та волоком тягнув Зою. Боб притискав її до себе правою, а в лівій тримав палаюче простирадло. Хльоскав по землі, по кущах. Зметикував, молодець. Де був тоді Павло, уявлення не маю...

Водії нас довго не підбирали — усі троє в крові, в кіптяві. Коли в мене ноги відмовили і я впав — теж обминали. Думали, п'яний.

Тепер, спасибі, мені вже набагато легше. Ходжу по саду, тільки ще на дружину спираюся. Та КОЛЕ ВНОЧІ за вікном дуже шелестить листя — вибачте, не можу спати...»

(Із свідчень Г. А. Манохіна, кандидата біологічних наук, завідуючого відділом ентомології музею природознавства, свідка та експерта в справі П. Г. Ломейка).

«Мені важко сказати, що саме і в яку мить наштовхнуло Павла на гіпотезу надорганізму. Одного разу він приніс мені книжку Миколи Амосова «Моделювання мислення та психіки» і вказав на кілька рядків — уже на як підтвердження власної ідеї. Автор, розмірковуючи про те, що кожен новий ступінь організації живої матерії складніший від попереднього, кидає таке зневажливе застереження: «Мабуть, мурашники і вулики лише умовно можна вважати складнішими порівняно з окремими особинами, оскільки за різноманітністю вони аж ніяк не перевищують будь-якого з ссавців». Уявляєте, яке це було відкриття для нашого Ломейка? По-перше, він дізнався, що ще хтось, крім нього, говорить про мурашник як про єдину цілісну систему. По-друге, — всупереч несхвальному «не перевищують», фраза Амосова означає, що мурашина сім'я «розумніша» від крокодила, орла чи навіть кенгуру.

Ломейко був певен, що індивідуальна психіка мурахи надто примітивна, щоб здійснювати благоустрій мурашиного світу. І його неважко зрозуміти. Сім'я рудого лісового «форміка руфа», з яким працював Павло, — це ціла «цивілізована держава». Під землею прорито мережу тунелів, прокладено дороги, доцільно розміщено склади й літні навіси, «ферми» попелици, грибні сади, плантації корисних рослин, сторожові пости. А сам купол з його геніальною архітектурою, водонепроникністю, чудовим регулюванням клімату? Мурашник — це споруда, що перевершує будь-який хмарочос. Так хто ж зберігає у пам'яті план мурашиної країни? Хто спрямовує будівництво, керує працею робочих армій, що діють так далекоглядно позагоджено? Інженерів та адміністраторів серед мурахів нема, не відомо беззаперечно. Та й нездатна до абстрактного мислення крихітна грудочка нервової речовини — ганглій, що заміняє мурасі мозок...

А керівництво тим часом є. Та ще й яке активне, дійове! Адже мураха все своє досить довге життя робить справи, які їй зовсім не потрібні. Здобуває їжу, яку відразу ж віддає іншим; змагається з ворогами, які особисто їй не загрожують; будує споруди, загальний план яких їй невідомий... Це в прямому значенні слова живе знаряддя сім'ї. До того ж вроджений смертник, камікадзе. Будь-який мурашиний рід на випадок необхідності може заповнити своїми тілами рів, що заважає рухові; масою трупів погасити вогонь...

Звичайно, ніхто не звинуватить у «нерозумності» й окремої мурахи. Мабуть, це найінтелектуальніша з комах. У великому мурашнику є десятки «фахів», які потребують неабиякої кмітливості. Будівельники, ремонтники, няньки, санітари, наглядачі, розвідники, мисливці, солдати, фуражири... Серед них в дуже досвідчені й умілі. Та перенесіть найосвіченішого фуражира на метр від звичного шляху — і він заблукає... Те саме й з іншими «професіоналами». Мураху легко збити з пантелику. У неї здебільшого складна, однаке дуже жорстка програма дій. Проте мурашина сім'я схильна й до творчості, до вольових дій. Наприклад, вона ефективно регулює свою чисельність, викидаючи відгалуження, тобто відселяє певну

кількість мурах, які засновують дочірні мурашники. Це звучить фантастично — та все ж сім'ї «думають» про процвітання всієї популяції... Чи й виду загалом. Материнський мурашник із відгалуженнями створює колонію. Він продовжує керувати життям дочірніх гнізд. Між родинними сім'ями йде постійний обмін личинками, лялечками, робочими мурахами, щоб жодне з гнізд не ослабло й не розрослося надміру... Колонії, в свою чергу, об'єднуються у федерації. Регулювання «населення» і кормових зон інколи відбувається в масштабах лісу. Наука знає федерацію одного з американських видів: півтори тисячі гнізд, кожне близько чотирьох метрів у обводі...

Отже, після багаторічних досліджень Ломейко вважав майже доведеним, що мурашина сім'я — це єдиний високоорганізований і якщо не мислячий, то принаймні здатний до планування тіломозок. «Тіломозок» — термін, винайдений Павлом. Адже в мурашнику немає поділу на керуючу й виконуючу частки. Той самий набір відносно автономних «клітин»-комах і приймає рішення, і здійснює його. Та, намагаючись встановити наявність загальносімейної психіки, Павло одночасно шукав її матеріальну основу. Тобто, бувши кібернетиком, намагався розшифрувати «внутрішню мову» мурашника, код, що об'єднує сім'ю. І досягнув таких успіхів, що я знову, незважаючи на всі біди, назву його щасливцем...

Річ у тому, що в мурашнику постійно відбувається загальний обмін речовин — трофолаксис. Жоден фуражир не з'їдає всю принесену їжу. Більшу частину віддає робітникам, ті несуть личинкам чи тим, кого опікають. Та навіть з'їдену їжу мураха не може повністю зужити сама. Корисні речовини, які добуваються з їжі, виділяються потім через спеціальні залози. Разом з цим «понадочищеним» харчуванням залози виробляють особливі секрети — феромони. Феромони несуть інформацію, вони можуть означати голод чи страх, повідомляти, скажімо, про клімат у тій чи іншій половині мурашника. Мурахи весь час облизують один одного — значить, з їжею одержують хімічні сигнали. Все це було відоме й раніше. Але Павло виявив, що хімічна передача може бути дуже об'ємною, нести величезний набір відомостей...

Звичайно, мурашник має в своєму розпорядженні й інші засоби, з більшою дальністю дій. Та все-таки найбільш розвинутим, універсальним, цементуючим єдність тіломозку Ломейко вважає нюхово-смаковий код. Мурахи безперервно доторкаються одна до одної язичками і вусиками. План будь-яких робіт «викреслюється» суцільною сіткою феромонів. Вусики (органи нюху) Павло уподібнює до синапсів — місце, де дотикаються клітини мозку, передаючи збудження. У структурі великого мурашника він виявив частини, що подібні до мозкових часток і навіть півкуль; у внутрішньому конусі гнізда, там, де відбувається найінтенсивніший трофолаксис, Ломейко вбачає центр координування... Можливо, саме там у сім'ї виникає відчуття власного «я»...»

СЛІДЧИЙ. Отже, ви не припускаєте, що мурашник може бути несвідомим знаряддям у руках Ломейка?

МАНОХІН. Категорично не припускаю...

СЛІДЧИЙ. По-вашому, Форміка для цього занадто розумна й самостійна?

МАНОХІН. Де в чому вона навіть перевершує людину.

СЛІДЧИЙ. Ну це вже ви...

МАНОХІН. Я не перебільшу.

СЛІДЧИЙ. Виходить, можна припустити злочинний намір... з боку самої Форміки?! Припустімо, вона вважає людину менш досконаловою, якоюсь своєрідною перешкодою, і...

МАНОХІН. Ні... Це саме той випадок, коли слідство може піти хибним шляхом. Бунт велетенських мурашників неможливий. Перевага над нами — лише в здатності до самоорганізації. Структура сім'ї — не така застигла, як мозкова. Ось ми з вами не можемо створювати додаткові ділянки кори, вирощувати їх з кількох нейронів. А сім'я робить це досить спокійно — з допомогою тих самих відгалужень. Для нас неможливо злити кілька мозкових систем в одну, а мурахи мають колонії й федерації...

СЛІДЧИЙ. Ну гаразд. Цю тему ми зняли. Спробуємо підійти з іншого боку. Я зрозумів так: Форміка розумніша від звичайного лісового мурашника, можливо, разів у тисячу. Правильно?

МАНОХІН. Ну... різниця приблизно така, як між людиною і кицькою.

СЛІДЧИЙ. І в цьому заслуга Ломейка?

МАНОХІН. Виключно його. Він вивів тіломозок із зачарованого кола, в яке загнала його природа: здобування їжі, захист від стихійного лиха, ворогів, виродження. Вивчивши код феромонів, зумів хімічними сигналами мобілізувати мурashник на нетрадиційну діяльність, навчити, розвинути інтелект Форміки...

СЛІДЧИЙ. Значить, у Ломейка були найкращі наміри?

МАНОХІН. Найкращі і найгуманніші. Можу поручитися за це усно чи письмово.

СЛІДЧИЙ. Але чому Форпіка вчинила вбивство?

МАНОХІН. Ви не стрічали батьків, які засмучуються над своєю дитиною? Ми, мовляв, його вирощували, годували, вчили тільки добра, а він виріс хуліганом... чи там шахраєм?

СЛІДЧИЙ. Стрічав. Але я не розумію, який зв'язок...

МАНОХІН. Більше ніж безпосередній. Очевидно, що поряд із розумом надійшла свобода волі. Ага... і Форміка опинилася перед довічною й найгострішою проблемою людства. Проблемою вибору між добром і злом.

СЛІДЧИЙ. Таж за яким... чому вона обрала зло?! Ось до чого я хочу врешті докопатися!

МАНОХІН. Мабуть, на чашу зла було підкинуто додаткову вагу.

ЛОМЕЙКО. Я розумію, ви мене осуджуєте. Не згодні, значить, що сина моого вона обкрутити хотіла. То що ж вона хотіла, по-вашому?

СЛІДЧИЙ. А вам не спадало на думку, що, може, нічого?

ЛОМЕЙКО. Як вас розуміти?

СЛІДЧИЙ. Дуже просто. Нічого, і все. Кохала вона його, зрозуміло? Самі ж казали — дитбудинківська. Ні рідних, ні близьких. Перший чоловік — нікчема, п'яничка... У дев'ятнадцять років лишилася сама з немовлям. Беззахисна, чарівна, всього потребувала... Уявляєте, які траплялися «доброзичливці»?

ЛОМЕЙКО. Авжеж. Дісталося дівчинці...

СЛІДЧИЙ. А ви не поспішайте з вироком. «Дісталося»... Так, дісталося! Обізлилася, звичайно, з людьми вжитися не могла. Через це й роботу міняла часто... Потім із другим чоловіком осічка. Ніби й непоганий чоловік, серйозний, але виявився домашнім тираном. Ревнивий, сварливий, брутальний... А їй кохати хотілося! Кохати і бути коханою. Віддати себе до краплі. І тут з'являється Павло. Розумний, делікатний, ніжний... Здавалося б — ось воно, щастя! Простягни руку й бери. Та йому це непотрібне. В нього на першому плані мурашники. Стомився від дослідів — подзвонив до Віки, погрався в кохання. Може, раз на два тижні. Чи раз на місяць. Не від доброго життя вона йому освідчилась. Ой, не від доброго... Ниточкою, хоча б тоненькою ниточкою сподівалася прив'язати коханого...

ЛОМЕЙКО. Отже, вона свята все-таки? А ми з Павлусем — негідники. Цікаво у вас виходить! Так що ж я йому повинна була сказати? Благословляю, синку, одружуйся?

СЛІДЧИЙ. Не знаю я. Не знаю... І осуджувати вас формально не маю права... Але відчуваю: не так ви вчинили, не так...

(З листа колгоспниці В. С. Улетової до Верховного суду республіки).

«Скажу Вам від імені всього нашого колгоспу. Мурашник тов. Ломейка П. Г. для нас був корисний. Ми теж спочатку боялися, голова сільради навіть ставив питання, щоб відкупити в нього будинок. А тут совка почала будівельний ліс бити. Гусені — страх скільки! І тов. Ломейко прийшов на колгоспні збори і сказав, що мурахи в нього слухняні й можуть совку знищити. Посміялись люди, подумали, жартує. А вранці діти пішли по гриби й повертаються з плачем. Мовляв, повен ліс мурах. Надвечір вирішили жінки подивитися — ані мурах, ані гусені. І оголосили ми тов. Ломейку П. Г. подяку. І голова сільради вибачення просив, що раніше не зрозумів, як наука це робить. А що мурахи ту громадянку на смерть заїли, то, може, вона сама й винна. Полізла не туди чи роздратувала. Ось молотарка — річ потрібна, ніхто проти нічого не скаже. А встроми в ней руку — відірве геть. І попелицю мурахи обібрали з гороху. Ви мені можете не повірити,

але я вам правду скажу. Мурахи тов. Ломейка П. Г. навіть у комбайні маслопровід прочистили, про це в «Сільгосптехніці» документ є. А якщо хтось через свою необережність постраждав, то добру людину карати не треба. Думаю, що тов. Ломейко П. Г. ще багато добра країні зробити може...»

(Із свідчень П. Г. Ломейка, доктора біологічних наук, завідуючого спеціальною лабораторією біокібернетики).

«... Нікого в житті я не кохав так, як її. Ні до кого не відчував таких нападів ненависті. Вона приходила до мене — і йшла, коли їй заманеться. Можливо, зустрічалася з кимось іншим, потім полишила...

Миритися — ось що їй подобалося! Знову переживати хвилюючі дні близькості. Я реагував із завидною постійністю. Спочатку ставав у позу; був стриманий, холодний. Це її тільки більше заводило. Вона пускала в хід усі свої чари. І я, ясна річ, складав зброю.

Вікторія вважала, що сплатила свій борг перед життям — дитинством без батьків, невдачею першого заміжжя, розчаруваннями подальших літ. Вона не хотіла мати ніяких обов'язків. Тільки права. Понад усе мене ображала її вічна невдячність. Коли Вікторія кидала чергову службу, мені доводилося утримувати її з сипом, а іноді й допомагати десь влаштуватися... Зрештою, не в цьому річ. Я ладен був і не таке терпіти заради неї. Та вона брала все це як належне. За стільки років — жодного разу не сказати звичайне «дякую»!

... Тепер розумію — обоє ми були добрі цяці. Вона поводилася так від зlostі, від безсилля. Відчувала — я не належу їй. Мені досить було довести протилежне. Рішуче, почоловічому...

І все-таки вона освідчилась *першою*. Їй не відмовиш у чуйності. Ясна річ, як страшенно важко тридцятирічному холостяку, анахорету-ченому сказати: «Будь моєю дружиною», — на це здатна далеко не кожна жінка. Віка зробила за мене дев'ять кроків з потрібних десяти. І я злякався. Я знайшов безліч доказів «проти», використавши й міщанські одкровення моєї матері.

Не скажу, що я свідомо ревнував її до цього колишнього спортсмена. Але така публічна демонстрація... Помста за мою спинявість? Поза всякими сумнівами... І все ж у ті хвилини я забув про все. Мені хотілося приизити її до краю. В мене руки свербіли від бажання наздогнати, вчепитися, скинути зі сходів...

Тобто насправді я б ніколи не вчинив нічого подібного. Так би усе й перетліло в мені. Але уявляв із вбивчою яскравістю. Ось так наздоганяю і...

Можливо, це бажання мене й на гору повело. Чи то заспокоїти себе намагався, чи ще більше роздратувати... Найжахливіші хвилини в моєму житті...

Цей... Костянтин схопив мене за руки, почав про щось белькотіти, пояснювати... Мені здається — я пройшов крізь нього, як крізь повітря.

... Я часто ходив розмовляти з нею. Навіть скаржитися. Вона для мене суто жіночого роду. Безлика шелестка богиня. Я перетнув галевину і став на коліна: і вона, як завжди, приголубила мене. Ніжний лоскіт лапок і вусиків по всьому тілу, така дружелюбність... Я плакав і сповідався. А потім, чомусь упевнений в її беззастережній підтримці й розумінні, подякував — і пішов. Я не міг повернутися в цей дім, для мене він був священним, тут минали мої найкращі години, тепер цей вівтар осквернили... Бродив лісом, читав уголос вірші, то проклинаючи Віру, то оплакуючи... злякався чогось, кинувся крізь хащі напролом, дістався до шосе. Мною володіла одна думка: повернутися до міста. Йшов узбіччям, доки не настав ранок. А назустріч... з сиреною, з мигалкою... міліцейські машини. Одна, друга. Потім пожежні — і знову міліція. Хіба я міг припустити...

Безглаздо гадати, що Форміка зрозуміла мої слова й узялася помститися за кривду. Сталось інше. *Феромони!* Наше дихання, піт, слізози — це теж феромони. хімічні сигнали. Вони мають точну картину стану людини. Ми настільки нездарні, що не вмімо читати послання власних залоз. А вона навчилася за роки спілкування зі мною. І я знову про це. Форміка прекрасно відчувала мої бажання, навіть ті, які й словами нелегко сказати. Забути про її надзвичайну сприйнятливість — ось у чому мій злочин! Вона торкалася до мене сотнями тисяч своїх спритних

«клітин», і в її свідомості складався образ. Годувальник у небезпеці. Він хоче, але не може впоратися з ворогом. Ворог у будинку. Годувальника треба врятувати. Не знаю — чи з дружніх міркувань, та вже напевно для того, щоб не залишився без догляду й основного джерела прокорму... Я міг мовчати, — хімія моого організму волала: «Вбий!» І Форміка виконала команду. З тією ґрунтовністю й ретельністю, які властиві мурашиним сім'ям.

... Адвокат пояснив: очевидно, мене буде виправдано — за відсутністю складу злочину. Можна засудити й покарати за навмисне вбивство... За вбивство через необережність... за співучасть, підбурювання, пособництво... Я — юридично чистий. Немає міри покарання за злочинні думки... за агресивність, що гніздиться десь у мозкових підвалах. Усе це так. Та що мені робити з собою, коли я знову й знову уявляю... як вони кусали її...

Я уявляю Форміку, яка мовчки чекає вночі. А поряд, за тонкою стіною, — нас, збуджених, хмільних, нестяжних у своїх дріб'язкових порахунках і претензіях одне до одного. Ми не повинні були допустити до цього, ми самі винні в усьому, що сталося.

Віко, бідолашна моя дівчинко, Віко!..»

Наталя Конотопець

ДОДОМУ[5]

Вогняний відчув, що чужа думка намагається проникнути в його Центр. Вона могла бути від когось з Ao чи навіть від самого Покровителя. Вогняний увімкнув зовнішнє Око і впустив чужу трепетну думку. Поряд летів Брат. Це було несподівано, бо вважав, що в цьому районі всесвіту перебуває сам-один. Та запитувати про таке було не в правилах Ao. Прибулий сам мав пояснити свою присутність.

— Ти знаєш, Вогняний, під нами Мати, — такою була та думка.

Hi, він не знав того, бо народився значно пізніше, коли Ao вже залишили Матір. Тільки десь у лабіринтах багатовікових знань, які нашарувалися в його пам'яті, у найглухішому закапелку Центру мав згадку про далеку планету — Матір.

Усе те діялось дуже давно. Тоді вони ще не вміли літати у просторі, мали сталу форму і не живилися енергією прямо від Всесвіту-Покровителя. Вона боялися страшного чорного провалля неба, не знаючи, що там їхнє майбутнє, тулилися трепетними тілами до теплих грудей Матері-планети, бо ще не відчули в собі тієї сили, яку дав їм всесвіт, не думали й не гадали, що пізнатимуть його безконечно.

Вогняний знову відгородився від зовнішніх хвиль — думок Брата — і, мобілізувавши систему дальнього огляду, з цікавістю розглядав планету типу Алоя-2. Вона була вкутана сферою первинного життя другого циклу, в який вступила недавно, і тому зерна розуму були непомітні, зачаяні в її лоні. Це було інше життя, зовсім не схоже на їхнє. Та й сама планета змінилася відтоді, як вони залишили її.

Знову дзенькнула чужа думка. Вогняний впустив її, перевівши зір на Брата, що летів поряд.

— Ти щось хотів, Брате... Зоряний?!. Як дивно! Ти щойно був лише Шукачем! І раптом став Блакитною Зіркою! В тебе має

бути якась грандіозна мета, бо лише лічені Ао мають таке щастя — спалахувати зірками! Ти поділишся зі мною своїми задумами, Зоряний?

— Почекай трохи, і ти все взнаєш! А зараз давай спустимося нижче. Я хочу показати тобі покинуту нами планету.

Вони майнули понад густою блакитною пеленою — сяючий Вогняний Смерч і мерехтлива Блакитна Зірка. І застигли. Дивились на планету, яка вже не лила гірких сліз за ними, своїми зарозумілими первістками, а плекала нове життя. Воно було на диво гарне і ясне. Простяглися, переплелись хащі інертного життя, міняючись гамою зелених кольорів, — до свідомості йому ще далеко. Над хащами ширяє якийсь птах: то вже крок у напрямку до розуму.

Зоряний променем торкнув Брата:

— Згадай, якою була наша планета, коли всі Ао жили на ній. Заглибся у свій Центр.

І при допомозі Зоряного у пам'яті Вогняного навдивовижу реально постали картини, яких він раніше ніколи не викликав.

— Ти бачиш вогняні смерчі і моря, чорні скелі і спалахи? Ми народжувались у вогні, а від спокою помирали, та й Зірка наша тоді не була такою жовтою і спокійною; вона палала могутнім голубим полум'ям, пульсувала, і нам було хороше під її гарячим промінням. Нинішніх дітей нашої Матері вона б спопелила. Наш розум розвивався швидко. Кипіла планета під білим промінням, кипіли й наші думки. А коли ми збагнули закони всесвіту, не задумуючись, покинули планету, нічого, власне, їй не залишивши на згадку про себе, бо творіння наші були такі ж швидкоплинні й рухливі, як і наші мислі. І ніхто тоді не оглянувся назад, ніхто не пошкодував, що залишає Матір: попереду чекав всесвіт, безконечний, незвіданий, для пізнання якого потрібні були зусилля всіх Ао. А планета-Мати залишилася зовсім самітною. Довго ще на ній здіймалися й помирали гори, бушувало полум'я, вибухали вулкани. Вона сподівалася на наше повернення, хотіла лишитися для нас рідною й затишною, але потім зневірилась у своїх невдячних дітях, і колись вогнедишні гори — наша стихія — холодним пругом скроботи лягли на її чоло. Не одну тисячу обертів зробила вона навколо Жовтої зірки, поки поступово

вкуталася серпанком блакитного газу, вгамувала свої внутрішні сили й почала вагітніти новим життям — повільним і спокійним. Найдивовижніші форми первісних зерен розуму існують у всесвіті. Але потім, коли розум проклюнеться із зерен, залишить свою колиску, то неодмінно попрямує у всесвіт.

Мені вже давно, як нікому з Ao, боліла наша стара провина перед планетою-Матір'ю. Я губився в сумнівах і здогадах: як спокутувати нашему племені свою помилку і чи є в цьому необхідність? Прилітав сюди, роками дивився на планету, тому так довго й залишався тільки Шукачем, вагався у виборі свого шляху, бо ним потрібно йти цілу вічність. Нарешті вирішив звернутися за порадою до Наставника. Ти знаєш, що ми, Ao, звертаємося до нього тільки у крайніх випадках. Не знав тоді, чи мають мої думки з погляду безконечності якусь ціну, чи згадуться Наставникові нікчемними н мізерними, а тому здивувався, коли почув, що маю потяг до найблагороднішої цілі у всесвіті — повернутись додому. Виявляється, то не так просто, як здається, допомогти Матері, мені доведеться чекати довгodoвго, доки набиратиме розгону новий виток спіралі розуму, а він має в чомусь бути аналогічним нашему, бо ж вийшли ми з одного лона. І зв'язані з тим майбутнім нашої Матері нерозривно. Від нас теж залежить, яким буде другий цикл розумного життя. А кожен Ao матиме на тому другому циклі свого аналого-двійника, і саме ним буде мірятися паша суть, бо в ньому ми побачимо своє віддзеркалення, не замасковане космічною мудрістю. Ao в погорді, знайшовши нове, відкинули те, що залишилось, як непотріб, не маючи й гадки про той вічний зв'язок. Моє повернення не залежатиме ні від мене, ні від інформації, яку ми матимемо про планету-Матір, а від того мого аналога, який має бути сполучною ланкою між мною і новим людством Матері...

Зоряний нараз відгородив свої думки від Брата, мабуть, заглибився в такі міркування, які мали вагу тільки для нього одного. Вони й далі летіли поруч. І Вогняний, дивлячись униз, думав, що, коли вони жили на планеті вируючим, бурхливим життям, їм було легше, ніж цим, молодшим. Їх не відокремлювала від всесвіту густа газова сфера, в якій цілком пристосувалося нове життя, і тому подих всесвіту ще довго буде

для нього смертельно згубним. Їм буде важче пройти свій шлях по планеті і тяжче розлучитися з нею, бо чим старіша планета, тим неохочіше вона віddaє своїх дітей Покровителю-всесвіту, стає не такою щедрою, намагається міцніше прив'язати своїх дітей до себе, відтягти момент розставання. Він став Вогняним, щоб розтопити таємницю далекого й незрозумілого світу холодних спіралей, був гордий із своїх справ, а виявляється, за словами Наставника, немає нічого важливішого й почеснішого, ніж допомогти розумному життю на рідній планеті. Скільки він бачив подібних планет! І завжди думав, що знання та могутність Ао неспівмірні з примітивними спалахами розуму, який мусить самостійно розвиватися...

— Мій час ще не настав. Хай-но її діти трохи зіпнуться на ноги, — почув Вогняний і наважився на заборонене: без дозволу проникнути у внутрішній світ Брата.

Нові, незрозумілі Вогняному почуття переповнювали холодне сяйво Блакитної Зірки. То були сподівання, чекання, нетерплячка й вагання. Все його існування виважувалось на якихось хитких терезах, суддею тому існуванню вважав планету-Матір з її новим людством. І всі ті почуття були спрямовані до незнайомих її обрисів. Той чужий внутрішній світ заполонив Вогняного своїм незвичним розмаєм, і, щоб приховати замішання, він метнувся геть від планети, а за ним попрямував і Зоряний.

... З лісових хащів вийшла людина. Вона пильно розглядала сліди звіра, якого невтомно вистежувала вже кілька годин. Потім підняла голову до неба, — чи не буде дощу, — потягла носом вологе і тепле повітря. І раптом погляд її зупинився: високо вгорі, трохи нижче звичних нерухомих зірок, повільно летіли дві зорі — одна червона, друга блакитна. Ось вони зупинилися, близько підлетівши одна до одної, а потім розтанули. Обличчя людини на мить ніби освітилося сяйвом тих зір. Людина підняла із землі палицю, поправила на плечі шкуру-одяг і знову рушила по сліду, забувши про дивні зорі.

Ще оцей поворот, за ним — місток через давно висхлу канаву, далі при дорозі колодязь, а там і будинок. І на тому останньому відрізкові шляху Освальд зупинився. Серце зайшлося болючими споминами: зараз неодмінно вибіжить назустріч величезний старий пес, що прибився до них маленьким цуценятком, а за ним з'явиться кремезна батькова постать. Вони завжди чекали його саме за цим поворотом.

Зупинився, бо хотілося, щоб довше не розвіювалось оте відчуття реальності неможливого — картина, яка вкарбувалася в пам'ять відтоді, як майже десять років тому він уперше після довгої розлуки повертається погостювати додому. О, тоді ще не розпорошився той запаморочливий чад надій, з яким вирушав у великий світ. Тепер з радістю б позувся набутих за ці роки знань і досвіду, тільки б знову стати отим самовпевненим юнаком, якому так хотілося, щоб швидше летів час. Та хіба таке повернення можливе? Смертній людині доводиться миритися з реальною очевидністю. Довгі роки лишень інколи згадував про рідні місця. А от коли його сподівання луснули, як мильні бульки, зрозумів, відчув кожною клітиною тіла, що залишився самотнім у цьому жорстокому, незатишному світі, і злиденний спадок від батька — старий будинок та клапоть піщаної землі край Великого заповідного степу — то єдиний дорогий його серцю прихисток, куди не сягає суєтність того життя, яке він вирішив назавжди покинути.

Будинок виринув з-за повороту, понуро й байдуже дивлячись на несподіваного гостя більмами вікон, забитими навхрест дошками. Він нагадував старого самотнього злидаря, який прожив довге нецікаве життя і тепер, заглибившись у самого себе, без упину й спочинку перебирає в пам'яті минулі роки, намагаючись віднайти там щось радісне, на чому б могла спочити його душа.

Освальд забув, що мить тому боявся цієї зустрічі. Щось болюче й солодке вродилося в грудях, розгорілося, затопило все його єство. Ледь не бігцем кинувся до облуплених стін похмурої будівлі: він сам і його будинок здавалися Освальду чи не єдиними живими душами на цій багатолюдній землі. Тут його

батьківщина, де жили діди й прадіди, і, може, він теж зажив би тут, де все миле його серцю, тихого щастя? Та звабили інші дороги, і тепер, мабуть, пізно думати про тихе щастя.

Освальд окинув поглядом подвір'я, наче хотів пересвідчитись, чи все на місці. Он тією зарослою стежкою бігав він до ставка купатися. Обіч ней — невеличке старе кладовище з зарослими могилами пращурів і зовсім свіжою — батька. В дитинстві поміж могил у густій некошеній траві він ловив великих зелених коників та барвистих метеликів. Біля будинку притулилася стара повітка, яку вони будували з батьком із новеньких, напоєних сонцем дощок. Колодязь завбачливий дід викопав край дороги, щоб слугував не тільки їхній родині, а й випадковому перехожому. Вода в ньому холодна, аж зуби ломить. Освальд добре знає: якщо перехилитися через цямрину і заглянути в його провалля, то зустрінешся віч-на-віч з глибоким поглядом таємниці. Пробігає чутливими пальцями по одвірку, пестить ними знайомі зарубки — сліди ножа, яким батько щороку відмічав у такий спосіб, насکільки підріс його син.

У господі, на подив, було прибрано: пил із меблів стерто, підлога помита, його ліжко застелене чистою білизною. Аж тепер згадав, що перед від'їздом написав листа про своє прибуття старенькій сусідці, яка наглядала за будинком, отже, це вона навела тут лад. Всю дорогу додому йому ввижалася безрадісна картина запустіння в кімнатах, він боявся її і картав себе нею. І раптом така приємна несподіванка. Тільки запах цвілі та затхлий дух нежилого приміщення на мить забили подих і нагадали про довгі роки пустки. Поспіхом відбив дошки, повідчиняв вікна, в кімнату заструменіло свіже вечірнє повітря.

«На сьогодні досить», — вирішив Освальд. Напруження, в якому жив останні роки, і дорожня втома остаточно здолали його. Спроквола пошкандинув до ліжка і, похапцем роздягнувшись, упав на нього. Ліжко заскрипіло знайомим хрипким голосом і затихло, ніби теж вклалося спати. Байдуже заглянув у відхилене вікно окраєць місяця і зрадів, побачивши живу людину, бо вже давно йому не доводилося колисати тут кого-небудь у солодкому спокої першого сну.

Та сон не йшов до Освальда. Його відганяло тривожне відчуття: не зроблено чогось дуже важливого. Але чого саме, пригадати не міг. Перебрав у пам'яті події останніх років, але там, крім гіркоти й розчарування, не було нічого. Він, учений і винахідник, тинявся від фірми до фірми, пропонуючи грошовитим босам свої винаходи, але... Ні, жоден, навіть найприскіпливіший, експерт не засумнівався в доцільності чи технічній спроможності його проектів. Їх просто відкидали, як непотріб на даному етапі, і ніхто не утруднював себе тим, щоб пояснити винахідникові, коли настане той етап, де вони будуть необхідними. Може, саме звідси й висотується почуття невдоволення, чогось незробленого? Зненацька його зборов сон. Освальд наче провалився в чорну порожнечу, і заснувалися, замаячіли в голові дивні сновидіння.

Летів він у чорному безмірі всесвіту, позаду залишилися мільйоноліття, а попереду — безвість і не зовсім усвідомлене відчуття грандіозності мети. Пропливають повз нього дивні чужі сонця, планети. Летів довго. І раптом побачив Землю. Щемно стиснулося серце, до болю захотілося ринутися вниз, повернутися додому з чужої непривітної безконечності. Рвонувся до Землі і опинився на великому скрипучому ліжку в своєму старому будинку, але сон тривав далі... Зникли стеля й покрівля, замість них зазоріло небо. І в його глибині яскравим, блакитним вогником летів той, ким він щойно був. Моторошно й тихо. Раптом небо засяяло, гойднулося і скинуло з свого хребта маленьку блакитну зірочку. Вона швидко наблизжалась, перетворюючись у величезний стовп вогню, і той стовп тяг за собою прямо на Освальда все гromаддя неба.

Він прокинувся від реальності відчуття неба, що падало. Схопився з ліжка, підійшов до вікна і сперся чолом на холодну шибку. Намагався скинути з себе пута дивного сну. Очі заспокоювались на чорній завіконній темряві, по якій сновигали, здавалося йому, ще чорніші невловимі тіні.

І раптом тіло напружилось в якомусь тривожному чеканні, і почалося чи марення, чи сон наяву. Знову зяєнів безмір, і знову блакитним осяйним вогнем летів той, другий. Освальд витер спіtnіле чоло і завмер, боячись упустити видіння, бо відчув якусь

досі незнану насолоду й силу. Щось незриме сягнуло його, запекло солодко біля серця, навіки зв'язало з тією блакитною істотою. І йому здалося, що заговорив простір, стіни будинку: «Я довго шукав тебе і нарешті знайшов. Ти все-таки народився знову, через мільйони років. Слухай і знай: ти сильний і могутній, бо ти знову прийшов, бо я знову з'явився. Ми об'єднаємось, і я повернуся до тебе, до самого себе, бо ти — це я. Ти допоможеш мені. Ми будемо разом! Але для цього мусиш відчути нашу єдність. Це буде випробування для нас обох. Не відгороджуйся від мене, ти повинен мене зrozуміти. Якщо мене не зустрінеш, я загину, а ти залишишся без минулого й майбутнього. Я всесильний у вашому розумінні, але, щоб стати з тобою поряд, перейти на ваш рівень, мені потрібен вогонь. Той вогонь мусиш запалити ти. Хай він сягає високо, як тільки може. Вогонь — то стихія моого життя. І вранці, коли зійде сонце, чекай! Будь готовий, коли зійде сонце. Чекай ранку-у!..»

Голос віддалявся, згасав.

«Гай, гай, які марення навіяви старий будинок», — намагався повернутися до реальності Освальд.

Вийшов із хати, щоб ковтнути свіжого повітря. Небо затяглося густими хмарами, накрапав дощ. Прямо від порога починався й тягся в чорну порожнечу холодний безлюдний степ. Чим же привабило це місце його побратима з космосу? «Ти — це я, — знову забриніли чужі слова, — допоможи мені». Уже не намагався відігнати їх, здолати здоровим глуздом. Тільки думав, як розірвати пелену хмар, щоб освітити безлюдний степ яскравим світлом і з'єднатися з небесним братом.

«Вогонь, великий вогонь! — стугоніло в голові. — Як же його запалити?..»

Кинувся до старої повітки, намацуєчи мокрі слизькі дошки, і спіткнувся об сокиру, ніби спеціально залишенну кимось давним-давно, щоб підказати рішення. Холодний осінній дощ та шпаркий вітер не заважали йому. З таким завзяттям накинувся на старі стіни, що зупинився лише тоді, як на місці повітки лежала купа струхлявілих дощок. Зупинився і засміявся... Це ж справді смішно! Жалюгідна купа дощок — і безмежжя. Хіба це потрібно для вогняного переродження?! А навкруги лише мокрий,

холодний степ. З радістю сам спалахнув би вогнем, але ж він має зустрічати. Блокаючий погляд упав на будинок.

«Так! Так!» — блискавично виникла картина велетенського вогнища замість похмурих стін. Ні на мить не зупинив ту думку, не пошкодував. Навпаки, прийняв рішення і заспокоївся: «Тепер чекатиму ранку».

Раптом відчув холод. Боліли покалічені під час роботи руки. Казна-звідки навалилася втома, і він через силу пошкандибав до будинку. Тиша і спокій із запахом пилу сповили його і заколисали. Старе ліжко знайомо, жалібно заскрипіло, але вже нічого не нагадало йому. «Тільки б не проспати сходу сонця», — устиг подумати, і глибокий, без сновидінь сон всевладно запанував над ним.

Зачовгав, заворушився під вікнами ранок. Сірими скоцюблими пальцями пошкрябав у шибу. Йому обов'язково потрібно збудити того змученого чоловіка, збудити, щоб не проспав сходу сонця. Та Освальдові здалося, що його розбудив не ранок, а гуркіт машини, яка на шаленій швидкості пронеслася повз вікна і зупинилася край самого порога. З машини вибрався елегантний молодик і з неприхованою цікавістю почав оглядатися навколо. У дверях вони зіткнулися — напівodableнений. здивований таким раннім візитом Освальд і самовпевнений молодик.

— Привіт, друже! Вибач, що довелося потурбувати тебе в такий ранній час, але це — наказ самого шефа. Ти йому негайно знадобився, а він, сам знаєш, чекати не любить. Наказав мені, щоб доставив тебе живим, неушкодженим і якнайшвидше. Скажу по секрету, — несподіваний і нечуваний успіх твоєї останньої роботи. Я ніколи не бачив шефа таким збудженим. Збоку здавалося, що це він, а не ти знайшов спосіб черпати енергію, в будь-якій кількості безпосередньо з космосу, — прибулий по тих словах голосно засміявся, і той сміх був занадто голосний для широго. Ним молодик намагався приховати і свою заздрість, і розгубленість перед похмурою мовчазністю Освальда, його настороженим поглядом і лихоманковим блиском очей: чи не зсунувся він з глузду від радості?

А Освальд губився у думках: що могло статися таке, щоб людина, якої він навіть не знає на імення, так запобігала перед ним? Раніше, коли випадково стрічав цього ферта у приймальні шефа, великого промисловця, удостоювався хіба що зневажливого погляду, кинутого в бік невдахи-винахідника. Виходить, шеф справді допетрав, що винахід Освальда Вайса може зробити його мультимільйонером, коли цей тип, вислужуючись, цілу ніч пхався хтозна-куди.

Тим часом непрошений гість ніс до машини речі, які вчора Освальд недбало кинув у передпокой.

«Навіщо? Для чого?» — запитував себе Освальд, коли ноги, здавалося, самі несли його до машини.

І раптом, коли вже сидів поряд з посланцем шефа, у голові спалахнули події минулої ночі. Свідомість роздвоїлась. Одна її частина настирливо нагадувала про те, що бачив і чув уночі, а друга з не меншою настирливістю нашіптувала: «Невже ти будеш чіплятися за свої маячиння? Ти ніколи не був схожий на інших людей, і саме та відмінність так псуvalа твою долю. Невже ж зараз, коли тобі нарешті усміхнулося щастя, ти відмовишся від нього? Чи не божевілля? Адже як станеш багатою людиною, то зможеш досягти найзаповітнішого: віддатися пошукові у близьких і далеких галактиках братів по розуму. Адже людство — не єдиний розум у космосі. І що можна поставити на противагу цим планам? Палити свій будинок на сході сонця? Та це ж просто безглуздя! Чим це може бути, крім виплоду збудженої уяви? Навіщо всесвітові така жертва? Навіщо тим істотам зі сну твій дім, коли вони володіють всесвітом?»

— Рушай, — кинув.

Машина зірвалася з місця, помчала, залишаючи позаду спорожнілий будинок, колодязь, місток... Нарешті поворот — і вона вискочила на широке, пряме, як стріла, шосе.

Супутник Освальда легко вів автомобіль і все тріскотів про блискучі перспективи Вайса. Та тріскотнява впивалася в мозок дрібними колючими скалками, витісняючи з нього гірке минуле, сни і спомини останньої ночі. Шаленів двигун, колеса намотували гінкі милі, відвозячи його все далі від минулого і від майбутнього, того майбутнього, яке малювалося ще вчора.

Займався день, розпихаючи по ярах та байраках Заповідного степу рештки ночі. Ось на видноколі, там, де дорога впиралася в небо, з'явився криваво-червоний окраєць сонця.

«Сонце! Сонце! У нього буде власна лабораторія, велика і світла, виповнена сонцем, звідки він сягатиме в космос так далеко, як ніхто до нього... Але що йому треба ще згадати про сонце? Доконче потрібно...»

А небесне світило підіймалося повільно, ніби чогось чекало. Виповзло до половини, на мить зупинилося на прузі, ніби перевело дух, і лише тоді важко подерлося вище. Ось уже три чверті його над горизонтом, ось тільки маленький окрайчик залишається невидимим. Свідомість Освальдова чомусь чітко карбуює кожен порух світила. Він знає, що схід сонця — лише мить. Але та мить наче розтяглася в години, і голос супутника з тріскучого і швидкого став тягучим, як гума. Та Освальд не слухає голосу. Вся його увага прикута до сходу сонця. Ось воно востаннє черкнулося об виднокіл, легко відштовхнулося від нього і попливло по обрію.

І раптом у його свідомості ясно пролунали слова: «Чекай, коли зійде сонце!» І водночас із цим спогадом в ясному небі спалахнула блискавка і страшенної сили вибух, як тріску, відкинув машину у придорожню канаву. Освальд вдарився об щось головою і вже не побачив дивного й незрозумілого явища, про яке так багато писали, але яке так ніхто й не зміг пояснити: сонячне світило раптом тоненькими струмочками потекло до місця вибуху, туди, де щойно сталася катастрофа. Здавалося, хтось всевладний у передсмертній агонії збирав його, кликав на допомогу. Сонце потъмяніло, на якусь мить стало поночі.

Освальд тільки на секунду знепритомнів, але і в той час думка про те, що з його вини сталася непоправна катастрофа, не давала йому спокою. Отяминувшись, він роззвірнувся довкола. Поряд, мов маска, біліло мертвє обличчя того, хто несвідомо підштовхував його до злочину. В широко розплющених очах молодика застиг подив, а з куточка вуст ще стікала цівочка теплої крові. Освальд без жалю дивився на нього. Він навіть заздрить цій мертвій людині, яка ще недавно так зазрила йому. Навіщо йому жити? Він, Освальд Вайс, убивця. Погнавшись за

своїм примарним щастям, убив космічну надію, вбив своє минуле й майбутнє!

Повідомлення з газет:

«1 жовтня 19... року в районі Великого заповідного степу впало небесне тіло невідомої природи. Падіння супроводжувалося вибухом, який зареєстрували всі сейсмічні станції Землі. На місце подій виїхали вчені і спеціалісти».

«2 жовтня. Експедиція на місці катастрофи космічного гостя веде далі свої дослідження. Як повідомляє наш власний кореспондент, учени здивовані. В епіцентрі падіння виявлено лише неглибоку вирву без будь-яких чужорідних залишків. Тільки незначне підвищення радіації біля неї свідчить про грандіозний вибух, внаслідок якого в радіусі понад півтори милі вигорів степ. Цікавим є той факт, що місце падіння прийшлося на фермі бакалавра фізичних наук Освальда Вайса, який займався експериментами по одержанню енергії з космосу. Падіння невідомого тіла відбулося буквально поряд з будинком, але він залишився зовсім неушкодженим. Цьому вчені не можуть знайти ніякого пояснення».

«Автор цієї статті взяв собі за мету звести воєдино гіпотези вчених щодо природи й походження загадкового «метеорита» з Великого заповідного степу. Але скажемо наперед, що в поглядах авторитетних учених поки що панує різnobій щодо цієї незвичайної події.

Професор Селджер вважає загадкове небесне тіло метеоритом, який вибухнув при зіткненні із Землею. Доктор фізичних наук Арлер запевняє, що з космосу до нас залетів уламок антиречовини, і хоча його розміри були невеликі, та, завдяки анігіляції, ефект виявився грандіозним. Бакалавр математичних наук Осборнського університету Гуго Козерн, відомий науковій громадськості як автор математичної теорії вірогідності розумного життя в космосі, вважає небесне тіло космічним кораблем, що прямував до нас із системи Проксими Центавра. Своє припущення Козерн аргументує точними математичними розрахунками. На жаль, корабель центаврійців з незрозумілих причин під час приземлення зазнав катастрофи. Професор Арус дотримується гіпотези про земне походження

«метеорита». На його думку, це — невідома нашій військовій науці й техніці ракетка зброя, що вийшла з-під контролю під час випробування її нашими потенціальними супротивниками.

Професор закликає громадян нашої демократичної країни до пильності і звинувачує конгрес у безпідставному скороченні асигнувань на розробку нових видів озброєння.

Однак переконливих доказів для переваги тієї чи іншої версії поки що недостатньо. Дискусії й дослідження тривають. Сподіваємося, що вони врешті приведуть до істини».

У тому ж таки номері газети на останній сторінці в розділі хроніки була ще одна замітка, яка певною мірою торкалася загадкової події.

«Як уже повідомлялося, — писалося в замітці, — «метеорит» упав на фермі Освальда Вайса. Через кілька годин, коли на місці події стало багатолюдно, тут з'явився і Освальд Вайс, який давно вже проживав у столиці і після смерті батька на ферму не навідувався. Поява молодого господаря ферми не привернула нічиеї уваги, і він, скориставшись ажіотажем та загальним сум'яттям, підпалив свій будинок. Коли стара дерев'яна будівля спалахнула, він теж хотів кинутися в те вогнище, і його ледве вдалося стримати від цього нерозумного вчинку. Вайс виридався з рук і запевняв присутніх, що має зустріти «Брата з космосу», який скоро прилетить до нього. Лише коли будинок доторів, Освальд непомітно кудись зник і більше на місці події не з'являвся.

Професор Аррус, на відміну від інших, не вважає це проявом божевілля, він твердить, що цей випадок — зайвий доказ земного походження «метеорита». Молодий талановитий фізик, напевно, був у контакті з ворогом, знав про випробування нової секретної зброї, навіть брав у цьому якусь участь. Підпаливши будинок, він замів тим самим всі сліди, а потім симулював божевілля, яке, на його думку, мало пояснити присутнім безглуздий вчинок, а сам тим часом зумів зникнути. Версію професора Арруса взято до відома властями штату. Дано вказівку поліції розшукати Освальда Вайса».

Наталя Околітенко

ДАР ОРІОНА^[6]

Начальник експедиції Іван Кирилович поглядом велів Олегові мовчати, однак той не стримався:

— Вибачте, а якої зірки це дар? Та їх же в тому сузір'ї...

— Найбільші — Ригель і Бетельгейзе, — спокійно мовив лама.

Вони сиділи в бібліотеці дацану, й господар з уважними очима на довгастому, без будь-яких вікових ознак обличчі люб'язно пригощав їх чаєм. Усі троє злегка відсьорбували іскристо-зелену рідину в червоних зовні й молочно-білих ізсередини чашках. За горами сідало сонце, й посередині обставленої дерев'яними стелажами вузенької кімнати висіло рожеве марево, а в кутках уже сотались сутінки, й від того було якось особливо затишно. Лама ледь усміхнувся:

— І як, молоді люди? Вам справді хочеться знати легенди, пов'язані з руїнами башти, що внизу? Вона не така й стара: сьоме-дев'яте століття, не пізніше. Якийсь час у ній зберігали Дар Оріона, я вже сказав... Більше нічим не зможу бути вам корисний. От хіба що...

Лама метнувся до найдальшого стелажа і, трохи там попорпавшись, дістав шкіряну течку.

— Ви не образитесь, коли я на хвилинку залишу вас із цими записами? Читайте. Потім поясню...

— Ми, на жаль, не знаємо бурятської, — сказав Іван Кирилович.

— А це не бурятською. Є думка — записи місцевих легенд залишили супутники Реріха...

— Читай, Олегу, — наказав начальник.

Стенувши плечима, Олег покрутів перед очима трохи пожовклі, але списані сучасною машинкою на цілком сучасному папері аркуші, потім, затинаючись, почав:

— «З книги Трістана, званого Лунем... Коли син Сонця зійшов на Землю навчати людей, з неба впав щит, який ніс силу для цілого світу. Посередині щита, поміж різних плям, проступили срібні знаки, які віщували великих подій під сонячним промінням. Несподівана тьма на Сонці перейняла відчаем сина Сонця, він випустив щит і розбив його, бо сузір'я було сповнене ворожечі. Сила залишилася усередині».

— Але ж тут багато... — завважив Олег.

— То пропусти абзац-другий, — порадив Іван Кирилович. — Треба до темряви звідси вибратися.

— «... Кажуть, цар Соломон наказав відбити шмат каменя, взяти чистого срібла й викувати перстень та викарбувати на камені осяйну чашу мудрості. Але важко було синам людським володіти каменем. У храмі не лишився «Той, що несе вогонь».

Рожеве сяєво, що висіло посеред кімнати, враз згасло, й за вікном по-вечірньому вирізьбилися обриси гір. Олег пропустив ще кілька абзаців:

— «Велика помилка заперечувати камінь. Я справді бачив його — завдовжки з мій п'ятий палець, сірий відблиск, ніби на сухому плоді. Навіть знаки пам'ятаю, хоча й не зрозумів їх. Справді, я бачив камінь, знайшов його. Кажуть, той камінь сам приходить, а взяти його не можна. Коли так, дочекаюся. Заради каменя піду в пустелю по кінець життя».

— Благородний намір! — Олег звів веселі очі. — Це хоч знайоме: акридова дієта й умертвління плоті.

— Читай без коментарів, — попросив Іван Кирилович. — Ніколи!

— «... Як до спеки й холоду необхідно звикнути, так треба звикнути до випромінювання каменя. Дурман проміння невидимий, та подих таємниці сильніший від радію.

Поїхав посланець до хана: потрібна сторожа для трьох прапорів. Їдуть люди на верблюдах, пил стовпом застує сонце. Хіба вночі хто вбереже камінь? Пустеля забрала його».

— Далі щось про залізну корову Лангобардів і отця Сульницького, — переповів зміст наступного абзаца Олег. — А ось взагалі якийсь набір слів: куку нор — кінь поспішає. Нічого не розумію... Камінь радять носити в кістяній коробочці.

— Що вам незрозуміло, юначе? — запитав лама, нечутно зайшовши до кімнати. — Легенди належить записувати так, як їх розповідають, не дуже дбаючи про стиль. Дар Оріона був у Тамерлана, у Соломона, у кількох європейських правителів, однак ніхто не зміг його втримати. Акумулюючи випромінювання небесних тіл, цей камінь вимагає, щоб його власник додержувався космічних заповітів.

— Яких?

— Цього сказати не можу — ті заповіти або втрачені, або ж кожен має відкрити їх для самого себе.

— Піди туди, не знаю куди, принеси те, не знаю що. — Олег звівся, певний, що й начальник дасть знак прощатися. Але Іван Кирилович потягнувся до чайника.

— Необізнаність із законом не знімає відповідальності, — сказав він.

— А я з цим не погоджується! Спочатку треба все гарненько роз'яснити, а потім уже карати, коли що не так.

— Тож кожен знає моральну основу, на якій виникають закони! — всміхнувся Іван Кирилович, поглядом шукаючи цукерницю. Її не було, й лама підсунув гостеві вазочки з місцевими ласощами. — Закон — це, так би мовити, для дисципліни, а мораль — для самого себе. Все правильно з тим каменем. До речі, який він із себе?

— Завдовжки з мій п'ятий палець, із сірим відблиском, схожий на засохлий плід, — нагадав Олег.

— Але ж такого каміння тут повно! — вперше подав голос Микола.

Всі повернулися до нього, й лама поклав руку на свою ріденьку бороду.

Микола натрапив на камінець першою ж дня, коли вони стали табором неоддалік руїн старої башти. Сподівалися тут трохи відпочити, розібрati зразки породи й підгодувати коней, втомлених після переходу. Почалася спека, й вечорами гори тихо світилися, вичахаючи: тоді ніби наблизжалася чимала споруда з вигнутим дахом — дацан, що бовванів у передгір'ї хребта, й ставало чути короткі молитви, що їх творили лами, та

хрипкі скрики птахів у золотавих цяточках із довгим дзьобом — схожих на граків, тільки значно більших. Вважалося, що саме в них переселяються душі померлих буддистських монахів... Розклавши намет, Микола хотів одразу гайнути в гори, однак Іван Кирилович не пустив його:

— Це тобі не Крим і навіть не Карпати — з Саянами не жартують.

Надвечір він таки подерся вгору крутую стежкою.

Впокорені призахідним сонцем, на скелі лягли довгі, схожі на пірчасті хмари тіні, й не знати було, де кінчаються гори й де починається небо: все повивали однакові лілові барви, густі до чорного у видолинках. Микола піdnімався при бентежному понсовому освітленні — квіти саранки в ньому здавалися аж розпеченими, а сині маки несподівано виблякали й ставали схожі на сивуваті випари. Йшлося напрочуд легко, й весело було ховатися від недремного начальницького ока за дряпучими кущами, де чомусь дужче, ніж унизу, пахло вогнищем, на якому хлопці ладнали вечерю.

Стояла неймовірна тиша — здавалося, в ній можна було плисти, як у морській воді, варто лише ступити на карніз і вільно розкинути руки...

Щось змінилося довкіл, Микола глянув на обрій і побачив: до нього стрімко наближається білий кінь. Безгучно торкаються каменю копита, викрешуючи іскри, майорить грива, тріпочуть ніздрі; по-зміїному гнучке тіло розкішно купається в сонячному промінні, яке ще плинуло вгорі, хоч унизу залягла темрява. На спині в нього щось гостро висявало, ніби він ніс на собі найпершу вечірню зірку.

Гарячий вітер крутнув Миколою, й на мить він опинився спиною до видива. Коли ж повернувся, попереду, як і раніш, бовванів хребет, а навколо нього глибоко бузковіло небо.

Таки ж примарилось...

Спадала ніч, і начальник міг послати по втікача хлопців. Микола почав роздивлятися, кудою спуститися, й раптом збегнув, що кроків за двісті від нього якась істота потрапила в біду. Щось у ньому щемко озвалося на ті страждання, й він подерся поміж сипким камінням, хапаючись за кущі багульника.

Це було як у дитячій грі: холодно — тепліш-тепліш і врешті — гаряче! Так, тепер він уже добре чув попискування — гірку, ні до кого не звернену скаргу, бо хто може відгукнутися на неї серед цього примарного безгоміння?

Ну ось, нарешті... У вузьку щілину ввігнався голуб і, не маючи де розпростерти крила, аби зіпертися на них, бився й бився, знесиллюючись з кожною хвилиною.

Микола ліг на вже схололий камінь і опустив у пастку руку, тягнувшись до змученого тільця.

Його увагу привернув камінець, що лежав біля самої щоки. Довгастий, як палець, із свинцево-сірим відблиском, він був помережаний химерними тріщинами, що нагадували старовинні письмена, й здався на диво знайомим — подібні він начебто кидав у гірську річку, коли проходив її берегом. Переляканий голуб ще більше забився у сковок, Микола вже ледь ворушив кінчиками пальців його пір'ячко; стараючись підтягнутися ближче, він ненаро ком глянув униз і похолос.

Під ним вирувала прірва, всмоктуючи, затягуючи на своє дно: хлопець стулив повіки, аби не закрутилася голова, й, зібрали всю свою волю, наказав собі стати спокійним. Коли розплющив очі, то побачив унизу веселу полонинку, що дихала теплом і спокоєм. Посередині стриміло щось схоже на кам'яний стовп.

Він дістав птаха. Потримав у долоні делікатну грудочку життя, чуючи, як під пальцями б'ється наполохане серце: голуб принишк, дослухаючись людського тепла. Обережно відступивши від небезпечного місця, поклав його на траву: «Не очуняє — заберу з собою». Але птах свічкою шугнув угому, і тиша одразу згасила фурчання його крил.

Вже спустившись униз, хлопець пожалів, що не взяв із собою на пам'ять примітний сірий камінець, і раптом точнісінько такий самий побачив під ногами. Піднявши його та обтерши порох, поклав до кишени.

Тихі обриси далеких скель, примарне видиво коня із зіркою на спині, слід, що його залишив голуб на густо-бузковому небі, — усе це потоком радості ринуло в душу, змітаючи все, що досі

відмежовувало її від світу, що досі заважало злитися з його барвами та розчинитися в звуках...

Отож лама уважно подивився на Миколу, але начальник експедиції звівся й подякував за гостинність.

— Якщо не проти, ми ще раз завітаємо до вас, наступного разу вже зранку, бо сьогодні, на жаль, запізно вибралисъ.

Лама ввічливо кивав головою, виводячи за поріг гостей, в останню мить притримав Миколу і, чомусь озирнувшись, сказав:

— Той камінь... Він справді несе в собі велику силу й може багато, дуже багато, але... Не зважуюсь щось радити, бо я — лише піщинка у грі космічних сил... Самі подумайте, як зберегти неоцінений скарб, інакше...

— Не відставати! — крикнув знизу Іван Кирилович. — Темніє.

— Спасибі! — Микола кинувся наздоганяти товаришів.

Днів зо два тому, коли всі розсілися навколо вогнища пити традиційний чай, начальник експедиції сказав:

— Гадаю, тепер із чистою совісно можна визнати: ця ділянка неперспективна. Завтра сяду за звіт.

Над вогнищем густо роїлися іскри, відкидаючи тримткі довгасті тіні, й від того хлопці почувалися ніби в ятері з тепла й затишку, який виникає між людьми, котрі разом здолали чимало доріг. Говорити ні кому не хотілося, лих Ігор, зручно вклавшись горілиць, кинув:

— Певно...

У Миколи закалатало серце:

— А я не згоден, — сказав він. — Квадрат А-8 досліджений погано, а там щось є.

— Невже? — Олег втупився в нього очима, в яких буйно плавилося золото. — Може, й покажеш, де воно?

— Може, й покажу...

— А! Ти ж у нас геній інтуїції. Тільки де вона була, коли ми ходили цим хребтом уздовж і впоперек?

Начальник помирив їх:

— От що, хлоп'ята. Чому б і справді вам удвох не побувати в тому квадраті, доки ми поратимем своє господарство?

Іван Кирилович знов, куди поцілити: Олег ладен був іти світ за очі, аби лиш не займатися камералкою. Вранці, деручись слідом за Миколою козячою стежкою, він почувався щасливцем, котрий втік з нудного уроку.

... Звідки взялося це почуття? Воно не боялося тверезого аналізу, втоми, порожніх розмов і навіть відстані. Здавалося б, якби їхня партія повністю згорнула свою діяльність і, повернувшись господарству взятих напрокат коней, відбула автобусами до залізниці, незрима ниточка все одно тримала б його на припоні цих гір. Він міг поклястися, що тут величезне родовище, й відкрити його — рідкісне везіння, яким може похвалитися небагато геологів.

Ніби якийсь нерв озивався в ньому на невідоме випромінювання: холодно-тепліш-тепліш... жарко! Але чому прилади майже нічого не показують? Якась особлива аномалія, чи що?

— Ти задоволений? — спитав Олег, сідаючи на плаский камінь у затінку гори, що низько нависла над стежиною. — Твоя інтуїція мовчить? Пора б уже й перепочити.

— Не знаю, — відповів Микола й несподівано для себе додав: — Справді, відпочинь трохи, а я все ж таки зазирну за он той шпиль.

— Про мене... — Олег витягнувся на повен зрист, підклавши під голову руки, й припалив цигарку.

Микола зрадів. Те, що вони всі разом шукали стільки днів, аж дихало на нього жаром, хотілося скоріш лишипитися на самоті, віч-на-віч з таємницею, яку мали йому відкрити гори. Дивовижна розпростороненість, що її відчував у собі звідтоді як врятував голуба, робила тіло невагомим, а рухи напрочуд точними: незчувся, як вихопився на невеличкий перевал. Зблизька шпиль був масивний і не такий гострий, як здавалося здаля.

Внизу лежала весела полонинка, посеред якої стриміло щось подібне до колони античного храму. Знайоме урочище — він уже підходив до нього з протилежного, урвищного боку, але чомусь одразу ж і загубив дорогу: здавалося, що й кущ

деревоподібної півонії на виступі ущелини, й рожеві, розмаяні вітром по траві пелюстки йому примарились, як білий кінь, що з'явився серед хмар у промінні призахідного сонця.

Видовище й зараз було фантасмагоричне: тримаючись за шпиль, Микола нахилився, стараючись запам'ятати всі деталі, й раптом у гледів червону ниточку струмка, ніби зав'язаного навколо схожого на колону каменю. До нього вела звірина стежка, що тягнулася із буйних кущів багульника на схил: спуститися вниз було зовсім легко.

Червона глина, налипнувши на долоні, мовби пофарбуvalа їх у ритуальний колір таємничого дійства. Не обтираючи рук, Микола сів на траву, з насолодою вбираючи в себе прохолоду.

Он і знайшов. Припавши вухом до землі, тепер може вловити биття залізного серця хребта, який вони сходили вздовж і впоперек. Чи не була передчуттям цієї ось хвилини та радість, що заволоділа ним останнім часом?

«Знайшов ти, а почесті, премії, нагороди перепадуть насамперед начальникові експедиції, — майнула думка. — Це справедливо?»

«Звичайно, справедливо, бо ж ми разом шукали».

Та чужий, аж надто тверезий голос не вгавав:

«Досі ти був рядовим геологом, якого із столичного вузу послали в глушину — тільки щасливий випадок може вивести тебе на дорогу успіху. Мізерний шанс, та ось він трапився — що буде, коли не скористаєшся ним сповна? Ти загубишся серед сіряків і проживеш своє життя в'яло та непомітно й завжди дорікатимеш собі, бо до везіння тобі забракло розуму й тактики».

«І що ж робити?»

«Дуже просто! Нехай начальник готовує свою доповідну, а трохи згодом напишеш і ти свою...»

«Це підло!»

«Ну, ні... Той, хто прагне успіху, так категорично не висловлюється».

— Миколо! Де ти? Миколо-о!..

Луна, відбившись од скель, заметалася поміж кам'яними стінами й урешті, знайшовши вихід, відкотилася в далеку звивину ущелини. Страх, що й товариш може завважити серед

трави червону ниточку джерельця — явну ознаку покладів залізної руди, — погнав Миколу нагору.

— Стрибаєш, як гірський козел, — усміхнувся Олег, подаючи руку. — Міцне серце... То що — вертаймося?

— Гаразд, — полегшено зітхнув Микола.

Належало б нанести на карту той маршрут, але щось Миколу стримало.

Стежка світилася, немов полита фосфором, і Микола незчувся, як опинився попереду товаришів. Могутній потік радості, що, здавалося, струмував над землею, ніс його, немов кульбабку.

— А цього ламу темним не назвеш, — пролунав позаду Олегів голос. — Не здивуюся, якщо по бібколектору він виписує собі всі найновітніші видання.

— Час має — чому б і не займатися етнографічною роботою, — докинув Іван Кирилович.

— Гадаєте, він справді вірить у дари Оріона?

— Навряд.

Микола спинився, пригамовуючи радісне відчуття польоту.

«Нічого ви не розумієте, — подумав. — Ще й як той лама вірить!»

Микола й сам уже повірив. Чому б тому маленькові диву її справді не акумулювати космічні випромінювання та не підсилювати в поки що незбагнений спосіб творчі здібності того, хто його знайшов? Чи ж мав він ці чудові властивості до того, як підняв довгастий, у тріщинах, схожих на старовинні письмена, камінець? Був собі звичайним хлопцем, а тепер ось став подібний до смолоскипа, що тихо палахкотить, розкидаючи навсебіч світляні відблиски. Йому впокориться все, чого торкнеться рука, він знайде скільки завгодно нових родовищ, а коли захоче, напише прекрасні вірші або намалює картини — стане тим, ким схоче stati, й скрізь досягне висот.

«Більше ні слова про посланця Оріона, — озвався в ньому вже знайомий тверезий голос. — У вищому дарункові немає особистої заслуги, а феномен викликає водночас і цікавість і недовіру, як усе, що відхиляється од норми. Та й хто тобі

повірить, окрім буддистського лами? Тим часом дар Оріона підсилив у тобі й практичні здібності. Добре, що не роззвонив одразу про родовище: ось начальник відішле свою депешу, і тоді настане твій час. Маєш найкоротшим шляхом досягти того, чого люди добиваються все життя, маєш набути такого авторитету, щоб важити багато й тоді, коли втратиш феноменальні здібності...»

— От і спустилися! — вже зовсім близько мовив Іван Кирилович.

Раптом Микола помітив, що стежка згасла. Він звів голову, шукаючи хмари, але небо лишалося чистим. Просто над ним сяяв місяць, великий, аж лячний.

Вранці Микола прокинувся з відчуттям страшенної втоми й якоєсь біди, що спіткала його так зненацька. Спробував звестися, але головний біль знов вклав його на похідну надувну подушку. До намету зазирнув Олег:

— Ну й сплюх ти! Щастя твоє, що начальник оголосив сьогодні вихідний.

— Дай мені спокій, — попросив Микола. — Дай мені спокій.

— Ти можеш спати скільки завгодно, от тільки... Чомусь у мене з голови не йдуть розмови про той небесний камінець... Звичайно, це вигадки, але... Ти справді знайшов щось подібне чи просто хотів пожартувати?

— Немає в мене ніякого камінця. Будь ласка, принеси з аптечки анальгіну, бо в мене весь кінчився.

Коли Олег подався по ліки, Микола підтягнув рюкзак і намацав у ньому залізну коробочку з сувенірами. Великий, вишневого кольору сердолік, халцедон із дивовижними розводами, шматок золотавого нефриту...

Сірого, схожого на засохлий горіховий стручок камінця не було. Там, де він лежав, на кришці лишився ледь помітний слід.

«Чого ж це я не позначив той маршрут на карті? — з тихим відчаєм подумав Микола. — Як же тепер його знайду?»

Десь недалеко рівно й потужно билося залізне серце великого хребта, але ніщо в Миколі вже не озивалося на той ритм.

Галина Пагутяк

ВИДІННЯ ОРФЕЯ^[7]

Орфея не турбувало, що руки в нього закоцюблі, брудні, та ще й з надто коротко підрізаними нігтями. Мав у портфелі справжні, добре сповиті старими м'якими газетами й перев'язані скрученим бинтом. Треба тільки пильнувати, щоб не свиснули портфеля в такій тісняві. Вікна в цьому триклятому громадському транспорті замерзли, нічого не видно. Ніби весь світ має щось проти того, аби він заробив нині якусь копійку. От не вийде на потрібній зупинці, не знайде ресторану, де має нині грati, не пропустить швейцар чи просто запізниться.

Жінка спеціально прибігла в обід додому, щоб його погодувати перед виступом, але Орфеєві не ліз шматок в горло. То вона сварилась, а потім помогла увібратися в найкращий костюм і зовсім нову сорочку, провела на зупинку, поцілувала. Було ще завидна, він сів у автобус і дивився крізь біле скло на її тендітну постать у куцому осінньому пальтечку, на змарніле лице з тривожними очима й блідими вустами. Відчув, що вона йому повірила і ще не раз повірить, але жінка вже зникла з очей — і він мусив думати про гру.

Лайдак Орфей жив, як грав, а грав він класно. Інша річ, що Орфеєве життя не всім було до вподоби, і кінець кінцем фурії мали розірвати його на дрібні кавалки. Ця відома байка розповідала ще про смерть Еврідіки і відвідини пекла, але щодо Еврідіки Орфей був певний: вона не вмре раніше за нього, бо мусить про нього дбати, залишаючись при цьому остоronь музики та інших високих сфер. Зате Еврідіка розуміла: те, чого вона негодна втятити, не можна відкидати і висміювати. За це Орфей не проміняв би її на жодну іншу жінку на світі.

Він міцніше стискає портфель, виборсується з автобуса й кидається через потік машин. Сам він такий мізерний згори і збоку, що ніхто не зауважує його відчайдушності. Орфей мчить до пишного входу із скляними дверима, шарпає їх до себе, і його

змерзле тіло обдуває потік теплого повітря. І враз виникає здоровенний ведмідь у формі швейцара.

— Чого тобі? — питає.

— Я — музикант.

— Не туди!

— А куди?

— Для таких, як ти, є інші двері.

Орфей вертається шукати дверей, призначених для нього. Довго йде попід стіною, доки не надибує інші, менші й скромніші. У невеличкому вестибюлі за письмовим столом сидить мавпа з гарним бантом на голові і щось пише у великій книзі.

Орфей мовчить. Мавпа теж не обзывається.

— Ска-а... — починає він нарешті.

— Чорний хід, — обриває його мавпа.

— Та я...

— Хіба не ясно сказано? Чорний хід!

Орфей блукає темними закутками. Тут повно баків з покидьками, на яких сидять коти. Орфей здуру питає їх, де чорний хід. Коти мовчать. Він блукав ще, поки не натрапляє на обідрані, наглухо замкнені двері під блідо-голубою лампою. Він стукає. Згодом долинає якийсь крик чи то плач. Орфей знаходить кнопку дзвінка п тисне. Може бути, що дзвінок не працює. Тоді треба вертатися додому, що його не дуже й засмучує.

Нарешті скрипить засув і на порозі з'являється пес при краватці.

— Чого вам треба?

— Я до Івана Михайловича... Музикант...

— То заходь.

Всередині тепло й гамірно. Пахне кухнею.

— Михайловичу! — гукає псяюха. — Тут чувак до тебе. Каже, що грайко...

— Оброби і пошли до мене на сьомий! — наказує басовитий голос десь із глибини коридора.

— Буде виконано! — гаркнув пес і до Орфея: — Пішли на кухню.

В кухні, величезній і білій, було повно чорних круків. Одні навстоячки пили каву й курили, другі щось жували, а треті ставили на підноси тарілки з їжею. Усі вони жваво гомоніли між собою. Від смачних пахощів Орфея аж замлоїло.

— Гей, Міша! — звернувся пес до середніх розмірів білого ведмедя. — Дай похавати цьому грайкові!

І штовхнув Орфея межі плечі.

Круки зацікавлено зиркнули на Орфея, й один процідив:

— Ходять тут всякі...

— Нічого, хлопче, — добродушно проревів ведмідь. — Ти нас не об'єси.

І вивалив перед ним пів печеної курки, купу салату олів'є і кілька свіжих помідорів...

— Гамай!

Орфей сів за довгий кухонний стіл, оббитий бляхою, і замислився.

— Ага, — згадав ведмідь і поставив півпляшки «Столичної».

— Гляди, не впийся...

З горілкою їжа так-сяк пішла, а на круків, що стиха підсміювалися над ним, Орфей просто не звертав уваги. Потім вони з пском поїхали ліфтом на поверх вище, де в порожньому коридорі чути було дзюркіт води і вже знайомий Орфееві стогін.

— Хто там кричить? — спитав Орфей, зіщулившись.

— Дідько його знає, — посміхнувся пес. — Тут усяке буває. Лізь під душ. Дурню, спершу роздягнися.

Душова була класна: чистенька, світла, зі справними нікельованими кранами. Орфей аж мурчав від утіхи, вихиляючись під гаряченькими струменями.

— Закінчуй! — постукав у двері пес.

Орфей вийшов, обгорнувши стегна рушником, бо вся його одіж кудись щезла. Зненацька його знудило: шлунок не витримав розкішної вечері.

— Тъху! — сплюнув пес. — Ти що, дистрофік? Повертайся і вмий писок.

Потім повів Орфея до якоїсь кімнати.

— Одягайся!

— А де мій костюм? — поцікавився Орфей.

— Віддамо потім.

Орфей аж присвистув, побачивши одежину, яку він мав на себе натягти. Потім йому стало цікаво, як вона буде на ньому виглядати. У кімнату прослизнув щур і запищав:

— Нічого не чіпати! — та й вискочив, хряснувши дверима.

Орфей сів так, щоб не дивитися на себе в дзеркало. Його ще нудило і боліла голова. Та ось прийшли дві гарненькі дівчини в білих халатиках, і все в них було на місці, крім, здається, білизни. Орфей не на жарт стравожився.

— Вам чого тут треба? — спитав він.

Дівчата перезирнулися, й одна з них покрутила пальцем біля скроні:

— Ти що, ненормальний? Чи вперше тут?..

— Я хочу вийти звідси.

— А куди?

— Хоч би й до лісу, там не так страшно.

— А що таке ліс?

— То місце, де багато дерев і ніхто до тебе не чіпляється.

— У нас теж багато дерев. На дванадцятому поверсі.

— То не ліс.

— Ти ж там не був!

— Досить! — схаменулася старша дівчина. — Треба одягати тебе.

— Ні, я сам!

— Якщо ти з того світу, мусиш слухатися.

— А ви хіба з іншого?

— Ми — з нашого. Ми тут народилися.

— Он як, — здивовано мовив Орфей. — Але мені соромно.

Я голий.

— А ти познайомся з нами ближче, тоді не буде соромно!

— Я — музикант.

— Я — Алегорія, — сказала молодша. — А вона — Фантазія.

— Дуже приємно. Ми, здається, десь зустрічалися?

Алегорія зняла зі столу білу широку сорочку з короткими рукавами, так накрохмалену, що вона подряпала Орфеєві шию. Слава богу, сорочка діставала нижче колін, і Орфеєві стало легше. Фантазія начепила на нього сріблястий пояс з

вкрапленими синіми камінцями. Потім наказали сісти. Дівчата взували його в сандалії на дерев'яній підошві з довгими ремінцями, якими того затягли літки. Алегорія насунула йому на голову жовтий кучерявий парик, а чоло пов'язала чорною стрічкою. Фантазія наостанок кинула Орфеєві на плечі золотисту з чорними плямами шкуру.

— Гарна була киця, — зауважив Орфей.

Дівчата зареготали:

— Ця киця синтетична, йолопе!

Орфей погладив хутро:

— Цікаво, а як же в ній грати?

— То вже не наш клопіт. Помилуйся на себе в дзеркало.

Орфей скривився:

— А штани?

— Зіграєш без штанів.

З парика стирчав тільки ніс. Він нагадував пташиний дзьоб.

Дівчата схопили Орфея під руки і повели.

— Куди ви мене?

— До гримера.

— Слухайте, дівчата, — спинився Орфей. — Я не хочу бути посміховиськом. Якби я знов, що зі мною тут вироблятимуть, то нізащо б не погодився. Музика — справа дуже делікатна...

— Я тебе задушу власними руками! — просичала Фантазія.

— Якщо тобі кепсько, можеш котрусь із нас швиденько приголубити...

— Я одружений, — суворо мовив Орфей.

— Ну, то забирайся до біса! — зареготала Алегорія, й обидві дівки штовхнули його в якісь двері.

Біля дзеркала сидів старенький папуга. Його жовті очі тьмяно блимали. Дівки крутнули сідничками й щезли.

— Я старий і хворий, — сказав папуга. — А мені не дають пенсії і не випускають звідси.

— Надворі холодно, — втішив його Орфей.

— Але й улітку не випустять, — зауважив папуга. — Нічого не можу вдіяти. А я вже погано бачу. То зло для гримера...

— Цей будинок — якась божевільня.

— Будинок? — здивувався гример. — Де ви бачите будинок?
Це — божевільний світ. Запитайте, чого мені треба?

— Чого ж вам треба?

— Ні-чо-гі-сі-нько! Я ситий, а ситість псує мозок. Одначе зараз я зроблю ваше лице гладеньким і рожевим, як у немовляти. При штучному свіtlі ви виглядатимете цілком природно.

— А можна обійтися без гриму?

— Тут — не можна, — холодно зиркнув на нього папуга. З фамільяністю було покінчено.

«Нічого, — заспокоїв себе Орфей, — витрусь. Цікаво, що вони далі робитимуть зі мною? Я вже й так — достеменна мавпа».

— А далі куди? — спитав він.

— До гіпнотизера. Треті двері ліворуч від сходів.

— Спасибі, — ледве вимовив Орфей. Грим так стягнув йому шкіру, що важко було навіть розтулити рота.

— Щасливого дебюту! — побажав папуга йому в спину, і сонні пташині очі на мить спалахнули.

Орфей швидко йшов коридором, намагаючись розпізнати двері туалету. Слава богу, ніхто на цей раз його не вів. Бо живим у лапи гіпнотизера він би не дався ніколи.

Орфей замкнув за собою двері й кинувся до умивальника. Він щосили тер щоки, і між пальців стікала рожева піна. Вмившись, втерся рукавом. Ходити в шкурі було вкрай незручно, то він її запхнув за батарею. Туди ж потрапив і парик. Пояс він вирішив подарувати жінці, якщо вибереться звідси. Аби вдалося роздобути якусь теплішу вдяганку.

Він утрапив на сходи і вже почав спускатися ними, коли зачув шурхотіння мітли. Нижче прибирала якась згорблена бабуся. Орфей не хотів з нею зустрічатися і знову піднявся вгору. Минув, може, два поверхи, коли знову почув шурхотіння мітли: старенька мела сходи знизу вверх. Куди він мав подітися?

— Бабцю, ви не скажете, як потрапити на поверх, де багато дерев?

— У сад? А нащо тобі?

— Мене там чекає одна дама, — збрехав Орфей і зіщулився, бо знову почув той нестерпний крик. — Хто це кричить?

— А! — махнула рукою бабця. — Не може одна розродитися. Другий день не дає нам спокою.

— Та вона ж померти може!

— Może, — буркнула стара. — Ще піднімись на три поверхи, там буде сад.

— Дякую.

«Власне, нащо я туди йду? — міркував Орфей. — Мені ж треба вниз. Та хоч гляну на сад: буде що згадати!» Він страшенно захотів ступити на шерхотливе осіннє листя, притулившись до якогось стовбура і прикладти флейту до вуст...

Двері, за якими починається сад, були скляними. Орфей побачив багато дерев із стиглими лимонами, помаранчами, безліч ящиків із трояндами та орхідеями. Зелень буяла скрізь, погрожуючи затопити навіть вузенькі доріжки, викладені чорними й білими плитками. Двері були замкнені, та Орфей і не збирався заходити. Його б тут злапали без будь здоров. Стара вже, мабуть, помчала на мітлі доносити на нього. Боже, що він кому зробив? І чи справді його хочуть знищити?

Він змусив себе відірвати очі від саду. Треба йти. Все вгору та вгору. Десять же мусить бути дах цього хмародряпа. Якщо він вибереться звідси, що до кінця життя йому ввижатиметься той сад, що висить над головою, мов прокляття. Сходи — це єдине щось певне й постійне у будинку, напханому різноманітними пастками. Орфей минув кілька поверхів і почув угорі чоловічі голоси, які про щось сперечалися. Тож мусив знову звернути. Відчинив найперші двері.

Він опинився в прегарній, розмальованій фресками з позолотою кімнаті, яка мала стрілчасте, мов у старовинному замку, склепіння. Посередині стояло велике різьблене крісло, в кутку — великий канделябр із свічками, а поруч із канделябром — портфель Орфея. І більше нічого. Орфей аж затрусиився, коли побачив свій портфель. Руки були на місці — цілі, неушкоджені, з гнучкими натренованими пальцями, насподі у футлярі лежала флейта. Він торкнувся її і водночас почув жалібний крик бідної

жінки, що ніяк не могла розродитися. Тоді прихилився до холодної стіни, заплющив очі і тихо заграв.

Він забував про власне тіло й інші тлінні тіла, котрі є притулками безсмертних душ, тимчасовими і недостойними. Під дією його музики душі вилущувались із тих притулків і, наче метелики, пурхали довкола Орфея. Він грав, не помічаючи нічого на світі, бо існуvalа тільки музика, непідвладна тілу й розуму. А коли доводилося відводити флейту від пересохлих вуст, Орфеєвій душі було нестерпно боляче, паче вона розлучалася з ритмом навіки, падаючи в гидке провалля дисгармонії.

Врешті флейта змовкла. Орфей розплющив очі. На стіні коливалася величезна кудлата тінь. Музикант обернувся і побачив у різьбленому кріслі лева із примурженими золотавими очима:

— Ти гарно зіграв, — мовив лев. — Гості задоволені. І я теж. Можеш просити в мене нагороду, а гроші тобі заплатять окремо.

— Яку нагороду? — не зрозумів Орфей.

— Яку, яку! Суниць серед зими, смерті тещі, подорожі на Ямайку, маску фараона, кінозірку...

— Хіба ви чарівник?

— Угу. Я — пан цього будинку. Ти, певно, думав, що ми випхнемо тебе на естраду і примусимо грати під акомпанемент виделок і бокалів? Це принизливо. Ми не якісь плебеї.

— Ви — звірі...

— Ми звірі, бо живемо інстинктами, і тільки старість та невдачі можуть нас перетворити на людей. Безтурботність — ось за чим тужить людина, відколи порвала з природою. У нас кожен стає тим звіром, на якого заслуговує.

— Мене теж вважають безтурботним, — зауважив Орфей.

— Але ти не потребуєш ні ласощів, ні комфорту, ні розваг. Не порівнуй себе, нещасний, а володарями пущ, котрі знають смак крові! Ти нездатний на щирість вбивства й розпусти.

— Гості — теж звірі?

— Аякже. Ну, перш ніж зійти з нашого корабля, скажи про нагороду.

— Хай жінка, що кричить, нарешті розродиться.

— Що ж, — згодився лев, — вона вже давно обридла всім...

І справді, крик замовк.

— А дитина жива? — стурбувався Орфей.

— Пішли глянемо.

Воші піднімалися сходами вгору, і гнучка спина лева відливала червоним. Десь близько мав бути ресторан, бо оркестр грав дуже голосно.

— Ось тут, — прочинив двері лев, і вони опинилися у напівтемному коридорі, що пах лікарнею.

Назустріч їм біла гуска котила візок.

— Ну, як?

— Дівчинка.

— Буде офіціанткою.

— Егє ж, — кивнула гуска.

— А може, танцівницею, як мама...

Дитина заплакала, і лев ніжно прогарчав:

— Мале пискля!

Орфей схилився над візком. Із білого згортка на нього глянули розумні людські очі, яким недовго судилося лишатися людськими й розумними.

Але ж раптом буйна рослинність саду прорветься крізь стіни хмародряпа, вихлюпне на вулиці й дерева, квіти постануть скрізь, по всьому місту. Замурзані дитячі рученята зриватимуть помаранчі, й стікатиме на землю солодкий сік...

Тоді з руїн вийде жінка у барвистому лахмітті, байдужа до себе і мовчазна. Вона зуміла знехтувати своєю молодістю і красою, котрі лишила в руїнах, і ніколи не згадуватиме про це. Десь знайде собі вбогий притулок і житиме там покірно аж до смерті, остерігаючись темних вулиць, лісу й музики, яка змушує душу покидати тіло, а також правдивих дзеркал.

Леонід Панасенко

ПЕРЕМОЖЕНОМУ — ЛАВРИ^[8]

Ігри хотіли провести в рік їхнього двохсотліття, та сонце в той рік з'являлося тільки чотири рази, і геліографи Нових Афін не встигли передати сусідам навіть життєво важливі повідомлення.

Лише ранньої весни в рік 107-й від Помилки Комп'ютера вперті вітри, що день у день прилітали з Егейського моря, розгребли чорне сміття хмар, і людям частіше став відкриватися втомлений лик світила. Воно було, як і раніше, цегляно-червоним, тому що попіл загиблих, як про це свідчать легенди, піднявся навіть у космос і тепер мав падати на голови живих аж до кінця людського роду. Тіло сонця здавалося розплівчастим, хистким, ніби драглі медузи, однак це давно нікого не лякало. Ті вчені, що вижили після Помилки Комп'ютера і на яких не вистачило гніву, щоб їх убити, встановили: на великій висоті постійно дмуть ураганні вітри, несуть попіл та пісок. Шкода лише, казав суддя Спірос, що тим вітрам не вистачає люті або взагалі загасити це сонце, або розігнати, розсіяти нарешті столітні сутінки.

Хай там що, а перші просвіти в хмарах викликали загальні радощі.

Поміж пагорбів землянок бігали й верещали від щастя діти. Хоч як їх лаяли матері, вони стрибали в глибокі калюжі, здіймали хмари бризок, а то й з'їжджали з пагорбів-дахів по гнилій торішній траві, наче по снігу.

«Треба обновити дренажну систему, — подумала ліва голова Спіроса, дивлячись на калюжі. — Інакше сирість доконає нас».

Права голова судді, яка спостерігала в цей час за переблісками найближчого геліографа, примощеного на дивом уцілілій фабричній трубі, нахилилася до посильного, шепнула йому щось на вухо. Орест підхопився і, кумедно викидаючи в боки босі ноги, побіг униз слизьким схилом.

Суддя Спірос сидів на вершині своєї землянки, на широкій кам'яній плиті — можливо, навіть надмогильній, яку притягли на

пагорб чи то його батько, чи то дід. Саме сховище теж побудував дід. Втім, так чинили всі, хто вцілів після Помилки Комп'ютера. Щоб захиститись від радіації, шалених вітрів та безперервних дощів, люди почали засипати своє житло (себто підвали в розвалинах і одноповерхові будиночки) землею. Чим більший курган, тим безпечніше. Самі вигадували примітивну вентиляцію, намагалися закріпиш стелю, щоб, боронь боже, не впала й не розчавила. Вони зарились у землю, як кроти, і земля вкотре рятувала своїх безтолкових господарів.

«А справді — кроти, — подумала ліва голова. — Навіть зовні наші Нові Афіни нагадують великий пагорб з териконами кротячих нір... Цікаво, куди це він відправив мого посильного?»

Голови Спіросу дісталися з характером. Вони постійно сварилися між собою, проте, хоч як це дивно, в їхніх безконечних суперечках досить часто народжувались непогані істини. Мабуть, ому жителі Нових Афін обрали Спіроса суддею; адже недаремно кажутъ: одна голова добре, а дві — краще. Як навчити голови жити в спокої та злагоді, Спірос не знав. Крім нього, в Нових Афінах був іще один двоголовий мутант, пришелепкуватий Олександр, якому, вочевидь, на дві голови дістався один мозок. Із ним-бо не порадишся.

— Чого ти крутишся без кінця? — обурилася права голова.

— Ти куди Ореста послав? — питанням на питання відповіла ліва голова. Голови у Спіроса були абсолютно схожі (певно, мали народитись близнюки), і через це їхні сварки збоку виглядали вкрай кумедно.

— Телеграму поніс. Усім сусідам. Щоб завтра о шостій ранку посилали до нас марафонців.

Ліва голова від обурення аж смикнулася.

— Ти збожеволів. Весна, сльота, безодні небесні й земні розкрилися. Тисячі турбот... А ти вигадав ці безглузді змагання.

— Який ти бовдур! Є рішення Ради Старійшин. Ти сам за нього голосував. Просто довго не було сонця, тож ми тільки те й робили, що відкладали та відкладали. Доки ж можна відкладати?!

— Але ж ми не готові.

— А навіщо особливо готуватися, — зітхнула права голова.
— Ти про інше подумай: у людей уже сто років не було Свята. Цілі покоління народжуються й помирають під землею. Ми так рідко бачимо сонце, так рідко збираємось разом.

— Дозбирались уже — далі нікуди, — пробурмотіла ліва голова. — Одне тіло на двох — жах!

— Скажи спасибі, що їй не народився кентавром. До речі, вони теж хотіть брати участь в Іграх.

— Як хто: як коні чи як люди? — здивувалась ліва голова.

Голови поглянули одна на одну і дружно розсміялися.

У цей час Спіроса покликали.

Години через півтори разом із іншими чоловіками суддя викорчовував усохле дерево, що стирчало посеред поля для гри у м'яч. Коли нарешті підрубали коріння і дерево з тріском упало, стало навіть трохи шкода його. Спірос іще пам'ятав це дерево живим, та й потім, коли воно всохло, хлопчаки, як і раніше, вважали його своїм, мало не гравцем — принаймні їм воно на полі ніколи не заважало.

— Усе правильно, — мовила ліва голова. — Ми звички, а от чужі люди не зрозуміють.

Обидві голови впріли від роботи, і Спірос по черзі витер їх правою рукою, хоча руки давним-давно були відповідно поділені. Все інше ділити, на жаль, не доводилось. Із цього приводу над Спіросом частенько кпили, особливо раніше, коли він був молодий. Втім, голови його, хоча й сварилися, у житейських та амурних справах завжди діяли надзвичайно злагоджено.

Не встигли навіть як слід відпочити, коли на околиці селища з'явився віз із консервами. Тягли його два кентаври — Хірон та Фол, названі так на честь своїх міфічних родичів.

Звільнившись від лямок, Фол втомлено труснув кучерявою головою і ліг на землю.

— Усе! — мовив він. — Тепер тиждень від'їдатимуся.

Він дихав важко, із присвистом. Худі боки здіймалися й опадали, і ліва голова Спіроса із сумом споглядала, як натужно ходять під шкірою кентавра ребра.

Хірон усе ще стояв у запрягу. Небагатослівний, він і зараз не встрявав у запальну розмову, що точилася довкола весни,

несподіваного сонця та завтрашніх Ігор. Хірон стояв, умиротворено заплющивши очі, і жував. Кентаври весь час щось жували, бо величезне кінське тіло вимагало їжі незрівнянно більше, ніж людське. Навесні та влітку вони не гребували навіть травою та молодими пагонами.

— А як же Олімпійські ігри? — спитав Хірон.

— До біса! — гарикнув Фол. — Спати й жерти. Я ж не коняка!

Усі засміялися. Орест тикнув Фолу та Хірону по віхту блідо-зелених пагонів і скомандував:

— П'ять чоловік із кошиками залишаються розвантажувати віз. Решта — за мною. Треба до вечора привести все до ладу.

Спірос (обидві голови) поглянув на шлях, що ховався за гайком скарлючених низеньких дерев, які, іще по-весняному чорні й голі, мало не стелилися по землі. У тій стороні (щонайменше три дні туди добиратися і — руїни столиці. Міста, про котре він якось вичитав у старовинній книзі: «Жити в Афінах... означає жити в самому серці Всесвіту. Одного ковтка цього запашного нічного повітря, одного погляду на це найблакитніше небо досить, аби зрозуміти, який чудовий світ і заради чого він був створений». Тепер, коли світ знищений, ці слова видаються чи то знущанням, чи то пустим поетичним образом, позбавленим будь-якого змісту. Жити можна лише в норах, і небо завжди було брудно-сірим, а то й чорним. От! Змісту ніякого, та згадаються ці казкові неможливі слова — і защемить серце, защемить, аж слізози навертаються. Втім, спасибі вам, Афіни! Ви й досі годуєте нас. Хтось колись знайшов там підземні продовольчі склади, очевидно, армійські. Усе заморожене — навіки. Багато чого, звісно, пропало, а от консерви... Нормальні люди, може, й не стали б їсти, а нам, мутантам, якраз. Вибирати не доводиться.

— Які види спорту ми допустимо на завтрашні змагання? — офіційним тоном спитала ліва голова.

— Усі. Усе, що змогло зберегтися... — Права голова помовчала, потім додала: — Певна річ, крім тих, котрі ми прокляли.

Спірос пам'ятав: іще в 1996 році ті, що залишилися живі після Помилки Комп'ютера, прокляли й пустили в непам'ять

спершу бокс, а потім і все інше, що було хоч якимось чином пов'язано із насильством над собою: усі види боротьби, стрільби, фехтування. Та й справді, що таке, наприклад, нокаут? Втрата свідомості на період більше восьми секунд. Добровільно лупцювати одне одного до запаморочення? Бр-р-р, яка мерзота!

Ліва голова згідливо кивнула. Права заговорила знову:

— Нехай змагаються... Та головне марафонці. Нам треба вчитися ходити одне до одного в гості, тримати зв'язок із іншими поселеннями. Техніка зруйнована, але люди подекуди вціліли. Нам необхідно знаходити одне одного і триматися тільки разом. Щоб вижити, мусимо бути разом. Усі.

— А як на мене, — заперечила ліва голова, — без чужих — спокійніше. Ми, люди, завжди не розуміли і боялись одне одного. Чому ти гадаєш, що після атомної війни люди порозумнішали? Я не вірю в це. Нікому не вірю.

— І їй не віриш? — тихо спитала права голова. Мабуть, це вона дала команду тілу — Спірос враз напружився, повернувшись в бік шляху.

Між пагорбів землянок ішла гола Електра. Дівчаті не було й п'ятнадцяти, однак за зиму вона неймовірно розквітла: усі лінії юної зневажниці звичаїв іще торік були переважно прямыми, а тепер округлилися, груди налилися хмільним соком життя, а в карих очах з'явилася якась лукава загадка. Неначе Електра не жила в такій самій напівтемній норі, як усі, неначе відкрилась дівчині цієї весни лише їй відома таємниця.

— Щоб я осліп! Вона стає жінкою! — вигукнула ліва голова судді Спіроса.

— Авеж... Та річ не лише в тім... — Права голова говорила замислено, очі її з ніжністю дивились услід дівчині. — Електра відчула свої крила. Вони її хвилюють...

Над лопатками Електри, ніби горб, випиналися складені крила. Вони були шкірясті, ледь рожеві. Ззаду крила, на яких безладно розсипалися каштанові коси, нагадували чи то накидку, чи то весняний світлий плащ.

Дівча йшло і пустотливо шльопало ногами, цілячись у папівпересохлі калюжки. Дивлячись на Електру, хотілося забути, що життя на Землі вочевидь скінчилося. Жевріє, як вугілля на

згарищі... Втім, як можна говорити про кінець життя, доки на просторах планети б'ється хоча б двоє сердець?!

— Сьогодні твоя черга командувати тілом, — зловтішно нагадала ліва голова. Це означало: нічого тобі, братику, витріщатися на молоденьких мутанток; займись-но ти не лише принадами, але й мерзотами життя: розігрівай доісторичні консерви, кип'яти чай, вислуховуй службові донесення бідного на розум, зате вірного Ореста, віддавай розпорядження. Одне слово, живи, брате, і будь поближче до землі, до нашої спільноти нори... Крила прокляті хоча б уже тому, що на них прилетіли в день Помилки Комп'ютера крилаті ракети.

Уже на восьму ранку почали прибувати марафонці із біжніх поселень.

Жителі Нових Афін, розмістившись на дахах своїх осель, зустрічали їх привітальними вигуками. Помічники судді Спіроса фіксували час фінішу, щоб потім, коли прибіжать із найвіддаленіших селищ, шляхом найпростішої арифметичної дії визначити переможців.

Для гри у м'яч набралося чотири команди. Тут-таки надули дюжину м'ячів, по три на кожну гру, а в єдині ворота поставили, як завжди, шестирукого Костянтина.

Довго сперечалися: чи розділяти в кросі забіги людей та кентаврів. Уже майже зійшлися на тому, щоб не розділяти. Але тут озвався мовчазний Хірон, який під час дискусії знову щось дожовував. Він проковтнув останній шматок і трубним голосом виголосив:

— Гаразд, я побіжу з усіма. Та що буде, якщо я наступлю випадково комусь на ногу?

І він підняв і показав усім величезне підковане копито. Забіги відразу ж розділили.

Коли дійшла черга до плавання, знову спалахнула суперечка: чи можна гідролюдям під час змагань дихати водою?

— Все це бридня! — гарикнула, розіплакавшись, ліва голова Спіроса. — Безглузда сама постановка питання! Кожен дихає, як може, як йому зручніше. А на місці звичайних людей я взагалі не

поліз би у воду в таку холоднечу. Нехай гідролюди змагаються між собою.

Обідали всі разом, уперше за багато років. І вперше за багато років у цегельно-попелястому небі не громадилися хмари. До загального столу дівчата на чолі з Електрою принесли з лісу цілі оберемки молодої зелені: людям — дику цибулю й щавель, кентаврам — пагони та стрічкові шампіньйони.

Надвечір змагання скінчилися. Усі жителі Нових Афін зібралися на полі для ігор. Найбільше пощастило тим, хто жив поблизу: вони влаштувались на дахах своїх землянок-пагорбів.

І тут сталося непередбачене.

На Західній стежині з'явився самотній подорожній. На плечі в нього був великий мішок, і юнак ішов повільно, обережно ступаючи по розкислій глині. Наблизившись до людей, він поставив мішок на камінь, який устигло підсушити сонце, і вклонився.

— Хто ти, гостю, і звідки? — запитав Спірос.

Юнак підвів голову. Був він зgrabний і стрункий, із худорлявим обличчям та привітними сірими очима.

— Мене звати Ясоном. Я марафонець із Малої Діри. Іще мене кличуть Ясоном-хирляком.

В натовпі засміялися.

Юнак не знітився. Він ворухнув тілом, на якому вигравав кожен м'яз, простодушно пояснив:

— Я народився дуже кволим і слабкосилим. Заняття спортом відродили мій дух і зміцнили тіло.

— Чого ж ти так спізнився? — насмішкувато поцікавився Спірос. — Мала Діра не таке вже п далеке поселення. А ти прийшов останнім.

— Пробачте мені, вельмишановні співгромадяни, — знову вклонився юнак. — Пробач мені, судя. Зараз весна, час сівби... Ми чули, що ви харчуєтесь переважно консервами. Ми ж давно обробляємо поля і сіємо хліб. Я не багатий, однак у мене є чим поділитись із жителями Нових Афін. Я приніс вам у дарунок мішок добірної пшениці. Мішок важкий, а земля зараз слизька. Тому я трохи затримався.

Усі мовчали, опустивши очі.

Права голова Спіроса із сумом відзначила: хоч яким довгим був шлях людей на Землі, та навіть за тисячоліття не навчились вони сприймати благородство й великолінність як природні прояви людської сутності. Якщо тобі простягне руку допомоги незнайома людина, в очах твоїх, на жаль, окрім вдячності, обов'язково буде й дещиця подиву.

В натовпі хтось пlesнув у долоні. Інші теж заплескали — мовчки, дружно, вже не ховаючи очей.

До них підійшла Електра.

Побачивши оголену дівчину, Ясон ледь зблід, проте погляд свій не став відводити або ховати.

Вона уважно подивилась на його худе втомлене обличчя, торкнулась до плеча. Ясон здригнувся.

— Усе переплуталось! — із досадою вигукнула дівчина. — Ти не правнук бога вітрів Еола і не ватаг аргонавтів. Я, на жаль, не Медея... Ну й чудово! Ти мене розумієш?

Ясон мовчав.

Електра враз ніби випросталась — це розкрились її такі ніжні крила. На якусь мить, коротку, ніби захоплене зітхання Ясона, вона охопила цими крилами марафонця, пригорнула його до себе.

— Розумієш! — задоволено усміхнулась Електра і пішла далі, наспівуючи й вимахуючи пелюстками крил.

— Відійди від нас, марафонцю, — наказала права голова Спіроса. — Ми мусимо порадитись.

Люди та кентаври, втомлені змаганнями й усім іншим — незвичним сонцем, спілкуванням, переживанням, — сиділи на вершечках своїх землянок, поглядали на поле для ігор, та найчастіше — на Спіроса.

Голови судді запекло сперечалися. Здавалось, іще мить — і замиготять руки, ляскаючи супротивника по щоках. Але голови чи то все ж зуміли досягти згоди, чи то знесилі, — сварка згасла. До судді відразу підскочив Орест, вислухав напущення і пішов до ящика-трибуни, сповнений гідності та власної значущості.

— Вцілі! побратими й співгромадяни! — урочисто почав він.

— Після довгих років темряви ось уже кілька днів ми святкуємо

повернення сонця. Крім того, сьогодні ми воскресили чудову традицію, яка не згинула навіть у атомному полум'ї. Сьогодні змагання, що їх ми, як і раніше, присвячуємо Зевсу Олімпійському, визначили переможців...

Орест замовк, озирнувся на суддю Спіроса. Голови того синхронно кивнули, і Орест, підвищивши голос, закінчив:

— Перемогли всі, хто виявив у багатотрудних змаганнях силу духу та вміння свого тіла. У марафоні, що такий близький нам, мутантам, своєю доцільністю, перемогли всі, хто прийшов до полуудня.

Орест затнувся — мабуть, забув текст. Він з винуватим виглядом підійшов до Спіроса на кілька слів, і невдовзі його гучний голос знову залунав над полем для ігор:

— Але в кожному змаганні, вцілілі побратими й співгromадяни, завжди були, є і будуть переможені. Тим, хто досяг кращих успіхів, хто стрибнув вище й метнув далі, — ми залишаємо радість перемоги. Усім іншим ми даруємо відчуття своєї сили й спритності. А от лаври ми сьогодні віддаємо переможеним. За рішучість і силу духу, за віру в себе. Більше того! Усі лаври — а їх у нас у Нових Афінах знайшлося всього-на-всього вісім сухих листочків — суддя Спірос віддає Ясонові-хирлякові з Малої Діри. Він прийшов останнім. Але останнім він прийшов тому, що думав про інших, про продовження життя. Ви знаєте: він приніс у дарунок Новим Афінам мішок зерна, яке ми завтра ж посіємо. Слава Ясону!

— Слава! Слава! — загукали глядачі.

Суддя Спірос теж піднявся на ящик-трибуну, почав надягати на голову марафонця з Малої Діри сплетений із тонких гілочек вінок. На ньому сиротливо стирчали вісім листочків лавра.

Поки ліва голова судді Спіроса була зайнята церемонією нагородження, права дивилась кудись убік. Туди ж дивився і юнак. Ліва голова судді простежила за їхніми поглядами.

Східну частину неба знову заполонили важкі темні хмари. Та сонце, що заходило, усе ще світило, і стіна хмар у його променях здавалася чорно-фіолетовим екраном, який повільно рухався, мінився — димний і грізний. На цьому тлі, немов золота статуетка, сяяло юне тіло Електри. Вона стояла на вершині

найближчого пагорба-землянки, нага й прекрасна, і пробувала свої ніжно-рожеві шкірясті крила. Розгортала їх, вимахувала ними, та відірвався від землі поки що не могла.

Незрозуміло якою із голів Спірос раптом уперше збагнув, що він старий, але від цього, як не дивно, на серці не стало важко. Він подумав, знову ж таки невідомо якою головою: «Цього літа вона злетить... Обов'язково злетить! Що ж, можливо, саме таким чином природа врятує людей від неминучої загибелі. По геліографу передавали: двоголових і крилатих в останні роки почало народжуватись значно більше... Може статися, на наступних Олімпійських іграх люди-птахи теж захочуть змагатись між собою. От коли йому, старому судді, знадобиться не те що дві — десять голів. Спробуй-но встеж за цими літунами...»

Олег Романчук

ЗОРЯНА СИМФОНІЯ[9]

Я часто заходив до цього магазину, що усамітнився на Ринковій площі у старовинному будинку, в темно-сіру стіну якого вмуровано чавунну плиту з написом: «Пам'ятник архітектури XVI століття».

Чого тільки не було тут... Троє метких продавців безупинно снували за прилавком, нагадуючи чарівників, здатних вдовольнити будь-яку забаганку клієнта. Того дня, повертаючись з роботи, я за звичкою заглянув до магазину, затримав погляд на виставленому на продаж предметі і мало не став власником «Ремінгтона» першого випуску 1874 року.

— Апарат у зразковому стані, — замуркотів опецькуватий чарівник. — Може, саме на ній друкував Марк Твен. Придбайте — не пожалієте. Миттю осідаєте Пегаса (Вацек-так звали товстуна — знат, що я трохи пописую). Знаєте, цей веселун-американець був першим, хто приніс до видавництва друкований текст рукопису...

— І все-таки хотів би придбати он ту платівку, що лежить біля нестаріючого дива техніки, — ухильно кивнув я в бік диска-гіанта.

Як і належить, Вацек вмент виконав моє прохання.

Я тримав у руках платівку. Конверт привертає увагу відмінним поліграфічним виконанням: на тлі чорного мороку Всесвіту, поцяткованого жовтими крапинками-зорями, одна з яких ярла червоною плямою, дисонуючи із загальним фоном, завис космічний корабель, на якому міг би подорожувати до селенітів один із героїв Уелса — містер Кейвор.

Отож я мав чудову нагоду зробити новорічний подарунок Сашкові, який віддавна збирав платівки. Він — музикознавець і піаніст, володіє чималою колекцією творів класиків, сучасної естради. І ця річ буде йому до вподоби. Прослуховувати платівку я не став, докладаючись на авторитет «коміса».

Невідь скільки я тупцював на трамвайній зупинці і зачаровано спостерігав за веселим миготінням передсвяткової реклами. Я відчував, що сьогодні не зможу скористатися послугами громадського транспорту.

З вежі ратуші зірвалися і попливли крутий морозяний повітрям тужливі удари старовинного годинника. Рефлексивно підвів голову: прожектор вихопив циферблат, поділений стрілками по вертикалі навпіл. Пізно. І я поплентався додому. За вікном шаленіла хурделиця. Сашка, з яким ми мали остаточно узгодити подробиці новорічного вечора, ще не було. І я вирішив прослухати куплену платівку. Увімкнув модернізований передостаннім десятиліттям двадцятого віку винахід братів Пате — стереопрограма «Фенікс». Голка звукознімача несміливо торкнулась першої борозенки. Полинула мелодія...

Щось давнозабуте ворухнулося в моїй свідомості, може, навіть десь на дні генної пам'яті; калейдоскоп незвичних, раніше незнаних асоціацій, що дисонували з уже баченим і пережитим.

Ніби за помахом чарівної палички спалахнули міриади далеких сонць. Зграйки світлових фантомів, схожі на дивовижних космічних істот, закружляли у химерному танку. Сліпучо-яскраві виблиски, райдужні переливи вигадливих «на» розітнули пітьму, примусивши її пульсувати, променитися холодним свіченням, яке поступово тепліло, оживало...

Незбагнений симбіоз чуттів охопив мене. Породжені в глибинах свідомості емоції зринали хвилюванням і бентегою, іскрилися радістю, тъмяніли смутком. Найменші порухи душі сягнули розмірів збурунених хвиль, на гребенях яких застигло мое заворожене єство. Але так тривало лише мить. Наступної, зірвавшись із стрімкого вершечка, я поринув у безодню видив, народжених виром звуків. І коли вже готовався розчинитися, щезнути в ньому, реальність знову нагадала про себе. Судомний ковток земного розмаю, і примарний серпанок феєрії знову зашурхотів осіннім падолистом. Що діється зі мною? Хто вичакував таке диво? Хтось невидимий і незримий диригує думками, бажаннями, настроєм, емоціями: надвладна сила полонила середньостатистичного землянина...

Яка музика! Мої думки, хаотичні і дискретні, крадькома снують, наполохані захоплюючою дивиною, метушаться, зливаються в суцільний спектр і, не знаходячи лазівки до Реальності, щезають... Однак лише на мить, бо на їх місці постають інші, щойно народжені, ще загадковіші.

Які химерні звуки! Вони громадяться, обростають ірреальними деталями, нанизуються на незриму голку — фантастичний міст єднання світів: щемного і далекого, незнаного. Хтось могутній і досконалий прагне Контакту, жадає повідомити про себе...

Звуки народжували до болю знайомі образи далеких світів, які ставали чимраз близчими і ріднішими. Дивна музика приглушила і звела нанівець раціональне світосприйняття. Натомість запропонувала щось захоплююче і притягальне. Кому підвладні ці звуки?

Я мандрую Першошляхом далеких загадкових світів, що палахкотять ген-ген у зоряних світах. Кличуть, волають...

Холодне полум'я Пітьми... Німе волання Ночі... Чорне Безгоміння... Хто породив його: крижане, моторошне, підступне, в якому зачайлася предковічна загадка Життя? Але саме в цій Пітьмі, у цьому Мороці таїться щось незбагненне, осягнути яке прагне Розум.

«Чорне Безгоміння — лише епітет безконечного організму, що існує вічно і якого ніколи не торкнеться лиховісна тінь Безвісти. Міріади сонць і зірок, довкруж них чарівні оази життя, хоча й позбавлені носіїв Розуму, примушують гігантський організм пульсувати, горіти у невтримному ритмі Творення.

Всевладність темряви — мана. Засторога тільки для слабкодухих. Все підкоряється Розуму. Навіть підступна ниць предковічної, вічносущої стихії.

... Космічний Скаун, Впокорювач Пітьми і Простору мчить неторованим шляхом. Його торкаються скептичні погляди жовтих зіниць свіtil, які, втім, заздрять його Вершникам, що пізнають Сокровенне. На кораблі — Командир, Навігатор, Механік і я, Опікун. Саме мені належить стежити за самопочуттям Вершників, піклуватися про них. Саме мені доводиться допомагати Командирові скрашувати одноманітність Подорожі,

переборювати підступи вселенських Таємниць, оминати наготовані пульсарами і туманностями пастки, стерегтися чорних дірок і вибухів наднових...

Вторувавши нащадкам Першошлях до Голубої планети, ми вертали додому. Далеко позаду лишилася прекрасна оаза — Розуму, що спинався, тягся до невеличкого світила, робив перші несміливі спроби самопізнання. Незвичний і водночас такий чудовий світ... Розум лише пробуджувався на крихітному острівці життя, котрий ніжно голубили золотаві промені світла.

Ставши мимовільними свідками народження Інтелекту в німоті Ночі, серед холодного полум'я Пітьми, ми поклялися, що донесемо одноплемінникам розповідь про тих, кого зустріли на шляху Пізнання.

... Ми стояли перед Командиром, подивовані його несподіваним викликом. Він мовчки увімкнув Обсерватор. У центрі сфераїдного екрана розтікалася червона пляма: майже по курсу народжувалося нове світило. Байдуже до всіх. Навіть до Пітьми. Але минав час, і воно, щасливе своєю появою серед чорного Безгоміння, простягало промені-мацаки, вітаючись з Безмежжям. Та не лише вітання несли ці промені. Було в них і лихо для тих, хто випадково траплявся на їхньому шляху. Мов знавіснілі, убивчі промені мчали до Голубої планети.

Ще одна загадка Безгоміння. Жорстока й підступна, яка означала смерть для прекрасної оази Всесвіту, загибелъ усього живого в ній, кінець розумного начала.

— Зневага до Життя й Розуму повинна бути покарана. — Наставник пильно дивився на нас. — Якщо навіть доведеться заплатити дорогою ціною...

Ми були готові стати на перешкоді смертельній небезпеці, що загрожувала посестрі. Всі як один дали згоду стати на герць з Підступом і Небезпекою.

... Навігатор проклав новий курс, Механік зробив усе необхідне, щоб Корабель зміг захистити своїм громаддям Голубу планету. Командир віддавав чіткі накази. Я мав покинути Корабель. Опікун повинен турбуватися, аби Пам'ять про Вершників, впокорювачів Безгоміння донести іншим.

Я залишив Корабель.

Десь далеко-далеко голубіло Життя...

Сліпучо-вогняний спалах. У моїх очах потьмарилося. Інстинктивно затулив руками обличчя... Нестерпне відчуття самотності заполонило серце, міцно вклякло в мене...

Дзелень, дзелень, дзелень... Тисячі дзвіночків закалатали в моєму мозку. Затуманеним поглядом обвів кабінет. Зумерить телефонний апарат. Але я не поспішаю підняти слухавку.

Повільно обертається платівка. «Шурх, шурх», — невдоволено скаржиться голка, виписуючи концентричні кола (у «Феніксі» був поламаний автостоп). Я підвівся і, перехилившись через стіл, вимкнув звукоznімач. Але й після того продовжував жити в далекому світі. Відблиски пережитого ще палахкотіли в моїй свідомості. Тамуючи хвилювання, вдруге поставив голку.

Із стереогучномовців бризнули акорди багатоголосої мелодії. Стрімкої, бурхливої. Це була інша музика. Зовсім не та... Сучасна інструментальна обробка. Багата акустична палітра, несподівані звукові ефекти, пронизливі дисонанси, синтезовані електронною апаратурою, навіть оддалік не нагадували щойно пережитого, почутого.

Я взяв до рук платівку. Нічого особливого: звичайний диск-гіант. Щоправда, на кружальцях паперових наклейок жодної інформації про твір, його виконавців. Лиш коротке: «Метагалактика».

Вдруге зазумерив телефон. На тому кінці дроту лементував Сашко, котрий, як з'ясувалося, ніяк не міг дозвонитися до мене. А за п'ятнадцять хвилин він струшував білий навій хурделиці.

Сашко вислухав мою розповідь.

— Повір, — наприкінці сказав я, — тут не йдеться про якісь звукові галюцинації!

— Розумієш, — озвався Сашко, — я в принципі допускаю подібне. Однак боюся: ця розповідь скидається на вигадку. Сюжет для фантастичного оповідання.

Ми мовчали.

— Чим, на твою думку, є музика? — нарешті спитав Сашко.

— Музика — це сукупність механічних коливань з частотою до двадцяти тисяч герц, які діють на людину акустичною енергією різної сили, — упевнено відповів я.

— Схоже, що ти недавно писав матеріал про фізикив, — скептично усміхнувся мій товариш.

— Не кепкуй. Маєш свою думку — скажи.

— Досить часто неспроможність угадіти в незвичайному звичайнє і навпаки гальмує наш поступ, обмежує наше світосприйняття.

— Що, що?

— А от що! Для певного настрою потрібна відповідна музика. Це, як мовиться, незаперечний факт. Ще в сиву давнину музику використовували як засіб лікування, та й нині повертаються до цього методу оздоровлення душі людської. Описати музику логічними поняттями, якими керує раціональна думка, неможливо. Принаймні поки що. Закони соціально-лінгвістичної психології непід владні. Музику можна зрозуміти лише на основі власних переживань. Стародавні римляни казали: «Будь-яке мистецтво — це наслідування природи». І я з ними згоден. Мистецтво — це і є сприйняття життя як найбільшого дива. Водночас життя знайшло своє відображення у мові. Вдосконалені людиною її звуконаслідувальні елементи створили новий різновид Мистецтва — музику. Саме вона, оминувши слово, або, як кажуть спеціалісти, другу сигнальну систему, впливає практично на кожну людину.

Того ж вечора програма «Час» передала інформацію: «Найбільші обсерваторії світу зафіксували в сузір'ї Стрільця появу нового джерела, жорсткого, раніше невідомого випромінювання. Незрозумілим вдається різке зменшення інтенсивності випромінювання в напрямку Сонячної системи».

І змигнуло на екрані знане ще зі школи сузір'я. Кружечком було позначене джерело випромінювання. Мене мов ошпарило: точнісінько таке зображення зоряного неба на конверті платівки!..

Ми з Сашком так і не довідалися, хто здав її до комісійного магазину. Навіть Вацек дивувався, що серед бухгалтерських паперів немає квитанції на цю платівку.

Я постійно запитую себе: чому мені не вдається почути ТУ музику? Можливо, життя з його щодennими клопотами зробило мене іншим? І коли вдруге опускав голку звукознімача на чорний

диск, мною керувало вже приземлене відчуття. І як знати, може, я і справді був уже не тим, здатним почути незвичне у звичному?..

Олег Романчук

«ПРАВО» НА ІСТИНУ[**\[10\]**](#)

— Доброго ранку! Корпорація Ей-бі-бі сердечно вітає своїх телеглядачів! Доброго ранку, Метрополіє! В ефірі наша традиційна програма. Сьогоднішній випуск цієї найпопулярнішої в Системі передачі вестиму я — ваш давній друг і порадник, сподіваюся, ви мене впізнали — Деббі Холл, корпорація Ей-бі-бі. Отже, «Доброго ранку, Метрополіє!»

У нашій телестудії відомий спеціаліст у галузі фізико-хімічного синтезу професор Джозеф Кінг з Квадрату Зет. Сьогодні він розповість нам про те, як у його лабораторії була синтезована Істина. Так, так. Саме Істина. Істина найвищої проби, Істина виняткової чистоти.

Джозеф, я вітаю вас із цим видатним успіхом від імені наших телеглядачів. Усміхніться до них. Вони будуть раді побачити усміхнене обличчя людини, яка подарувала Метрополії Істину. Ось так... Чудово! Коли ми попередньо розмовляли з вами по телефону, ви сказали, що ЦЕ сталося на початку року. Наші телеглядачі нетерпляче чекають подробиць епохального, я не боюся вжити цього слова, відкриття.

— Наприкінці січня минулого року мій асистент Стівен Роє зайнявся вивченням вмісту пробірки під номером 27. У ній зберігалася безколірна речовина, яка й привернула увагу недавнього випускника Міжгалактичного університету. Повинен сказати, що цей молодий учений завжди відзначався винятковою допитливістю. Мені дуже шкода, що він не зміг прибути на телестудію...

— Нічого, ми привітаємо молодого вченого з екрана телевізора. Хелло, Стівен! Корпорація Ей-бі-бі вітає вас. Однак ми дещо відхилилися. Професор Кінг розповідає далі.

— Комплекс спектральних і рентгеноструктурних даних засвідчив, що концентрація матерії в цій речовині становить

99,999999999 відсотка. На більшу точність наші прилади просто не були розраховані.

— Як, на вашу думку, в пробірці могла опинитись ця речовина?

— Ця субстанція, ймовірно, була синтезована ще два роки тому, коли я завершував дисертацію. Моя асистентка Френсіс Дісс призналася, що вона випадково поклала пробірку в ящик під стіл (Френсіс тоді саме готувалася до конкурсу «Mic Система» і була дещо неуважна), де на неї й натрапив Стівен. Ретельно проаналізувавши результати, ми зрозуміли, що за цей час у пробірці нагромадилася величезна кількість різновидів матерії шляхом дифузії частинок повітря, поступово синтезуючись у дивну субстанцію. З'явилась надчиста матерія — Істина.

— Невеличка довідка, шановні телеглядачі. Щойно нас повідомили, що вчора пізно ввечері Френсіс Дісс стала «Mic Метрополія». Ми обов'язково зустрінемося з нею після її повернення з Сузір'я Гончих Псів, куди вона вирушила рекламиувати зубні щітки фірми «Брукс». Як бачимо, неуважність чарівних асистенток інколи буває корисною. Чи не так, любий Джозефе?

— Певною мірою.

— Чи відчули ви якісь емоції, коли зрозуміли, що маєте справу з Істиною? Точніше: як ви усвідомили, що відкрили Істину?

— На це питання важко відповісти. Напружена робота, наполегливі пошуки, звикання до самого факту існування цієї дивної субстанції, яка утворилася саме в нашій лабораторії, — все це спершу діяло приголомшливо. Одного дня ми з жахом побачили, що наша Істина поступово зникає. Вона немовби випаровувалась. Проте ми вчасно зуміли встановити, що період розпаду її становить 497 днів. Усі сили були кинуті на те, щоб синтезувати кристалічний аналог Істини. Як зробити це — уявляли лише в загальних рисах. Майже цілодобово ми не виходили з лабораторії. Але усвідомлення того факту, що в наших руках Істина, яку слід зберегти для Системи, додавало нам сили.

Коли на душі ставало особливо нестерпно, я підходив до вікна і спостерігав за натовпом людей, які з висоти двадцять п'ятого поверху нагадували мурашок, котрі снують у різних напрямках. Нікому з них навіть на думку не спадало, що ми відкрили Істину...

І ось нарешті нам вдалося синтезувати дивовижну субстанцію. Незрівнянне відчуття: на дні реторти звабливо виблискують кристалики Істини... До неї можна було торкнутися, потримати її на долоні. Вона захоплювала, вражала. Матеріальне й духовне злилося в ній воєдино. До всього цього додавалося піднесене усвідомлення того, що, крім нас, ніхто не володіє справжньою Істиною, котра увібрала в себе поняття Добра, Правди, Щастя. Синтезовані нами «кристалики Істини», мов лакмусові папірці, реагують на Зло, Безчестя, Насильство, змінюючи при цьому свій колір.

— Містер Кінг, а чи не здається вам, що ви і ваші співробітники до якоїсь міри піддалися ілюзіям? Приміром, як людина, котра вперше заволоділа вогнем. Що з того вийшло, відомо з історії. Вас ніколи не брав сумнів, що відкриття синтезу Істини позбавить роботи політиків, журналістів, військових? Люди не матимуть з чого жити. Наскільки моральним і гуманним є ваше відкриття?

— Істина сама по собі високоморальна і високогуманна. Отже, наше відкриття є нічим іншим, як категоричним імперативом Добра. Вже те, що Істина давала змогу під час експериментів проникати на її різноманітні структурні рівні, говорить про те, що ми маємо справу з навдивовижу коректною, я б сказав, навіть шляхетною, структурою-субстанцією.

І все-таки нам здається, що найдоцільнішим у даному випадку буде провести опитування серед різних прошарків населення. Метрополія — найдемократичніша Система в Галактиці. Опитування дасть змогу дізнатися про реакцію на відкриття Істини її громадян.

Пропонуємо нашим телеглядачам недавно відзнятий сюжет. Ми в Мегаполісі, на розі 81-ї вулиці. В картонному ящику спить літня місіс...

— Хелло, мем! Час прокидатися. Вас вітає «Доброго ранку, Метрополіє!» Відрекомендуйтесь нашим телеглядачам.

— Сейра Річардс, 75 років.

— Дуже приємно, місіс Річардс. Отже, дорогі телеглядачі, на екранах ваших телевізорів місіс Річардс. Дуже симпатична місіс. Вона неабияка оптимістка, адже не кожен зважиться вирушити на пошуки щастя й Істини, як це робить вона, мандруючи містами і дорогами Метрополії. Хіба це не цікаве життя? Втім, у нас до місіс Річардс одне-єдине запитання. Скажіть, будь ласка, що ви думаєте про Істину?

— Що я думаю про Істину? її ніколи не було й не буде. Я вже давненько...

— Спасибі, місіс Річардс. «Доброго ранку, Метрополіє!» триває. Як ви щойно бачили й чули, навчена багатим життєвим досвідом людина стверджує, що Істини не існує.

Однак побалакаємо ще з одним стопроцентним жителем Метрополії. Ми й далі в Мегаполісі. Біржа праці. Як вас звати, містер?

— Стенлі Сміт, 38 років. П'ять років, як втратив роботу.

— Чудово, містер Сміт! У такому разі ваша думка про існування Істини буде однією з найоб'єктивніших.

— Істина — не що інше, як вигадка, що в більшості випадків належить урядові. Істина — це фікція!

— Спасибі, містер Сміт. Ми все-таки віримо, що ви зміните думку, буцімто Істину вигадує уряд. Метрополія — вільна Система, і кожен творить істину на свій смак, на свій розсуд. Сподіваємося, що на біржі праці ви знайдете свою Істину. Рано чи пізно. Усього вам найкращого, містер Сміт!

«Доброго ранку, Метрополіє!» сьогодні привернула увагу наших глядачів — на телестудію без угаву дзвоняТЬ...

Алло, слухаю вас... Я, Деббі Холл — «Доброго ранку, Метрополіє!» Даруйте, з ким я розмовляю? 0! Сам Фред Лірсон — «Великий Дракон» Організації. Дуже люб'язно з вашого боку, що ви подзвонили. Так ви стверджуєте, що Істина існує. Гм... І в чому вона полягає, на вашу думку? Зрозуміло. Ви стверджуєте, що в Мегаполісі розвелось надто багато прибульців? І ще ви кажете, що дотримуєтесь принципу: «Люби Метрополію або

забирається геть!» Що ж, це цікава точка зору. Її і справді можна вважати істинною. Ми вам вдячні, містер Лірсон...

З ким я розмовляю? Редакція «Резервації галактичних прибульців»? Бачите, корпорацію Ей-бі-бі цікавлять думки окремих громадян, а не, даруйте, офіційних, так би мовити, організацій. Отже, даруйте...

Так, це «Доброго ранку, Метрополіє!». З ким маю честь розмовляти? Зоряний проповідник містер Філен. Проїздом з Вендум? Раді чути. Отже, ви стверджуєте, що якби Істини не існувало, то людина повинна б її вигадати? Дуже слушна думка...

Хвилинку... Нам зателефонував колишній помічник президента з питань національної безпеки. Він стверджує, що істинним є тільки те, що становить «сферу життєвих інтересів» Метрополії. Повинен сказати, що мені особисто імпонує патріотизм екс-помічника. Оце й справді Істина! Ви зі мною не згодні, професоре?.. Перепрошую. Ще один дзвінок. Так, це я — Деббі Холл, «Доброго ранку, Метрополіє!». З ким я розмовляю? Томае Шорн, 9 років? Хелло, Том! Дуже радий, що ти зателефонував нам. Ей-бі-бі надзвичайно цікавить твоя думка. Ти кажеш, що Істина — це тато й мама, ліс і дерева, сонце й земля... Оригінально, надзвичайно оригінально. Спасибі, Томе, ти нам дуже допоміг.

— Це знову я — Деббі Холл, корпорація Ей-бі-бі, «Доброго ранку, Метрополіє!». Сьогодні я веду репортаж із Палацу. Як ви вже знаєте, дорогі телеглядачі, з наших попередніх передач, Істина, синтезована в лабораторії професора Кінга, була відправлена в Центр для аналізу. Отже, ми з вами присутні на засіданні спеціальної комісії палати представників Департаменту, а також представників Міністерства оборони й Розвідки, які бесідують з професором Кінгом. Говорить голова комісії Френк Девіс.

— Ми досконало вивчили отриману у вашій лабораторії субстанцію, яку ви, містер Кінг, називаєте Істиною. Більшість членів комісії так вважати не скильні. Тому ви повинні відповісти на деякі наші запитання. Коли були помічені зачатки Істини?

— Минулого року.

— Виходить, до цього дня Істини не існувало?

— Річ у тім, що всезагальна Істина існувала завжди, однак відкрилася вона нам, ученим, лише того пам'ятного дня...

— Якщо бути точним, то Істину відкрили навіть не ви, професоре, а ваш асистент.

— Ви хочете сказати, що я приписав собі відкриття Істини?

— Ні, цього ми не стверджуємо. Однак з формального погляду це відкриття пропагувати мали не ви. І зрештою, ваш асистент має цілковите право подати на вас до суду.

— Він цього ніколи не зробить. Стівен Роу — порядний хлопець. Справжній джентельмен, який добре знається на науковій етиці.

— Однак нам стало відомо, що саме ваш асистент готує проти вас процес. Але це так, між іншим. Ви стверджуєте, що у вашій лабораторії тривають досліди над виявленням у кристалах Істини так званої «Істини прихованої». Це правда?

— Ця проблема в принципі уже вирішена.

— Кілька чисто методологічних питань. Ви ніколи не задумувалися над доцільністю ваших дослідів? Для чого ви розпочали експерименти? Можете відповісти?

— Ні.

— Чи цікавила вас технічна сторона застосування цього винаходу?

— Якщо бути відвертим, то лише завдяки інтуїції ми досягли успіху...

— Зрозуміло. Технічна сторона вас не цікавила.

— Ні.

— Чи можна описати вашу Істину теоретично? Чи цікавила вас громадська думка про неї?

— Нічого певного про це сказати не можу.

— А чи не помітили ви, що ця кристалічна Істина є лише ідеалізованим різновидом якоїсь іншої істини?

— Ні. Але я переконаний, що Істина єдина. Бракує ще трохи часу, щоб довести це остаточно. Безперечно, тоді виникнуть інші проблеми...

— Ось тут ви маєте рацію. І думати про це слід було набагато раніше. Поки що дякуємо. Ще кілька запитань до вас мають представники Служби безпеки.

— Будь ласка.

— Чи не хворів у дитинстві професор на свинку й кір?

— Мені не зовсім зрозуміле запитання. Як пов'язане воно з проблемою Істини?

— Нехай містер Кінг вибачить нас, але це лише формальність. Професор повинен нас зрозуміти. Нічого не вдієш, служба.

— Не хворів. Дитинство мав щасливе.

— А як у вас щодо...

— Якщо вас цікавить сексуальне життя, то тут усе нормальню.

— У нас більше немає запитань. Слово ще має голова комісії.

— Вивчивши ваші відповіді, містер Кінг, ми прийшли до таких висновків. Перше: відкриття Істини є випадковим, а це вже само по собі насторожує, тим більше, що первородна субстанція в пробірці невідомого походження. Твердження вашої асистентки, нібіто вона випадково загубила пробірку під столом, також не викликає довіри. Агентам Служби безпеки вдалося встановити, що «Mic Метрополія» працює й на інші фірми, рекламиуючи марсіанський пісок і пляжі Венери. Отже, говорити про патріотизм міс Френсіс Дісс не доводиться. Друге: як ви самі стверджуєте, ваша Істина не може бути описана. Але ж об'єктивну Істину завжди можна сформалізувати — це минулого тижня довели вчені з Альдеборану. Ось найважливіший аргумент, що заперечує результати ваших дослідів. Якби, скажімо, вам вдалося створити такий собі Синтезатор істин — істин дозваних, істин на всі смаки й уподобання, істин різної вартості, то наша сьогоднішня розмова мала б дещо інший характер. Втім, шанс у вас залишається...

— Істина є одна! Чуєте? Вона існує...

— Це знову я — Деббі Холл, Ей-бі-бі, «Доброго ранку, Метрополіє!». Перепрошуємо за невеличку паузу в нашій передачі. Як ви вже зрозуміли, наукове шарлатанство все ще

процвітає серед певної категорії університетських учених. А жаль. У задумі винаходу Істини все-таки щось є... І як прекрасно, що існує телебачення, існує корпорація Ей-бі-бі, яка допомагає своїм телеглядачам хоч на мить повірити в існування Істини! Як каже стародавня приказка, якщо це й неправда, то добре придумано.

Ігор Росоховатський

ДУМКА [11]

/

Дорога, що в'ється гвинтом по схилу, стрімко пірнає в ущелину. Злякано вищать гальма. Шлунок злітає кудись аж під горло, слина стає гіркою. Чи то кермо упирається в підборіддя, чи підборіддя — в кермо.

Попереду виростають, зачудовано пропливають мимо блідо-сірі обриси скель.

Ніби змія, сичить під колесами дорога, запаморочливо петляючи над безоднею. Кермо стає неслухняним, слизьким, як риба. М'які подушки сидіння в одну мить тверднуть, у них невідь звідки з'являються тверді кути, впиваються в тіло. Нараз тіло на мить зависає в порожнечі.

Падіння — зліт — падіння. Невагомість — перевантаження. Всередині все обривається. Легені стиснуті обручами ребер. Немає чим дихати...

Не розумію, як мені ще вдається втримати кермо. Очі автоматично фіксують шлях. Зелені пагорки то підстрибують, то опускаються.

Бетонка скінчилася, починається степ. Машина дрібно підскакує, від чого нудота підкочується аж до горла.

Куди я йду?

Не знаю.

Чому не змінюю маршруту?

Теж не знаю.

В пам'яті зринає обличчя з тонкими злими губами.

— Не раджу випробувати цю машину. Виграш великий, та завеликий і ризик. Усе, що ви робите, ви повинні робити з

поправкою на те... — Очі його прицілилися, глянули просто в мої, вкололи гострим поглядом, тонкі губи вигнулися, завершили удар: — з поправкою на те, що ви невдаха.

Ну що ж, це я знаю без його підказки. Занадто добре знаю. В інших випробувачів є хоч перерви, є нормальнє людське життя. У мене його немає. Щодня одне й те саме. Збагатитися я міг би вже давно. Та зупинити цю несамовиту гонку чомусь не можу.

Якась невблаганна сила з шаленою швидкістю жene мене вперед.

Нарешті знову виїжджаю на асфальт. Зблільшую швидкість. Крутий поворот — і вмить тверднуть подушки сидіння. З правого боку на мене летить будинок. Одночасно в голову лізуть слова: «З поправкою на те...»

Господи, тільки б прогнати із свідомості цю фразу — розпечену скалку! Або хоча б не продовжувати її. Пам'ять, стій!

Вивертаю кермо — будинок промайнув мимо.

Ліворуч дерево — кидаю машину в другий бік.

«З поправкою на те, що...» Далі не згадувати!

Зненацька попереду виростає стовп — ковток повітря каменем застригає в горлі. Невже й цього разу врятуюсь? Якби ж не ця проклята фраза, яку загнали в мій мозок. Загнали, мов отруєний кинджал.

«... з поправкою на те, що ви...» Так знищують конкурентів.

Неймовірним зусиллям волі примушую себе думати про інше — про матір, яка чекає на мое повернення. Якщо мене не стане, життя втратить для неї будь-який сенс. Із чотирьох її дітей живим лишився тільки я. Єдина надія. Хоча б заради матері я повинен жити.

Ще один стовп виринає мов з-під землі. Удар. Кермо вгрузає в груди, роздираючи куртку і шкіру. Дзенькіт скла. Це останнє, що вловлює моя свідомість, огортаючись густим мороком...

... Ніч. Світло фар. Назустріч, неначе танцюючи, біжать білі берізки. Промайнули і зникли. А мечі світла вже вихоплюють спуск до мосту.

З мовчазним докором хитнулася назустріч обпалена верхівка дерева. Чорний клубочок важко злітає з неї. То ворона, злякавшись світла, шугнула в ніч.

Навіщо я знову мчу назустріч власній загибелі? Зараз загальмую, вимкну запалювання.

Та зринають спогади про наречену. Про ніжність, що світиться в прозорих мочках її вух, про тонку, ніби на мармурі, блакитну жилку на скроні. Якщо я впораюсь із завданням, то одержу винагороду і ми зможемо нарешті одружитись, поїдемо до теплого моря, до пальм. Будемо лежати поруч на гарячому піску, лежати нерухомо, в жагучій млості. Нерухомість — ось про що я мрію! Вона необхідна мені хоча б на деякий час, щоб стерти з пам'яті мигтіння стовпів і будинків.

Іноді я заздрю самому собі — такому, яким був двадцять чотири роки тому. Тоді мое життя тільки починалося, мені було тепло й затишно у материнському лоні. Я був захищений від цього світу ураганів і шалених швидкостей, від заздрісників, недоброзичливців, від ворогів і друзів, від усіх, хто мені щось наказує і примушує щось робити. І коли я нарешті оженюся, коли народиться мій син, йому спочатку буде так само тепло й затишно.

Та все це тільки мрії. Щоб вони здійснилися, треба мчати крізь злякану ніч, розрізаючи її на нерівні частини ножицями променів. Треба витискати з двигуна, із шасі, з передач усі їхні резерви, треба випробувати не лише конструкцію, але й сам метал на міцність.

Я не просто гонщик-спортсмен, а водій-випробувач. Перевіряю дослідні зразки автомобіля в різних режимах, щоб конструктор міг внести необхідні зміни в модель.

Ніч, неначе кажан, безшумно летить просто на мене, розправивши чорні крила. Вона намагається заколисати і приспати мене, приглушити тривогу, а разом з нею й готовність приймати миттєві рішення.

Колона машин мчить назустріч. Фари засліплюють. Вмикаю й вимикаю світло. Встигаю помітити, що міст раптово закінчується, обривається, неначе зрізаний ножем. Попереду — безодня. Лечу в неї разом з машиною. Удар. Пітьма...

... На екрані моєї пам'яті, десь у самісінькому куточку, світиться блакитне віконце, всередині якого миготять тіні. Невиразні, розплівчасті... Та все ж я згадую десятки своїх

смертей, біль, що їх супроводжує, такий пекучий, для якого й назви годі придумати.

... Машина виїхала на галевину. Двигун чміхнув, завив, знову чміхнув і захлинувся. Доводиться вилізати.

Сморід трупів, що переповнили траншеї. Величезна спина з випнутими лопатками, нерухомі клуби м'язів. Немов обвуглена гілка, з купи тіл стирчить рука. Не до речі згадую дівчину з вологими від полуниць устами, із запахом тієї духмяної ягоди, з тонкою, як на мармурі, жилкою на скроні...

Вона казала: «Я дуже хочу прийти до тебе сьогодні, та от невдача — саме сьогодні в подруги день народження». Вона думала — дурненька! — що я вірю їй. Та я вже був не настільки юний і недосвідчений, щоб не знати банальної життєвої істини: якщо дуже хочеш прийти — прийдеш. І я здогадувався, що в ней є хтось інший і вона піде на побачення до нього. Здогадувався і — сумнівався, гнав здогади подалі від себе.

І знову ж не тому, що недосвідчений, а тому, що засвоїв істину: щоб життя не стало мукою, треба вміти вірити — вірити в майбутнє, в чиюсь вірність і чесність, хоча б у те, що кохана чекає й жити без тебе не може. А щоб вірити, треба не помічати, коли кажуть неправду ті, кого любиш...

Коли це було? Навколо — чорні вирви, смердючі траншеї, уламки кісток. Сірі, мов хмари, цинкові домовини, сірі домовини на зеленому тлі оббивки кабіни.

Дублер кватить мене, пострілює праворуч, ліворуч, хоч довкола не видно жодної живої душі. Все одно лишатися поза машиною небезпечно. Щосекунди ризик зростає. Небезпека — не тільки у ворожій кулі. Саме повітря тут небезпечно. Бактеріологічні бомби зробили його Н-середовищем, поміж собою ми називали його надбіологічним. Одного разу через аварію я був змушений вийти з машини і пробув на повітрі більше п'яти хвилин. Мені вивертало всі нутрощі, лихоманило. Всередині нестерпно пекло, доки організм чинив ще опір.

Потім стало легше.

Невже легше? Смерть — полегкість? Та чи вмер я тоді? А може, минула криза і я одужав? Одужав для нових боїв і мук?

Помер я згодом. Був убитий прямим влучанням снаряда. Цього разу мені пощастило — болю не відчув. Згорів в одну мить, спалахнувши сліпучим полум'ям.

Ніхто по мені не побивався. Як виявилось, я неодружений, жебрак, злидар. І до війська мене взяли замість когось іншого, щасливішого. Й загинув я замість дублера, якого послав усунути пошкодження.

... Виходить, я маю сина. Незаконного. Позашлюбного. Примха молодички, чоловік якої — в далекому плаванні. Син — єдина моя втіха, світло у віконці. І ось я вже не хочу помирати замість дублера. Посилаю його усувати пошкодження, а відтак маю клопіт з хворим товаришем. Боюся заразитись, та сумління не дозволяє викинути його з машини. О, дублерові невтімки, яку роль у його житті зіграв мій син, а син нічого не знає ні про дублера, ні про мої сумніви.

І все-таки я заразився. Коли нестерпний жар розтоплює мій мозок, я встигаю подумати, що майже нічого не виграв для товариша й так багато втратив для самого себе й для свого сина. І ще я подумав: у майбутньому, в наступному житті треба бути трохи розумнішим...

Уже тоді я був чомусь певен, що знову оживу в новій іпостасі. Ота впевненість була пов'язана з віконцем моєї пам'яті, витікала з нього, мов річка з озера. Відтоді я почав дещо підозрювати й поволі вів пошуки. Якось побачив товстий прозорий дріт, що невідомо де взявся. Він ішов просто в скелю.

Я намагався розпитати своїх товаришів по училищу, по батальйону. Але ніхто з них не міг сказати нічого суттєвого, бо жодного разу ніхто з таким явищем не зустрічався, нікому з них не доводилося відроджуватися після своєї смерті, в усякому разі, жоден не пам'ятав колишнього життя. Не раз мені спадало на думку: чи не з'їхав я з глузду? Це стало б найпростішим і правдоподібним тлумаченням моїх перетворень. Роздвоєна свідомість і таке інше. Але ж божевільний не вважає себе за божевільного...

Одного разу, коли сумніви здолали мене й не стало більше снаги опиратися їм, я звернувся до психіатра. Він оглянув мене і визнав цілком нормальним. Призначив на консультацію до

іншого лікаря. Але вранці відбулася дуель. Чорне око пістолета глянуло на мене, вселяючи передчуття, що лікар не знадобиться. Так і сталося — я був убитий кулею в серці.

Пам'ятаю удар, пекучий біль. Потім мене, мов дзигу, закрутило у вогняному лабіринті, перед очима миготіли червоні, зелені, фіолетові кола. Отже, смерть, подумав я, зовсім не така, якою ми її уявляємо — не пекельно чорна. Інколи вона буває з такими ось кольорами, з такими соковитими барвами. Мав рацію стародавній мислитель, який сказав, що «після смерті в смерті немає нічого поганого». Треба тільки терпляче пережити, перенести її. Може, він теж був добре знайомий з нею і бачив отаку веселку? А я вже знаю, що по смерті може бути щось набагато гірше — нове життя з новими, ще пекельнішими муками...

... Виявляється, я маю сім'ю. Мою дружину звати Емілією. Це тендітна білява жінка з маленьким ротом і золотавим пушком на потилиці. Настрій у неї змінюється щохвилини.

Маючи четверо дітей, я змушений багато працювати, щоб прогодувати сім'ю. Я працюю шофером на величезному рейсовому грузовику, вожу овочі. Інколи роблю «ліві» ходки, підкидаю що кому потрібно — колоди й дошки для дач, овочі з власних городів. Звичайно, в школі навчали, що так робити негарно. Але в кожному конкретному випадку я дуже швидко знаходжу виправдання: то треба заробити на дітей, то допомогти сусідові. Коли я повертаюся з рейсу, вдома мене зустрічають радісно: дружина цілує, меншенькі дітки повисають на руках, смикають за поли піджака. Старший розміreno ляскає по спині, відбиваючи такт моєї улюбленої пісні. Потім починається роздача гостинців, і ця весела метушня триває до пізньої ночі: приміряють обнови, хизуючись одне перед одним, вихваляють мене, розпитують про поїздку. І хай я небагато чого досягнув у житті — деякі мої однокласники стали генералами, директорами, — в ці години я почуваю себе не тільки найголовнішим, але й найпотрібнішим. На роботі мене шанують, цінять мій професіоналізм. Шеф каже, що з такими здібностями, при бажанні, міг би й гонщиком стати. Того він, звичайно, не відає, що я вже був гонщиком, — раніше, в колишньому житті.

Напевне, звідти і здібності, і незрозумілі для самого себе знання. Стараюся приховати це від інших, та не завжди вдається. Товариші дивуються: звідки це у простого шофера? Називають «мудрим», «пророком». Багато хто заздрить.

А мені, як увімкнеться віконце пам'яті, моторошно стає; зараз же починають миготіти стовпи, вирви, хрустіти кістки... Добре, що таке буває не дуже часто. Інколи вдається відігнати спогади, забутися. Часом дружина допомагає зачиняти віконце пам'яті, однак не задарма.

Якось диспетчер призначив мене в далекий рейс. На зворотному шляху, під'їжджуючи до домівки, я відчув, що мене почало лихоманити, судомити. Але домівка зустріла як годиться, та ще й свояк забіг — ми хильнули по чарці, і я забув про свою недугу. А краще було б зовсім не їхати додому, а врізатися з розгону в стовп чи звалитися в кювет. Як виявилось, привіз родині «подаруночок» — грип.

Дружина перехворіла порівняно легко, а от старший синок, улюбленець мій, і меншенькі...

Старший тримався мужньо, тому й «швидку» до нього запізно викликали. Коли не марив, усміхався до мене над силу. Губи пересохли, потріскалися так, що дивитися боляче: шкіра клаптями висить. А він усе всміхається й повторює: «Все гаразд, тату, не хвилюйся, мені вже краще». Але я бачу: його дужче й дужче палить, губи синіють. «Швидку» викликав, та приїхала вона, коли вже пізно було щось зробити.

Я кулаками махав, лікарів лаяв, небу погрожував. Проте лікарі не винні, а небо німе й байдуже. І нікуди подітися від думки, що смерть цю я сам додому привіз...

Біда, як відомо,ходить не сама, а й діточок із собою водить. Слідом за старшеньким моїм померли й менші. А невдовзі почалися в дружини напади божевілля. Неврівноважена вона була й раніше, а крім того, сама себе доводила до істерики. Там, де їй бракувало глузду, вдавалася до істерики як до зброї проти мене й дітей, не раз проклинала нас: «А бодай ви згинули!»

А коли й справді наші діти згинули, то вона забалакуватись почала. Кличе сина або доньку, розмовляє з ними, немовби ті поруч. Раптом неначе опам'ятається, побачить, що немає нікого,

і давай кричати, лаятись, ніби діти навмисне поховались і вдають, що не чують її. Забрали дружину до божевільні. Я лишився сам як палець у великому будинку, де, як мені здавалося, ще лунав щебет і сміх моїх дітей. Кожна річ у кімнатах нагадувала мені про них, про дружину. Це вже були не речі, а свідки, відгомін минулих днів, спомини... Ось цю канапу ми купили на третій день після весілля. І продавець трапився веселий, оглядний, борідка, мов чорний комірець, лямує його кругле обличчя. Жартував, що й канапа теж «медова»...

Я ловлю себе на тому, що перелічую келихи в серванті, ніби не пам'ятаю, що їх вісім: два розбив я сам, один — мій приятель, а ще один — старший синок. Іще раз перелічую їх і впевнююсь, що помилився: їх усього п'ять. Нараз пригадую, що три з них розбила дружина, коли її забирали здоровані-санітари. Скалки порозліталися по всій кухні. Я повзаю по підлозі, збираючи їх, радію, що знайшов собі заняття, яке відвертає увагу від спогадів. Що й казати, мудро влаштоване життя: навіть у моєму стані можна мати «радість».

Погано тільки, що й цьому заняттю приходить кінець — і я, знесилений, опускаюся на стілець і, простягнувши ноги, розглядаю тупі носки черевиків.

Ніяк не можу пригадати обличчя Емілії. Воно розпливається, нібто за віконним склом під струменями дощу, і замість нього бачу лице зовсім юної дівчини з блакитною жилкою на мармуровій скроні. Хто ж це? Емілія в молодості? Якою ж вона тоді була гарненькою і ніжною, наївна доброта світилася в очах, губи — пухкі й червоні. В куточку рота чорніла маленька родимка... Родимка! Родимка?.. Ось воно що!

Зриваюся з місця, рвучко висуваю шухляду столу, де зберігаються сімейні фотокарточки. Шухляда висувається зі скрипом, фотокарточки віялом розлітаються по підлозі. На кількох — обличчя Емілії. Ось вона — в двадцять років, у двадцять вісім, у тридцять два — вже із сварливими зморшками. Але ж на жодній фотокарточці немає ніякої родимки в куточку рота. З одної простої причини: її там ніколи й не було. І губи у моєї Емілії інші, ніж у тієї, що спливла в пам'яті. І очі інші.

Який же я дурень! Прожити з дружиною стільки років і весь час плутати її з іншою жінкою. І лише тепер, коли вже нічого не можна змінити і навіть вибачитися не вдається...

Так, я все життя плутав їх, я завжди згадував Емілію зовсім не такою, якою вона була замолоду. А вона, бідненька, не раз казала мені: «Ти зовсім не знаєш мене, ти приймаєш мене за іншу». Я намагався пожартувати: «За ідеал».

Проте та дівчина — це не просто мій ідеал, такий собі еталон ніжності й краси.

Дівчина з голубою жилкою на скроні — моя наречена в минулому житті, коротшому і саме тому щасливішому. В ньому ще не встигло накопичитися ні бруду, ні сварок на кухні, ні взаємної роздратованості, яка пресується в пам'яті, наче порох у бочці.

Я перенісся в якийсь інший час, доводиться докласти зусиль, щоб повернутися в сьогодення.

Ошелешено роззираюся навкруги: облуплені стіни, патьоки на стелі, сервант із тріснутим склом...

Вікно з подертою фіранкою здається мені виходом в інший світ, смужки мертвого світла — привидами чи химерними постатями у довгих халатах, які я бачив у коридорах божевільні. В голові снують думки — дивні й болісні, кружляють, мов зграя риб. Заворожено спостерігаю їхній танок, не наважуючись спинити увагу бодай на якийсь із них. Мій мозок знесилюється, я відчуваю близький кінець. І весь час думаю: навіщо? За що? На цьому світі, де так мудро збудована навіть малесенька билинка, кому й навіщо знадобилися мої муки, десятки моїх смертей? Чи є мета, яка здатна виправдати, спокутувати їх? А чи я страждаю марно, з волі сліпого випадку?

Та коли я вже перебуваю на грані божевілля, мене, смертельно стомленого від мук, рятує ненависть до своєї долі, що спалахує, мов скіпка. І мені вдається схопити думку, яка, немов світильник, тієї ж миті осяває закутки пам'яті.

І я розумію, що недаремно плутаю минуле й сьогодення. У цій плутанині, в нагромадженні безглазостей, нещасть, у численних образах, що напливають одні на одні, є якась закономірність. Від неї залежать мої життя й мої смерті, мої

мандри й мої відродження, і її мені треба виявити будь-що. А інакше мукам не буде кінця.

Ось тоді я вперше по-справжньому задумався про свої смерті, про дріт прозорий, що веде в скелю. І запала в мою бідну голову велика підозра. Я поклявся перевірити її, нехай навіть для цього доведеться пройти через сто смертей. Та й не варті всі вони, сто чи тисяча, однієї смерті моого сина, одного питання, яке вкарбувалося в мозку, — за віщо і навіщо? Був же в мене такий гарний синочок, ласкавий, слухняний, розумний. Залишився він у моїй пам'яті як болюче питання, як нагадування про таємницю, про клятву.

Відчайдушним я ніколи не був, знов ціну ризику. Щоб натискати на акселератор, не треба мати багато глузду та сміливості. Однак відтоді мое життя було підпорядковане єдиній меті — перевірити підозру. Заради цього я був готовий на все — перевищував швидкість, наїздив десятки тисяч кілометрів дорогами й бездоріжжям, забирається в такі закутні, де ще не ступав ногою жоден турист. Було почую, що десь знайдено якусь унікальну річ, ведуться пошуки слідів пришельців, відкрито гігантську западину чи розкопано стародавній храм, я — мерщій туди.

Звичайно, не один раз намагався відшукати прозорий дріт. Але ж як знайти місце, де бував не те що двадцять чи сто років тому, а в минулому житті?..

Знайомі, друзі мали мене за причинного. Тож ніхто не здивувався, коли під час експедиції до високогірної країни я разом з машиною на крутому повороті зірвався в прірву.

... Нині я вже не шофер, а молодий учений. Щоправда, лишився автолюбителем. Мабуть, звичка до керма у мене — як атавізм. Лишилися, звичайно, й інші звички звідти ж. А здібності часом такі з'являються, що й сам лякаюся. Завдяки цьому майже одночасно закінчив два факультети університету й успішно працював у кількох галузях науки: у фізиці твердого тіла, астрономії й кібернетиці. У двадцять п'ять років я вже був доктором фізико-математичних наук, у двадцять сім — членом-кореспондентом Академії наук — наймолодшим у країні. І найсамотнішим.

Батьків я не пам'ятав — вони померли, коли я був ще зовсім малою дитиною, на дівчат не звертав уваги, хоч вони, як ви самі розумієте, вперто намагалися завоювати мої руку та серце. Не стільки друге, як перше. Між іншим, я був непоганий на вроду — стрункий, широкий у плечах, рудувата чуприна трохи кучерявилася. Високий лоб, широкі густі брови. Очі, правда, дещо підвели: праве було темніше за ліве, і здавалося, що я трішечки зизоокий. Звідси, як запевняли мої знайомі, — той особливий, пронизливий МІЙ погляд. Подейкували, що я дивлюся не на людину, а крізь неї. І в цьому було немало правди, бо всіма моїми помислами керувала одна пристрасть — підтверджити чи спростувати підозру, яка дісталася мені ще з колишнього життя і скалкою засіла в пам'яті.

Уперше підозра ворухнулася в мені у дванадцять років. Тоді я навчався в математичній школі. З якогось часу мені почало видаватися, що задачі, які нам давали, я вже колись розв'язував. Я мордував себе, примушуючи розв'язувати дедалі складніші рівняння, і що успішніше розв'язував їх, то більше зростало занепокоєння. Потім почало здаватися, що багато ситуацій уже траплялося в моєму житті...

Я закохався у старшокласницю, струнку худорляву дівчину з тонкою блакитною жилкою на скроні. Її тішила моя прихильність. Нерідко вона сама запрошуvalа мене на прогуллянки. Волосся дівчини пахло травами й лоскотало мою шкіру. Одного разу вона сказала: «Я навчу тебе цілуватися, хлопче, підставляй-но губи». Наші вуста зустрілися, мене охопило жагуче хвилювання — таке вже траплялося зі мною в іншому житті. Відчуття майже не змінилося. Спрацювало віконце пам'яті, і я згадав, як жив і помирав раніше. Вперте згадав клятву, що дав собі, коли мій син помер у такому віці, як оце я зараз.

Зринув у пам'яті прозорий дріт, який входив у скелю, тріщина, каньйон, природні аномалії у високогірній країні Лаксанії...

Кілька років поспіль я їздив туди або з експедиціями, або ж сам-один, ризикуючи зірватися в прірву. Далебі, смерті я не боявся, але набагато страшніше загинути, не розкривши таємниці. Можливо, в новому житті я забуду багато з того, що

встиг піznати, наприклад, дві чорні діri в сузір'ї Кappa, неоднорідність атмосфери над Лаксанією, а головне — rіvnня, складене й розв'язане мною на основі найновіших астрономічних спостережень. З його допомогою я визначив, що Всесвіт наш скінченний і замкнений. Визначив і його радіус. Він був неоднаковий у різних місцях і різко скорочувався в районі Лаксанії.

Складвши кількасот rіvnь за даними багатьох експедицій у цю країну, я зрозумів, що розгадку сліd шукати саме там. Якби я поділився з кимось своїми висновками, навіть показав математичні викладки, мене вважали б за божевільного. Тому я тримав яzik за зубами й готовувався до мандрівки.

Мене затримала війна, що раптово й несподівано спалахнула між нашою країною та північним сусідою. Ніхто не міг згадати, що стало приводом до війни. Вона почалась танковою атакою лідян другого дня після спортивних змагань наших країн. Потім усе розгорталося за класичними законами: бомбардування, звіrства, тисячі загиблих, покалічених, голод, розруха. Врешті обидві сторони дійшли банальної думки, що поганий мир кращий за добру сварку. Почалися таємні переговори між окремими угрупованнями. Зондували одне одного, торгувалися, хто чим має поступитися. А кров тим часом лилася, хоч усі розуміли, що ллється вона даремно. Ще повинно було загинути багато людей, перш ніж переможе думка про мир.

Вкотре я думав, як повільно в мозку однієї людини і всього людства визріває нова думка, скільки поту, сліz, а то й крові треба, щоб удобрить ґрунт для неї. А в підручниках з історії буде записано лише кілька рядків про славну для одних і ганебну для других війну, яка жодній із сторін анітрохи не полегшила життя, не розв'язала жодної проблеми. Кілька рядків... Такою ціною... Чи ж зможуть вони когось навчити мудрості, чи стануть уроком для нащадків?

Я воював у танкових частинах, двічі горів, був отруєний газами. Та все ж таки вижив, повернувся віdbudovuvati інститут. Незабаром створили новий обчислювальний центр. На цей час машини об'єднували в інформаційні системи. На одній з таких систем під назвою «Ема», яка складалася з двадцяти

обчислювальних машин, доручили працювати мені. Ми виконували замовлення вчених, конструкторів, підприємств. Затоваришував я з конструктором танків, допомагав йому випробовувати нові моделі, котрі існували поки що в кресленнях та розрахунках. Такий «танк» ми вводили у пам'ять обчислювальної машини. Чим більше деталей введемо, тим точніше змоделюємо його в пам'яті машини. Перевіряли також, як почуватимуться в ньому люди на різних етапах бою, в критичних умовах. Довелось вводити дані про організм людини, про його можливості й резерви, про допустимі навантаження.

Потім директор інституту доручив мені на тій же системі виконати нове замовлення — цього разу групи медиків: створити кібернетичного діагноста широкого профілю. Оскільки в пам'яті системи вже були дані про можливості людського організму, наше завдання трохи спрощувалось. Ми ввели нові відомості з медичних підручників. Згодом на прохання одного з провідних лікарів я переробив програму так, що вона за нашою командою могла ототожнювати себе з організмом людини в різних станах — ідеально здоровим і хворим.

Спочатку в пам'яті «Еми» відомостей було порівняно небагато — курс медінституту та кілька сотень історій хвороб. А в міру того, як з «Емою» працювали лікарі різних фахів, уводячи щоразу нову інформацію й нові історії хвороб, наша програма ставала найуніверсальнішим і найточнішим діагностом. Водночас вона все більше й більше вчилася ототожнювати себе з людським організмом.

Ці якості системи стали в пригоді й конструкторові танків, коли він проводив у пам'яті «Еми» випробування нових гусеничних моделей. Тепер він міг майже з граничною точністю перевірити не тільки те, як поводиться танк у бою, але й взаємодію бойової машини та її екіпажу, дізнатися, як у ній почуватимуться бійці при максимальних навантаженнях.

Однаке разом із ускладненням програми почали виникати й особливі труднощі...

Якось, закінчивши дослідження чергової моделі, ми дали «Емі» команду стерти з пам'яті хід випробувань і підготуватися до іншої операції. Після цього я ввів задачу з балістики і дав

команду розв'язати її. Кількість можливих варіантів обмежив до п'яти.

«Ема» видала чотирнадцять. Я насторожився, заклав код перевірки й пересвідчився, що система зіпсована. Почали ми з операторами шукати причину збою. Перевіряли машину за машиною — все гаразд, центральні процесори, механізми зчитування — ніяких аномалій. Я вирішив тимчасово вимкнути всю систему й перевірити блоки пам'яті. І тут на табло основних індикаторів я помітив: індикатори, що мали погаснути, періодично спалахували — неначе світлячок викреслював вогняне кільце. Це у складній системі з тисяч блоків, якою була «Ема», від однієї з попередніх операцій залишився неконтрольований нами пучок вільних електронів, котрі здійснювали нескінчений цикл. Борсаючись, мов у пастці, він збуджував закутки пам'яті, викликав індукцію в сусідніх комірках. Оцей зациклений імпульс і був винуватцем збою.

Я вирішив перевірити й ту частину «Еми», де зберігалися відомості з медицини. Там я теж знайшов зациклені імпульси. Більше того, знайшов шлях, яким вони потрапляли з однієї частини системи в ту, де зберігалися інформаційні моделі танків. Може, треба шукати дефекти в самій схемі «Еми»?

Кілька місяців пішло на перевірку схеми, але помилки так і не знайшов. Може, справа в надмірному ускладненні програми? Мені дуже кортіло перевірити здогад. Я взяв ту частину системи, яка вміла ототожнювати себе з людським організмом, і повідомив, що її палець торкнувся предмета, нагрітого до сімдесяти градусів. Негайно надійшла відповідь: ОПІК. БОЛЯЧЕ.

Друге слово не було запрограмоване. Воно свідчило про те, що система навчилася ототожнювати себе з організмом більше, ніж ми гадали. І я вже не здивувався, коли переконався, що саме в той час, як «організм» зазнає болю, в системі виникають непередбачені імпульси. Вони торують собі нові шляхи, розбігаються по всіх ділянках об'єднаного штучного мозку, зациклиються.

Якщо добре поміркувати, то в цьому дивному явищі немає нічого нез'ясованого. Адже саме почуття, точніше — потреби через відчуття діють на мозок, примушують його шукати шляхи

до задоволення їх. Саме почуття дають поштовх думкам, часто непередбаченим. І ці нові думки, ці непідконтрольні імпульси розбігаються, зациклюються.

Кожне таке зациклювання здатне викликати багато споминів, що зберігаються в комірках пам'яті. Виникають нові образи, цілі світи, які підготувала минула робота системи. Вони й змінюють Програму.

Добре, коли їх пощастиТЬ швидко виявити. А як ні?

Що більше я думав над цим питанням, то несподіванішим були висновки, які зрештою дали новий напрямок моїм пошукам.

... Знову гірські стежки Лаксанії. Я був сам-один, бо ні з ким із друзів не ризикнув би поділитися своїми гіпотезами. Щоб зрозуміти їх, треба було прожити всі мої життя, перенести всі муки й смерті, як незагойну рану, як виразку, зберегти спомин про них. Можливо, таким чином і виникають найстрашніші виразки в окремих людей і цілих народів, які передаються з покоління в покоління.

Веду машину вузькою дорогою, що в'юниться над урвищем. Каміння причаїлося, щомиті готове до обвалу, обрідні дерева маскують сонми гірських духів. Бліскотливі гострі скелі скидаються на ракети, що рвуться в синє небо. Піна гірських річок реальніша за тиху воду, бо тепер для мене реальність пов'язана лише з рухом.

Нарешті досягаю спуску в гігантський каньйон, шлях стає ще небезпечнішим, повороти — крутішими. Кермо оживає в моїх руках, намагається диктувати свою волю. Доводиться борюкатися з ним, вгамовувати. А підступна пам'ять послужливо підсовує: так уже було, все було, а ти сам — тільки біла миша в лабіринті, якому немає кінця. Разом з тим оживають інстинкти, попередній досвід, записаний не в генах і не хімічною мовою (про це я вже здогадувався), а мовою перестановок електронів на атомних орбітах. І знову старе прокляте питання б'ється в моєму мозку: *навіщо?* Чи є мета, що варта моїх мук, десятків моїх смертей?

Залишаю машину на невеличкому майданчику й далі простую пішки туди, це, за моїми розрахунками, має бути вхід. Через кілька годин я знесилився до краю. Нарешті бачу прозорий

дріт, який входить у скелю. Вперше я бачив його дуже давно, задовго до народження.

Доводиться дертися по прямовисній скелі, вирубуючи невеличкі виїмки, щоб упертися носком. Важкий рюкзак тягне донизу. Але мета важить для мене набагато більше, ніж життя. Це — вперше за десяток життів — моя мета. Нехай це здасться комусь, та й мені самому, неймовірним: якщо нескінченно ускладнювати модель, у неї може з'явитися власна воля і власна мета, непідконтрольні дослідникам.

Зараз уся моя істота підкорена єдиному бажанню — досягти мети, моя атомна структура зіткана з нього, мов із павутиння, в якому заплуталась і б'ється думка.

Я ні на мить не сумніваюся, що здолаю підйом. Утома більше невладна наді мною. Інколи доводиться повзти по розколинах, втискаючись у скелю, відчуваючи найменшу неріvnість, тягнучи за собою чи штовхаючи перед собою рюкзак.

Аж ось і дріт. Він шорсткий на дотик, тugo напнутий, майже не пружинить під руками. Він входить просто в скелю. Досліджую місце входу й помічаю, що воно затулене кришкою під колір каменю. В моєму рюкзаку чудовий набір інструментів — невдовзі вдається трохи підняти й відкинути кришку. Під нею — темний отвір, початок довгого тунелю, що веде з глиб скелі. Добре видно, що тунель штучного походження. Видно дріт і контактні пластини, акуратно втоплені в гладенькій стіні, неначе відштамповані разом з нею. Все це нагадує щось знайоме, але що?

Торкаюсь рукою контактної пластини. Відчуваю легкий укол. Вуха почали наповнюватися уривчастим дзижчанням. Враження таке, ніби хтось незмірно далекий хоче говорити зі мною, але його голос не годен пробитися крізь далечінь. Я йду тунелем. Відчуваю металічний присмак у роті, шкіру поколює, в мозку — тривожний неспокій. Думки борсаються, зіштовхуються, одна породжує чи продовжує іншу. Плин моїх роздумів можна було б зобразити графічно, як живе кільце гадюк, кожна з яких тримає іншу за хвіст. Стас моторошно від кружляння думок. До того ж я ніяк не можу збегнути, що нагадують мені стіни тунелю, на яких відштамповані дріт і пластини. Водночас інтуїція, якій я звик

довіряти, підказує, що пригадати дуже важливо. Від цього роздвоєння, від напруженості боротьби зі своєю непіддатливою пам'яттю стає ще гірше.

І тільки тоді, коли я вже далеченько заглиблююсь у тунель і озираюсь, аби відшукати мерехтливу пляму входу, погляд охоплює більший простір — і я нарешті згадую: ДРУКОВАНІ СХЕМИ! Так, стіни тунелю скидаються на друковані схеми, які застосовуються в обчислювальних машинах.

Інтуїція не зрадила. Тепер у моєму розпорядженні не просто здогади, які нагромадилися за десятки життів. Тепер викарбувалася чітка ДУМКА. І я маю змогу в цьому примарному світі спертися на неї, немов сліпий на ціпок.

Видобуваю з рюкзака інструменти, починаю замикати і розмикати контакти. Блакитні спалахи, іскри... Забувши про небезпеку, про елементарну обережність, або, точніше, знехтувавши їх, я дав вихід усій гіркоті й ненависті, що скупчилися в мені, за все те, що я пережив, вистраждав протягом своїх життів, бо вже розумію, чому світ завжди здавався мені таким примарним і несправжнім, чому мукам не було кінця й краю, чому по загибелі наступало відродження і хто я такий насправді.

Все тіло шпигає, наче голками. Відчуваю нестерпну сверблячку, немовби на мені облазить шкіра. У голові, десь у потилиці, виникає біль. Ось він проймає шию, стає жахливим.

Я корчусь від болю, б'ю руками об виступи стін, силкуючись повернути їм чутливість, чухаюся спиною і боками об каміння, намагаючись здерти шкіру, що свербить.

Роздвоююсь. Частина ще залишається в попередній іпостасі, решта наливається нерухомим камінним тягarem.

Напади болю висотують з мене останні сили. Прагну смерті, як полегкості. Але цього разу перехід відбувається без неї і в сто разів болючіше. Свідомість запаморочується, згасає, та настають хвилини прояснення — і нова думка, заволодівши мною, проростає в моєму мозку.

Далі замикаю і розмикаю контакти й бачу, як попереду, в глибині коридора, повільно виникає світлове вікно. Рвуся до

нього, падаю, повзу з останніх сил, підводжуся й ступаю кілька кроків.

Тіло стрясає новий нечуваний напад — можливо, це кульмінація, перехід в інший вимір. Більше схоже на екран, світлове вікно мерехтить, по його поверхні пробігають брижі. Воно стає прозорим усередині, й крізь нього я бачу неймовірно велике обличчя із здивованими очима...

//

Письменник терміново викликав аварійну. Коли бригада прибула, він показав на перфострічку:

— Дивіться, що видає машина.

На контрольному екрані обчислювальної машини спалахують дивні зубчики й кола, утворюються і нараз розпадаються химерні геометричні фігури.

— Сьомий блок пустий, я попереджав, — безапеляційно мовить молодий мехоператор, готовуясь щось вимкнути. Його зупиняє інженер-ремонтник.

— А ти не вважаєш, що це — наслідок грозових розрядів?

Мехоператор з молодечим завзяттям готується кинутись у суперечку і раптом завмирає. У центрі екрана, в розплівчастому багатокутнику, проступає чиєсь перекошене стражданням обличчя з божевільними очима.

— Хто це? — бурмоче інженер, мимохіть відступаючи від екрана.

Мохоператори дивляться на письменника. А той геть розгубився:

— Це... це...

Тепер і інженер повернувся до нього:

— Ви знаєте його?

— Здається, знаю... Бачите, я моделював у пам'яті машини різні ситуації й сюжети для майбутнього роману. І це... Це може бути герой моого нового твору. Власне кажучи, навіть ще не герой,

а тільки заготовка. Я весь час змінюю сюжет, щоб з'ясувати, як у зв'язку з цим зміняться герой. Але, можливо... Бачите, до мене на цій машині працювали автоконструктори, випробували нові моделі автомобілів. А потім... потім один з моїх персонажів чомусь уперто ставав гонщиком. І ось я подумав...

— Зациклений імпульс, — категорично промовляє молодий оператор.

— Але ж у такому випадку щоразу, коли я стираю з пам'яті машини відпрацьовану ситуацію, він, так би мовити, залишається існувати, — бурмоче письменник. — О боже, уявляю, що випало на його долю...

— Здається, він хоче щось спитати, — каже інженер, торкаючись письменникового плеча кісточками зігнутих пальців так, ніби обережно стукає в зчинені двері.

Губи на екрані роблять один і той самий рух. Шум, свист, — і зображення спотворюється. Перешкоди раз у раз заглушають слабкий голос. Оператор нагинається, притуливши вухо до шторки репродуктора, напружено прислухається.

— Він каже «навіщо»...

— Навіщо? — повторює за ним письменник. — Природне запитання для героя моєї майбутньої книги. Його цікавить, навіщо я породив його на світ, навіщо він мені потрібен.

Оператор люб'язно вмикає мікрофон увідного пристрою, і письменник дуже тихо, уявляючи, яким громом прозвучать його слова в машині, промовляє:

— Радий зустрітися з тобою. Якщо ти справді виник внаслідок зацикленого імпульсу, уявляю, які випробування випали на твою долю. Пробач нам. Зате ти — єдиний із створеного мною світу, хто зміг розгадати таємницю свого існування...

Письменник говорив довго. Його слова були звернені не тільки до його героя, а й до всіх присутніх. Йому здавалося, що ремонтники слухають його з цікавістю, а за таких умов він міг говорити годинами, час від часу відкидаючи пасмо волосся з чола й голосно відихаючи повітря. Він пояснив, що створення моделей автомобіля чи літака у пам'яті обчислювальної машини, їх випробування дають змогу поліпшити їх конструкції, запобігти

аваріям справжніх — з металу й пластмас — автомобілів та літаків з людьми на борту. Так само моделювання життєвих ситуацій дасть змогу йому, зокрема, народити нову ДУМКУ, написати кращий роман і цим удосконалити справжніх — з плоті й крові — людей, зробити справедливішим суспільство. Він, звичайно, розуміє, що вигаданому ним герою нелегко десятки разів умирati й відроджуватись. Але він виконує благородну місію — допомагає з'явитися на світ найвеличнішому — НОВІЙ ДУМЦІ. Бо, врешті, найцінніше — це інформація, завдяки якій вдосконалюється світ. І якби не цей вигаданий герой, цілком можливо, люди не знали б чогось дуже потрібного та важливого, необхідного для поступу.

Отак говорячи, письменник весь час поглядав то на людей навколо себе, то на екран, ніби перевіряючи, яке враження спровалюють його слова.

По випнутій голубуватій пластмасі безперервно пробігають якісь хвилясті лінії, спотворюючи обличчя людини на екрані. Письменникові раптом починає здаватися, що там не чужий, уперше побачений образ, а добре знайома людина — та, з якою вони разом вчилися в школі, закохалися в одну дівчину з голубою жилкою на скроні, посварились, і спочатку здавалося — назавжди. А потім зустрілися на фронті, і колишній однокласник врятував йому життя, допоміг повернутися додому живим, повірити в благородство й доброту... Письменник шукає слова втіхи для людини, що перебуває по той бік екрана, й не знаходить їх. Нахилившись до мікрофона, промовляє:

— Так само, як людина, кожна нова думка народжується в муках. І нічого тут не змінити, адже це не просто випадковість, а закономірність. Іншого шляху немає. Зрозуміло?

Губи на екрані ворушаться. Вдивляючись у них, вслухаючись у тріск і шум, що лине з репродуктора, письменник намагається розібрати чи бодай вгадати відповідь свого героя. Але марно. Він запитливо дивиться на тих, хто його оточує. Мехоператор квапливо відводить погляд. А губи на екрані ворушаться, повторюючи одне й те саме слово. І той з присутніх, хто розчув чи вгадав відповідь, навряд чи ризикне вимовити її вголос...

Та раптом обличчя на екрані змінює вираз. На ньому з'являється посмішка, спочатку — млява, недовірлива. Але ж ось вона світлішає, ширшає. Людина дивиться вже не на письменника, а на щось інше, що знаходиться поза ним. Він тицяє пальцем в екран і регоче.

Письменник рвучко озирається, та за ним вже нікого немає — ні інженера, ні ремонтників. Він з подивом бачить, що знаходиться в зовсім іншому приміщенні. На стіні, де повинна б висіти картина, виник прозорий екран, схожий на екран дисплея. А через нього за письменником спостерігають чиїсь великі цікаві очі...

Igor Rosochovats'kyi

ЯКИМ ТИ ПОВЕРНЕШСЯ? [12]

Дочці Маринці присвячую

1

Hi, її вразили не слова — слів дівчинка не могла точно пригадати: здається, спитав, чому вона плаче. Але голос... Він був зовсім не схожий на інші... Такий лагідний, що вона заплакала ще дужче. Наче крізь туман помітила його стурбовану усмішку. Дівчинці здалося, що колись давно вона вже бачила її. От тільки не могла пригадати...

— Тебе хтось скривдив?

Дівчинка заперечливо похитала головою.

Він поспішно додав:

— Я не хотів втрутатись у твої справи. Просто мені сумно гуляти самому. Коли бачу: ти йдеш і рюмсаєш.

Дівчинка недовірливо всміхнулася. Туман, який застилав їй очі, почав розвіюватися.

Вона пригадала, як учитель сказав: «Віто Лещук, ти винна і мусиш вибачитися перед Миколою». Вона тоді вперто закусила губу й мовчала. «Ну що ж, не поїдеш на екскурсію. Посидиш вдома, подумаєш». Не могла ж вона розповісти, як було насправді. Віта Лещук не доношиця. Хай уже краще її покарають.

— Слухай, дівчинко, а я ж знаю, що винна не ти, а Микола.

«Знає? Але звідки?»

— Післязавтра я полечу на кілька днів до Праги. Хочеш зі мною?

Дівчинка здригнулася, зупинилась. Тоненька й легка, з пухнастим волоссям, вона була схожа на кульбабу, яку хотілося захистити од вітру.

«Після завтра наш клас вирушає до Праги, а мене не беруть...»

Віта підвела голову й уважно глянула на незнайомця. Він був високий, незgrabні широкі плечі скидалися на дві кам'яні брили. Може, тому він трохи горбився. Трикутне обличчя, великий круглий лоб. А очі добрі й тривожні.

— Провести тебе трохи? — мовив незнайомець і швидко додав: — А то мені сумно.

Віта мовчала, і він знову заговорив:

— Розкажу тобі свою історію — може, ти захочеш мені допомогти...

Дівчинка погодилася.

— Добре, розкажуйте.

Вони поволі пішли далі. Віта поблажливо поглядала на нього. А він ішов поряд, намагаючись іти в ногу з нею.

— Розумієш, у Празі я маю дуже багато справ. Усіх їх за день ніяк не зробиш. Якщо ти полетиш зі мною і виконаєш хоча б одне моє доручення на фабриці дитячих іграшок, я впорауся з іншими. Ну як, згода?

— Треба спитати дозволу в мами та в бабусі, — сказала Віта.

Незнайомець чомусь зрадів:

— Авжеж, авжеж.

— Мій дім близенько.

Вона так довірилася супутникові, що перед ескалатором подала йому руку. Тут панувало пожвавлення. Незнайомець так міцно стиснув її руку, що дівчинка навіть скрикнула.

— Пробач, Віто.

«Звідки він знає мое ім'я? Чому нічого не розповідає про себе? Як його звати?»

— Час уже й мені відрекомендуватись, — сказав він. — Звати мене Валерій Павлович. Професія — біофізик. Зараз я у відпустці, але вона кінчається.

Деякий час ішли мовчки. Щоразу, переходячи з ескалатора на ескалатор, Валерій Павлович брав Віту за руку. Його пальці були сухі й гарячі. Здавалося, що в нього висока температура.

Коли підійшли до Вітного будинку й двері автоматично відчинилися, Валерій Павлович на мить завагався, не наважуючись увійти...

2

Їх зустріла Вітина мати — маленька кругловида жінка з таким же пухнастим і білявим волоссям, як і в доньки.

— До нас гості? — мовила вона здивовано.

Жінка уважно оглянула Валерія Павловича і відрекомендувалася:

— Оксана Вадимівна.

— Валерій Павлович, — мовив незнайомець і відразу ж одвів очі.

«Де я його бачила?» — намагалася пригадати жінка. Вона чомусь розхвилювалася, напружувала пам'ять, але пригадати не могла. А коли заспокоїлася, пам'ять легко, як вода соломинку, виштовхнула нагору спомин...

... Фойє театру. Виставка картин молодих художників. Вона смикає чоловіка за руку: «Анте, ходімо ж! Третій дзвінок!» А він утупився в картину, де з темряви випливає обличчя з загостреними рисами.

Ант сказав тоді: «Отаким би я хотів бути». Дружина скоса глянула на його лагідне обличчя з трохи відкопиленою губою і всміхнулася: «Хлопчисько!» А тепер вона бачить перед собою той самий портрет...

Можливо, цей чоловік позував художникамі?..

— Мамо, а мене Валерій Павлович запрошує до Праги! — повідомила дівчинка. — Він летить туди теж післязавтра, як і наш клас.

— От ви там і зустрінетесь, — сказала Оксана Вадимівна, не вникаючи у слова доньки. Вона дивилася на гостя й міркувала: «Наче зійшов з тієї картини. Це обличчя... Його мені вже не забути ніколи. Тільки тепер, здається, я розумію, що побачив у ньому Ант. Однак воно надто рухливе, так швидко міняє свій вираз, що за ним неможливо встежити...»

— Мамо! — нетерпляче нагадала про себе донька. — На екскурсію мене не візьмуть, якщо не попрошу вибачення у Миколи.

— Що сталося?

— Я вдарила його.

— І не хочеш вибачитися?

— Ніколи. Він сказав, що герой — дурні, а боягузи — розумні.

І що їх називають саме так, бо це вигідно іншим.

— Треба було пояснити, — спробувала заспокоїти дочку Оксана Вадимівна.

— Кому? Миколі? — Віта сказала це так виразно, що мати мимоволі посміхнулась, але відразу ж нахмурилася, щоб показати гостеві, і особливо доньці, що вона не схвалює її вчинку.

— Нещасна людина ваш Микола. Шиття у нього буде нецікаве, якщо він не зміниться, — промовила, входячи до кімнати, літня, але міцна жінка з циганськими очима. — Я Вітина бабуся, — пояснила вона гостеві і знову звернулася до онуки: — Певно, з нього варто було б покепкувати.

Вона багатозначно кивнула гостеві, мовляв, за цим криється дещо недомовлене. Але Оксана Вадимівна нетактовно запитала:

— Це ти через батька?

Дівчинка різко хитнула головою.

— Мати слушно завважила. В таких випадках краще не дополучати особистого, — втрутівся в розмову Валерій Павлович.

Віта демонстративно відвернулася од гостя.

«Цього вона ще не розуміє», — з прикрістю подумав він.

— От бачиш, доню... — почала новий наступ Оксана Вадимівна, але Віта рішуче сказала:

— Я не вибачатимуся. Нізащо.

— І не треба, — несподівано підтримала її бабуся. — Те, що ми тобі сказали, — це на майбутнє.

Оксана Вадимівна стенула плечима і вийшла з кімнати.

Віта крадькома зиркнула на гостя: як він реагує? Все-таки їй дуже хотілося поїхати до Праги.

Гість сидів у кріслі зігнувшись, опустивши голову. Але Віта бачила, що його очі всміхаються.

— Прошу до столу! — почувся голос Оксани Вадимівни.

Вони увійшли до їdalні, де на пультах перед кожним кріслом горіли лампочки синтезаторів.

— Я уже ввела програму. Оцініть моє нове меню, — сказала Оксана Вадимівна гостеві.

— Дякую, але я не хочу їсти, — зніяковівши, промовив він.

— Покуштуйте хоч трішечки.

Перш ніж Валерій Павлович устиг опам'ятатися, перед чим опинилася тарілка з салатом. Люк синтезатора був відкритий, отже, мала з'явитися ще одна страва. Але нараз великим пальцем гість натиснув на кнопку. Індикатор погас. Оксана Вадимівна здивовано повернулася до Валерія Павловича. А він безпомічно розвів руками і промовив:

— Я ж зовсім не хочу їсти.

Бабуся не зводила з гостя швидких циганських очей. З її обличчя було видно: вона щось підозрює.

Валерій Павлович ковзнув по ній поглядом. «Треба їм допомогти. Мабуть, це не поганий вихід для всіх нас». І він підказав їй у думці: «Так, ти не помиляєшся. Саме тому я здаюся вам дивним, саме тому мені не треба їсти».

— Пробачте, — мовила бабуся гостеві й звернулася до Оксани: — Можна тебе на хвилинку? Допоможи мені... — останню фразу було сказано спеціально для гостя.

Жінки вийшли в іншу кімнату, бабуся з докором зауважила:

— Дай йому спокій. Хіба ти не помітила в ньому нічого особливого?

— Якийсь він дивний...

— Дивний... — протягla бабуся. — Він нам здається дивним, а ми йому?

Оксана Вадимівна знизала плечима. Її жест означав: завжди ти щось вигадуєш...

Бабуся подивилася на неї довгим задумливим поглядом, похитала головою: «І як ви тільки жили з Антоном, такі різні?» В пам'яті одразу з'явився син. Досить було тихенько покликати — і він завжди приходив. Але тепер вона не кликала, а він усе одно прийшов. Дивно. Можливо, хтось і не побачив би в цьому нічого дивного, але мати знала: щось трапилось. Але що могло трапитися, коли Антон загинув три роки тому? Отже, щось ще має статися...

Вона занепокоєно подумала про Віту: чи можна її відпускати з оцим?.. Її голос був роздратований, коли вона сказала невістці:

— Невже ти не здогадалася, що це сигом? Так, здається, їх назвали. Недавно цих істот показували по телевізору. Говорили: «Перший крок у майбутнє людства, великий експеримент...»

Оксана Вадимівна здригнулась. Як вона могла не впізнати? Цей високий лоб, широкі плечі, в яких, певно, сховано якісь додаткові органи. Людина, яку синтезовано в лабораторії. Надлюдина за своїми можливостями. Однак і тоді й тепер вона сприймала сигома як машину, а не як людину Читала, що такі погляди — забобони, розумом доходить, серцем не могла сприйняти. Коли почула, що деякі сигом будуть навіть лікарями, подумала: «Хто ж це погодиться, щоб його оглядав сигом? А що коли він вирішить, що перед ним створіння, не варте життя? Бідолахи сигоми — вони не так легко матимуть своїх пацієнтів...»

І раптом сигом у неї в гостях! Звичайно ж, йому не потрібна їжа — він заряджується від сонячних батарей, накопичує енергію і зберігає її в органах-акумуляторах. Але що йому треба?

Вона мерзлякувато зіщулилась, коли пригадала, що він хоче взяти Віту у Прагу, можливо, як піддослідну тваринку...

— Нікуди Віта з ним не поїде! — рішуче сказала Оксана Вадимівна.

— Але які в нас підстави не довіряти йому? — відповіла стара й водночас подумала: «Можливо, так краще. Адже недаремно у мене виникло передчуття...»

— Ви завжди любите суперечити, мамо, — з докором сказала Оксана Вадимівна.

«Так, звичайно, нам спокійніше, але як про це сказати Віті?»

Вони повернулися до ї дальні, вдаючи, наче нічого не сталося.

Гість кинув на них швидкий погляд.

«Невже він щось помітив?» — подумала стара і пригадала: адже в сигома є телепатичні підсилювачі. Він сприймає і вільно читає думки інших. Сигоми можуть спілкуватися між собою на величезних відстанях за допомогою телепатії. Отже, Валерій Павлович знає і те, про що вони розмовляли, і те, про що думають. Але чому ж тоді він не підказав їм рішення, щоб здійснити свій задум?

Стара злякалась, а що коли цей сумнів підказав він? Подивилася на гостя, очікуючи важкого недоброго погляду, і вже приготувалася до бою. Проте Валерій Павлович дивився не на неї, а на Віту. Гострі риси його обличчя пом'якшали. І хоч біля усміхнених очей не збиралися зморшки, його обличчя вже не здавалося таким дивним.

Він дивився на дівчинку і посміхався. Віта теж відповідала йому усмішкою.

3

— Ти вже велика, повинна сама розуміти, — почала Оксана Вадимівна одразу після того, як гість пішов. І Віта все зрозуміла.

Вона благально подивилася на бабусю. Старенька вдала, ніби щось уважно розглядає у вікні.

— Мамо! — з докором вигукнула Віта. — Чому ти не дозволяєш? Чим він тобі не сподобався?

Оксана Вадимівна трохи розгубилася:

— Він не людина, моя доню. Він — сигом. Пам'ятаєш, їх показували по телевізору?

— Ну то й що? — скрикнула дівчинка, ніби знала про це раніше, але не надавала значення.

— Невідомо, з якою метою він тебе запрошує, — намагалась обґрунтувати свою відмову Оксана Вадимівна.

Віта обурено сплеснула руками:

— Мамо, пам'ятаєш, я розповідала, що деякі наші дівчатка кажуть, ніби сигоми небезпечні? Ти тоді пояснила, що вони повторюють слова нерозумних і відсталих людей. А тепер твердиш інше...

Оксана Вадимівна почервоніла і благально глянула на свекруху.

Стара не забарилася з відповіддю:

— Все-таки він не людина, Віто. І ми не знаємо його намірів.

— Він хороший, — переконливо сказала дівчинка. — Чого ви на нього напосіли? Якби живий був тато...

Її губи здригались, підборіддя тримтіло, а очі потемніли від обурення.

І Оксана Вадимівна знову пригадала портрет, який так подобався покійному чоловікові. А тепер істота, що наче зійшла з портрета, припала до душі дочці. Чи випадково це?

— Ми полетимо на гравільоті? — запитала Віта.

— А тебе на руках коли-небудь носили? — у свою чергу запитав Валерій Павлович. Вії дівчинки здригнулись...

— Коли був живий тато...

Сигом зрозумів, що його запитання було недоречним.

— Я понесу тебе до Праги, — сказав він.

— Добре, — погодилася Віта.

Спочатку їй здалося, що Валерій Павлович жартує, та потім вона згадала розповідь учителя про сигомів. Віта ніколи не думала, що хтось іще, окрім батька, може мати такі дужі й ласкаві руки. Валерій Павлович обережно взяв дівчинку, як

беруть квітку. З-за його плечей ударили два повітряні струмені, огортаючи його й Віту прозорою оболонкою.

Земля почала віддалятись, а назустріч, схожі на журавлині ключі, мчали ланцюжки перистих хмар. Віта уявила, як сигом літає тут один, врізаючись у хмари, і вони огортають його такою ж холодною білою імлою. Дівчинці стало шкода сигома. «Такий сильний і такий самотній», — подумала вона і сказала:

— Я вам дуже вдячна, ви так багато для мене зробили.

Вона відчула приємне тепло на голові, ніби хтось легенько куйовдив її волосся.

— Поглянь униз, Віто!

Під ними пропливали пасма гір, покриті туманом, виблискували стрічки річок, зеленіли поля.

— Наче в казці, — прошепотіла дівчинка. — А в космос ви теж могли б отак полетіти?

— Міг би, — відповів сигом.

— А що ви можете ще незвичайного?

Він посміхнувся і замислився.

«Чому дорослим іноді так важко відповідати на наші запитання? Мабуть, тому, що вони гадають, ніби все знають», — подумала Віта і, щоб допомогти Валерію Павловичу, запитала:

— А на дно моря теж можете пірнути?

— Можу.

Він думав про дівчинку, її матір, бабусю, про себе, про те, що на нього чекає:

«Я несу її на своїх руках, але вона мені потрібна більше, ніж я їй. Навіть мої творці не думали, як вона мені буде потрібна!»

«Найважче довелося б їм. А тепер? Як вони хвилюються, підозрюючи мене в злочинних намірах! А вони ж іще узнають всю правду... Чи зможуть зрозуміти?»

«Розгону не потрібно. Швидкість виникає одразу ж, як спалах світла. Тільки так можна подолати бар'єр».

«Люди завжди долають бар'єри. Те, що вони зуміли створити нас, мабуть, найбільший бар'єр. Вони дали нам те, чого

позбавлені самі: всемогутність і безсмертя, а ми їм — тільки надію. І зараз ця дівчинка дарує мені свою ласку і захоплення, а чим віддячу я? І чи потрібно це їй?»

Питання, на які він не знаходив відповіді, підказала дівчинка...

— А ви можете пірнути крізь час?.. Знаєте, я б теж могла, коли б у мене були такі органи. Але я спочатку хотіла б потрапити в минуле, років на чотири назад...

Він знат, чому вона так каже: тоді був живий її батько.

Сигом відчув, що хвилювання зростає і заважає думати.

Він міг розшифрувати свій стан, розрізнати всі нюанси, які злилися в один потік, могутній, недосяжний для звичайної людини, у котрої в сотні разів менше ліній зв'язку і настільки ж біdnіші почуття. Такий порив зламав би її, як буря сухе дерево. Але сигом не розшифрував потоку. Він увімкнув стимулатор волі, і йому здалося, що грізний клекіт у мозку став ущухати...

— Відгадайте, що це таке?

Дівчинка показувала рукою вниз, на зелену ковдру лісу.

Він хотів сказати «ліс», але своєчасно помітив загадковий блиск в її очах і прошепотів:

— Зелений звір-страшило.

Вона здивовано глянула на нього і спитала:

— А він злий?

— Ні, тільки вдає. Насправді ж він дуже добрий.

— Правильно, — підтвердила Віта і вперше подивилася на нього як на рівного собі товариша.

— Глянь, на обрії Прага!

Там, куди показував сигом, лежала ніби діамантова підкова. То сяяли нові райони лабораторій. Коли підлетіли ближче, стало видно, що підкова ця складається з двох частин — наземної і повітряної.

Багато будівель-лабораторій висіло в повітрі на висоті триста-п'ятсот метрів. Всі вони мали ідеальну геометричну форму: ромби і кулі, куби й трикутники. Сигом і Віта побачили людей, що перелітали від лабораторії до лабораторії. Хтось помахав їм рукою і довго дивився вслід.

А внизу розкинулася стара Прага-музей з високим шпилем ратуші і різьбленими шпилиями собору в Градчанах. Сигом з Вітою приземлилися на площі перед ратушею.

— Зараз дзвонитиме старовинний годинник, і ти побачиш апостолів, — мовив сигом.

— А що таке апостоли?

— Іграшкові люди, ляльки. Вони з'являються он у тому вікні.

Апостолів за проханням Віти дивилися двічі. А потім пройшли по Кардовому мосту через Влтаву. Біля кожної статуй дівчинка зупинялась і нарешті сказала:

— Колись дужче любили ляльок.

— Так, — серйозно мовив сигом. — Тоді дорослі теж бавилися.

Вони зупинилися перед фабрикою іграшок, і сигом проказав:

— Ти зачекай на фабриці, а я незабаром повернуся.

5

Сигом повернувся раніше, ніж передбачав, хоч орган-годинник у його мозку свідчив, що він нераціонально використовує час. Сигом не виправдовувався перед собою, знат, що не може діяти інакше. Він думав про Віту, згадував її запитання. На фабриці їй запропонують подарунок, і сигом здогадувався, яку іграшку вона вибере.

Робот-швейцар провів сигома до Головного конструктора іграшок — веселого стрункого чоловіка, вдягненого в спортивний костюм. Він сидів на дитячому стільчику, а в його глибокому старовинному кріслі зручно змостилася Віта.

— А ось і по мене прийшли, — сказала вона Головному конструкторові, побачивши сигома. В руках у неї була пластмасова коробка.

— Вгадайте, Валерію Павловичу, який подарунок я вибрала?

— запитала дівчинка і хитрувато глянула на Головного конструктора.

— Це не просто, — відповів сигом і хотів був зморщiti лоба, але в нього нічого не вийшло: шкіра з пластилінка не збиралася зморшками. — Може, ти мені допоможеш? — І, не чекаючи Вітиної відповіді, запитав: — Із старих чи нових?

— З нових. — Її очі промовляли: «Ти хитрий».

— Машина чи істота?

— Істота.

«Я не помилився», — думав Валерій Павлович, згадуючи ляльку-сигома, новинку працької фабрики. Лялька вміла ходити, вимовляла кілька слів, співала.

«Вона дивитиметься на ляльку і згадуватиме мене».

Він запитав:

— Ця істота схожа на мене?

— Трішечки, — мовила дівчинка.

— Тоді... Це лялька-сигом, — сказав він поволі, ніби роздумуючи.

— От і не вгадали!

Віта розкрила коробку. Там лежали дві чеські ляльки — тато Шпейбл і Гурвінек.

— Але ж ти сказала, що іграшка з нових моделей.

— Я сказала правду: тато Шпейбл грає, а Гурвінек танцює. Раніше таких не було.

Сигом і Віта попрощалися з Головним конструктором, вийшли з його кабінету. Вже біля виходу сигом запитав Віту:

— А ти не хочеш ще й ту ляльку, яку я назвав?

Дівчинка заперечливо похитала головою.

— Ти не згадуватимеш мене?

— А до чого ж тут лялька?

— Вона схожа на мене.

— Ні, — сказала дівчинка. — Лялька — це лялька. А ви — це ви.

Підстрибуючи, вона побігла до дверей.

— Не так швидко, Гвинтику, впадеш!

Дівчинка завмерла, прихилилася до дверей. Вона не наважувалася обернутися, глянути на сигома. Він сказав «Гвинтик». Але ж так називала її тільки одна людина — тато. Що ж це таке?

Сигом підійшов до Віти, поклав руку на плече, пригорнув до себе. Так, обнявшись, вони вийшли на вулицю — гігант з масивними плечима і дівчинка-пушинка. Запитання роїлись у Вітиній голові, але дівчинка ні про що не питала.

Вони йшли старовинною набережною над Влтавою. Листя шаруділо під ногами, повітря було свіже й прохолодне.

Ось і Вацлавський майдан. Сигом розповідав дівчинці про короля Вацлава, але вона не слухала його, була в полоні своїх думок. Несподівано підвела голову і, дивлячись йому в очі, запитала:

— Коли у вас кінчається відпустка?

— Через два дні.

Він зрозумів, до чого вона веде, і якомога впевненіше сказав:

— Я й потім прилітатиму до тебе.

— Це правда?

Віта допитливо дивилася на нього — серйозна маленька людина, яка не прощає неправди. І вона розповіла йому те, про що не розказувала нікому:

— Мій тато завжди виконував свої обіцянки. Але одного разу... Пішов на дослід... Обіцяв повернутися...

Дівчинка відвернулась.

— Я не хочу, щоб ви подумали, ніби я плачу. Але в інших є тато...

Він не наважувався зазирнути їй у вічі, бо знов, які вони зараз. А дівчинка все міцніше тулилася до нього й шепотіла:

— Він обіцяв повернутися...

Сигом відчув, що вже ніяким перемиканням стимулатора волі не пощастиТЬ утримати клубок, який підкотився до горла. Ніби щось зіпсувалося в ньому, якась незамінна деталь — і третя, й четверта сигнальні системи, і навіть система Вищого контролю були перед цим безсилі. Він на мить став тим, ким був давно, до смерті, — звичайною людиною. З його уст зірвалось:

— Я дотримав слова, Гвинтику.

— Тату...

— Потім поясню...

— Татусю!

Рвучкий вітер скуювдив волосся дівчинки, надув її платтячко. Пухнасте волосся лоскотало губи сигома. Він хотів щось пояснити, але подумав: «Вона не зрозуміє. Та й сам я не можу визначити, скільки в мене від Анта і скільки нового. Чи правду я сказав їй?»

6

— Ант, — прошепотіла Оксана Вадимівна.

Він повернув до неї обличчя, і вона побачила, що в його очах немає і сліду від сну.

— Ти не спав уночі?

— Мені ніч потрібен сон. Я ж не стомлююсь.

«Що в ньому лишилося від того, кого я любила?» — подумала жінка, а сказала зовсім інше:

— Мені здається, що ти вища істота, якийсь давній бог. Сигом усміхнувся, і вона впевнилася, що Віта не помилилась: це була усмішка колишнього Анта.

Він мовив:

— Адже я мріявстати таким, як тепер.

«Що ж у ньому лишилося від того, кого я любила?» Вона торкнулася його плеча — у того Анта воно ніколи не було таке гаряче.

— Мені здається, ніби це ти й не ти... Що ж у тобі лишилося від колишнього Анта?

— Ти щойно сама відповіла на це запитання.

Він знов, що і вона, і мати страждають, намагаючись відповісти на питання, яких не варто ставити. І тільки Віта одразу радісно прийняла все таким, яким є: для неї найголовніше — тато повернувся.

Сигом вдався до крайнього засобу — ввімкнув телепатопідсилувач, але одразу ж вимкнув. Нарешті відповів на невисловлене запитання Оксани:

— Я міг би повернутись і колишнім — точнісінько таким, яким ти знала мене до смерті. Адже дослід був дуже небезпечний, і мій організм записали на фіострічки.

— Тоді чому ж?..

— Коли я опритомнів, то почув знайомий голос. Професор Ів Кун покликав мене. Я хотів повернути голову, але не зміг, хотів глянути на нього — і теж не зміг. Їв запитав: «Анте, ти мене чуєш? Відповідай!» Я відповів, щочую, але не бачу. І він сказав: «Зараз поясню. Ти загинув. І Олег теж. Пригадай». Я побачив, як Олег пересунув важіль — і спалахнула блискавка... «Згадав?» — «Так», — відповів я.

Ів розповів, як вони відновлювали нас. На першому етапі створили тільки модель мозку Анта. «У тебе є органи мовлення і слуху, але ще немає зору. І перед тим, як почати другий етап, хочу запитати...» Я зінав, про що він запитає. Ще тоді, коли було створено першого сигома, я висловив свої міркування. Та й потім ми не раз говорили про це. І він зінав, яким би я хотів бути, отже, просто уточнював, чи все лишається в силі...

Оксана підвелася, сперлася на лікоть, пильно глянула йому в обличчя, яке тепер уже не здавалося їй чужим.

Вона спітала, хоча знала, що знову не зрозуміє Анта:

— Але чому ти вирішив стати іншим?

— Мені треба було провести дослід, а в колишній, так би мовити, подобі я не міг цього зробити. Не вистачало ні пам'яті, ні швидкості мислення, реакцій, ні органів захисту й контролю. У мене було тільки дві сигнальні системи, тепер я маю п'ять. Крім того, є ще система Вищого контролю.

Сигом пригадав, як колись давно, коли він ще був людиною, на супутнику гинув його друг, затиснутий уламками радіотелескопа, але Ант не міг допомогти йому, не міг підвести руки. В нього текла з носа кров, а в голові немов скреготіли жорна, розмелюючи пам'ять. Він проклинув свою слабість і це диявольське вихрове обертання, що виникло з невідомих причин. Крізь скрегіт пробивався крик: «Допоможи!» Потім усе затихло...

Сигом погладив Оксані волосся, щоку... Пальці торкнулися зморщок. Згадав, що вона завжди панічно боялася старості. Біль

проник у його свідомість, він узяв руку дружини й обережно стиснув.

— Про що ти думаєш? — запитала вона.

— Про тебе.

Він подумав:

«І вона питає, чому я вирішив стати іншим. Вся біда в тому, що їй не можна пояснити — треба, щоб вона відчула. А це майже неможливо. Звичайно, я міг би увімкнути підсилювач і підказати їй. Але ж я заборонив собі користуватися перевагами над людьми без крайньої потреби. З ними я мушу бути людиною. У цьому весь сенс...»

«Мати, мабуть, уже прокинулась... Колись я розповідав їй, що ресурси людського організму вичерпуються раніше, ніж ми передбачали. І якщо людина хоче рухатися вперед, їй доведеться створювати для себе новий організм — з іншою тривалістю життя, іншими можливостями... Вона погоджувалася зі мною. Але тоді я був колишнім Антом».

«За три хвилини до початку доведеться перемкнути систему Вищого контролю на енергетичну оболонку. Важливо також постійно контролювати її температуру на ділянці «Дельта-7...»

— Поїдемо сьогодні до моря? — запитала Оксана, з болем у серці чекаючи відповіді. Колишній Ант дуже любив море.

— Чудова пропозиція, — відповів сигом. — Я понесу тебе. Пам'ятаєш, на Капрі ти просила, щоб я заніс тебе у воду, бо ти, мовляв, боїшся замочити ноги?

Вперше за ці два дні, коли вона дізналася правду, їй стало по-справжньому легко, ніби все страшне лишилося позаду. І вона пожартувала:

— Ти понесеш нас трьох? До самого синього моря...

— Звичайно! — вигукнув він. — Помчу вас швидше за гравільот.

— А знаєш, скільки ми важимо? — вела далі Оксана, гадаючи, що він жартує.

— В усякому разі, менше за тисячу тонн?

— А ти можеш підняти тисячу тонн?

— Так. Навіть більше, — відповів сигом, і вона зрозуміла, що він не жартує. Він знову став для неї чужий.

Оксана замовкла і мимоволі відсунулася.

Пролунав мелодійний дзвінок.

«Віта», — подумав сигом і радісно всміхнувся.

— Заходьте, якщо ви не Бармалей! — вигукнув він, затуливши обличчя руками.

— Тату! Татку! Ти жартуєш, як колись! Але мені не три роки,

— підстрибнула Віта, вдавано погрожуючи пальцем.

Сигом почув голос матері:

— Доброго ранку, діти!

Оксана допитливо глянула на стару: «Невже вона ніколи не замислювалася над тим, що ж у цій істоті лишилося від її сина? Невже їй легше, ніж мені?»

— Мамо, — сказав сигом, — ми з Оксаною домовилися: сьогодні всі четверо летимо до моря.

— Ура! — закричала Віта і обняла сигома за шию. Її очі сяяли. — І ти понесеш нас, як тоді мене? Так?

— А ти слухатимешся? — запитав сигом.

— Ні.

— Половину вини знімаю за щирість, — урочисто промовив сигом і відчув Оксанину руку на своєму плечі.

— Годі пустувати, Анте.

Минуло два дні.

— Мені пора...

«Що їм сказати ще? — думав сигом, уникаючи материного погляду. — Тільки б вона не заплакала...»

По небу пливли гривасті хмари.

— Ти скоро повернешся? — запитала Віта.

— Так. — І додав: — Слово честі. Ніхто не всміхнувся.

«Що сказати матері? їй найважче».

Нічого не міг придумати.

Хмари пливли нескінченною чередою.

— До побачення, сину. Хай щастить тобі у твоїй справі.

Її голос був спокійний, і слово «син» лунало природно.

Він зрозумів: мати прийняла його таким, який він є. Але що їй допомогло?

«Очевидно, материнська мудрість, — подумав він. —

Виявляється, я не знав своєї матері».

— До побачення, — сказав сигом, обнімаючи усіх трьох і вже уявляючи, як зараз стрімко злетить, проріже хмари й помчить крізь просину.

— Будь обережний, Анте, — несміливо попросила Оксана.

— Ти ж відчайдушний. Ти знову...

Вона не закінчила. Недомовлене слово повисло між ними, як камінь, що, падаючи, може боляче вдарити...

«Оксана боїтесь за мене, як і колись. Вона навіть забула, що я став... невразливий. Отже, я для неї — колишній Ант...»

«Смерть... Колись ми звикали до неї, бо вважали, що вона — невід'ємна від людей. Але й тоді ми боролися проти неї. Ми зуміли зберегти голоси на платівках і магнітних стрічках, людську красу в скульптурі, портретах. Ми створили пам'ять людства в книгах і кінофільмах — пам'ять, яка не вмирає... Так ми навчилися розуміти, що у нас найголовніше і що треба зберегти від смерті...»

Ант усміхнувся, ніби спіймав слово-камінь і відкинув його геть. Він сказав:

— Якщо я знову загину, то все одно повернуся...

Микола Рябчук

ЖИТЛО [13]

Можливо, ніхто з нас не знайшов свого будинку... Ми тільки знаємо — він десь є... і якщо вдастся його відшукати, нехай ми проживемо там усього лиш мить, однаково ми повинні мати себе щасливими.

Трумен Кепот, «Голоси трави»

Помер чоловік. А що він до останньої хвилини був у власності панів генералів, то дальша його доля упала на їх плечі.

Вирішили його поховати, та з'ясувалося, що для похорону потрібен дозвіл спеціальної комісії.

Чоловіка поклали в незграбну, але новеньку домовину та й лишили до приходу комісії. Там він поволі зогнів і перетворився на купу білих кісток. Лежати було трохи незручно, але чоловік умів думати про щось інше. Найчастіше він уявляв собі день приходу комісії. Пани генерали тоді стоятимуть струнко, а може, їх і зовсім не пустять до кімнати з покійником.

Комісія, однак, не приходила, й коли пани генерали завітали вдруге, то побачили, що домовина потріскалась і фарба на ній облутилася. Довелося її власноручно ремонтувати, аби не зганьбитися перед вищим начальством. Зрештою той ремонт їм набрид. Тоді залишили покійнику необхідний інструмент і суворо наказали доглядати своє житло. Та й пішли геть, теревенячи про футбол, про ресторан «Залізний стовп», перейменований на «Стовп імені пана Заліза», та про наступні військові маневри. Ще довго лунала їх бадьора пісня «Орли вилітають, гей, орли!».

Чоловік зрозумів наказ панів генералів, але не второпав, як з ним упоратись. Попри всі зусилля він не міг нічим ворухнути, тож заснув під болісні самокартання. Вранці він відчув на своїх кістках плоть. Поворушив ногою, потім підвів голову і дзвінко вдарився чолом об віко труни. Так він допевнився, що вже майже

живий, але з сумом помітив, що не годен вволити бажання панів генералів — надто вузька домовина і зовсім вона не пристосована до праці. Так минув день, ніч, а на ранок чоловік побачив, що домовина стала просторою, то й зметикував, що це він сам зменшився. На радощах він аж застрибав, дошки, наче паркет, вгиналися під ногами, було трохи затемно, але тепер чоловік міг виконувати обов'язок, покладений на нього панами генералами.

Віднині він сумлінно забивав цвяхами менші тріщини в дереві, пробував також малювати, але це виявилось нелегким ділом, бо малювати слід було ззовні, тоді як сам він знаходився всередині. А що зарадити лихові було ніяк (пани генерали, мов щоб навмисне завдати зайвого клопоту, не появлялися), то чоловік узявся малювати домовину зсередини, від чого вона стала ще гарнішою.

Крім цих турбот, він мав удосталь вільного часу, в який прогулювався уздовж свого житла, згадував минуле або ж майстрував трамвай. Взагалі жилося не зле, спершу чоловіка переймала думка, що його помешкання все-таки — труна, але він її небавом подолав, провівши вздовж і впоперек дощок вузькі смуги, які мусили означати клітчані гратеги. Аби не лишилося жодних сумнівів, він гостряком цвяха видряпав над головою напис: «ЦЯ КЛІТКА — НАЙЧУДЕСNІШЕ МІСЦЕ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ».

Трамвай вийшов поганенький, він нікуди не рухався, але служив чималою розвагою. Щоранку чоловік сідав у нього, брав квиток, розгортає у пам'яті колишні газети, перечитував, а на зупинці «Оперний театр» квапливо скоплювався і пхався до виходу. Він полюбляв іноді проїхати зайву зупинку. Тоді люто лаявся, погрожував кондукторові і поволі вертав назад. Взагалі ж він мандрував від оперного театру пішки через проспект Героїв, минав алею Генералів, вулицю Квіткову і брався до роботи коло ресторану «Стовп імені папа Заліза». Ще він полюбляв порушувати правила вуличного руху: авта скрипіли гальмами, пронизливо сюрчав регулювальник, однак чоловік завше встигав на свій трамвай і вчасно повертається додому.

Так спливав час. Чоловік був майже щасливий, а надто після того, як виглянув назовні. Здійснив він це зовсім просто — продлубав цвяхом дірку в дошках та й притулив до неї око.

— Який дурний і безглуздий наш світ! — вигукнув чоловік. — Я ж казав, що все у ньому неминуче заснядів та вкриється павутиною. І навряд чи пани генерали зможуть будь-що заподіяти відмиранию.

Проте чоловік і далі сумлінно виконував свій обов'язок, дірку він щільно замазав і поклявся ніколи більше не потикатися з домовини, чи пак, з клітки. Після того стеля прикрасилась написами: «КЛІТКА — ЄДИНИЙ ПРИТУЛОК ЛЮДСЬКОМУ ЩАСТЮ». «МОЯ КЛІТКА — ЦЕ НАЙПРОГРЕСИВША СУСПІЛЬНА ФОРМАЦІЯ» та багатьма іншими, аж забракло стелі.

Ще чоловік лаяв тихцем панів генералів, що забули про нього, та нишком кляв комісію, котра десь б'є собі байдики, замість того, щоб гідно його поховати. Проте вершив свій обов'язок, дарма що ніхто не приходив оцінити його старанність. Отак чоловік жив.

Коли це зненацька до кімнати знову завітали пани генерали. Дощенту струхлявіла домовина беззвучно розсипалась від потоку свіжого повітря. На її місці, розгублено кліпаючи очима, стояв чоловік з молотком у руках. Він дивився на панів генералів і силувався збагнути, чи то ті самі, котрі зобов'язали його ремонтувати домовину, чи вже інші.

— Оце той самий покійник, котрого ми ніяк не можемо поховати без комісії? — мружачи ліве око, спитав перший генерал.

— Еге ж, — відповів другий, — і я бачу, він зіпсував нам першокласну домовину. Слово честі, наше міністерство неспроможне настарчiti на них коштів.

Перший генерал протер скельця окулярів і мовив:

— Мені здається, він ніякий не покійник... По-моєму, він с... симулянт!

— У нього замалий зріст. Він, мабуть, навмисне зменшився!!! — обурено вигукнув другий.

— Комісія це швидко з'ясує.

І чоловіка відіслали на комісію, котра виявилась звичайнісінькою медичною, а не тією, що без неї його ніяк не могли поховати. Чоловік одразу пройнявся сумом, засумували й пани генерали, щойно довідались, що він не придатний до виконання жодного обов'язку.

Чоловік, проте, переконав комісію, що як-не-як, а він може щось робити, а саме: доглядати домовину до приходу комісії, після чого його вже напевне поховають. Цей обов'язок поклали на нього самі пани генерали, тож медкомісія, довго не вагаючись, видала чоловікові довідку, котра засвідчила, що він не годен ні до чого, окрім ремонтування власної домовини. Невдовзі по тім йому сконструювали нове житло, трохи менше від попереднього, проте мало воно істотну перевагу — віко труни легко знімалось, аби чоловік міг малювати її і ззовні.

Він спокійно зажив по-старому, дожидаючись дня свого похорону. Комісія не появлялась, і він ніколи не замислювався, як його, живого, поховають, коли та комісія нарешті прийде. Пани генерали його більше не турбували, — очевидь, покинули всі надії на якесь інше його застосування. Вони й без нього мали безліч клопотів.

Чоловіка ніхто не чіпав, він сумлінно вершив свій обов'язок, тож можна сказати, жилося йому щасливо і весело.

Віктор Савченко

ГОСТИНЕЦЬ ДЛЯ ПРЕЗИДЕНТА [14]

Ділянка землі в дві тисячі п'ятсот акрів між океаном, затокою і сельвою належала самому президентові компанії. Президент не скупився, наймаючи найкращих архітекторів і будівничих для спорудження своєї триповерхової вілли — мішанини старовини й модерну. То був, власне, замок, до якого, здавалося, не докладала рук людина; він ніби виріс із землі, порозсувавши густу траву й кущі. Замок стояв на відкритій, порослій смарагдовою зеленню площині. Біля нього не було ні доріг, ні навіть стежок, тільки злітна смуга, на якій, мов бабка на приколі, стояв блакитно-крилий спортивний літак.

Джюр Перера — двометровий здоровань із м'ясистим смаглявим лицем і гривою густого чорного волосся — обвів поглядом стіл, і в його добрих волячих очах спалахнуло здивування. Струганий стіл прикрашав широчезний таріль, на якому парувала гора апетитних ескалонів. Стояли ще нерозкорковані пляшки з вином, шматки недбало нарізаного хліба і таця з прянощами.

— Сідайте, Джюре, перекусіть із дороги, — сказав сухий чоловік років на тридцять п'ять у сірому лабораторному халаті.
— Потім про справи.

— Це ви називаєте перекусити? — Перера кивнув масивним підборіддям на стіл; на його широкому виді заграла глузлива посмішка. Проте він умостився в крісло на покуті, в яке сідав тільки хазяїн вілли, коли тут бував.

Чоловік у халаті теж сів до столу.

— Даруйте за одноманітність, — сказав перегодя сухорлявий. — Сем, хоч і природжений гурман, але фантазія його випаровується, якщо самому треба приготувати обід. Можна було б наробити біфштексів, відбивних та ще хтозначого...

— Пусте, — мовив Джюр Перера з повним ротом. — Зате щедро. Такого достатку я вже давно не бачив.

Спочатку гість їв з ножем, відрізаючи невеличкі кавалки, а потім відклав його і, настремивши ескалон на виделку, відкусував од цілого шматка. М'ясо було м'яке й соковите, по бороді в Джюра стікав смалець, губи від гірчиці й перцю аж понабрякали.

Худорлявий жував знехотя, аби тільки підтримати компанію. Вся його увага була на гостеві, з якого він не зводив пильних очей. Гора ескалонів тим часом танула. Джюр розстебнув піджак, показавши чималий живіт. Аналітичний погляд чоловіка в лабораторному халаті поступово теплішав; у сірих очах навіть заіскрилися веселі бісики, коли Джюр почав ялозити шматком хліба по пустому тарелю. Саме в цю мить з'явився Сем із новою горою паруючих шматків м'яса.

— Хай вам чорт! — добродушно лайнувся Джюр. — Ви з мене каліку зробите.

Проте з не меншим апетитом заходився біля нової порції. Коли гість підвівся з-за столу, він здавався удвоє гладшим, ніж був. Булькаті очі взялися вологою. Джюр із сумом подивився на недоідений шмат м'яса та недопиту пляшку вина, голосно гикнув.

— Хай вам чорт, — промовив невідомо до кого. — Ну, розповідайте.

— Гадаю, Джюре, що це краще показати, — відповів, підводячись, худорлявий. — Ходімо.

Бетонні сходи в підвал аж гули під вагою Джюрового тіла. У підвалі смерділо. Джюр морщився, але мовчав. Худорлявий відчинив двері праворуч, із них війнуло запахом стайні, свинарника й азотнотукового заводу. Джюр, переступивши поріг, нерішуче спинився. Посеред тісної кімнати, у кахляній лунці, стояв сферичний предмет до півтора метра в діаметрі, приплюснутий під власною вагою. Той предмет скидався на велетенський гриб-дощовик, у який зверху було вstromлено скляний конус. Чоловік у сірому халаті так само мовчки зачерпнув із ящика відро дерті й сипнув її в конус. Ураз кругла поверхня здригнулась, як здригається шкіра в коня, коли його вжалить ґедзь, узялася брижами і за мить заволоклася смердючим газом, який сочився із пор у шкірі. Худорлявий клацнув пускачем — загула витяжка. Газ їдучими язиками поповз у розтруб під низькою стелею. Повітря очистилось. Джюр,

полегшено зітхнувши, підійшов ближче. Кулясте тіло було вкрите оболонкою, схожою на шкіру свині, і тільки пористішою і лисішою. Гостеві здалося, що по тому, як у скляному конусі меншало дерти, «дощовик» збільшувався в об'ємі. Перера переконався в цьому, коли гриб, з'ївши друге відро корму, значно погладшав. Іще він помітив, що шкіра «дощовика», крім газу, виділяє якийсь пил. Він не погидував тицьнути у кулясте тіло, і коли б зробив це потемки, то напевне подумав би, що наткнувся на круп великої тварини. Палець відчув живе тепло і пружність.

Третє відро худорлявий попрохав висипати Джюра, бо гриб так виріс, що господар уже не міг дотягнутися до берегів конуса.

— Ви цяпнули разом із дертью живу мишу, — голосно сказав Джюр, перекрикуючи гудіння витяжки.

— Висипайте, висипайте, — так само голосно відгукнувся чоловік у халаті. — Для Діка байдуже, що перетравлювати: цурупалки ліан, хітин комах чи живих ссавців. Аби предмети були органічного походження. Його шлунок — складна «біофабрика», на якій сировина спочатку розкладається на компоненти, а потім уже ті компоненти у новій якості й співвідношеннях надходять на м'ясоутворення. — Чоловік поблажливо поплескав долонею кулясту поверхню, і з неї на кахляну підлогу посыпався порох.

— Що це з нього сиплеється? — поцікавився Джюр.

— Попіл: рештки неорганічних сполук, зайва клітковина і все те, що не може бути використане при побудові живої тканини. По-нашому — шлак.

Худорлявий взяв блискучий мачете, який лежав на ящику з дертью, і, розмахнувшись, рубонув тіло гриба — раз, другий, ніби кавун краяв. Вирізав скибку кілограмів на двадцять і, загорнувши її в целофан, виніс у коридор.

Очі Джюра сповнилися жахом, побачивши метрову рану. То була справжня рана, з якої сочилася сукровиця і збігали тонкі цівки крові. Проте рана зменшувалася на очах. По кількох хвилинах вона і зовсім зникла; на шкірі якийсь час зберігався рубець, а потім і він розсмоктався. Після «операції» гриб зменшився в об'ємі.

— Регенерація, — пояснив чоловік у сірому. — Цей ген завдав нам найбільшого клопоту. Вирости потвору, — він

кивнув на гриб, — було простіше, ніж надати їй властивостей швидко регенеруватись. Але стараннями Сема — а він на тонкощах генної інженерії куди більший спец, ніж на кулінарії, — пощастило внести зміни в ті ділянки молекул, м'язів і шкіри, які відповідають за регенерацію тканини.

Тлусте обличчя Перери раптом почало наливатися кров'ю.

— Послухайте! Виходить, ви нагодували мене м'ясом отого монстра!? — в голосі велетня забриніла погроза.

— Не нагодували, Джюре, — незворушно відповів чоловік у сірому, — а пригостили. М'ясо Діка за своїми смаковими якостями і поживністю перевершує найкращі сорти свинини, яловичини та й узагалі м'ясо будь-якої свійської чи дикої тварини. Ходімо, покажу висновки провідних фахівців, до яких ми зверталися по експертизу.

Сусідню із «сажем» кімнату було заставлено найновішим біохімічним обладнанням; кругом виблискувало скло, хром, емаль. Чоловік у халаті витяг із шухляди столу товсту теку, клацнув защіпками й поклав перед Джюром купу грамот, актів експертиз, висновків. На деяких із них стояли герби наймогутніших м'ясніх синдикатів.

— Тут грамоти на м'ясо свині нової породи, — не розуміючи, зауважив Джюр.

— А ви б хотіли, щоб, надсилаючи на експертизу м'ясо нашого Діка, ми приклали ще й біотехнічну документацію? — глузливо мовив чоловік.

— То що передати Мартелю Таппінгеру? — запитав Перера, коли вони знову вийшли в коридор.

Худорлявий підійшов до морозильної установки, що стояла навпроти дверей у «саж», і витяг звідти загорнутий у целофан здоровенний шмат мерзлого м'яса.

— Оцей гостинець, — відказав він і додав: — Техніко-біологічну документацію ми передамо президентові компанії в обмін на документ, у якому значиметься, що нам із Семом, а не йому, належить ця вілла і дві тисячі п'ятсот акрів землі.

— Жартуєте!? — лупаті очі Перери раптом неприязно спалахнули.

— Анітрохи, Джюре. Чи знаєте ви. що собівартість кілограма цього, поки що експериментального м'яса в сотню разів нижча за собівартість найдешевшої свинини? А уявіть господарство, в якому буде мільйон Діків, і прибутки від нього. Дешиці їх вистачить, щоб відлити нам із Семом золоті пам'ятники. А я не сказав іще про морально-етичний бік питання. В усьому світі щодень везуть на вбивство мільйони голів безвинних, лагідних і відданих людині тварин. Убивають, щоб їхнім м'ясом напхати животи двоногим, більшість із яких тільки й відрізняється од бідолашних жертв тим, що має злість, пиху і зажерливість. Ми врятуємо людство від цього гріха. У істоти, яку ми виростили, майже немає нервової системи, я вже не кажу про притаманний тваринам глузд. У Діка нема голови. Це скоріше «біологічна установка» для продукування натурального м'яса, смакові якості якого у вас, Джюре, здається, не викликають сумніву. — Чоловік з усміхом глипнув на товстий живіт Перери.

Трава лежала похилена при самій землі, і від того з вікон здавалося, що дме сильний вітер. Насправді ж, вийшовши на подвір'я, Перера і чоловік у сірому не відчули й подиху. Траву приило до землі вchorашнім мусоном, який дув з океану цілу добу. Ступаючи в полеглу зелень, Перера спитав:

— Ви що, зовсім не виходите на подвір'я? Довкола жодного сліду.

— Нам не до прогулянок, — відповів чоловік, перекладаючи пакунок із м'ясом на друге плече й підводячи вгору очі. — Зверніть увагу, Джюре, на ту хмару.

Над стрілчастими вежами замку вився клубок рудих газів. Ті гази, як іржа, вкривали синю яснішу неба.

— То Дікова робота, — пояснив чоловік. — Ото й усі відходи виробництва... Хоч, певніше сказати: новий вид сировини. Ми пропускали ті гази через хроматограф — гама азоторганічних сполук! Разом із цехами по виробництву Діків треба проектувати й азотнотукові заводи...

Підійшовши до літака, Перера, перед тим як залізти в кабіну, спробував застебнути на собі піджак. Але хоч як він утягував

живота, це йому так і не вдалося. Ніяково всміхаючись, він сказав:

— Не знаю, як подивиться президент Таппінгер на вашу вимогу, але коли поцікавиться моєю думкою, я пораджу вдовольнити її. І знаєте, з яких міркувань? З морально-етичних. Я починав свою кар'єру на іподромі. Не посміхайтесь, підлітком я був тонким, як лозина; кінь не відчував моєї ваги. Так от тоді я дізнався, якими розумними й відданими можуть бути тварини. — Перера взяв у чоловіка шмат м'яса і поклав на заднє сидіння. Тоді сам ступив на крило, літак аж хитнувся під ним.

Наступного дня тишу підземелля розітнув телефонний дзвінок. Біолог, що сидів за столом і складав технічну документацію на «нову біологічну систему», хоч і чекав дзвінка, проте аж здригнувся.

— Це вілла Таппінгера? — почувся у трубці жіночий голос.

— Поки що його, — мовив з усміхом біолог.

— З вами говоритиме президент компанії.

І одразу ж прозвучав деренчливий, як у цвіркуна, голос Мартеля Таппінгера:

— Алло, це ти, розбійнику?

На мить збентежившись, біолог відповів:

— Я, мій отамане.

— Слухай, чи не забагато ви хочете за свою роботу? Знаєш, скільки грошей ми вгатили в обладнання, реактиви, зарплату вам, я вже не кажу про амортизацію вілли і таке інше... — Скотопромисловець говорив швидко й уривчасто, ніби випускав черги з автомата.

— Досі ви платили за шанс, — спокійно відповів біолог. — А зараз треба платити за предмет, який щонайдовше через півтора року зробить вас наймогутнішою людиною у світі.

— Це солодкі слова... Послухайте, Спільмане, в угоді, яку ми з вами уклали, йдеться про створення біологічної системи чи істоти, яка мала б сама знаходити собі корм. А ваш м'ясний гриб, як сказав Перера, вимагає, щоб його годували. Отже, коли формально, ви не виконали зобов'язань.

— Коли підходить формально, Таппінгер, то до завершення теми лишається ще п'ять років. Отже, вам доведеться зачекати,

поки в нашого м'ясного гриба виростуть ноги.

— І зачекаю, — сердито відповів Таппінгер і поклав трубку.

Сельва дихала випарами болота, густим від вологи і гниття повітрям. Пасат ліниво котив важкі хвилі того повітря до затоки, і двом чоловікам, які лежали аж біля води на прохолодному піску, воно здавалося віддихом ситого звіра. Вряди-годи із сельви долинало вуркотіння, зітхання, а часом і рикання. Була ще рання година. Лементували голодні чайки і білими блискавицями падали в каламутну воду.

— Габрієлю, навіщо тобі той замок? — обізвався гладкий чоловік з індіанським обличчям. Він дивився вперед на стрімкий кам'янистий берег.

— По-перше, не тільки мені, а й тобі, а по-друге, цей замок мені подобається і місцевість гарна, — відповів його худорлявий товариш.

— Можна подумати, що ти все життя тільки й жив, що по замках.

— Ні, Семе, я не жив по замках. Я одна з тих мурашок, які кубляться в міських кам'яницях. Сім'я наша ледве зводила кінці з кінцями. Економили на всьому. Правда, багаторічна економія дала змогу старому заплатити за моє навчання в коледжі, а от утримувати мене він уже не мав сили. Доводилося підробляти. Я розвантажував вагони з коксом, чистив каналізацію, а одного разу з гуртом таких, як сам, попав на холодильник скотопромислової компанії — складувати м'ясо. Семе, скільки там м'яса! І на кожній бичачій туші фіолетове клеймо компанії. Ліфти качали нові й нові штабелі на восьмий, дев'ятий, а потім і десятий поверхні. Кожен поверх завдовжки як вулиця. Якось, може, від холоду — температура там увесь час була мінус п'ятнадцять — я, вдягнений у ватяний комбінезон і вушанку, раптом відчув, що стою серед трупів замордованих тварин. Отоді в мене й виникла думка створити штучну істоту: безглазду, з нерозвиненою нервовою системою і єдиним інстинктом — їсти. Ця істота мала б розмножуватись вегетативно, як рослина або низькоорганізована тварина, а рости — в багато разів швидше за дощовика. Півроку я віддав бібліотекам, щоб переконатися:

думка, яка так міцно засіла мені в голову, не ідея фікс. І тоді я зважився виступити.

— Я пам'ятаю той виступ, — промовив індіанець. — Але, слухаючи твої пристрасні тиради на захист тварин, я думав про людей. Я бачив провінційне індіанське містечко, в якому люди їдять м'ясо тільки на свято, бачив тисячі напівголодних студентів, одним із яких був сам... І вже тоді знов, чим це скінчиться: хтось із «акул» ще більше натовче собі калитку на тому винаході, — а що ідея з часом стане винаходом, у мене не було сумніву. Я довго вагався, перш ніж пристати на твою пропозицію співробітничати. Та потім мені спало на думку, що коли хтось із промисловців і урве від того винаходу, то це станеться завдяки конкуренції, а отже — неминучому зниженню цін на м'ясо. Люди зможуть хоч попервах наїстися дос舒心у. Це вже був той розумний компроміс між власною шкурою та інтересами суспільства, який дав мені моральне право взяти участь у твоєму ділі. — На вилицюватому обличчі індіанця блукала глузлива посмішка.

— Саме тоді, на засіданні наукового товариства, серед слухачів була ще одна людина...

— Знаю. Ота руда з економічного факультету. Марієтта, здається.

— Так. На останніх двох курсах у мене з нею був роман. Вона водила мене по своїх родичах, багатству яких я міг протиставити лише здібності у навчанні. Одного разу її старий забрав нас на цілий місяць до їхнього маєтку, який вони також скромно називали віллою. То був замок у хащах Амазонки. Звісно, ніяких доріг, крім злітної смуги. Будували його з місцевого граніту, решту будматеріалу доправляли вертолітами. Її батько пишався тим замком, а вона — батьком. Треба сказати, старий був таки чоловіком компанійським і мужнім. Не всяк відважиться полювати на кайманів, а він полюбляв це заняття. Ще й мене з собою брав. До того ж він не належав до тих багатіїв, які конче прагнуть підшукати своїм дітям до шлюбу рівню. Так от, Семе, дні, що їх я провів у тому замку з рожевого граніту, були найщасливішими. І найтрагічнішими, бо я тоді зрозумів, що влітися в родину Марієтти — все одно, що відмовитися від

самого себе... Відтоді я потай мрію про замок, схожий на той, у якому я зазнав радості, але власний.

— Ніколи не помічав у тобі мрійника, — з усміхом завважив гладкий індіанець, не зводячи очей із гранітного схилу. — Але ж, Габрієлю, випустивши ту потвору, ми ризикуємо занапастити і сельву, і все довкола.

— Зате Таппінгер не матиме підстав звинувачувати нас у невиконанні угоди. До того ж я певен, що коли справа дійде до випробування, скотопромисловець одразу збегне, чим це пахне.

— Що ж, хай буде по-твоєму. — Сем підвівся і, обтрусишися з грудей і живота пісок, почав одягатись. — Час уже ити. Скороз'явиться літак.

Стрімкий кам'янистий берег затоки переходив у вкриту густими травами площину, праворуч над якою навис застиглий вал зеленого моря джунглів. Немов бризки, над тим валом ряхтіла сила-сильна птаства. Сандалії двох чоловіків лунко хляпали по бетону злітної смуги, на другому кінці якої здіймалися в небо гострі вежі рожевого замку. Коли до замку лишалося з півмілі, в тишу ввірвалося туркотіння, а за мить з-над океану з'явився літак.

Сухий, зігнутий дід у чорному смокінгу дріботів від літака, спираючись на ціпок, поряд з оглядним Перерою. Шкіра на його обличчі, коричнева, без жодної зморшки, нагадувала хітин. Коли ручкалися, Спільманові здалося, що він тисне лапку комахи — тверду й холодну. І ще йому здалося, що тій сухій лапці нічого не варто розчавити його людську долоню.

Президент компанії знав ціну часові.

— Де ви збираєтесь демонструвати вашу нову біосистему? — запитав він. окинувши байдужим поглядом двох біологів у зелених шортах. Спільман завважив, що губи Таппінгера, коли він говорив, були нерухомі — слова вискачували ніби аж із горлянки.

— Тут, на полі, — відповів Спільман.

— То й почнемо, — коротко проренчав Таппінгер.

Сем пішов до замку і скоро вернувся з близкучим мачете й колбою, на дні якої рухалася невеличка, завбільшки з горошину,

кулька. Таппінгер мовчав, недовірливо втупившись у ті предмети. Сем витрусиив кульку в траву, і відразу ж та дала про себе знати бурим газом, який заструмував із того місця, куди вона впала. Через чверть години кулька вже нагадувала добрий гарбуз, а газу з неї валило стільки, що чоловікам довелося стати з навітряного боку. Куля рухалася по спіралі, виїдаючи довкола траву аж до корінців. Ділянка, яку вона об'їдала, нагадувала лишай, присипаний сірим пилом. Тим часом апетит у неї зростав, вона, мов шалена, жадібно накочувалася по колу ротовим отвором на кущі соковитої трави. Спільман занепокоєно поглядав на Таппінгера. Але той як зачарований дивився на кулясту істоту; в зіницях його немигаючих очей поблизували щасливі вогники. Коли «дощовик» досяг метра в діаметрі, а сірий лишай на землі став завбільшки з тенісний kort, почувся занепокоєний голос Перери:

— Містере Таппінгере, може, годі... Гадаю, усе й так ясно.

— Hi, — відказав президент, і в його голосі Спільман відчув ту ж крицеву твердість, що і в потиску руки. — Я повинен знати всі можливості нової біосистеми.

Вони вже давно стояли на бетоні злітної смуги. Поблизу все було об'їдено. Вітер підхоплював пилюку з сірого «лиша» і, змішавши з бурими газами, розносив по полю. Під «дощовиком» зникали пташині гнізда, ящірки, залишалися переритими хом'ячі нори й мурашники. Спостерігаючи, як чорні величезні зуби потвори викрешують іскри з бетону злітної смуги — м'ясний гриб, мабуть, відчув запах живої плоті, бо вони стояли з підвітряного боку, — Спільман сказав:

— Послухайте, Таппінгере, ще трохи, і нова біосистема стане небезпечною для нас.

— Пусте, — заперечив керівник компанії. В його зіницях зблиснули лихі вогники.

«Дощовик» тим часом швидко гладшав і під власною вагою аж розплівався, нагадував велетенську краплю, яка от-от лусне. Коли ставало затишно, гриб, обкутаний димом, скидався на потвору, вкриту бурою вовною, та перший же подув пасату зривав з нього «перуку» і, розшматувавши, відносив у бік океану.

— Та й смердить же! — скривився президент, коли закрут вітру швиргонув на них хмару газу, в його деренчливому голосі вперше прозвучали веселі нотки. — А м'ясо в нього не отруйне?

— За смаковими якостями та калорійністю м'ясо цієї істоти таке ж, як і в Діка, — відповів Спільман.

— Перевіrimо, перевіrimо... Джюре! — Таппінгер значуще кивнув у бік літака.

Перера швидко, як на нього, збігав до літака і повернувся з автоматом.

— Гадаю, час заколоти кабана, — сказав президент компанії.

Але Перера не встиг натиснути на спусковий гачок. Шкіра триметрового в діаметрі «дощовика» не витримала власної ваги: він репнув і розвалився навпіл, хлюпнувши в пилюку сукровицею. Ті дві частини нагадували половинки розколотої дині з чорними зубами на тому місці, де в дині мала бути зав'язь. Президент, обіпершись на ціпок, дивився на кількатонні гори добірного м'яса, і в його немигаючих очах спалахували то лукаві, то веселі, а то й жадібні вогники. Сем поспішив з мачете до гриба.

— Чого він побіг туди? — запитав Таппінгер.

— Коли не відрізати решток рота, через кілька хвилин обидві половини стануть самостійними м'яснimi грибами, і все почнеться спочатку.

— О гідра! — В голосі президента компанії чулося схвалення і подив. — Семе, не займайте!

Сем спинився від раптового окрику.

— Не займайте! — голосно повторив Таппінгер.

Обидві половинки тим часом почали згортатися, як згортаеться їжак, ховаючи живота. Поки Сем розмірковував, чи слід йому виконувати наказ президента, половинки гриба перетворилися на дві кулі. Та, що була ближче до Сема, крутнулася в його бік, і біолог кинувся навтіки, здіймаючи куряву.

Спільман, показавши рукою на сплюндроване поле, гостро сказав:

— Таппінгер, ви нищите нашу місцевість!

— Вашу, таки вашу... — примирливо відказав президент.

Він витяг із внутрішньої кишені складений учетверо аркуш і подав Спільманові. То була дарча на замок і дві тисячі п'ятсот акрів землі, засвідчена столичним нотаріусом.

— Я ж повинен знати до кінця можливості нової системи.

— Ваша допитливість нам дорого обходиться, — зауважив Сем, відхекуючись. — Та й вам це теж може коштувати...

Але для Таппінгера, здавалося, перестали існувати його супутники. Він не зводив очей із гладких істот, які з подвійним апетитом знищували траву і все, що в ній водиться. Вітер подужчав. На чорній рівнині вперше закрутівся вихор, і скоро в небо уп'явся стовп пилюки п газів. По тому стовпу, як по трубі, перекочувалися в небесну блакить порох і руда пара. Згодом важка хмара тієї суміші заступила сонце. Два «дощовики», пооб'їдавши простір уздовж злітної смуги на кілька десятків гектарів, швидко догнали розмірами гриба, з якого утворились. Один із них перекотився через завузьку вже для нього злітну смугу, заходився оголювати місцевість з другого боку.

Спільман і його друг стояли як на голках. Першим не витримав Спільман. Вхопивши президента за барки, він прокричав у хітинове лице:

— Таппінгере, кінчайте випробування!

І, як на підтвердження його слів, обидві кулі луснули, утворивши чотири половинки, які почали швидко згортатися. Сем кинувся до однієї з пар і встиг відрубати ротовий отвір разом із зубами. Друга половина тим часом згорнулася, і Семові довелося тікати. Перера, не чекаючи команди Таппінгера, кинувся до другої пари і почав садити кулями в обидві половинки.

— По зубах, Джюре, по зубах! — кричав Спільман, але здоровань не чув за тріскотом автомата.

Кулі зникали в живому м'ясі, не завдаючи потворі ніякої шкоди. Автомат мав чималий магазин, і Перера не шкодував набоїв, затято полосуючи довгими чергами вздовж і поперек. Але рани враз позатягувало, і половинки заворушилися, розгойдуючись із боку в бік. Раптом сталося несподіване: «дощовик», у якого Перера впритул садив із автомата, крутнувся й збив з ніг здорованя. Тієї ж миті кількатонний тягар притиснув

бідолаху до землі. Над курною рівниною розлігся зойк розпачу й болю, «дощовик» почав сильно газувати.

Президент компанії, пожбуривші ціпок, на якого досі спирався, кинувся до літака. Біологи за ним. Дихати було важко. Над землею стелилися хмари пилюки й газу, але Таппінгерові, здавалося, не потрібне було повітря. Він не біг, а стрибав, як цвіркун, великими і легкими стрибками. Пали смокінга тріпотіли, як чорні крила. Коли біологи наблизилися до літака, з кабіни вже чути було його тривожний голос:

— Негайно два вертоліоти з вогнеметами і гарматами! Ви чули? Негайно!

Тим часом «дощовики» нищили все довкола. Один добирався вже до сельви. Над ним кружляли сполохані птахи, тривожні крики яких разом із газом і пилюкою доносив вітер. Другий і третій котилися до затоки й океану. Раптом «дощовик», що був на березі затоки, зник. Його привабили чаїні гнізда у скелях, і він зірвався. Другий об'їдав зелень неподалік від океану.

Троє чоловіків дібали злітною смugoю до затоки. Спільман з відчаем дивився на чорну, як після пожежі, площину. Таппінгер підібрав по дорозі ціпок і, глянувши в той бік, де лежав автомат, перехрестився.

З гори урвища було видно, як бурунить під берегом вода і як на її поверхні розпливаються руді плями. Часом із бурунів виривалися стовпи газу — їх підхоплював пасат і гнав до океану. Плесо затоки поволі бралося легким сірим порохом, який хвилі збивали в клубки брудного шумовиння. Невідомо й звідки з'явилися вертоліоти. Вони приземлилися неподалік на вузенькій злітній смузі, звихороне гвинтами повітря здійняло хмару куряви. Двоє в цивільному підійшли до Таппінгера, і він пояснив їм ситуацію.

— Все зрозуміло, пане президент, — гаркнув один із пілотів.
— По розривному снаряду на чудовисько. Гадаю, вистачить.

— Не раджу, — втрутівся Сем. — Наробите ще більшого лиха. Із кожного шматка, в якому зостануться хоч залишки ротового отвору, виросте новий гриб.

— Тоді підсмажте вогнем! — Таппінгер показав рукою в бік сельви, де на узлісці серед дерев диміли два темні стовпи.

— Спалите ліс, — зауважив Спільман. — В його холодному погляді, спрямованому на президента компанії, були зневага й цікавість. — Не вистачить усіх ваших мільйонів, Таппінгере, щоб відшкодувати збитки.

І враз на коричневому обличчі Мартеля Таппінгера від незворушності не лишилося й сліду. Воно зблідло, і здавалося, на ньому тріскається хітин. Дрібні шпарини з'явилися спочатку в куточках рота, потім під маленькими блискучими очима, в чорних зіницях яких засвітилася запопадливість, губи розтягайся у винуватій посмішці, від чого у президента ворухнулись вуха. Чорний смокінг, біла сорочка, добре вже закіптуожена, і краватка-метелик видалися Спільманові театральним реквізитом, який ще зовсім недавно він бачив на видатному акторові, що блискуче грав роль володаря, президента крупної компанії, і в який убрався зараз театральний сторож.

— Що ж робити, хлопці?! — спитав він тремтячим голосом.

Біологи мовчали. На узлісі захитається корона і впало велике дерево, за ним ще одне, розриваючи ліанові пута, гупнуло в пилюку. Над затокою урвався чаїний лемент. Зграї цих швидкокрилих птахів кружляли тепер далеко від берега, над поки ще чистою водою.

А плесо, вкрите шаром легкого шлаку й піни, морщилося водовертями, і здавалося, що на дні точиться запекла боротьба між велетенськими доісторичними чудовиськами.

— Заждіть! Габрієлю, благаю, придумайте щось! — Від лискучої хітинової маски не лишилося й сліду, вона ніби полушилась і обсипалася, відкривши лице пойпятої розпачем людини. — Я заплачу, я відшкодую вам усі збитки. Ось. — Таппінгер витяг із кишени чекову книжку і вивів у ній суму з п'ятьма нулями. — Тут подвійне, ні, потрійне відшкодування. Ну, будь ласка, Габрієлю! Заради вашого свята, якого ви колись тут зазнали... Заради Марієтти!

Спільман здригнувся. Таппінгерові слова викресали спомин, який, ніби блискавка в горобину ніч, освітив усе довкола, і він на мить побачив рудоволосу дівчину серед росяної зелені, яскравий диск сонця над затокою, чистого, неначе щойно з ранкової купелі. Та блискавка враз згасла, і перед очима знову постала

сіра, курна пустеля, узлісся, на якому падали дерева, багнисте плесо затоки, у вухах досі лунав розпачливий крик Перери.

— Не нагадуйте мені про це, — холодно мовив Спільман.

Він подумав, що пам'яті не зітреш і не купиш за гроші, як не купиш і звичайної порядності.

Сем узяв чек. Його вилицовувате індіанське обличчя було спокійне, і тільки в розкосих очах, як у жертвонику, палахкотів лихий вогонь жерців доби Монтесуми.

— Ходімо, бо буде пізно, — сказав Сем.

Вертоліт, розганяючи гвинтами хмари газу й куряви, завис над сплюндріваним узліссям, що згори скидалося на дивний город, на якому росли рухливі гарбузи. «Дощовики» — їх було вже більше сотні — жадібно обгризали кору з повалених дерев. Оббіловані стовбури нагадували кістки велетенських тварин. Спільман натис на курок, куля влучила в найближчу потвору, яка жадібно ласувала молодою паростю. Це на неї не подіяло. У череві «Молоха» зникали нові й нові кущі та дерева. Лише перегодя з вертольота помітили, що м'ясний гриб, у якого влучив Спільман, став не таким активним, здавалося, наситився. Він уже не крутився дзигою, лише спроквола накочувався ротом на їжу, а тоді й зовсім спинився і став схожий на справжнього велетенського гриба-дощовика.

— Чим стріляє ваш колега? — поцікавився пілот у Сема, який сидів поруч.

— Кулями, начиненими штамом нітрофікуючих бактерій. Потрапляючи в організм гриба, вони розкладають аміногрупу білка.

— А-а, — мовив пілот і повів вертоліт на схід.

Низько над океаном, аж до білої смуги прибою на кораловому рифі, нависло руде шумовиння, що його гнав від материка вітер. Гвинти шматували ту суміш пилюки й газу. Клапти рудого туману затуляли ілюмінатори, і пілот змушеній був знізити вертоліт аж до поверхні хвиль, на якій де-не-де гойдалися купи сірої піни. В прозорій океанській воді «дощовиків» не було видно, проте дно нагадувало пустелю під водою — жодної водорості, жодної істоти. Тільки неподалік від

коралового рифу біологи уздріли багато чорних зубчастих предметів — решток ротових отворів. Над ними сновигали сірі тіні акул.

— Хоч раз прислужилися людині, розбійниці, — пробурмотів Спільман.

Повернули до затоки. Пасат устиг повимітати з материка рештки газопилових скучень, і тепер сліпило очі призахідне сонце. Від його близького жару, здавалося, от-от займутться смарагдові гребені лісу. А в затоці точилася запекла боротьба. Спільман, затулившись долонею від сонця, спостерігав, як у бурунах каламутної води, що скипали над одним уцілілим грибом, мелькали чорно-жовті риби. Вони аж кишіли довкола.

— Тут наші кулі зайві, — мовив Спільман. — Піраньї.

Вертоліт узяв напрям на бетонну смугу; в промінні призахідного сонця вона здавалася розпеченою до червоного. Пролетіли над самотнім згорбленим Таппінгером, який стояв над урвищем біля берега. Його чорна нерухома постать нагадувала пам'ятник цвіркунові.

Віктор Савченко

ЛИСТИ З «ПЕКЛА»[15]

Виймаючи із скриньки конверт, я спочатку не звернув уваги на почерк і на те, що немає зворотної адреси. Відчинивши двері, кинув його на журнальний столик і заходився готувати каву. Голова моя була начинена уривками доповідей про нові археологічні знахідки, про радіоізотопні методи аналізу віку кісток та ще багато чим, почутим на республіканській конференції археологів. Про той синій конверт я згадав тільки, тоді, коли вже сів до столу. Без поспіху розпечатав — і тут мене ніби струмом шарпнуло. Ще до кінця не усвідомлюючи, що сталося, я заходився гарячково читати.

«Дорогий мій внуче Василю!

Не певен, чи дійде до тебе цей лист, бо пишу дуже здалеку. Ти навіть не уявляєш, як далеко зараз твій дід Карпо. Як би хотілося глянути на вас із Галею, але наперед знаючи, що найближчим часом це неможливо, розповім про себе. Я працюю бульдозеристом. Тут дуже жарко — температура сягає 280 °С, але ми терпимо, бо робимо все це для вас. Знаю, знаю... Ти зараз думаєш: не може старий, щоб не гупнути себе в груди. Та, повір, ми тут, справді, не сидимо склавши руки. Пам'ятаєш діда Спиридона? Який був неповороткий, а зараз працює, як ударник. Отак, дорогий мій, ми не «старі гальма», як ти інколи полюбляв висловлюватись».

Я перегорнув аркуш, сподіваючись на продовження, але на другому боці було пусто. Дивуванню моєму не було меж, адже дід Карпо помер два роки тому, на вісімдесят шостому році

життя — завзятий дід Карпо! Я любив старого, бо він був мені і за батька, й за матір. Любив, але часто і кпив з нього.

Та я був збитий з пантелику лише на якусь мить. Витівка старого через два роки по смерті надала мені бадьорого настрою і вовчого апетиту — попутно з кавою я умолов двісті грамів буковинської ковбаси і чималий шмат хліба.

Мені все було ясно. Старий, відчуваючи, що йому не довго вже топтати рясту, написав цього листа і віддав комусь із своїх молодших приятелів, аби той по його смерті відправив листа мені. «Ах, ти ж, старий хвальку, — сумно подумав я, розглядаючи штемпель на конверті. — Все одно докопаюся, хто цей лист кинув. Ясно було одне — людина живе в нашому місті, про що свідчив єдиний штемпель. Хто б то міг бути? — міркував я. — Хто ж ішле? Козленко!» — підказав внутрішній голос.

Цей Козленко — заслужений артист республіки, найчастіше грає комедійні ролі. Дід Карпо часто чекав його за лаштунками, і вони після спектаклю прямували до міського парку.

Раптом мене ріzonула думка. У листі згадується дід Спиридон. Адже той помер рік тому. Не міг же мій старий передбачити, пишучи цього листа, що через рік після його смерті помер і Спиридон.

«А йому цього й не треба було знати, — знову озвався внутрішній голос. — Спиридон був на три роки старший від діда Карпа і вже дихав на ладан. Тільки випадково Спиридон не помер раніше моого старого». Отже, дід Карпо попрохав Козленка, щоб той вкинув листа по смерті Спиридона.

По якомусь часі, грюкнувши дверцями таксі, я заходив у будинок, де на восьмому поверсі жили Козленки. Відчинив сам Кость Миколайович.

— А, це ти, Василю! Заходь! Ну, про що там кажуть предки? — запитав він, маючи на увазі мою професію археолога.

Я подав листа від діда, ні на мить не зводячи з нього очей. Поки він читав, на його обличчі тліла тепла усмішка. Козленко був щирим приятелем моого діда, незважаючи на те, що різниця в віці складала сорок років. Та й усі приятелі діда були вдвічі, а то й утрічі молодшими, либо ньому тому, що самого його аж нітрохи не зігнув отої лантух вагою у вісімдесят шість років. Бувало

дивиша в спину — стрункий чолов'яга, десь за тридцять. А заговори-по з ним! Вицвілі очі враз синішають, брови сизим розкриллям шугають угору, так і чекай іронії або кпин. Тільки волосся білим холодом поблискуює.

Кость Миколайович підвів голову:

— Знайшов старого листа від Карпа Левковича?

— Не так щоб уже й старий, — сказав я, ледь посміхаючись. Я тепер ладен був заприсягнутися, що це не Козленкова робота.
— Подивіться на штемпель.

Той глянув на число, на почерк.

— Нічого не розумію, — на його обличчі з'явилося аж ніяк не сценічне дивування. — Чи не з того світу цей лист?

Я тільки стенув плечима, мовляв: біс його втямить. Та за якусь мить він зайшовся сміхом.

— От так устругнув Карпо Левкович! Через два роки по смерті нагадав про себе. Цікаво, кому він доручив кинути цього листа?

Прийшовши додому, я озброївся потужною лупою і почав порівнювати почерки на свіжому листі і на листі, який дід Карпо прислав із Криму незадовго до своєї смерті. Сумніву не могло бути — писала та ж сама рука. Отже, лист відправив хтось із дідових друзів. Іншого варіанту я не бачив. Але чому старий вигадав оті 280⁰? Хвилинку! В молоді роки він працював на коксохімічному заводі в смолоперегонному цеху. Таку температуру мусить мати кипляча смола. Де тут його книжки? Ага, ось довідник коксохіміка. Я швидко гортав сторінки. Так воно й є! Це температура кипіння кам'яновугільної смоли. Отже, дід Карпо цими 280 °C хотів сказати, що він у пеклі. «Тепер Еней забрався в пекло, попав зовсім на інший світ...»

Я дістав альбом і почав розглядати велику кольорову фотокартку, зроблену на похороні діда Карпа. Ось він лежить у труні заклечаний живими квітами. Худорляве загострене лице, пелехаті брови, на високому чолі жодної зморшки, права рука на животі, шульга-протез по-солдатському витягнута. Старий втратив ліву руку під час однієї невдалої експедиції на Ельбрус і останнім часом носив протез, який на вигляд мало чим різнився

від живої руки, а приводився в рух за допомогою біострумів. Навіть більше того, коли треба було виконати важку роботу, дід брав у кишеню підсильовач, і тоді сила шульги-протеза подесятерялась. Я пам'ятав випадок, коли дід, працюючи на дачі, не розрахувавши сили, розчавив держак від граблів. Деревина під пальцями розсипалась, немов поїдена шашелем.

Дивно... Дивлячись на мертвого діда, на скорботні обличчя рідних і друзів моого старого, я вже не відчував горя. «Старий дотепнику!» — подумав я про останній дідів вибрик і почав розбирати ліжко. Годинник на стіні бемкнув, нагадавши, що вже північ.

Перед тим як лягти спати, я підійшов до люстра, потягнувся. Суглоби на худих руках похрускавали. В зеленкуватих очах того худорляги, що дивився на мене з люстра, борсалася непевність. Та й весь його вигляд в розтягнутій майці і довгих трусах був якийсь недолугий.

«І все ж цікаво знати, хто вкинув листа...» — подумав я, засинаючи.

Наступного дня вранці, прибираючи зі столу, я звернув увагу на те, що лист із «Пекла», як охрестив його подумки, написано на свіжому білому папері яскравою пастою. Кримський же лист пожовк, ніби довго лежав на сонці. А різниця в часі між написанням обох листів мала бути незначною. Не завдаючи собі з цього відкриття великого клопоту, я всунув обидва листи до кишені і по якомусь часі вже був на конференції. Свою доповідь про розкопки на Чуфут-Кале я зробив позавчора і зараз примостиився в кінці зали, слухаючи, що говорять інші.

— Колего, — нахилився я до антрополога Ванжі, який саме проглядав збірник тез конференції, — чи існують зараз методи, за допомогою яких можна установити, коли було написано текст?

— Авжеж! — зрадів Ванжа, що є тема для розмови, бо те, про що доповідалось, його не цікавило. — Радіоізотопний метод. Онде у восьмому ряду сидить чоловік з білим комірцем, бачиш? Шия худа, як гілляка. Ото він цим займається. А що таке?

Я пояснив ситуацію і дав прочитати дідового листа.

В кав'ярні під час перерви ми підійшли до столика того худорляги, замовили кави з рогаликом.

— Шановний колего, — звернувся Ванжа до нього, — ось тут, у тезах, пишеться про радіоізотопний метод, е-е... де ж воно, — гортав сторінки Ванжа, — автором якого буцімто є ви...

Чоловік мав сухе вилицовувате обличчя з тонким хижим носом і глибокими карими очима.

— Не автором, а вдосконалювачем існуючого... Зайдемо до мене в лабораторію, і я вам усе поясню. Незважаючи на складність апаратури, сам метод надзвичайно простий.

По часі ми втрьох уже підіймалися сходами на поверх вище. Конференція проходила в інституті археології, де й працював цей чоловік.

Кожний кубічний сантиметр довгої, схожої на коридор кімнати щільно заставлено апаратурою.

— Ось, — чоловік показав прилад, що нагадував електронний мікроскоп, — сюди закладається зразок письма...

— Ну, візьміть хоча б це, — подав йому Ванжа посмертний лист моого діда.

Той, розрівнявши, притис аркуш склом, зазирнув в окуляр. Потім став умикати безліч тумблерів, ручок і нарешті, заглянувши знову в окуляр, сказав:

— Цього листа було написано два місяці, три дні, вісімнадцять годин... Е-е, на жаль, хвилини й секунди ми не можемо визначати.

— Цікаво, — сказав Ванжа. Йому дійсно було цікаво.

Чоловік, повертаючи листа Ванжі, здивовано глянув на мене:

— Ви не вірите?

— Чому ж, вірю. А ось оце коли було написано? — Я подав йому кримського листа діда. І поки він робив свою справу, подумки вирахував, що цього листа було написано два роки, п'ять місяців тому.

— Два роки, п'ять місяців, п'ятнадцять днів, двадцять годин, — сказав чоловік рівним голосом.

... Ми з Ванжею не пішли більше на конференцію, а примостилися за столиком у спорожнілому буфеті.

— Слухай, — сказав мій приятель, розливаючи каву в дві чашки, — а може, старий і зовсім не вмирав? Скажімо, замовив у протезиста свою точну копію із пластику — зробити це не так уже й важко, — і підсунув її вам, сам же кудись гайнув...

— І працює зараз бульдозеристом при температурі 280 °C, — прикро додав я.

Помовчали. Ванжа нерішуче сказав:

— Тут він міг помилково приписати зайвого нуля. Отже, тоді залишається 28 °C. Влітку така температура і в нашому місті не рідкість.

Мені нічого не залишалося, як послухатися Ванжі. Правда, я був абсолютно певен, що листа писав дід Карно. Але цей факт сприймав так, як сприймається науковцями безліч природних явищ, про які знають, але які ще не вміють пояснити.

* * *

Хоч мої плечі й обтягували лямки важкого рюкзака, я, немов пір'їна, вилетів на третій поверх. Біля дверей лежав вогкий килимок, отже, Галя вдома. Відімкнувши двері, я ще з порога помітив, що навколо все блищить, з кухні чути запах свіжого борщу. Кинувши рюкзак біля порога, я зазирнув у обидві кімнати, але дружини не виявiloся. «Мабуть, десь вийшла...» — подумав я.

Похлюпавшись у ванні та повечерявши, я захопив із журнального столика свіжий номер «Історичного журналу» і простягнувся з ним на канапі. Поволі розмірковуючи, я розгорнув журнал... І тут прямо мені на груди впав синій конверт. Аж стрепенувся, помітивши знайомий почерк. За півроку я встиг уже забути про ту дотепну витівку старого.

Я читав:

«Дорогий мій внуче Василю!

Мало радості писати листа, на якого не матимеш відповіді. Передусім хочу тобі сповістити про одну неприємну новину. Дід Спиридон потрапив у аварію, і його тепер серед нас немає. Його місце зайняв лікар-невропатолог Чорненко. Може, ти його й знат — про нього часто писали. Зараз він працює на буровій. Його фах, як і фахи десятків інших, хто сюди потрапив, не має тут ніякого значення. Робота у нас небезпечна, і небезпека та підсилюється високою температурою (280 °C), частими виверженнями вулканів та пиловими бурями. Ну, хай вам щастить!

Вітай Галю.

P. S. Не намагайся розгадувати таємниці моїх листів. Найближчим часом тобі це не вдасться».

Цього разу мені було не до сміху. Професор Чорненко дійсно помер чотири місяці тому. В газеті «Медицина» писалося: «На шістдесят п'ятому році життя пішов від нас славетний лікар, доктор медичних наук, професор М. Д. Чорненко...» Не вмер, а пішов від нас. Хай дід Карпо передбачив смерть Спиридона — старий мав вісімдесят вісім років, — але як він міг передбачити смерть професора Чорненка, якого ледь-ледь знат? Чи, може, там, у «пеклі», передплачують «Медицину»?

Я підхопився й по хвилі уже нишпорив по кишенях моого піджака, де були кримський лист і перший лист із «пекла». Розклавши листи на столі, одразу помітив, що всі вони починалися однаково: «Дорогий мій внуче Василю!» Стуливши аркуші один до одного і співставивши всі три «Дорогий мій внуче Василю!», я піdnіс усе те до лампочки нічника — літери співпадали, неначе всі три листи було віддруковано з якоїсь матриці. Потім заходився досліджувати літеру «а». Я віднаходив її на всіх трьох листах і, співставивши, підносив до нічника. Її було написано однаково, байдуже, де я ту літеру помічав. Дослідивши «а», я перейшов до «б» і т. д. Висновок був один: усі літери абсолютно однакові, неначе друковані на машинці з каліграфічним шрифтом, до того ж почерком моого діда. «Врешті,

— подумав я, — дід Карпо міг замовити у гравера шрифт свого почерку, а потім напаяти його на будь-яку друкарську машинку, яку й залишив у когось із своїх приятелів». Судячи з усього, листа писала або друкувала людина, яка була в курсі всіх наших з дідом суперечок.

Колись в обласній газеті був надрукований допис «Молоді науковці і старі гальма», де критикували одного професора з металургійного інституту, який буцімто гальмував розвиток своїх аспірантів, лекції читав з конспектів і не відповідав званню професора. Отож я, коли старий надто вже починав вихвалювати себе і своє покоління, частенько підсовував йому той допис. Він реагував дуже бурхливо: обзвив мене і всіх моїх приятелів віслюками, які прийшли на все готовеньке та ще й губу копилять.

Я знову почав копирсатися в пам'яті, намагаючись віднайти ту людину, котра могла б писати листи, але, крім Козленка, ні на кому так і не міг зупинитись, хоча наша з ним зустріч півроку тому переконала мене в зворотному. «Кость Миколайович — актор, — наполягав на своєму внутрішній голос. — Заслужений артист республіки! Скорчти лазаря йому нічого не варто». Отож, нашвидкуруч поголившись та одягнувши темно-сірий костюм, я по хвилі стояв уже в вагоні метро...

— А, Василю! — вигукнув Козленко. — Ходи, ходи, дорогий! Дай-но я тебе розцілую, друже мій!

З вітальні долинав гамір — там було повно гостей. Виявляється, Козленки відзначали срібне весілля.

Кость Миколайович відрекомендував мене гостям, не забувши додати, що я онук Карпа Левковича. Враз гости пожувавішли, почувши дідове ім'я. Я підсів до Люди — дочки Козленків. Ми перекинулися з нею кількома словами про її роботу — вона працювала медсестрою в дитячій лікарні, — а потім вийшли до лоджії подихати свіжим повітрям. Люда мала шовковисте волосся. Завжди бліде личко зараз було розум'яненим. Не знати й чому, я розповів їй усе. Не приховав і свої підозри щодо причетності до цих подій її батька.

Люда перечитала дідові листи. На моє запитання про друкарську машинку відповіла:

— У нас ніколи не було друкарської машинки.

Вона висунула шухляду під телевізором і дістала папушу аркушів. То були переважно тексти ролей, які колись переписував Кость Миколайович. Люда сама почала порівнювати почерк на них з почерком на дідових листах із «пекла». Де там! Листи моого старого було написано за всіма правилами каліграфії. Козленкове ж письмо наводило на думку, що по ньому повзав рій вимащених чорнилом мух.

Якийсь час ми стояли мовчки, спершись на бильця балкона, милувалися вогнями міста на другому боці Дніпра, що нагадувало густо засіяне зорями небо. Хоч моя розповідь і здивувала Люду, проте вона вважала всі ті листи не дуже оригінальною витівкою моого діда Карпа. Я й сам так думав, але факти, про які писалося діовою рукою, були абсолютно достовірні, і це мене збивало з пантелику.

— Слухай, Василю, оцей професор... — Люда ніби читала мої думки. — Здається, недавно про нього друкували в «Медицині»...

— Не так уже й недавно, — заперечив я. — Місяців із чотири тому.

— Ні, ні, на днях. Стаття називається «Заповіт професора Чорненка». Можливо, йдеться про якогось іншого професора?

Вона вийшла і по хвилі повернулася з підшивкою газет.

В одному з передостанніх номерів «Медицини» справді було вміщено заповіт, у якому покійний професор волів бути похованним у дворі медичного інституту. Що за дивина?

«...І навіщо старому піддавати мене тортурам?» — подумав я, простуючи від Козленків.

На це питання можна дати дві відповіді: знаючи мою вдачу, дід Карпо в такий спосіб сподівався тримати мене «в формі», аби я не лedaщів; і друге — старий просто мстився за оті «старі гальма».

У квартирі без змін. Галина все ще не з'являлася. Я ввімкнув приймача.

«... Як повідомляють з автоматичної міжпланетної станції, — линуло з динаміка, — венеріанська атмосфера містить у собі 97 відсотків вуглекислого газу, 2 — азоту, 0,95 — води та незначні домішки закису вуглецю, кисню, соляної та плавикової кислоти.

Температура 553° за Кельвіном. Сьогодні на Венеру прибув черговий вантаж з науковою апаратурою та кібернетичними машинами-дослідниками...»

Наступного дня на роботу не треба було поспішати, отож я, вийшовши вранці з двору, поволі простував вулицею. Першим, кого зустрів, був Геннадій, Спиридонів онук. Він ішов з чорним догом. Тої! мав зрист, либонь, до метра і нагадував пантеру.

— У тебе гарний пес, — сказав я, привітавшись.

— І розумний, — додав Геннадій.

Помітивши, що я не поспішаю, почав вихваляти вченість свого дога.

Ми зайшли до нього на квартиру. Геннадій на мить вийшов в сусідню кімнату і повернувся з великою шкатулкою. У ній дід Спиридон зберігав свої папери. Зараз тут лежали пожовклі фотографії, що були мені знайомі ще з дитинства, — я не раз проглядав їх, коли ми з дідом Карпом приходили в гості до його приятеля. Серед знімків — кілька зовсім свіжих фотокарток: з похорону. Спиридон, обкладений у труні квітами, навколо сумні обличчя родичів і знайомих. Я їх усіх знов, крім чоловіка середнього зросту, віком до сорока років. Він упав мені в око тому, що я його бачив на похоронах моого діда.

— Хто цей чоловік? — запитав я.

— Хто його зна...

Питання про те, чи отримує він листи від діда, ось-ось ладне було зірватися з язика, та я, усвідомивши його безглаздість, вчасно стримався. Ще подумає, що несповна розуму.

По дорозі до інституту муляв думку незнайомець, якого я бачив на обох фотокартках.

... Кругле обличчя моєї колеги вкривала золотовата кримська засмага — ми разом були на розкопках. Поплескавши його по спині на знак вітання, я поклав перед ним останнього листа від діда. Він мовчики почав читати.

— Біс його втямить! — вигукнув по хвилі Ванжа. — Отой професор Чорненко був другом Карпа Левковича?

— Який там друг!..

Я розповів Ванжі про некролог у «Медицині».

— Ходімо зараз же в медичний інститут, — ухвалив він.

... В коридорі на кафедрі невропатології було виставлено стенд із працями професора Чорненка. Тут було все, починаючи з перших статей у наукових журналах аж до солідних монографій та їхніх закордонних перекладів.

— Так, — зауважив колега з сумом і заздрістю, — ця людина залишила по собі велику спадщину... В чому річ?! Що тебе бентежить? На тобі лица немає! — вигукнув він.

Я відчував, що рука моя тремтить, коли показував на стенді фотокартки з похоронами професора Чорненка, на якій було знято того чоловіка з «неживим» обличчям. Тільки цього разу на його лиці проступала ледь вловима посмішка, ніби він посміхався на додому фотографові.

— Що ж тут дивного, — посміхнувся Ванжа. — Цей чоловік міг знати всіх трьох.

Коли ми виходили з інституту, Ванжа смикнув мене за руку.

— Глянь.

Біля самих дверей виблискувало свіжими фарбами оголошення. Громадські організації інституту сповіщали, що перенесення праху професора Чорненка відбудеться завтра, 28 травня.

— Стривай! — раптом вигукнув колега. — Це він писав листи з «пекла»! Отой, на фотокартці. Перший лист з'явився по смерті Карпа Левковича і діда Спиридона. Цей чоловік присутній на їхніх похоронах. Другий лист ти отримав по смерті професора. Він знову тут як тут. Е-е-е, колего, тут пахне містикою.

Домовившись про зустріч завтра вранці в медичному інституті, ми розпрощались. У колеги був заклопотаний вигляд.

Була дев'ята ранку, коли я приїхав до медичного інституту, тобто на годину раніше умовленого часу. У дворі вже викопали могилу, віддалік на невеликому майданчику біліло мармурове погруддя професора Чорненка. Увагу привертало велике, непропорційне до худорлявого обличчя, чоло.

Щоб змарнувати час, подався в інститутський музей, двері якого знаходиться поряд із вхідними дверима до головного корпусу. О! Я не пошкодував, що зайшов. Тут у відділі протезування висіли портрети відомих учених, що працювали в галузі створення штучного серця. Стояли також усі моделі апаратів штучного кровообігу — від ІСЛ-2 та ПАК-3,5 аж до новітніших пристроїв для реанімації. Та не це захоплювало — штучне серце давно не новина, добрий підсоток людей живе із штучним серцем. Цікаво було простежити, з чого все починалося. Смішно навіть подумати, що колись викликало сенсацію те, що професор Куллябко змусив битись серце через двадцять хвилин по смерті, пропускаючи через його коронарні судини кров...

Я й незчувся, як велика стрілка годинника опинилася на десятій.

На вулиці, біля хідника, стояв ЗАЗ Ванжі. Сам він оглядав пам'ятник професорові Чорненку. Обабіч могили походжали якісь люди. Помітивши мене, антрополог дав знати, аби я до нього не підходив. Між тим у дворі збиралася чималий гурт людей. Під'їхав катафалк, і з нього вийшло десять літніх чоловіків, які привезли червону труну. Мовчки, пройшовши крізь натовп, вони опустили професорів прах у могилу і діловито, без поспіху почали загортати. Натовп у дворі інституту все зростав. Прийшли студенти. Коли було засипано могилу і встановлено пам'ятник, з промовою виступив ректор. Я не чув, що він казав, бо стояв остронь, та промова, либо нь, була тепла і щира, про що свідчили обличчя тих, хто був поряд з пам'ятником.

Думку Ванжі про сенс зустрічі на церемонії перенесення праху я збагнув тільки тоді, коли помітив того, кого я бачив на фотокартках. Він, виявляється, був у числі десяткох, що приїхали катафалком. Його не можна було розпізнати, коли він ніс труну, загортав могилу та ставив пам'ятник. Я помітив його тільки після промови, коли біля пам'ятника з'явився фоторепортер. О! Наш знайомий виступав у звичній для нього ролі. Він стояв усе в тій же позі до фотокамери, і коли я проштовхався ближче і розгледів його лицьо, воно здалося мені схожим на лицьо манекена.

Я протиснувся крізь гущу людей. Той, у коричневому костюмі, втупився в мене порожніми очима, від чого з'явилося таке відчуття, ніби мене розглядають під мікроскопом. Я ладен був заприсягнутися, що ця людина мене впізнала, адже ми бачилися на похороні діда Карпа.

Юрба почала рідшати, і згодом ті десятеро попрямували до інституту. Я встиг запитати у якогось студента:

— Хто оті десятеро, що з ректором?

— Дев'ятеро з них члени вченої ради і завідуючі кафедрами, а десятий, отой у коричневому костюмі, мабуть, представник із міністерства...

Ректор і десять його супутників зникли за інститутськими дверима.

Ванжа назирці подався за ними.

Хвілин через десять колега вискочив на подвір'я. На його обличчі була повна розгубленість.

— Зник! — просичав мені в саме вухо. — А все ти винен. Хто тебе просив пхатися до пам'ятника!?

Мені нічого було відказати, і я мовчки поплентався до машини.

Ванжа вправно лавірував серед густого потоку автомобілів. Нарешті зупинив машину біля мого будинку.

— Зайдемо, вип'ємо по філіжанці кави, — запропонував я.

— Ні. поїду. Зараз не до кави...

Йшла третя година дня. Я почував себе стомленим. Одягнувши піжаму, випростався на килимку в «мертвій позі». Цю терапію я успадкував від діда Карпа, правда, лише одну вправу — шавасану. По кількох хвилинах повного розслаблення почав малювати в уяві зеленаве море, але натомість у пам'яті спливли місця розкопок у Чуфут-Кале. Потім спливли спогади зовсім іншого плану. Біля столу сидить дід Карпо, щось пише. У зубах тліє люлька. Довгасте лице бліде й заклопотане.

«Як ти гадаєш, Василю, чи можливий на земній кулі демографічний вибух?» — звертається він скоріше до самого себе, ніж до мене. І тут від йогівського розслаблення не залишилося й сліду. Я підскочив, як на пружинах. Дід же писав

лівою рукою, тобто протезом на біострумах! Я схопив бібліотечну драбинку і кинувся до антресолей, де лежав дідів архів. Ба! Та у старого ж зовсім інший почерк — неначе курка лапою дряпала. Каліграфічність у нього з'явилася відтоді, коли почав писати протезом. Стоп! Такі протези виготовляють серйно, і, мабуть, всі вони пишуть однаково. Отже листи, буцімто від старого, могла писати людина, яка мала штучну руку. І це мусив бути отой, у коричневому костюмі, — сьогодні він загортав могилу Черненка, як бульдозер. Задачу розв'язано, і допомогла «мертва поза». Я поскладав на місце дідів архів, з полегшенням відчув, що знайшов останню ланку в складному ребусі. Хай Ванжа ганяється за тим чоловіком, коли має бажання. ©
<http://kompas.co.ua>

Задзвонив телефон. Хто б це міг бути?

— Слухаю. Добрий день... Так. Ви правильно назвали мое прізвище...

Голос на другому кінці:

— Вам вітання від діда Карпа. Цього разу він не міг написати, як завжди, і велів усно переказати поздоровлення з річницею одруження. Отже, вам і вашій дружині — найкращі побажання відсвяткувати через сорок сім років золоте весілля! На все добре...

— Слухайте... Ваші безглузді витівки не варті затертого мідяка! Бувайте. — Я спересердя мало не розбив трубку.

«Що, вирішив змінити тактику? — думав я. — Чи, може, протез у ремонт віддав, а тут саме день нашого одруження».

Знову дзвінок.

— Слухаю... Ванжа?! Де ти його бачив? На автозаправці? Скажи, хвилин п'ять тому він не підходив до телефону-автомата? Навіть із машини, кажеш, не виходив. Уже десять хвилин стоїть у черзі до колонки?

Колега схвильований — це чути з голосу. Я — також. А все ж так чудово клеїлось і раптом — шкереберть. Виходить, листи писав не той, що на фотокартці. Тоді навіщо його вистежувати?

— Навіщо, Вапжо? Нехай собі іде. Що? Зробити тобі послугу? Ну, звісно ж, приїзди. Тільки повозиш потім мене по

магазинах. Треба подарунок дружині вибрести... Гаразд, візьму й бінокля.

Автозаправочна станція була неподалік від нашого будинку, і через п'ять хвилин я почув унизу сигнал «Запорожця».

— Швидше, швидше! — квапив Ванжа. — Бо його і слід прохолоне.

Коли ми підїхали до заправки, машина любителя фотографуватися на похоронах щойно рушила. То був вишневий «Москвич» останньої моделі.

— Бач, запізнись ми на п'ять секунд, і наздоганяй вітра в полі. — Ванжа повів авто слідом. — Не спускай з нього очей. Це добре, що в нас бінокль. Ми його бачитимемо, а він нас ні. Мені треба знати, де він живе або працює...

— Не людина, а арифмометр! — лаявся Ванжа. — Їздить так, ніби ті знаки сам розставляє. Хоч би тобі де перебільшив швидкість.

Та ось минули передміську розвилку, і «Москвич», опинившись на трасі Київ-Сімферополь, зірвався й почав набирати шаленої швидкості. На нашему спідометрі червона стрілка торкалася числа 140, але переслідуваний дедалі відривався і скоро перетворився на цятку. Лише в бінокль можна було розгледіти, що то автомобіль.

Ми їхали вже більше години, а чоловік і не думав зупинятись. Збавляв швидкість тільки тоді, коли того вимагали знаки. Мене турбувало питання, яке так само непокоїло і Ванжу. Що об'єднує трьох померлих?.. Страйвай! Хвороба! Дід Карпо і Спиридон померли від раку, професор Чорненко, як запевняє Ванжа, — теж. Отже, всі вони були невиліковно хворі.

— Візьми в шухляді атлас і проглянь усі майбутні розвилки, щоб, коли він зникне з очей, знати, куди чкурнув, — озвався Ванжа.

Але чоловік нікуди не думав повернати. Його машина вже давно минула Чонгар і зараз котила околицями Сімферополя в напрямку Бахчисарая. Ванжа затято мовчав, як людина, котра усвідомила, що робить дурницю, але не могла вже зупинитись.

Раптом вишневий «Москвич» зупинився біля автобусної зупинки, і в нього сіло двоє. Скидалося, що вони давно на нього

чекали, бо повсюдно вони майже на ходу.

Автомобіль, проїхавши Бахчисарай, тепер рухався шосейкою над річкою Кача, минув Тепе-Кермен, Кудрино, Верхоріччя і десь перед горою Роман-Кош раптом зник. А сонце вже підкочувалося до плато Бабуган-Яйли, Ще півгодини — із гір чорним шумовинням сповзе ніч.

— Стоп! Він щез! — крикнув я люто, бо відчував голод і досаду.

Ванжа різко натис на гальма, ми повискували з авто. Від довгого сидіння затерпли ноги. Колега вихопив у мене бінокль, став обнишпорювати поглядом дорогу, ліс у передгір'ї.

— Он, бач? Перед розвилкою дорога роздвоїлась? — сказав Ванжа, простягаючи бінокль. — Він звернув туди.

Справді, біля перехрестя, куди ми під'їхали, виднівся слід від шин, які сповзали з шосейки на кам'янисту стрімку дорогу, що зміїлася в розколині. Внизу було тихо й вогко, спрацьовані гази від машини стелилися сизими клаптями. Ванжа, недовго думаючи, повернув кермо. Запорожець посунувся юзом униз, мало не перекинувся. По хвилі ми під'їхали до розколини, перед якою стояв знак «В'їзд заборонено», а під ним табличка з написом: «В'їзд і вхід суворо заборонено! Небезпечна зона!»

— Що!? — В тому окрику колеги були здивування і злість. — Сюди нам не в'їхати!

— Чому? Він же в'їхав. Он спрацьовані гази ще не розвіялись. Чи, може, ота табличка тебе лякає?

— Не в'їхати, кажу тобі. Габарити не дозволяють. Наше авто сантиметрів на п'ять ширше за отвір у розколині. Він проскочив, бо «Москвич» вужчий. Гарантую, обдер боки.

Залишивши машину, ми побігли по дну розколини. Я хоч і вищий від Ванжі на півголови, проте ледь за ним устигав. Розколина чимдалі ставала глибшою, а дорога крутішою.

Наштовхнувшись на звичайні ґратчасті ворота. А слід на гравії та спрацьовані гази вели далі, ніби й не було тієї перепони.

— Лізьмо! — Ванжа першим видряпався на ворота і сплигнув по той бік.

Тим часом у проваллі стало темно. Ванжа, правда, завбачливо прихопив ліхтарик. Ми бігли за запахом виштовхних

газів, як двоє гончаків по сліду. Раптом промінь світла затанцював на вітровому склі вишневого «Москвича». В машині нікого не було. Сама вона стояла на невеликому майданчику, в який упиралася розколина. Ми так і прикипіли до дороги, Ванжа погасив ліхтарик. Навкруги мертві тиша. Хоча слово «мертва» не дуже пасувало до ситуації, бо в тій тиші відчувалася обжитість. Угорі немов крізь сито сіялися зорі. Ми навпомацки зробили кілька кроків, і зорі зникли. Ванжа знову ввімкнув ліхтарик; ми стояли скраю виплавленого в граніті приміщення метрів два з половиною заввишки і до тридцяти в діаметрі. Стовп світла, поковзавши по циліндричному приміщенню і висвітивши двоє широких дверей, уткнувся у вузенькі дверці з таблом: «Бабуган-Яйла» і кнопкою під ним.

— Ліфт, — прошепотів Ванжа і натис на кнопку. Вона одразу ж спалахнула. Вгорі почулося гудіння.

П'ять хвилин мчав нас швидкий підйомник. Потім був вузесенький підземний хід, що впирається у вертикальну шахту, в якій, немов у гнізді, стояло циліндричне тіло, схоже на цистерну. Відстань між стінами шахти і оболонкою «цистерни» була до метра. Через плече Ванжі я розгледів отвір у «цистерні», від якого йшов трап до нашої штоліні.

— Так от що будило нас ночами на розкопках! — прошепотів Ванжа.

Це була справді ракета, яка стояла в гранітному гнізді на плато Бабуган-Яйла.

— Ходімо, — сказав він рішуче. І, ніби переконуючи самого себе, додав: — Що, ми марно півдня їздили?

Я завагався, глянув угору шахти. Там мерехтіли зорі.

— Послухай, та незручно. Нас ніхто сюди не кликав.

— А ти кликав на дідів похорон власника вишневого «Москвича»? А він прийшов. Ще й фізію під об'єктив підставив.

Ми опинилися в просторому салоні з десятком крісел, схожих на ті, що стоять в авіалайнерах. У салоні нікого не було. Якусь хвилину озиралися навкруги, а потім Ванжа плюхнувся в м'які обійми крісла; воно заколисалося, як на амортизаторах.

— Хай йому грець, як же ловко! — вдоволено пробурмотів він. — Хоч посидимо в справжній ракеті. Людство вже добрий

десяток років користується тим благом, а ми його тільки по телевізору й бачимо.

— О, новенькі! — почулося за нашими спинами.

У дверях відсіку стояло двоє.

Від несподіванки ми підхопилися.

— Хто ви, добродії? — запитав чолов'яга з рудою борідкою, на зрист і на вік приблизно такий, як Ванжа.

— Я — Ванжа.

— А мое прізвище Остапенко. Василь Остапенко.

— Скажіть, будь ласка, які у вас професії? — В голосі другого, худорлявого чоловіка з ясними очима, вчувалася повага.

— Я антрополог.

— А я археолог.

— По скільки вам років? — запитав той, що з рудою борідкою.

— Мені тридцять два, — відповів Ванжа.

— А мені тридцять, — сказав я, дивуючись, чому це нам, замість поцікавитись, як ми тут опинилися, ставлять анкетні питання.

Чоловіки трохи здивовано переглянулись, і на їхніх обличчях з'явилося співчуття. Авеж. Вони нам широко співчували. І поважали нас.

— Ну, гаразд. Розташуйтесь, — переборовши нарешті збентеження, мовив худорлявий. — Мало не забув... Я — Ігор Даньків, а ось він — Дмитро Безуглій. Космонавти. Отже, почувайтесь, як у дома.

Поки ми здивовано дивились один на одного, нічого не розуміючи, вони зникли в отворі того ж відсіку, звідки й вийшли. Товсті двері щільно втислися в люк, за яким була прірва. Ванжа, неначе прокинувшись від сну, стрибнув до люка, але ніде не було вже й шпарини.

— Ми в пастці! — заволав він.

Раптом почувся гуркіт, ніби одночасно пролунало тисяча громів. Я відчув, як страшна енла швиргонула мене в крісло і почала тиснути, наче я опинився під пресом. А в голові майнула думка: ми вклепалися в страшну халепу; нас мають не за тих, хто ми є насправді. Дзінь!!!

... Прийшовши до тями, я помітив над собою обох космонавтів. У світлих очах Даньківа і карих Безуглого було занепокоєння.

— Нарешті! — вихопилося у бороданя Безуглого. — Що за розчин тече у ваших капілярах, коли мозок не витримує звичайних перевантажень?

— Людська кров, — почувся голос Ванжі. Він сидів у кріслі — блідий як мрець.

— Як то людська кров? — здивувався Ігор Даньків. — Гадаєте, коли маєте досконалі оболонки, то ми повіримо, що в їхніх капілярах тече звичайна кров? Не ображайтесь тільки, але ви в нас не перші. Правда, слід зазначити, корпуси ваші, на відміну від попередніх, мають абсолютну схожість із людським тілом, і обличчя наділені індивідуальними рисами. Та це й правильно, бо штамп нівелює особу. Отут колись сиділо десятеро ваших колег. У всіх однаковісінькі корпуси, костюми, сорочки, краватки, взуття, навіть обличчя. Дивишся — десять близнюків, та й годі. А кожен же з них мав власні риси, вік і багато такого, про що неможливо навіть сказати. Врешті-решт той штамп можна вважати знаком непошани до людини... Людина завжди є людиною, навіть коли від неї нічого, крім мозку, п не залишилося.

Раптом я все збагнув. І Ванжа теж, бо, замість звичайної іронії, на його виді промайнула розгубленість. Він поривався встати, але м'які «лапи» крісла тримали його за плечі.

— Сидіть, сидіть, Ванжо, — спокійно мовив Ігор Даньків. — Ми дамо вам черевики від невагомості — тоді підведеться.

— Куди ми летимо? — ледь вичавив я із себе.

— Хіба вам не сказали в інституті? — здивувався Дмитро Безуглий. — На Венеру. Ми веземо туди запчастини для кіборгів, даруйте, що при вас вимовив це слово. Мені завше незручно вимовляти його, коли поряд є хтось із ваших. Так, ми веземо на Венеру запчастини е-е... і обладнання для Венеріанського інституту мінеральних ресурсів. Ну, й оскільки з'явилися ви, то й вас — майбутніх співробітників цього інституту.

«Отже, це правда: кіборги існують. Так ось чому на обличчях космонавтів з'явилися співчуття і повага, коли вони побачили нас

у ракеті. Співчуття — тому, що, на їхню думку, ми повмирали-ще молодими, а повага — бо ми погодилися вмерти раніше, ніж нас доконала б хвороба, тобто віддали живими свої мізки. Тільки зараз я збагнув смисл слів моого діда: «Затям, Василю, громадянин не тільки життям, а й смертю своєю мусить слугувати суспільству... Хіба можна назвати мерцем людину із штучними руками або ногами ЧРІ людину із штучним серцем? Людина живе, поки мислить, навіть коли від неї нічого, крім мозку, й не лишилось».

— Скажіть, чи не знаєте ви Карпа Левковича Остапенка? — запитав я космонавтів. — Вісімдесят шість років, соціолог за фахом.

— Як не знати? — обізвався Даньків. — Карпо Левкович був одним із першої п'ятірки, кого ми перевозили на Венеру. Це вони створили прозорі ковпаки з мікрокліматом і побудували там ВІМР.

— А чи не передавав він кимось із вас листів на Землю або чогось іншого? — поцікавився Ванжа.

— Нами не передавав, — сказав Даньків, — а от наші напарники якісь його доручення виконували. От і цього разу в день відльоту Ткачук, якого я змінив, сказав, що має подзвонити внукові Карпа Левковича. Привітати з річницею одруження... Страйвайте! — раптом вигукнув космонавт. — Адже ваше прізвище Остапенко! Чи не родич ви йому?

— Так, я його внук.

Даньків умить зів'яв, знічено промовив:

— Ткачук до вас, звісно, не додзвонився? Адже ви вже були в інституті.

«В інституті?..»

— Ні, я був у дома. Він додзвонився.

— Як то вдома?! — здивувався Безуглій, що досі мовчки слухав. — Хіба кіборги, даруйте, хіба такі добродії, як ви, можуть уже вертатися додому?

— Ми не кіборги. Ми такі ж люди, як і ви, — промовив Ванжа.

Космонавти скам'яніло дивилися на нас. У Безуглого від здивування ніби видовжилася борідка. Нарешті він ступив до Ванжі і розстебнув сорочку; під нею здіймалися волохаті груди.

— Ой! — зойкнув Ванжа. — Що ви робите?! Боляче!

— Як ви тут опинилися, дідько вас ухопив би! — прогуркотів Безуглій. В його очах спалахнули бліскавки.

— Хто ви? — Від запитання Ігоря Даньківа стало зимно, ніби в салон напустили космічного холоду.

Якийсь час ми і космонавти мовчки дивилися одні на одних: вони — суворо, сторожко, ми — винувато, як школярі. Першим заговорив Ванжа:

— Хто ми, ви вже знаєте. А потрапили сюди, мабуть, таким же шляхом, що й ви... — І колега розповів космонавтам про всі наші пригоди.

Господарі, набурмосившись, дивилися на нас із невірою.

— Ет, усього не передбачиш... — Безуглій скуб кінчик бороди.

— А хто отой представник інституту, за яким ми гналися? — вихопилося в мене.

На обличчях космонавтів майнула нерішучість. Дмитро Безуглій навіть перестав скубти бороду. Він запитливо подивився на Даньківа.

— А-а... все одно ви багато знаєте, — промовив бородань.

— Отой товариш колись був академіком Білозерським. Це він довів, що мозок — рідкокристалічна структура, і винайшов речовину, яка могла безконечно стимулювати рідкокристалічний стан мозку. Йому було 92, коли лікарі визнали в нього рак шлунка. І тоді його асистенти, до речі, одним із них був також професор Черненко, виконуючи заповіт свого шефа, ампутували його мозок і помістили в ту поживну речовину. А в інституті біоніки на той час винайшли корпус, який моделював функції людського тіла і якому потрібні були лише, команди людського мозку. Тобто корпус той на зір і на слух сприймав навколошнє середовище і передавав інформацію на мозок, після чого подавав корпусові-роботові команди, що робити. Так виник перший кіборг. З часом при Інституті біоніки виник експериментальний цех по створенню корпусів для кіборгів. Корпуси кіборгів поступово вдосконалювались, аж поки не набрали такого вигляду, що їх нічим не відрізниш від звичайної людини. Ми теж, побачивши вас уперше, помилилися. Тим більше, перед самою вашою появою дзвонив Білозерський.

Казав, що реєструє двох кіборгів, яких він привіз, і що вони скоро піднімуться на борт...

— Яка ж усе-таки роль Білозерського? Він що, був посередником між інститутом і смертниками? — запитав Ванжа.

Його запитання, либоно, космонавти сприйняли як недуже тактовне.

— Академік пропонував трепанацію тільки своїм найближчим друзям, жити яким лишилися лічені дні, — відповів Даньків. — Він демонстрував їм своє штучне тіло.

І тут я пригадав, що, перебираючи дідів архів, натрапив на цілу пачку листів від М. І. Білозерського. Тоді вони мене не цікавили і я навіть не розв'язав їх.

Раптом Ванжа спитав, чи можна тут щось поїсти. За чверть години ми жадібно поглинали бутерброди й ковтали прохолодний полуничний напій.

— От що, хлопці, — сказав Дмитро Безуглий, коли ми повиловлювали з повітря всі бутерброди і фляжки з напоєм, — нам нічого іншого не лишається, як прокатати вас до Венери й назад. На Землі вже про вас знають. Це їхнє рішення. Від вас же вимагається держати язик за зубами.

Ми запевнили, що будемо мовчати.

... Кілька тижнів спливло в моторошному чеканні. Я прагнув і боявся зустрічі з дідом. У мене було таке відчуття, ніби я лечу на той світ, адже там працювали люди, які давно померли. Та й сама Венера — голубий небесний діамант, що ранковими присмерками чарує око! Коли ми були на розкопках у Криму, я завжди намагався спати просто неба, щоб, прокинувшись на світанку, милуватися її чарівним блиском. І от ми наближаємося до цієї зірки з неймовірною швидкістю... Космонавти кажуть, що Венера має дуже щільну вуглецевокислу атмосферу з великим тиском і температурою до 300 °С.

У салоні пролунав голос Ігоря Даньківа:

— Василю, Миколо, пригответесь! Вмикаємо гальма!

Гальмування тривало, мабуть, хвилин сорок. Ми були голодні і вкрай змучені. Раптом спалахнув екран. З його глибини мчала золота куля: обертаючись, швидко збільшувалась,

темнішала. Куля затулила весь екран, на ній уже вимальовувалися темні рухомі плями.

— Увага, *еккурсанти!* — почувся голос Безуглого. — За кілька хвилин входимо у венеріанську атмосферу. Не ловіть гав, на Землі такого не побачите!

Зверху на екрані спалахнуло табло « 240°K ». Ракету, що поволі входила в атмосферні шари, раптом трусонуло. Раз, другий, третій, і вже не переставало трусити, як автобус на вибійці дорозі. на екрані вирує сіре шумовиння хмар. Поряд із показником температури — 320°K з'явилося нове табло: «Швидкість вітру — 100 м/сек».

— Ой, леле! — вигукнув Ванжа. — На землі при найлютішому циклоні швидкість вітру ледь досягає 70 метрів за секунду!

Сірі хмари поступово змінювалися важкими чорними, подекуди ніби притрушені золотим пилом. І здавалося, що то котяться не хмари, а велетенські валуни. Та ось з екрана зникли хмари, температурне табло відбило 440°K . Ось уже 500, 550, 553°K . Це ж десь 280°C ! І тиск. Страшний, у вісімнадцять атмосфер! Умить ракету перестало трусити.

— Та ми ж уже на Венері! — весело вигукнув Ванжа.

На екрані суха венеріанська поверхня. Ми — на дні гіантської піали, на яку то набігає чорна тінь — і тоді смеркає, то раптом розвиднється — і стає сонячно, як липневого дня на Україні. До ракети наблизалося щось блискуче циліндричне. Ми позіскували з місць і прикипіли поглядами до екрана.

— Не лякайтесь, — заспокійливо всміхнувся Безуглий. Вони з Даньківом щойно увійшли до салону. — Це по нас «термос» прислали.

Циліндр, а певніше, гофрована труба з десятком коліс по обидва боки, наблизився до ракети і герметично присмоктався. Двері відчинились, і в них з'явився чоловік у блискучому склометалевому одязі. Він мовчки дивився на мене. Це був мій дід, Карпо Левкович Остапенко, я відчув це підсвідомо. Чоловік ступив крок і раптом попрямував до мене. Я теж рвонувся

назустріч і опинився в міцних обіймах. Ми простояли так, либо нь, з добру хвилину, причому я відчував що чоловікові нічого не варто мене роздушити, така страшна сила відчувалася в його синтетичних м'язах. А на обличчі — все та ж ввічлива посмішка.

— Думав, шибенику, не побачу тебе більше! — Дід Карпо відіпхнув мене і почав обмацувати поглядом мій наполоханий вид. — Ну, ну, вже слід би й прийти до тями. — Він поцокав суглобами пальців себе по голові. — Головне — зміст! А до форми можна звикнути будь-якої. Ти ж не дивувався, коли я одягав новий костюм? — у нього був гарно поставлений голос, як у диктора телебачення. — О-о! Та тут і Микола! А чого ж ви, харони, не сповістили, що Василь не сам? — докірливо мовив він космонавтам. — З вами ж завзятий антрополог Ванжа, Не крийся тільки, хлопче, мабуть, шкодуєш, що не заміряв параметрів моого черепа?

Нарешті термос-автобус покотив тріщинуватою венеріанською поверхнею. Коли ми вже були далеченько від ракети, я здивовано відзначив, що зараз ракета знаходиться на горі, а ми — весь час на дні велетенської чорної піали. На моє здивування старий сказав:

— Венеру ще називають планетою міражів. Тут вуглецевокисла атмосфера так заломлює світло, що горизонт мав вигляд країв чашки. І де б ти не був, завжди здаватиметься, що стоїш у центрі тієї чашки. Колись і на Землі було так.

Зовні лютувала вічна буря. Вітер із шаленою силою жбурляв на «термос» пилоку, яку одразу ж і злизував. Мені весь час здавалося, що нас от-от перекине. Та колеса автобуса, мабуть, було зроблено із надважкого матеріалу, бо він спокійнісінько повздалі. Раптом нас почало підкидати, хоч поверхня & стелилася рівна. З'явилося безліч нових тріщин; буря видувала з них гази й частки порід.

— Почалося виверження вулкана, — пояснив Безуглий, хапаючись за перила.

Стало темно, неначе хтось закіплюжив сажею ілюмінатори. «Термос» так підкидало, що ми гупали головами об м'яку стелю... Трусило нами так, може, з півгодини. Нарешті у вікна

хлюпнуло денним світлом. Нас більше не підкидало. «Термос» котив бетонним плацом.

— Приїхали, — сказав дід. Хоч слово «дід» стало для мене чисто умовним, бо мій старий мав вигляд сорокарічного чоловіка.

Ззаду циліндра-термоса розчинилися двері, і ми опинилися у велетенському, на півгектара, парнику, по краях якого росли кактуси. Атмосфера хоч і здавалася нормальнюю, все ж у ній вчувалися домішки якихось газів. Я ладен був заприсягнутися, що то смердить оцтова кислота.

Старий попрямував до єдиного тут двоповерхового будинку, складеного з пластикових блоків. Ми — за ним.

— Поглянь! — штовхнув мене Микола.

Я й сам уже бачив на зеленому тлі будинку неонові світлофіолетові літери: «ГОТЕЛЬ». Поряд стояв чорний обеліск, зроблений, мабуть, із венеріанського базальту. На ньому золотом горіли якісь літери.

«ЯРОШЕНКО СПИРИДОН МАКСИМОВИЧ. ТРАГІЧНО ЗАГИНУВ ПІД ЧАС КОЛОНІЗАЦІЇ ВЕНЕРИ», — прочитав я, коли ми підійшли ближче.

— Я тобі писав про це, — промовив старий. — В аварію попав. На цьому ж місці. Заганяв у ґрунт залізобетонні палі, на яких тепер тримається наш акваріум. Тоді саме почав діяти вулкан, і під електробабою провалилась поверхня. Спиридана Максимовича придавило кількатонною бабою... З тих пір загинуло ще двоє наших. Ми поставили в тих місцях обеліски.

— А де зараз професор Чорненко? — запитав Ванжа.

— О, він працює на буровій! На самому венеріанському полюсі.

Дід якийсь час затримав погляд на мені. І хоч у його штучних очах не було й краплин думки, я знов, про що він думав. «Як бачиш, внуче, ми не «старі гальма».

Олександр Тесленко

ІРОНІЧНИЙ ДИПТИХ[**\[16\]**](#)

*Вже не зосталося жодної непідкованої
блохи, а цвяшків була повна жменя.*

1. Місяця срібний ріжок

Як тільки молоденька, струнка, зі смаком підфарбована стюардеса дозволила виходити, Микола Цвіркун кинувся від літака до приміщення аеропорту, точніше — до шерегу телефонних будок, що вишикувались під сірою стіною. Позаду — відпустка, а попереду — звичні робочі клопоти: штовхати, як кажуть, науку вперед, розуміючи, що потім вона може підштовхнути і тебе.

Микола зайшов до вільної кабіни, квапливо набрав номер. Нарешті на тому кінці дроту підняли трубку. Цвіркун відрекомендувався, плутано пояснив, що телефонує з аеропорту дізнатися, що новенького в інституті, і просить з'єднати його з директором. Секретарка стиха назвала його несусвітним дурнем, і нарешті Микола почув голос Макса Берна:

— Я вас вітаю, колего. Як відпочивалося? Це ви телефонуєте просто з аеропорту? Хочете якомога швидше почути приємну новину? Чи так засвідчуєте свою запопадливість до роботи?

— Про яку приємну новину ви говорите, товариш директор?

— Несподівано для нас усіх розрахувався голова пошукової лабораторії...

— Фідель Ворич?

— Так... Ми порадились... Вирішили, що ваша кандидатура....

— Спасибі, товаришу директор. А чи є ще претенденти на цю посаду?.. Вже немає? Спасибі, дуже вдячний, товаришу директор.

Поміж Миколою Цвіркуном та директором Максом Берном віддавна встановилися стосунки ділового взаєморозуміння й довіри. Цвіркуна директор майже відразу полюбив за відданість. Щоправда, не міг Макс Берн однозначно визначитись — за відданість науці, колективу, просто цікавій роботі чи йому особисто? Але відданих людей директор любив. Принаймні він добре знов, як з ними працювати. А що від керівника вимагається вміння працювати з людьми, цього ніхто не заперечить. Ще як Цвіркун був звичайним лаборантом із вищою освітою, директор доволі часто дозволяв собі зайти увечері в лабораторію, де працював Микола Цвіркун, аби перемовитись кількома словами. Інколи невимушенні разомови затягувались до півночі. Директор любив працівників, які затримувались на роботі допізна. Він сам таким був із студентських років. Хіба що не очував на кафедрах та в бібліотеці. Тому западливість молодого лаборанта припала Максові Берну до душі.

Варто сказати, що Микола Цвіркун та Макс Бери були людьми дуже відмінними, майже ні в чому не схожими, проте Микола мав одну щасливу здатність — відчувати товаришаворога шкорою. Відчувати й відповідно реагувати. Миколине життєве кредо було розважливе: прогнівити легко, а помиритися — важко. А жити всім треба в мирі. «Слабосилі цвіркуни не люблять жорстокості, вони бояться боротьби», — в'ідливо сказала йому колись одна подруга, Галина, і відтоді вони не бачились. «Хочете, щоб перед вами павичевий хвіст розпускали. Хочете, щоб перед вами навприсядки чудеса героїзму демонстрували, а самі...»

Наука цікавила Миколу насамперед як прекрасний засіб усамітнення й самоствердження. Мріяв, що стане колись доктором наук, матиме власний великий кабінет, секретарку, керуватиме лабораторією, а може, й цілим інститутом. Далі керування інститутом мрії не сягали. Пригадувалися батькові слова: «Горе тому, хто переоцінює власні сили».

Його батько все життя пропрацював офіціантом у найкращому ресторані міста, май у дома все, чого душа бажала, але роботу свою не любив. І прикладав максимум зусиль, щоб прilаштувати сина до ВЕЛИКОЇ НАУКИ. А Микола з дитинства був слухняним хлопчиком.

«Шановний колего, що змусило вас затриматись так допізна, коли жодним науковим працівником, як кажуть, в лабораторії і не пахне?»

«Я вивчаю лабораторію. Я зовсім недавно у вас працюю», — відповів Микола того вечора, коли директор вперше зустрівся з ним уже майже поночі на робочому місці.

«Хвалю за ентузіазм. Знати гарно лабораторію — справа вельми потрібна. Особливо для лаборанта».

«Я не хотів би довго зоставатися лаборантом. Але, гадаю, добре знати свою лабораторію не завадить і науковому працівникові».

«Маєте рацію, колего. Мене радує ваш підхід до роботи і ваша впевненість у дні завтрашньому». — Директор сів до лабораторного столу, подумки відзначивши, що він вимитий майже до стерильної чистоти, однак нічого не сказав, побоявся перехвалити вчорашиного студента, навіть подумав дещо зле: «А може, він нічого і не вміє до пуття, лише ось так майстерно витирати столи та здмухувати куряву».

«Ви закінчували наш політехнічний?»

«Так».

«Сподіваюся, з відзнакою?» — не приховуючи іронії, запитав директор.

«Безумовно, — цілком серйозно відповів лаборант. — Якщо вже закінчувати інститут, то тільки з відзнакою. Мій батько сказав би, що навіть не дуже вдало зварений борщ варто розливати в красиві тарілки, від того борщ стає смачнішим».

«Ваш тато гуморист?»

«Ні, він просто знає діло».

«Даруйте, а хто ваш тато за фахом?»

«Він працює в сфері громадського харчування», — ухильно відповів Микола.

Макс Берн не став уточнювати.

«Вас вабить до себе наука?»

«Так», — однозначно відповів Микола.

«А вас не лякає, що з кожним десятиліттям, з кожним роком і навіть з кожним днем зменшується для кожного науковця шанс потрясти світ небувалим відкриттям. Довколишній світ уже непогано досліджено, таємниць майже не залишилося або ж вони дуже далеко від нас. Залишається переважно буденна робота, копітка, виснажлива, невдачна. Вас це не лякає?»

«А чому робота повинна лякати? Робота — не життя. Цікава робота — цікаве життя. Дешева рибка — погана юшка».

Директор усміхнувся.

«А щодо відкриттів... — продовжив Микола по тривалій паузі, ніби вагаючись, говорити чи ні. — Щодо відкриттів, мені здається, що... Одне слово, якщо комусь потрібне відкриття, то його завжди можна зробити...» — колишній студент винувато потупився.

Макс Берн зверхнью, але широ п голосно розсміявся:

«Ви справді так гадаєте?»

«Справді, — вже без ніяковості мовив колишній студент. — Мій батько казав, що можна відчинити будь-які двері й зробити двері там, де вони потрібні. Гадаю, мій батько не помиляється?»

Минуло хвилин десять, доки директор заспокоївся. Він сміявся, реготав, витирає хустинкою слізози. Нарешті зміг сказати:

«І звідки ви такий з'явилися на цьому світі? Просто диво... Я вперше зустрічаю таких лаборантів... Ви звідки прилетіли? З якого антисвіту?»

«Якби я прилетів з антисвіту, то вже давно б аніглював... А оскільки я спілкуюся з вами, це означає, що я виліплений із земного тіста».

Директор нарешті остаточно заспокоївся і багатозначно прорік:

«Цікавості ради, хочу побачити ваше перше відкриття. Коли воно буде?»

«А яке відкриття вам потрібно? — спокійно запитав Микола, дивлячись просто в очі директорові. — Можете познайомитись із ним хоч би й завтра».

«Навіть так?» — скептично звів брови директор, така самовпевненість і хлопчача бравада йому відверто не подобались.

«Навіть так», — винувато схилив голову лаборант.

«Ну, що ж, немає нічого простішого, ніж давати замовлення на відкриття, колего. Повірте, що набагато складніше їх робити... Ви, даруйте, знайомі з напрямком особисто моїх праць, моїх наукових пошуків?»

«Так, безумовно. Адже я працюю саме у вашому інституті».

«Логічно, — буркнув директор і вийняв записник із бічної кишени піджака, знайшов потрібну сторінку, перечитав її, ствердно кивнув головою, вирвав і простягнув Миколі. — Саме так... Якщо ви обізнані з моїми працями, ця сторінка буде вам цілком зрозуміло... І де я хотів би прорубати двері, сподіваюсь, також буде ясно... — Директор поблажливо усміхнувся. — Не заперечуєте, шановний колего?»

Микола спокійно взяв аркуш і з благоговінням у голосі промовив:

«Спасибі... Я дуже вдячний вам... Коли ми завтра зустрінемось?»

Макса Берна не могла не спантеличити ота серйозність і вдячність у словах лаборанта. Але на блаженного Микола Цвіркун не був схожий.

«Я кожного дня на роботі. Вам не важко буде мене знайти», — сказав Берн спокійно вголос, а подумки відкарбував: «Знайти, щоб вибачитись переді мною, колего!»

Проте наступного ранку Микола Цвіркун чекав директора біля дверей його кабінету. Як видалось Максові Берну, чекав ще з ночі. З тою ж винуватою усмішкою сидів у м'якому кріслі в приймальні, тримав на колінах новісінький учнівський зошит. Привітавшись, він простягнув зошит директорові й тихо проказав:

«Ось, будь ласка, ви будете задоволені... Це не остаточне вирішення проблеми просторового континууму, але відкриття є... Подивіться...»

Макс Берн якомога спокійніше взяв до рук зошит, списаний майже наполовину, і свідомо утримався від будь-якої реакції, від

будь-якої репліки.

«Добре, колего. Зайдіть до мене. Зараз і подивимось...»

Розкривши зошит, Макс Берн тамував у собі неабияку злість, роздратування: «Хлопчисько, самовпевнений дилетант, невіглас, все життя будеш столи витирати та мити лабораторний посуд...» Проте, заглибившись у перші ж рядки тексту і формул, директор був змушений визнати, що рядки ті написані вправною рукою далеко не дилетанта. Щоправда, й відгонило від тих сторінок школярською академічною багатозначністю загальників, які смакують тільки школярам, але, догортавши зошит до кінця, Берн раптово збагнув, аж зойкнув, мов сів на гаряче, — відкриття є! Справді новий, оригінальний, несподіваний підхід, прорубані двері там, де їх треба прорубати. Ще невідомо, що ж там, за новим порогом, але вже є цей поріг, за яким відкривається широке поле діяльності.

Директор того ранку спромігся лише на кілька слів:

«Ви унікальний товариш... Даруйте, ви — справжній науковець! Ви таки з неба до мене впали...»

... Ревище авіаційних двигунів лишалося позаду. Микола мчав магістраллю відразу на роботу. Ідучи у відпустку, він залишив свого пошарпаного зовні, але оновленого зсередини «Дракона» на стоянці аеропорту, і тепер знуджена місячною бездіяльністю машина вдоволено вуркотіла.

Миколу радувала новина. Він буде очолювати пошукову лабораторію. А лише три роки тому він прийшов на роботу звичайним лаборантом.

«Щасливчиком» прозивали його вже другий рік. На нього почали задивлятися дівчата, відверто загравати й годити в дрібницях, сподіваючись колись, якщо буде зоря, не доступитися чимось набагато важливішим. Проте Микола ніби й не помічав їхніх чарів, їхньої досконалості жіночої гри. Сам себе запитував часом, чому він такий, а не інший. Відповісти навіть самому собі було важко. Лише звучало у вухах давне, майже вигадане, але таке реальне: «Слабосилі цвіркуни бояться боротьби». І він усміхався по думки, жоден м'яз обличчя не оживав, але в душі перекочувалась химерна хвиля вдоволення: «Живіть собі, леви з левицями, а цвіркуни теж не пропадуть...» Навіть самому собі

дивувався, коли цвіркунчі пророцтва спрвджувались — леви й левиці, тигри і тигриці сходились під традиційну прекрасну ніжну мелодію Лактаріуса, а розбігалися із гарчанням та погрозами. А Цвіркун лише усміхнувся, мов свою зверхність відчував. Проте не міг і не розуміти, що його існування далеке від досконалості. Втішався тим, що ніколи не дурив самого себе. А жертвувати доводилось хіба що так званою жіночою увагою й любов'ю, яка для Цвіркуна з кожним роком видавалася все смішнішою й безглаздішою грою. Часом млоїло Цвіркуна те, що в нього немає дітей, але коли виходив на магістралі міста, коли потрапляв у мурашник людського виру, вдоволено думав: «Все прекрасно. Вистачить на цьому світі людей і без моєї участі».

Він зупинив «Дракона» біля станції метрополітену. Добиратися далі своїм ходом було вкрай нерозумно — дорогі були час і пальне. Залишив машину на стоянці, з'їхав ескалатором (одна хвилина і тридцять шість секунд), вскочив до зеленого вагона, за ним гучно зачинилися стулки дверей, проте не до кінця. Він озорнувся. Руде дівчисько-підліток розгнівано смикало за якусь паличку, притиснуту дверима. Микола не відразу роздивився, що то древко святкового прапорця. Сам прапорець залишився по той бік дверей. Дівчисько обурено смикало за круглу синтетичну деревину, копнуло двері носаком модельних черевичків, мовляв, відчиняй, що це за неподобство. І двері справді на якусь мить, вже на ходу поїзда, злегка прочинилися. Дівчисько вдоволено усміхнулося, висмікнуло прапорець.

«А яке ж сьогодні свято, — подумав Цвіркун, — окрім моого повернення з відпустки?»

— А яке сьогодні свято? — тихенько запитав Цвіркун.

Дівча поглянуло на нього так, ніби він відірвав її від щонайсерйознішої справи, нарешті прорекло;

— Сьогодні у нашій школі репетиція свята.

Цвіркун розсміявся.

Рідний науково-дослідний зустрів Миколу звичною академічною стриманістю. Вусатий черговий при вході кивнув головою, працівники на ходу вітали з новою посадою, гадаючи, що Цвіркун ще не знає про це, і відверто засмучувались, що

Микола, як і завжди, прекрасно у всьому інформований. В коридорі біля кабінету директора його перестрів Іван Литвак і відразу, схопивши за ґудзик, почав знайомити із станом справ:

— Тебе призначили головою нашої пошукової лабораторії. Вже знаєш? Вітаю. Я переніс деяку твою літературу до нового кабінету. Позичав у тебе, користувався, а віддав уже в новий кабінет. До речі, відразу приступай до виконання службових обов'язків. — Литвак хвацько розгорнув зелену теку, що стирчала з-під руки, висмикнув аркушік паперу, дістав ручку: — Підпишіть, будь ласка.

— Що це таке?

— Традиційні півтора літра спирту для нашої тьоті Стефи... Вчена рада, як бачиш, уже підписала.

Цвіркун здивовано звів брови:

— Не розумію. А не забагато честі для вашої тьоті Стефи — забезпечувати її спиртом через вчену раду? Може, вистачить з неї і магазинної горілки?

Литвак стримано усміхнувся:

— Даруйте, ви ще не знаєте по-справжньому нашої лабораторії. — Якусь мить він переступав з ноги на погу і, перейшовши знову на «ти», продовжив: — Ти просто не знаєш, кого ми називаємо тьотею Стефою. Це паша стара ЕОМ «Стеф-TIT», вона без спирту не працює... На жаль... А півтора літра — це межа для неї. Тепер ти голова, і треба подумати, щоб якось збільшити норму для тьоті Стефи. Якби ти тільки бачив, які перли вона видавала, коли норма була два літри. А колись вона працювала на двох з половиною. Це було феноменально. Чуєш? Про не варто подумати. Але зараз підпишися під цими традиційними краплями. Ти ще не знаєш нашої тьоті Стефи. Для неї спирт — це життя. Без нього в неї контакти відразу окислюються. Така вже особистість. А яка робота з окисленими контактами, сам знаєш.

Микола Цвіркун потягнув носом, вже з гідністю завідующего лабораторією поглянув на свого підлеглого. Мовляв, буде час, розберемося і з вашою, тепер вже нашою, тьотею Стефою, дістав з кишені самописку.

Чомусь пригадалося море, безкрайнє блакитне море і висока прозорінь неба над ним, два дні справжнісінького штурму, пишногруда кокетлива Діана, що мешкала в сусідньому номері будинку відпочинку... Зітхнув і залишив свій підпис на аркуші цупкого паперу.

З деяким упередженням переступив поріг нового кабінету — як то воно вестиметься тут, на новому місці? Але швидко оглянувши велику і загалом звичну, бо скільки разів бував тут раніше, кімнату, заспокоївся. «Справа не в кімнаті, а лише в мені самому», — подумалось. І тому він спокійно і умиротворено розсирався довкола — великий стіл, блискучий, потертий ліктями його попередників. Від часу створення цієї лабораторії він став сьомим завідуочим. Рожеві штори на великих вікнах. Маленький телевізор треба буде поміняти на великий, найсучасніший. Микола Цвіркун не любив зменшених постатей, краєвидів, він волів бачити їх максимально великими, виповненими барвами й відтінками кольорів. Квіти на підвіконні — дві королівські бегонії та червона герань. Під морений дуб оздоблені панелі. Велика стінна шафа, переповнена книгами, він знов майже кожну з них, бо не раз бував у Фіделья Ворича. І ворухнулося в душі співчутливе запитання: «А чому ж Фідель так раптово пішов з інституту? Старий? Безумовно, що вже не молодий. Але... Зморився? Не зміг забезпечувати рівень пошукових розробок лабораторії? Мабуть, саме так. Він був дуже грамотним, але... не пошуковцем, не «криницею ідей», як казав і каже Макс Берн. Це правда. Цікаво, куди ж він пішов? Невже просто на пенсію?»

Він сів за стіл, довго сидів непорушно, звикаючи до нового місця, і десь хвилин через п'ятнадцять йому здалося, що він сидів тут вічно.

І він вільно відкинувся у кріслі, перекопавши себе, що все на краще, що він з усім цілком упорається.

Проте невеличкі хробачки сумнівів все ж підточували зсередини. Він був ще дуже молодий, недосвідчений для такої посади. Микола Цвіркун це прекрасно усвідомлював. Але...

Він підсунув ногою ближче до столу свій великий портфель, нахилився над ним, не підводячись з крісла, дістав дві теки з

паперами, які возив із собою повсюдно, розклав аркуші на великому, вже (і ще) не захаращеному столі, гортав їх.

«Треба почати із чогось фантастично несподіваного. Врешті я нині очолюю пошукову лабораторію... І мій науковий пошук має бути на вістрі найсучасніших поглядів...»

І нараз пригадалися слова Макса Берна: «Я вперше зустрічаю таких лаборантів... Ви звідки прилетіли? З якого антисвіту?» І пригадалася власна відповідь: «Якби я прилетів з антисвіту, то вже давно б аніглював. А оскільки я спілкуюся з вами, це означає, що я виліплений із земного тіста».

Він сидів у великому кріслі, мимовільно зібравшись у клубочок, намагався збегнути, чому йому пригадалися ці слова, бо знов, що донині йому ніколи нічого не пригадувалось просто так. Тож, мабуть, і зараз у цих словах чайтесь якийсь підтекст, якась мудра думка, затримана підкірною, щоб видати її тоді, коли цього потребуватимуть обставини.

Світ... Антисвіт... Ангіеляція... Антиречовина як джерело енергії... Ангіеляція... Цікаво... Хтось прилітає на Землю з антисвіту для того, щоб захопити побільше нашої звичайної матерії. Це може бути ґрунт, скелі, вода, начиння міських смітників машини, люди... Все це для них — запаси величезної енергії! Все це може бути дуже делікатний втручанням...

Пригадалося знову море. Пригадався 303-й номер пансіонату і несподіване зникнення трьох пар брудних шкарпеток і старих капців...

Знайти винуватця йому не вдалося. Власне, він і не шукав його, але не міг збегнути, куди ж воно все поділося з номера... І раптом така прекрасна химерна гіпотеза. Чим погана? Безумовно, згадка про шкарпетки звучатиме недоречно і брутально, але ж суть... На вістрі найсучасніших поглядів.

Микола Цвіркун задоволено вмостився у кріслі.

«Хтось прилітає на Землю, щоб запастися енергією. Для когось ми — антиречовина».

Він уявляв і пояснював відразу сам собі і всім, що це цілком можливий варіант. Прилітають далекі могутні (і хай навіть найгуманніші) гості, викрадають якісь частки нашої речовини... Було б добре знайти лише наш непотріб, наше сміття. Врешті, їм

байдуже, яку антиречовину використовувати. Хоча, якщо вдуматися, наше сміття нам також потрібне. Бо якщо віддавати його просто так, то за кілька десятиліть від нас і сліду не залишиться. Наше сміття нас же потім і формує, змушує думати, змушує діяти, змушує його перетравлювати, змушує народжувати сміття вищого порядку. От! Саме так! Нам потрібне наше сміття! І ми його ні кому не віддамо! Ні грама нашого сміття навіть найгуманнішій цивілізації! Хай шукають власні резерви! Але... Можна подумати про обмін сміттям. Наше сміття для них — джерело енергії, а їхнє — для пас. Про це треба серйозно подумати.

Микола Цвіркун задоволено примружився. Йому сподобалась власна вигадка. Щось у ній було привабливе, навіть бентежне... Одне слово — пошукове.

Він поглянув на вікно і побачив серед небесної осінньої блакиті срібний ріжок місяця, вузенький ріжок молодика, мов кимось акуратно обгризеного.

«Отож, і Місяць також! Його простіше споживати непомітно. Він, врешті, може просто зникнути, згоріти в анігіляційних топках пришельців... Не відразу, мине тривалий час, але ж це серйозна проблема... Можливість зникнення Місяця...»

Він вдоволено усміхався з власної вигадки. Нарешті підняв телефонну трубку і набрав номер директора.

— Максиме Петровичу, турбує Цвіркун.

— Ви вже на місці?

— Так.

— Подобається новин антураж? Освоюєтесь?

— Так. Дуже вдячний... Максе Петровичу, маю одну ідею, хочу поділишся з вами... Щоб для початку...

— Відразу хапаєте бика за роги? Пізнаю вас, колего. І щиро радий за вас... А що сказав би з приводу вашої ідеї ваш батько?

— Макс Берн голосно розсміявся. — Даруйте, колего, але справді цікаво.

— Мій батько сказав би, що всі кулінарні рецепти дуже розпливчасті, Беручи до рук рецепттурну книгу, кожен кулінар знає, що для того, аби страва по-справжньому вдалася, до кожного друкованого рецепту треба додавати власного хисту і

розуміння... І якщо доручити біокіберові зварити справжній суп, то доведеться звичні слова щоденного вжитку визначати за допомогою функцій принадлежності, звертаючись до теорії нечітких алгоритмів...

— Пізнаю вас, друже. Ви у прекрасній формі. Як вам відпочивалося? Радий чути ваш голос. Зайдіть до мене через півгодини. Зараз у мене люди. Даруйте. Чекаю вас із своєю повою ідею в себе через півгодини.

Микола Цвіркун поклав трубку. Заплющив очі. Довго сидів непорушно. Врешті підвівся і підійшов до вікна. Срібний ріжок місяця ледь висвічувався у осінній блакиті чистого сонячного неба. Червонолисті клени губили своє вбрання.

За півгодини Микола Цвіркун сидів у кабінеті директора. Почали розмову здалеку — про море і про морські прогуллянки, про техніку підводного плавання і про красивих жінок, про нові кінофільми і про новітні методи самонавіювання уві сні. Врешті Цвіркун дуже тактовно перевів розмову в русло пухнастих множин з розмитими функціями принадлежності, і Макс Берн не зміг стримати усмішки:

— Переконуюсь, що ми не помилилися у вашій кандидатурі. Тож уважно слухаю вас. Ви сказали, що маєте цікаву ідею...

Цвіркун почав розповідати дуже обережно, аби вчасно відчути, що варто зупинитися і не давати волю нестримному фантазуванню. Проте директор слухав уважно, і не було на його обличчі й тіні іронії. Коли Микола закінчив, про всякий випадок винувато потупившись. Макс Берн, багатодумно зближивши чоло, спрокволя проказав:

— Цікаво... Дуже оригінальний підхід. І дуже сміливо. Та й цілком вірогідно, що головне. Наша матерія є прекрасним джерелом енергії для цивілізації з антисвіту, а відповідно їхня матерія може бути джерелом для нас. Колись ми навчимося до пуття працювати з антиречовиною... Щодо Місяця також... — Макс Берн заплющив очі і довго сидів непорушно.

— Я розумію, — тихо мовив Цвіркун, — що ця ідея дуже далека від... Маю на увазі, що практичного застосування... Буде дуже нелегко...

— Помовчіть, — буркнув Берн. — Ви вже все сказали. А тепер треба подумати.

Цвіркун слухняно замовк, уважно дивлячись на директора. Він не сподіався, що його химерна ідея настільки зацікавить Макса Берна. Врешті той мовив бадьоро і збуджено:

— Даремно ви вважаєте цю ідею чисто теоретичною. Слухайте мене. Насамперед дуже перспективна сама хвиля чергового захоплення-зацікавлення антиречовиною. Ми мусимо навчитися працювати з нею. По-друге: варто спробувати виявити представників антицивлізацій. Принаймні якісь сліди їхньої діяльності... Ваша ідея настільки мене захопила, що я просто не хочу й думати, що ніяка цивілізація не використовує нас... Гарно ви придумали з цим обміном сміттям, покидьками... Щодо Місяця — зробимо там філіал нашого інституту, створимо дослідну базу... Певен, що саме на Місяці й відбудеться наша перша зустріч з представниками антисвіту... — Макс Берн лукаво примружився. — І на Землі також роботи вистачить. Прекрасна тема для пошукової лабораторії. Перспективна, з поглядом у далеке майбутнє... Я радий за вас, друже.

Додому Микола Цвіркун повернувся україй збуджений. Він переступив поріг свого холостяцького помешкання, поставив на підлогу портфель, гарячково забіг до ванної, вмився холодною водою, сів за робочий стіл, намалювавши на запилюженій полірованій поверхні два хрестики і три нулики, підхопився і почав наводити порядок, власне, просто витирати порохняву, бо порядок і так у кімнаті був ідеальний. Вимкнувши пилосос, Цвіркун задоволено примружився, засмикнув щільніше штори на вікні й клацнув вимикачем, бо надворі вже сіріло. Кімнату виповнило приємне блакитняве світло. Микола сів у м'яке крісло, намагався заспокоїтись, в голові роїлися думки-ідеї, все тіло було напруженим, а руки не знаходили собі місця. Він прагнув діяльності.

Нараз почув незвичне сюрчання. Воно народжувалось десь у його помешканні. Ніби на кухні. Рвучко підвівся і майже вибіг з кімнати. Коли грюкнув дверима на кухні, сюрчання припинилося. Але за якусь мить зазвучало знову. Микола розрізнив два голоси.

Він аж розсміявся. Це ж цвіркуни! Його однофамільці з маленької літери. Звідки вони з'явилися за час його відпустки?

Микола підійшов до вікна, дивився з височини на вогні вечірнього міста і намагався визначитись — подобається йому їхнє сюрчання чи дратує? Воно було мелодійним, нагадувало чимось пташиний спів, так принаймні здавалось Миколі, коли цвіркуни перегукувались між собою. Один сидів десь під кухонною шафою, а другий немов за холодильником. Сюрчання було доволі одноманітним, заспокоюючим, умиротворюючим. Микола сів до столу, уважно, ніби важливе повідомлення, слухав цвіркунів, намагався уявити, які вони на вигляд. Вийшов до кімнати, взяв том енциклопедії і знову повернувся на кухню. Читав і перечитував, роздивлявся кольоровий малюнок. Зовнішнім виглядом своїх однофамільців Микола залишився невдоволений — схожі на тарганів і водночас на трав'яних коників. Закрив грубий том, заплющив очі і слухав, відчував, як зникає-розчиняється напруження, як душою заволодіває млосне упокорення і навіть якесь блаженство.

Двоє цвіркунів про щось розмовляли між собою. Мабуть, Він і Вона, подумалось. Він і Вона. Аж замлоїло щось під серцем. І захотілося щось пригадати із власного життя. Але пригадувати було нічого. Він і Вона. За час його відпустки у помешканні поселилася цвіркуняча сімейка?

Микола довго сидів і слухав, але нараз усвідомив, що те сюрчання наче паралізує його думку. Він не міг ні про що думати, ні на чому зосередитись. Він чув і сприймав лише сюрчання цвіркунів, наче розчиняється в ньому.

— Прокляття! — вигукнув він. — Це до добра не доведе!

Микола підхопився, намагаючись повернутися в той стан робочого збудження, в якому перебував досі. Проте все виявилось марним. Він чув тільки цвіркунів. До всього — з'явилося непереборне бажання побачити, які ж вони в житті, а не на малюнку?

— Я так не можу вдома працювати. — Вів стріпнув головою, як мокрий пес. — Це просто знущання. Треба щось придумати.

Він повзвав навколішки і уважно прислухався, намагався точно визначити, де сидять цвіркуни. Він повідсовував від стін усі

кухонні меблі. Нараз відзначив, що голоси лунають уже з іншого місця.

— Як же це? Не міг же я не помітити, якби котрийсь перебіг кімнату?

І раптом здогадався — цвіркуни сидять за плінтусами і можуть бігати там по периметру кухні.

— Прекрасно, є дуже гуманний спосіб попросити вас звідти, вдало поєднавши приємне і корисне.

Микола приніс із комірчини банку білої емалі та малярний пензель.

— Ремонт! Буде маленький ремонт, шановне товариство!

Микола вирішив освіжити панелі на кухні, заливаючи фарбу у щілині між плінтусами і стіною. Він рачкував підлогою, і раптом з-під плінтуса спроквола виліз цвіркун, точнісінько такий, як на малюнку, не вельми приємне створіння, лівий бік був білий від емалі.

Цвіркун дивився на Цвіркуна якось збентежено, докірливо, злякано, потім повільно й невпевнено попростував до дверей в коридор, хитаючись з боку в бік. За ним з-під плінтуса виліз трохи менший цвіркун і досить бадьоро побіг за першим. Він ще не був вимазаний у фарбу. Вже на порозі цвіркун з білою ознакою зупинився, озорнувся і, Миколі так здалося, покрутив правою передньою кінцівкою біля скроні. Микола підвівся й прочинив кватирку. Від запаху нітроемалі наморочилося в голові.

А цвіркуни повільно собі подибцяли до виходу з помешкання, Миколі здавалося, що вони пішли, взявши за руки-лапки. Зупинилися перед дверима. Миколі на якусь мить спала думка, що можна просто наступити на оцих ніпівтарганів-напівкоників, але відразу й присоромив самого себе. Хай живуть. Він і Вона. Хай живуть. Відчинив двері, і цвіркуни, ніби все розуміючи, весело перескочили поріг, почимчикували до сміттєпроводу.

Нашвидку закінчивши на кухні ремонт, Микола вирішив гарно виспатись перед напруженим робочим днем.

Але вночі йому приснився сон...

Ніби прилетіли до нього гості з антисвіту, і були вони схожі на великих цвіркунів, обмінювались сміттям і «покидьками

цивілізації». Микола велиcodушно віддав цвіркунам свого сусіда-п'яничку, а представники антисвіту позбулися тлустого Нукрізця, який зловживав водою, не курив і цим остаточно підірвав свою психіку... і раптом...

Микола навіть уві сні збагнув усю глибину помилки, Він прокинувся спітнілий від хвилювання. Як же він не подумав відразу, що ті двоє цвіркунів можуть виявитись представниками антисвіту? Як же він не подумав? А були ж усі підстави запідозрити... Сама їхня несподівана поява за час його відпустки вже б мусила насторожити. і оте покручування лапкою біля скроні. Теж мені розумники знайшлися... і безсловесне прохання випустити з помешкання. Треба ж знати, які двері куди ведуть... і побігли вони до сміттєпроводу...

Цілком можливо — то якісь механічні розвідники з антисвіту, які не аніглюють при контактах зі звичайною земною матерією. А може бути, що й самі антисвітяни уміють якимось чином оточувати себе захисним полем?

Цвіркун вистрибнув з ліжка і в самих плавках вибіг на ліфтовий майданчик, роззирався довкола, у кволому нічному освітленні віолової лампочки під стелею хотів побачити двох маленьких цвіркунів. Він би покликав їх. Але як їх покликати? Підбіг до сміттєпроводу. Немає. Безумовно, нікого немає. Хоч плач. А міг же додуматись, затримати, принести в інститут і ретельно дослідити.

Повернувся до помешкання. Вийшов на балкон. Тепла ніч ранньої осені. Монотонне тихе рокотання великого міста. Безхмарне і зоряне небо. Срібний ріжок місяця над головою.

Він і Вона з далекого антисвіту. Вони йшли до дверей, тримаючись міцно за руки-лапки. Мабуть, їм гарно разом. Цвіркун підвів погляд, до сліз вдивлявся у срібний ріжок місяця, і було йому, чи не вперше в житті, дуже незатишно, безпросвітно сумно і самотньо.

А над ним кружляли в повітрі дві маленькі істоти, їхні тіла сріблилися під місячним світлом, вони майже не махали прозорими крильцями, але кружляли в повітрі, піднімаючись все вище і вище, вони трималися за руки-лапки, вони весело сюрчали, вони сміялися. Вони були щасливі.

2. Киця охляла

Останні роки, зібравши добрячий науковий ужинок з гіпотетичної експлуатації антисвіту, Микола Цвіркун почав принюхуватись до біології, медицини. Подальшу розробку теми взаємної торгівлі сміттям він доручив своїм талановитим підлеглим, а сам засів за медичну літературу, вишукуючи можливість грандіозного відкриття.

Одного вечора він заклопотано йшов з бібліотеки до свого холостяцького помешкання — респектабельний молодий мужчина в строгому темному костюмі фірми «Горизонт», в сріблястій краватці «Люміна», в гостроносих чубітках «Прогрес». Нараз його погляд зупинився на одній молодій жінці, що йшла назустріч. Нічим вона ніби й не відрізнялася від решти жінок. Проте погляд зупинився саме на ній. Жінка років тридцяти, приталений зеленково-строкатші жакет, темно-зелені вельветові штани, коротка стрижка «Нессі», підмальовані зеленим повіки, кругловида, губи бантиком. Таких жінок, вихованих щотижневиком «Краса і мода» та журналом «Щаслива жінка», мільйони. Цвіркун зупинився, провів жінку поглядом, прагнучи зрозуміти, що ж його так зацікавило. Йому раптом захотілося знати, про що вона зараз думає, чого хоче, що її турбує чи дратує, де і з ким вона живе, як вона снідає чи обідає, яка вона звечора, коли змиває косметику, і яка вона зранку, коли важко розпліющити очі, піднімаючись на роботу... Чи, може, вона нікуди й не поспішає зранку? Може, чоловік приносить їй каву в ліжко, а сам поспішає на роботу? Може, в неї чоловік художник чи письменник? А може, в неї взагалі немає чоловіка? І, може, вранці вона взагалі не снідає... Але ні, вона жінка, а всі жінки дбають про своє здоров'я. Тож вранці вона снідає, як те радить наука, скромно і різноманітно. Останніми десятиліттями жінки живуть набагато довше за чоловіків... Чому? Які причини?

І раптом Микола Цвіркун з трагічною однозначністю збагнув — він не знає жінок зовсім! Він геть не знає жінок! Але відчував, що саме в них захована природою якась таємниця. Таємниця довголіття? Можливо...

Микола Цвіркун усміхнувся, зрозумівши, що йому, голові пошукової лабораторії, респектабельному мужчині прийшов час одружуватися. Велика наука вимагає від нього чергової жертви, і він піде на все, бо, врешті, життя голови на весь світ відомої лабораторії мусить бути цілком присвячене науці.

На пошуки дружини пішло аж два тижні й три дні. Все це добряче вибило Цвіркуна з робочої колії, але він втішав себе тим, що поставився до цієї справи щонайсерйозніше. Він був цілком задоволений кандидатурою. Двадцять один рік, зріст 165 см, вага 60 кг, вища технічна освіта, сангвінік, світловолоса, з голубими очима, працює інженером на фірмі «Спіраль», батько її загинув на п'ятдесят сьомому році життя під час авіакатастрофи, яка свого часу налякала всю планету, коли відмовила енергетика повітряного лайнера типу «Протей» і загинуло більше тисячі пасажирів (до того випадку ці машини вважалися стовідсотково надійними). Мати її — філолог за освітою, 70 років, на пенсії.

Микола кілька днів гортав стандартні карточки довідкового центру, звідки, на його прохання, надходила дані про кандидатури його можливих дружин, ретельно вчитувався у показники аналізів крові, енцефалограм, томограм тощо. Він вивчав не лише майбутню дружину, а й найближчу рідню. Його тішило, що у його майбутньої тещі й дружини така велика різниця у віці — вони справжні представники різних поколінь жінок. Те виповнювало цвіркунячу душу впевненістю у плідності майбутніх пошуків і досліджень.

Переконавшись, що Прекрасна Луїза, так звали машину довідкового центру, не помилилася у виборі кандидатури, Микола Цвіркун послав поштову листівку-пропозицію на стандартному бланку, що містив найважливішу інформацію про нього самого, з традиційним особистим приписом: «Пропоную стати моєю дружиною. Відчуття духовної свободи та психологічного комфорту гарантую».

Через три дні без попередження і пізно увечері до помешкання подзвонили. Він підвівся з-за столу й пішов відчинити. На порозі стояла дівчина з невеликою валізою в руці. Вона приязно всміхнулася, рішуче зайшла до кімнати. Микола не відразу впізнав її, хоча вона й була точнісінько такою, як на голограмах, надісланих Прекрасною Луїзою.

— Привіт, Миколо! — поставила валізку на підлогу.

— Привіт, Ліано! Чого ти без попередження? А якби мене раптом не було вдома?

Вона поглянула на годинник:

— Тебе часто не буває дома о цій порі?

— Ні, не часто... Але я науковець, буває потреба...

— Так-так, я все про тебе знаю напам'ять... Гарна у тебе кімнатка, затишна. Це кабінет? А де ти спиш? Показуй, любий. Ах, пробач, я забула тебе поцілувати. — Вона кізкою підскочила до нього, чмокнула в щоку. — Можеш і ти мене поцілувати, для початку тільки в щічку, ти повинен поступово до мене звикати. Так кажуть науковці. Правда ж? Я подобаюсь тобі? — Не чекаючи відповіді, схопила Миколу за руку. — Ходімо, показуй, де ми будемо спати. Вже пізня година.

Блакитний вельветовий комбінезончик щільно облягав її красиве тіло, світле розпущене волосся струмками спадало на плечі. Вона випурхнула з кімнати, Микола провів її поглядом, але не поспішав іти за... дружиною. Зі спальні долинув її голос:

— У тебе дуже затишно. І ліжко таке широке. Це просто прекрасно. Я дуже люблю широкі ліжка. Ти не хропиш уві сні?

Микола поплентався в спальню. В руці все ще тримав книгу, яку читав, коли пролунав дзвінок.

— Хіба тобі Луїза сказала, що я хроплю?

— Ні, якби Луїза таке сказала, я ніколи б не прийняла твою пропозицію... — Ліана сіла на ліжко. — Чим займемось сьогодні? Мабуть, варто вже лягати спати? Пізня година. В мене був сьогодні такий напруженій день. Треба гарно виспатись. Що це ти читаєш? — вихопила книжку з його руки. — Про любов? «Особливості мітохондріальних структур людей похилого віку»... Гм-гм-гм... Про що це? Давай ляжемо, вимкнемо світло, і ти розповіси мені про свою роботу, а я розповім тобі про свою. Ти

хочеш їсти? Я можу заварити чай. На ніч шкідливо багато їсти. Правда ж? Так кажуть науковці.

У Цвіркуна голова пішла обертом.

— Мій батько каже, що нічого не їсти набагато шкідливіше, ніж їсти будь-що і будь-коли.

— О, твій батько філософ? До речі, хто твій батько?

— А ти не поцікавилась у Луїзи?

— Ні, не цікавилась, Мені ж із тобою жити. Логічно?

— Логічно... — невпевнено мовив Микола вголос, а подумки продовжив: «Логічного в цьому тільки того, що матиму я халепу. Але наука вимагає жертв, і я все витерплю».

— То хто твій батько?

— Він вже на пенсії. Все життя працював у системі громадського харчування.

— Він кухар?

— Офіціант, — буркнув Цвіркун.

— О, як цікаво. В ресторані?

— Так... Справді, завари чаю.

— Добре, мій любий. Постав чайник. Я зараз також вийду на кухню... Ти повинен до мене звикати поступово, Не можна все відразу. Правда ж?

Того вечора Ліана видалась Миколі просто недоумкуватою. А він їй — великою дитиною, підстаркуватим хлопчиком-науковцем.

— Ти багато знав жінок? — зашепотіла Ліана, коли вони лягли в ліжко.

— Жодної, — буркнув Микола.

— Чому ж так спокійно лежиш?

— Мені треба подумати...

— Про що?

— Про все. І про тебе.

— Про мене? Ой, який ти смішний. Я дозволяю тобі мене поцілувати. Чуєш? По-справжньому.

— Чую. Але давай краще завтра. Поступово... Як радять науковці...

Ліана подивилася на маленький годинник на руці, пересмикнула плечиками:

— Завтра — це через двадцять хвилин? Давай. Я розумію тебе. Ти ще не звик до мене. Але ж я тобі дуже подобаюсь, правда?

— Так, — зітхнув Микола, зрозумівши, що йому терміново треба входити в роль люблячого чоловіка. — Тільки даремно ти не попередила про свій прихід.

— А це був сюрприз, мій любий. Луїза сказала, що ти дуже любиш сюрпризи.

— Вона тільки забула уточнити, що я сам люблю робити сюрпризи, а не навпаки...

Наступного ранку молоде подружжя прокинулось з важкими головами.

— Я погано спала, мій любий. Мене мучили кошмари. Що б це мало означати? Адже науковці кажуть, що...

— Я сам науковець, але мене також мучили кошмари... Коли ти познайомиш мене зі своєю матусею?

— А коли захочеш, до речі, годиться запросити друзів і відсвяткувати наш із тобою шлюб. Коли ми це зробило?

— Зaproшуї своїх на суботу. А з мамою мусиш мене познайомити сьогодні ж увечері.

— Навіщо тобі моя мама вже сьогодні увечері? Я хотіла трохи відпочити від неї.

— Гріх відпочивати від власної матері.

— Сам живеш не з батьками, а мені хочеш закинути гріх, — образилася Ліана.

— У мене прекрасні батьки, і в мене ніколи не було потреби відпочивати від них. Просто я — науковець, тож повинен мати нормальні умови для праці, — прооказав дещо бундючно. — І мій батько завжди це розумів.

— А що тобі треба для праці, мій любий? — Ліана солодко позіхнула.

— Спокій. Насамперед спокій.

— А навіщо ж тобі дружина?

Цвіркун тієї ночі не виспався, все його єство проти чогось бунтувало, йому чи не вперше в житті хотілося брутально вилаятись, але він спромігся на інтелігентну розважливість:

— Справжня дружина є запорукою життєвого спокою, як кажуть справжні науковці.

Ліана розсміялася.

— Життя і спокій несумісні, як говорить моя мама.

— І ти певна що саме так воно і є?

— Авже. Певна.

«Життя і спокій несумісні, — повторив подумки Цвіркун. — В цьому вислові щось є, над ним треба серйозно подумати...»

— Ти мусиш познайомити мене зі своєю мамою сьогодні ж увечері. Домовились?

— Домовились. — Ліана подивилася на нього, мов на останнього дурня, перекинула через плече шкіряну торбинку й пішла, не зачинивши за собою дверей.

«Наука вимагає жертв. Я мушу якось навчитися спілкуватися з нею. Я мушу її... полюбити. Якось не так, як цієї ночі. Якось інакше. Кажуть люди, душою треба любити. Але, врешті, душа — поняття абстрактне, нематеріальне, просто словесний пшик. Треба порадитися зі старшими товаришами. Насамперед із шефом. Він уже двадцять п'ять років одружений, має трьох дорослих дітей...»

Ліана виконала обіцяну. Увечері після роботи вона прийшла «додому в гості» зі своєю мамою.

— Познайомтесь. Моя мама. Мій чоловік. Ах, мамо, який він серйозний науковець. Ах, любий, ти навіть не уявляєш, яка в мене прекрасна мама. Поцілуйтесь. Ах... Зaproшу нас до столу, любий. Ви задоволені зустріччю? Як тобі мій чоловік, мамо? Як тобі моя мама, любий? Ви будете пити чай? Чи ви не хочете чаю?

— Заспокойся, Ліано... Я сам зараз підсмажу яєчню...

— Вона в мене все вміє... — заусміхалася стара. — Я її багато чого навчила. Всього, чого вміла сама.

«Не схоже, що ти сама багато вмієш», — зле подумав Микола, а вголос проказав:

— У вас прекрасна дочка, Надіє Макарівно. Я просто щасливий, що ми зустрілися з нею... І з вами. Заходьте до кімнати. Зараз я щось приготую на стіл. Ліана за той час може нарізати шинку. Проходьте, проходьте. — Микола театральним

жестом відкрив секретер, де товпились різнобарвноетикуетні пляшки. — Виберіть до вподоби, дорога Надіє Макарівно, а ми з Ліаною зараз все організуємо...

Вони повернулися з кухні усміхнені, навіть збуджені, стара аж замішувалась молодятами і пригадала власну юність.

— То що будемо пити, Надіє Макарівно? Я бачу, ви навіть не підходили до бару.

— А мені з-за столу добре видно, чим ви мене спокушаєте, — нараз вона тихо, по-старечому розсміялася. — Знаєте цей старезний анекдот? На одному березі річки зібралися на відпочинок жінки, на іншому — чоловіки. Тридцятилітній мужчина роздивився і, не вагаючись, відразу поплив. Сорокалітній також кинувся у воду з рятувальним колом на грудях. П'ятдесятилітній сказав: «А може, вони й самі приплывуть до нас?» А шістдесятилітній мовив: «І чого б ото я плыв, так чудово видно з берега на берег». Смішно, правда? Мені, будь ласка, чарочку горілки, коли ваша ласка, а ви пийте, що захочете...

— Мамо, не зловживай, — манірно проказала Ліана.

— Не хвилюйся за свою маму, — поважно мовила стара. — Мені вже навіть не шістдесят. Я не запливу надто далеко.

— Хто знає? — усміхнено сказав Цвіркун. Він з великою цікавістю споглядав тещу. Вишукано, як найдосвідченіший офіціант, хоча ніколи й не готовався торувати стежку свого батька, поставив перед Надією Макарівною тарілочки з яечнею, салатом, налив чарочку із запітнілої пляшки, поставив ближче хлібницю, галантно вклонився.

— А мені? — здивовано озвалася Ліана, зауваживши, як надовго він укліяк в послужливій позі з ідеально-приязною усмішкою на устах.

— Так-так, моя люба... Але я хочу, аби твоя матуся була задоволена нашою зустріччю.

Микола квапно вигорнув яечню на тарілку дружини, підсунув і до неї салат, поклавши на нього кілька тонких скибочок хліба. Сів поряд не з Ліаною, а з Надією Макарівною.

— Налий і мені, — вже ображено мовила Ліана.

— Пляшка біля тебе, моя люба, — мовив Цвіркун, уважно дивлячись на тещу. — То, кажете, вам уже навіть не шістдесят...

Але ж як прекрасно ви виглядаєте. Ви унікальна жінка.

— Дякую за комплімент, — стара манірно склала губки. — Давайте краще вип'ємо за все добре у цьому світі. А чому ви собі нічого не налили, Миколо?

— Пробачте, просто забув... Я також — горіочки, з вашого дозволу.

Горілки Цвіркун органічно не переносив. Але наука вимагала жертв.

— Тож за все найкраще. За ваше щастя, мої любі діти! Всі дружно випили. Цвіркун намагався не скривитись.

Це йому не вдавалось. Нарешті він блаженно усміхнувся:

— Гарна горілка. Чи не так? — зорив поглядом навсебіч, ніби здійснив героїчний вчинок, за який його мусить відзначити. Вступився просто в очі Надії Макарівни: — Ви так прекрасно виглядаєте на свої сімдесят років... І горілочку вживаєте... Ви часто вживаєте? Даруйте за прямолінійне запитання, але ж я науковець. Мені це дуже потрібно знати. Я нині займаюсь проблемами довголіття.

— Він у тебе просто чудо, — пробелькотіла стара, ковтаючи шматок яєчні, вона не дивилася на Миколу. — Він у тебе ще така свята дитина.... Просі о чудо.

— Даруйте, ви запитали мене, чи часто я вживаю... — нарешті звернулася поважно до Цвіркуна. — Мені важко відповісти на це запитання, але мушу сказати, що я вживаю завжди, коли мені того хочеться. Але коли мені цього захочеться і скільки в кожному конкретному разі — я передбачати не беруся. В цьому вся складність питання. Коли і що саме тобі захочеться в цьому світі? Ніхто не знає. Чи не так? Але якщо чогось дуже хочеться, то просто гріх... Даруй, Ліаночко, мою безпосередність... Я трохи випила, а ти все тримаєш...

— Не звертай на мене уваги, мамо. Я вип'ю, коли мені захочеться.

— Ах ти моя розумничка. Вся в мене. Тож я кажу, що гріх гамувати в собі бажання. Налий мені ще, Миколо. Дякую. То що ви запитували?

— Ви унікальна жінка, — бентежно пролопотів Микола й слухняно випив знову.

— Ну що ви, дорогий Миколо. Таких, як я, хоч греблю гати. Можете мені повірити. — Стара нестримно розсміялася, одним духом перехилила чарку, потім сама ж без будь-яких слів наповнила її з пляшки, вступилася в Ліану: — Він у тебе просто чудо, як твій покійний батько, навіть ще цікавіший... Я схвалю всією душою ваш вибір, мої любі діти.

— То, кажете, ви вживаєте горілку завжди, коли вам того хочеться? І ніколи не відчували, що вона вам шкодить? Я запитую вас як науковець...

— Мені ніколи не шкодило те, чого мені хотілось.

— Скажіть, як на вашу думку, чим ви завдячуєте своєму довголіттю?

— Про яке довголіття ви говорите, Миколо? Мені лише сімдесят років.

— Але я не дав би вам і п'ятдесяти.

— Ви, мабуть, просто величезний скупердяй... — Стара стримано, манірно розсміялася. — А чим я завдячу, як ви кажете, то важко сказати одним словом.

— І не треба одним словом. Навпаки, спробуйте визначити це якомога поширеніше. Це важливо для науки! Ви б не заперечували, якби я попросив у вас взяти кілька аналізів?

— Я буду тільки вдячна вам. Ви займаєтесь проблемами довголіття. Я буду просто рада, якщо ви приділите мені трохи уваги. Я також хочу довше жити. Хоча мені вже добре видно, що робиться на протилежному березі.

— Миколо, давай з тобою вип'ємо, — ображено озвалася Ліана.

— Так-так, давай вип'ємо. В тебе прекрасна мама! — Цвіркун зухвало перехилив наступну чарку.

Стара не відставала. Вдоволено усміхалася.

Ліана ображено тицяла виделкою, нахромлюючи шматочок шинки. Микола зовсім не звертав на неї уваги.

— То скажіть, будь ласка, кому й чому ви завдячуєте... Цвіркун підсунувся близче до Надії Макарівни.

— Насамперед, мабуть, своєму чоловікові, — стара багатодумно звела погляд до стелі. — Він рано залишив нас. Пригадуєте, увесь світ говорив про ту страшну авіакатастрофу з

«Проте єм». Чоловік мене дуже любив. Просто балував. Свого часу це також було прекрасно й благодатно... Але коли ми з Ліаночкою залишилися самі, мені довелося більше працювати, рухатись... Одне слово, не мені вам казати, як прекрасно тонізує організм постійна діяльність і відсутність надійної опіки. Але я ніколи не виснажувалась. По-друге: я ніколи не боролася з власними бажаннями. Бажання — дзеркало душі, я так гадаю. Знати бажання людини — знати все її минуле і майбутнє. Налийте мені ще трохи. Дякую. Боротися з бажаннями — це боротися із самим собою. Жорстоко боротися. Спруті-восьминоги часом об'їдають власні мацаки і помирають у боротьбі з собою. Страшно, правда? Налийте і собі трохи. Давайте вип'ємо. Тож я кажу, що боротися з власними бажаннями — це свідомо вкорочувати власний вік. Людина взагалі живе доти, доки їй хоч чогось хочеться. Хай навіть робити відверті дурниці. Життя — це процес реалізації бажань. Коли зникають бажання, зникає життя. Ви мене розумієте, Миколо? Будьмо. Чому ти така сумна, Ліаночко? Ану, давай до дна! Молодець! А по-третє: не можна поспішати задовольняти бажання, оскільки задовольняти бажання — це водночас означає знищувати їх. Один із варіантів боротьби з бажаннями. І от... Ти також слухай, Ліаночко, твоя мама не так часто буває такою багатослівною і такою мудрою. Ви мене розумієте, Миколо? Як це складно — задовольняти бажання, не знищуючи їх. В цьому, на мою думку, запорука довголіття. Поспішайте повільно, як говорили древні греки. Ви згодні зі мною і з древніми греками? Давайте ще трохи вип'ємо. Ви мені дуже подобаєтесь, Миколо, у вас такі пильні й розумні очі...

Цвіркун підсунувся ще ближче до Надії Макарівни.

— А по-четверте: я гадаю, що жити треба простіше, — проказала стара, вихиливши чарку. — Довголіття... Щастя... Запорука... Не можна ускладнювати життя навіть словами. Треба жити просто. Які ви хотіли взяти в мене аналізи? Гадаю, не варто зволікати. Ви хотіли — я згодна відразу. Тільки ще налийте трохи. Так! Давайте зайдемось наукою, Миколо! Великою наукою! Будьмо!

— Мамо, ти багато п'єш.

— Не хвилюйся за свою мамочку. Твоїй мамочці зараз добре. Твоя мамочка прожила життя і знає йому ціну і смак. І я знаю ціну великої науці! Наука, Ліаночко, це — фантастика. А всі путні науковці — фантасти! Чого ви не п'єте, Миколо? Дякую. Зовсім трошки. Дякую. Мені дуже приємно спілкуватися з вами. У вас таке непідробне зацікавлення у погляді, мовби справді не маєте в душі більшого бажання, ніж продовжити мое життя...

Ліана підвелася з-за столу і, ображено закопиливши губки, якусь мить стояла, чекаючи, що її рішучий жест принаймні помітять. Але того не трапилось, і довелось викрикнути:

— Миколо! Мамо! Ти не заперечуєш, мамо, якщо я поїду ночувати додому, а ти залишишся з Миколою? У мене дуже багато справ, ти ж знаєш мою роботу... А у вас багато спільніх інтересів...

— Ліаночко, якщо тобі так краще, чому б я мала заперечувати... Мені дуже симпатичний твій Микола, і я спробую передати науці свій сімдесятилітній досвід...

— До побачення, мамо!

Микола навіть не звівся, і Ліана кометою рвонула до виходу.

— То я хотів би почути трохи детальніше і менш пофілософськи про секрети вашого довголіття...

— Ліаночка пішла... — проказала багагодумно стара, втупившись на якусь мить у стелю. — Вона в мене гарна, але така рішуча. З характером. Налий ще трохи, Миколо. Дякую. Ви питаете про секрети... Вони справді у мене є. Скажу відверто, я виробила для себе власну систему харчування, яка полягає у споживанні всього, що тільки здатен перетравити організм.

Микола Цвіркун квапливо дістав з кишені фонозаписник.

Того вечора сиділи вони дуже довго. Вже давно перейшло за північ, а вони все ще дискутували про ферменти та ензими, про роль центральної нервової системи, про смачне й несмачне, про корисне й шкідливе, і навіть про любов.

Полягали спати геть зморені. Горілки вже не було. Взагалі нічого спиртного вже не було. Не розмовлялося. Хоча в Цвіркуна і лишалося ще багато нез'ясованих питань.

Він постелив Надії Макарівні у спальні, собі в кабінеті. Кілька хвилин вагався, чи не лягти і самому в спальні, ліжко широчезнє,

ще можна трохи поговорити, але відчув, що сили його полишають. Рішуче гукнувши «на добранич!», впав на диван.

Наступний день почався з телефонного дзвінка. Рано-вранці зателефонувала Ліана.

— Мама у тебе? От і добре. Я біжу на роботу. Сподіваюсь, ти не дуже нудьгуватимеш, коли я й сьогодні ночуватиму в себе вдома. Дуже багато справ... Можеш покликати маму до телефону?

Надія Макарівна зводилась дуже тяжко, довго не могла збагнути, хто їй дзвонить і де вона зараз. Яка дочка і навіщо дочка? Де вона взагалі ночує? Нарешті стара накинула халат і подибуляла до телефону. Вона довго мовчала, вислуховуючи Ліану, потім спроквола проказала:

— Добре, донечко, безумовно, мені цікаво з Миколою. Дякую. Послухай, треба відключити холодильник, бо майстер казав, що згорить реле. А майстер прийде завтра. Спасибі, донечко. Добре. Займайся своїми справами. А я поживу у Миколи.

Поклавши трубку, стара попрямувала до серванта і довго вишукувала спраглим поглядом пляшку. Нарешті хриплим голосом запитала:

— Микольцю, в тебе не залишилось трохи горілки?

— Ми вчора все випили, — озвався той з кабінету.

— Ти мусиш, Микольцю, вибігти зараз в магазин, ти молодший. Принесеш кілька пляшок. Якщо ти цього не зробиш, це вкоротить мені віку. Чуєш?

— Добре, Надіє Макарівно. Але я зараз спершу візьму у вас аналіз крові. Не заперечуєте? І зроблю одну невеличку, дуже делікатну пункцію печінки. Гарантую, як кажуть, цілковиту безпеку, вам навіть боляче не буде.

— Добре, Микольцю, але потім мусиш збігати в гастроном.

Так тривало два тижні. Микола Цвіркун повідомив свій науково-дослідний інститут, що займається вдома українською для науки справою. Він ретельно та запопадливо вивчав стару Макарівну, підручники та книги з медицини й біології. Йому не вистачало знань і медичного досвіду, але це водночас видавалося йому й запорукою справжнього відкриття.

Проте одного вечора Микола Цвіркун збагнув, що витерпіти більше не зможе, існування стало нестерпним. Стара домучувала його занудними розмовами та розпитуваннями, які на третій день почали повторюватись. Цвіркун уже знатав їх напам'ять. А відкриття не було.

Майже кожного вечора дзвонила Ліана, в'їдливо запитувала, як справи у великого дослідника і чи скоро його можна буде привітати з розгадкою секрету довголіття.

Цвіркун багатозначно мовчав. Нарешті одного разу, усвідомивши, що жити так він більше не може, запитав Ліану:

— Ти не заперечуєш, якщо я госпіталізую твою маму?

— Вона вже випила всю горілку в найближчих гастрономах?

— Та ні... Останні дні вона вже не п'є... Ми познаходили в неї багато відхилень від норми і відвертіх хвороб... А в мене вдома немає всього необхідного, щоб допомогти їй.

— Чому ти мене запитуєш? Запитуй мою дорогу матусю. Якщо вона згодна госпіталізуватися... Хоча все життя вона органічно не терпіла лікарів і медицину...

— А нині їй, мабуть, доведеться полюбити і лікарів, і медицину, — поважно проказав Цвіркун.

... Надія Макарівна безжурно і спокійно померла 13 березня в сьомій палаті геронтологічного центру. Микола Цвіркун не відходив від неї протягом усього часу, який вона перебувала в умовах медичного стаціонару. Він все вивчав і записував, спілкувався, шукав, сумнівався, примушував себе ретельно аналізувати найрізноманітніші проби, маніпулював шприцом і відсмоктувачем, центрифугував і заморожував, грів і масажував, читав і перечитував.

Відкриття мало відбутися. Але не відбувалось.

Надія Макарівна померла, не повертаючись до свідомості.

Микола скрушно сидів ще кілька годин біля покійниці, навіть зробив сім посмертних пункций. Дорогої тещі вже немає, а відкриття не відбулося. Україй змучений і розгніваний на самого себе, Цвіркун підійшов перед самим ранком до телефону і набрав номер Ліани.

— Доброго ранку... Пробач, що я тебе потурбував так рано... Але, розумієш, справа в тому, що я не зміг допомогти

твоїй мамі... На жаль... Вона померла. Щойно. Наука була безсила... Ти чуєш мене?

Ліана не озивалася, лише стримане схлипування проривалося в телефонну трубку.

— Не плач. Усі ми не вічні. Чому ти мовчиш? Не клади, благаю, трубку. Я дуже хочу тебе бачити. Я хочу зустрітися з тобою якомога швидше.

— Добре... — нарешті промовила вона крізь слози. — Де ти хочеш зі мною зустрітися? Я більше не приїду до тебе додому.

— Давай у кав'яні на Хрещатику, навпроти готелю. Домовились?

— Ти орієнтуєшся, котра зараз година? Зараз п'ята ранку... А кав'яння на Хрещатику працює з десятої. Я вже маю бути на роботі...

— А на «Арсенальний» — із сьомої.

... Кав'яння була ще зчинена, коли Микола Цвіркун, вийшовши з метро, опустився в підземний перехід і зайняв чергу біля масивних зчинених дверей.

«Чому так багато людей товпиться тут відрання? — подумалось. — Чому вони не вдома чи на роботі, а ось тут, біля кав'яні, яка працювати починає з сьомої ранку?»

Нарешті прибиральниця відчинила масивні залізні двері зсередини.

Якесь дівча схопилося за грубезну дерев'яну ручку і щосили смикало, проте відчинити двері їй не вдавалося. Микола Цвіркун стояв за кілька чоловік від бідолашної. І нараз почув за собою голос:

— Що, киця, охляла? Не можеш відчинити. Зморилася за ніч?

Цвіркун злякано озирнувся, бо той голос був страшенно схожий на його власний, навіть здалося, що то він сам промовив ті слова: «Що, киця, охляла?» Зустрівся поглядом з молодиком, котрий стояв за ним. Його аж ужалило, наскільки вони були подібними один на одного.

Йому чомусь стало страшно і бентежно, як у передчутті народження чергового відкриття. Він дивився просто в очі свого

двійника. Генетична копія, тільки молодша. Тільки ще нахабніша, ще вищуканіше підступніша й брутальніша, ще всеїdnіша.

Але в чому ж відкриття?

Микола Цвіркун потупився і винувато зробив крок убік, даючи дорогу молодикові.

А Ліани все ще не було...

Олександр Тесленко

КОЛЕСО [17]

«... Можливо, це все мені просто привиджується. Я марю? Можливо. Я сам нічого не бачив. Я собі це так уявляю. І я сам собі не вірю. Не хочу вірити...»

Була ніч, двадцять хвилин на четверту по Миколиному годиннику, але він у нього завжди поспішав. Тої ночі він чомусь не міг заснути. Просто лежав із заплющеними очима, щось його мучило, якась тривога, страх. І раптом — спалах! Яскравий криваво-червоний спалах! Він його побачив через заплющені повіки. І відразу — немов струмом ударило. Перше, що подумалось, — смерть. Смерть прийшла. Крововилив у мозок? Зупинка серця? Що? Але розплющив очі і побачив, що кабінет м'яко фосфорично освітлений. Вія лежав обличчям до вікна, а за вікном — туман, густий-густий туман, суцільне молоко, яскраво освітлене чимось ізсередини, з якимись райдужними відсвітами-переливами.

Він миттю підхопився, ніби пружиною його кинуло до вікна, припав до холодної шиби, вдивляючись у моторошну білу відхлань. Не міг нічого збагнути. Що це? Що трапилось? Сон чи реальність? І раптом долинули приглушенні звуки... Грому? Вибуху? За вікном щось рокотало, громіло, мов далека канонада чи ніби йшла велетенська колона танків. Танків? Канонада? Війна! Подумалось так Миколі, і він злякано принишк. Війна... За вікном ледь бурунівся молочний фосфоричний вир. І голосне відлуння вибуху. Але... Все було ніби спокійно — не ламалися стіни, не падала стеля.

Він кинувся до радіоприймача й увімкнув його, зробив те якомога швидше, проте в самого було таке враження, що він застиг у просторі, зав'яз у чомусь густому ті липкому. Важко було робити кожен рух, важко було навіть дихати.

Радіоприймач нарешті озвався знайомим Голосом, але слів Микола не міг розібрати, просто не годен був розуміти слова,

ніби й взагалі не було ніяких слів, просто звичний спокійний тембр голосу диктора, знайомі заспокійливі інтонації. А потім почалася музика — класична, могутня, здається, Бетховен. Але Микола не був певен, що то саме Бетховен.

«... Так мені видавалося тоді. Звучання інструментів я не чув, просто розумів, що звучить музика, знайома музика. Я люблю Бетховена. Любив Бетховена. А зараз я люблю тільки свою маму. Тільки її одну...»

Микола не бачив потворного гриба страхітливого ядерного вибуху. Може, його й не було? Але і тої першої миті, і потім було глибоке внутрішнє переконання — відбулося щось страшне, найстрашніше. Він застиг б; ля вікна і не зінав, скільки ж минуло часу. Вічність чи одна лише мить? Він ніби поплив проти швидкої течії. Щосили плів, а його швидко зносило. Він плів, задихався і не міг навіть приблизно визначити, скільки ж він виборов у стихії — метр, два чи й добру сотню? І чи варто взагалі пручатися?

Будинок струснуло, але то був якийсь дивний поштовх — дуже сильний, проте нічого не порушилося. Було відчуття, що він падає, а на нього летять бетонні перекриття багатоповерхової споруди, і ніби страшний нелюдський крик розірвав його груди, і біль розплавленим свинцем розлився тілом, і воно затерпло, і вмерло, мов зів'яло. Але він бачив, що стоїть роздягнений біля великого холодного балконного вікна, за яким — біла пустка, біла смерть, біле пекло, але... Панували тиша і спокій, якісЬ потойбічні благодать і упокорення.

Він змусив себе одягнутися. Це було нелегко. Він перестав відчувати, де земля, а де небо, ніби потрапив у невагомість. Але якось Миколі вдалося знайти одяг. Він довго пригадував — яка ж пора року зараз? Що треба вдягати? Але не міг пригадати. А потім не зміг пригадати — де його діти? Було соромно, але спогади виявились марними. Тільки чітко зінав, що дітей зараз немає в помешканні. Вони кудись поїхали? Зараз канікули? Такі довгі канікули? Зимові канікули? Так, зараз — зима. І вчора були сильні морози... Була новорічна ніч... Вже була? Чи ось скоро буде? Але зима — це точно.

Микола вийшов з кабінету, зазирнув до однієї кімнати, потім до другої, заглянув на кухню і в ванну, щоб переконатися — дітей

вдома немає. Де ж вони? Але здавалося, що немає часу на роздуми. Треба поспішати. Та не міг пояснити навіть самому собі — навіщо поспішати? Куди поспішати? Проте квапився. Течія його зносила.

Ретельно, дуже старанно він зачинив за собою двері до помешкання, хоча й був переконаний, що вже ніколи сюди не зможе повернутися. Доки дійшов кілька кроків до ліфта, спітнів. Він одягнувся в кожух і шапку, ще й теплу білизну не забув. Адже на вулиці — зима. Всі документи й гроші — в кишені.

Відчинялися й сусідські двері. Він викликав ліфт, і той незабарно приїхав, розчинив перед ним свої двері-стулки, а сусіди попросили трохи їх почекати. І Микола чекав, вдаючи, що дуже поспішає, але сам не знов — куди ж і навіщо? Вийшли Віталій і Гриць, вони були з дітьми. Зачекали Ніну й Віру. Вони вийшли ошатно вбрані, мов на свято.

— Куди це серед ночі? — запитав їх Микола спокійно і поглянув на годинник, але не побачив стрілок.

— Справи-справи, — проказав Віталій і взяв на руки дочку.

— Та й ти, я бачу, не дрімаєш?

— Ато ж, — буркнув Микола. — Ні світ ні зоря, а треба бігти.

— Ти менше язиком плещи... — багатозначно прорік Гриць і озирнувся навсібіч. — У мене таке відчуття, що це наш яzik нас веде у могилу... — Кабіна зупинилася на першому поверсі, двері розчинилися. — Дуже вже ми сміливі були...

Микола подумки посміявся з Гриця, незлобиво посміявся і хотів навіть якось його підколоти, мовляв, власної тіні вже боїться, обережний, аж далі нікуди. Але жило в душі переконання, що справді краще помовчати, і не треба ображати Гриця, його, швидше, варто пожаліти, допомогти йому. Але він не знов, як допомогти Грицеві. Від того аж слізни навернулися на очі. А піт струменів чолом, спиною, під одягом бігли справжні ручай.

Вони вийшли на вулицю, і кожен пішов своєю дорогою — заклопотано, цілеспрямовано, не прощаючись, не озираючись, і головне, Микола відзначив, кожен пішов сам, навіть діти. Кожен пішов своїм шляхом. Загубився в тумані. Навкруг — молоко. Сліпуче біле молоко, незагненим чином освітлене зсередини.

За кілька кроків людини вже не було видно. Вона розчинялася, зникала. Але нікого це не лякало.

Микола поспішав на зупинку автобуса, як і кожного ранку, хоча й знав-відчував, що на роботу він не поїде сьогодні, а можливо, й ніколи. Він взагалі не міг пригадати — де він працює? Хто він? Піт струменів, і Микола зупинився перевести подих. Уважно придивившись, він раптом побачив, що на маленькому молодому клені, який ріс перед самим під'їздом, є листя. Серед зими — жовте яскраве листя? Він підійшов у густому молоці близче до дерева. Справді листя. Зараз ще осінь? Але чому? Щойно зустрічали Новий рік... Чи то був минулий Новий рік? Як швидко плине час... Це несправедливо. Це жорстоко. День-ніч, день-ніч, місяці за місяцями, роки за роками. Яке коротке життя. Жовтий листок на долоні став зеленим. Чи то освітлення змінилося? Туман став рідшим і втратив холодну мармурову білизну. Він набув зеленкового відтінку.

Спека. Микола зняв кожуха, закинув його за плечі й пішов.

У тумані було ніби важко орієнтуватися, однак Микола знав кожен згин вулиці, кожен камінчик під ногами. Він міг іти із заплющеними очима. Було цікаво дивитися, як під'їздить автобус. Його оранжеві фари у зеленковому тумані горіли фантастично. Це неможливо описати.

Дуже довго під'їздив автобус. На зупинці зібралося досить багато людей, всі дивилися, як він прорізує світлом тунель вулиці, й здавалося, що автобус уже зовсім поряд. Але в тумані важко визначити відстань. Нарешті перед Миколою прочинилися автобусні двері. Ніхто не виходив з машини, і натовп швидко заніс його до салону. Він не встиг поглянути, який номер маршруту, але не хвилювався — до метро йшли всі.

Микола розширнувся, шукаючи вільного місця. Хоча на зупинці й було багато людей, але він чомусь був переконаний, що в салоні залишаться вільні місця. І не помилився. Чомусь ніхто з пасажирів взагалі не хотів сідати.

— Туман сьогодні. Справжній туманище, — буркнув оглядний здоровань, сідаючи поруч з Миколою і витираючи спіtnіле чоло. Він також був у волохатому кожусі. — Це ви

правильно зробили, що зняли свою шкіру, — розважливо проказав. Микола свій кожух тримав на колінах.

Автобус їхав без зупинок. Принаймні так видавалось, хоча одні пасажири ніби виходили з салону, а інші — заходили, точніше — одні зникали, а інші з'являлися. Врешті машина зупинилася, і хоч водій і не робив ніяких оголошень, Микола знов, що вони біля станції метро. Поквапився. Врешті ступив на землю і побачив, що туман майже розвівся, а спека стала ще більшою. З неба яскраво світило сонце, пробиваючись через густий серпанок, а довкола...

Він вражено застиг. Довкола — руїни і залишки пожарищ. Богню не було, але якісь почорнілі, обвуглені останки впадали у вічі то тут то там. Чомусь це зовсім не злякало, навіть зацікавило. Він почав уважно роздивлятися. А спека ставала нестерпною. Поклав кожуха й шапку на перекинуту бетонні урну й повільно попростував до підземного переходу. Шлях перепиняли дві величезні тополі, звалені якоюсь силою біля самого підземного переходу. Видалося, що тополі судомно корчаться, мов живі поранені істоти. Миколі здалося, що він чує, як вони стогнуть і як їм боляче. Підійшов до одного дерева і спробував підняти. Тополя доторкнулася до нього своїм обгорілим гіллям, потім, приймаючи допомогу, обперлася і почала підводитись. Звалена тополя підводилась. Це було їй нелегко, але вона намагалася. А за нею і друга.

Микола почекав, доки обидві старі красуні стануть на повний зріст. Поглянув — вздовж вулиці було багато повалених дерев, і всі вони поволі зводилися.

— От проклятущі ж! Із жиру бісяться! — почувся хрипкий голос за спиною. — Повоювати захотіли, стерво собаче! Ну, ми їм навоюємо! Ми їм джинси на голову натягнемо. Гади! — А потім чоловік брутально вилаявся і довго голосно сміявся.

Дехто розбирав руїни, але таких було небагато. Де-не-де диркотіли невеликі тракторці, снували вантажівки. Але більшість людей заклопотано ходили, строго й ошатно вбрані, з портфелями та робочими папками в руках.

Микола опустився в підземний перехід. Подумалося, що треба зйти у військкомат, адже він старший лейтенант запасу,

хоча й не міг пригадати, яких військ, і в мобілізаційному розпорядженні чітко написано, куди і протягом якого часу треба з'явитися на випадок війни. Військовий квиток лежав у бічній кишені літника разом із іншими документами. Але ж яка війна? По радіо передавали музику. Бетховена. Люди спокійно ходять. На роботу? З роботи? Котра година?

— Пробачте, — зачепив він одну молоду жіночку. — Скажіть мені, куди ви так поспішаєте?

Вона подивилась на нього вивчаюче, пильно:

— Вам що, позалицятися приспічило? Приходь, соколику, увечері, чайком пригощу, про життя погомонимо...

— Я прийду. Я справді прийду. Але куди? Скажіть адресу, — мовив Микола, навіщось імітуючи хвилювання.

— Якщо захочеш, то і без адреси знайдеш... — проказала задумливо жіночка. — Та і яка нині адреса?

— А що трапилося?

— Нічого не трапилося... Ніби й нічого не трапилося, а чомусь страшно. До безтями страшно. Я вже забула, коли ночувала вдома. І на роботу ніяк не можу добрatisя... Страшно... Бракує часу. Я нікуди не встигаю. Я всюди спізнююсь... — проказала скромовкою, а потім раптом побігла не озираючись.

Микола попрямував підземним переходом до станції метро. Довго вишукував у кишені п'ятака, нарешті вийшов на перон. Поїзд підійшов відразу. Людей у вагонах було небагато.

Йому відалося, що він дуже схуд. Легко дихалось, легко ходилося. І зовсім чомусь не хотілося їсти. Хотілося співати. Але він стримував себе.

Поруч із ним у вагоні сів геть сивий худорлявий чоловічок з гачкуватим носом і улесливою посмішкою, обличчя у глибоких зморшках, а очі велики-великі, блакитні. Він сів поруч і, по-змовницьки штовхнувши лікtem, прошепотів:

— Як житуха, браток? Нормально? Вірші любиш? А у філософії щось петраєш? — Чоловічок благувато усміхався і сторохко позирав навсібіч. — Ось послухай. Це я сам придумав... Людина приходить у цей світ старою і безпомічною, хворою і немічною. Без допомоги лікарів тій часом навіть важко

вижити. Утворившись в глибинах землі-матері, людський організм не без складностей видобувається на поверхню, щоб розпочати свій шлях боротьби, шлях радостей і страждань, перемог і поразок... Ти зрозумів мою думку? Що на це скажеш?

— Цікаво. Дуже цікаво, шановний. Але, даруйте, я зараз дуже зайнятий. Дуже.

Микола пересів на сидіння навпроти, де були вільні місця. Чоловічок не забарився пересісти знову до нього, знову штовхнув лікtem:

— Я відчуваю, що ти мене зрозумієш. У твоїй особі я знайду собі спільника. Як ти гадаєш, скільки мені років? — Не чекаючи відповіді, хоча Микола й не збирався йому нічого відповідати і взагалі брати участь у розмові, він продовжив: — Отож! Я цілком пристойно виглядаю. Я дивився на себе у дзеркало. Я прекрасно себе почуваю. У мене зараз світла голова. Скажу під великим секретом — я дуже помолодшав. Мені було вже дев'яносто вісім років, і я вже був геть вижив з розуму. Так-так, я був геть вижив з розуму. Я вже був старим маразматиком. Правду кажу. А поглянь на мене зараз. Ну як?! Нівроку?! Особисто я задоволений своєю зовнішністю і своєю поведінкою. Я дуже помолодшав. Але нікому про це не кажи, бо нас обох сприймуть за божевільних. Цього ще нам не вистачало. Еге ж? — Чоловічок тихенько, якось злорадно захихиковав. — Ось послухай далі... Мені щось сьогодні розумні думки лізуть, мов черв'яки на дощ... Слухай, — він майже припав до Миколиного вуха і зашепотів: — Ніхто не знає, що буде завтра. А я знаю. Ніхто не пам'ятає, що було вчора. А я пам'ятаю. Вчора був Великий Хаос. Вчора було засилля машин і нудних академіків-генералів, вчора був день підлості й байдужості, вчора був день всемогутності гадюки, яка не змогла зжерти сама себе, вчора був день щастя, яке по прийшло, був день доброти, якої не діждалися, був день з'валтованої справедливості, день смерті, яка повернула назад колесо історії. Ти мене чуєш? Час полетів у зворотному напрямку. От лише ще не можу збегнути — чи це лише для мене? Чи для всіх? Дуже цікаво... Тільки чому він так швидко тече, хоч і в зворотному напрямку? От... Люди могли все і не змогли нічого. Люди могли ощасливити кожного, але зробили всіх нещасними. Раби

обставин, раби машин, творці бездушності. Люди — це підлі слимаки, що заховалися в залізобетонних мушлях... Ти зі мною згоден?

— Ви також підлій слимак? Навіщо ви ображаєте людей?

— Я? Ображаю людей? Та ти що?! — просичав чоловічок. — Ти гадаєш, я можу образити людей? Людей взагалі неможливо образити! А чому це так, я тобі не скажу. Бачу, що помилився у твоїй персоні. Шплінтуй далі. — Чоловічок підвівся з місця і галантно розшаркався.

Микола опустив погляд і взагалі не дивився в його бік.

Довго їхали, Микола навіть задрімав. Прокинувся від того, що яскраве сонце ллє проміння просто в обличчя. Розплющив очі — їхали безкрайнім степом через море достиглих хлібів. Він пізнавав знайомі картинки природи, бачені вже не вперше, хоча й важко було пригадати, коли й де бачені. Але все було знайоме, до болю, до сліз рідне — і одинока тополя в степу, і пристанційні будиночки з червоної цегли, і далеке озерце в синім ряботинні, і обеліски териконів на обрії. Він уже знат, куди несе його доля. Лише на якусь мить промайнула думка — а хіба це можливо? Хіба так буває? Але відразу ж і посміявся сам із себе. А як же буває? Саме так і буває. Саме так і повинно бути. Він вже не міг дочекатися, коли поїзд зупиниться. Знат, що треба ще їхати, але якби поїзд зупинився, то вискочив би і прожогом, чимдуж біг би й біг, доки стало б сил. Поїздка ставала нестерпною.

Нарешті він дочекався — ось і знайомий вокзал. Розумів, що він тут не був давно-давно, але не вірилось. Ніби ж учора все це бачив, ходив ось цими тротуарами, де спалені сірники й недопалки розкидані довкола урн, де вітер ганяє обгортки від морозива і кидає в очі піщугу.

На пероні — небагато людей. І всі, на диво, ніби знайомі. Він зіскочив на землю, не чекаючи, доки провідниця, набусурмлена розмальована блондинка, опустить приступки. Дістав з кишені сигарету і поважно закурив. За кілька метрів від нього стояв колишній однокласник. Микола повільно рушив до нього і раптом побачив батька, той стояв у затінку розлогої акації біля самого вокзалу, курив і, лукаво усміхаючись, мружачись, пильно дивився на нього.

— Тату!

Речей у Миколи не було ніяких, і він підтюпцем легко подався до батька. Проминав давніх знайомих і подумки відзначав, що немає нікого з товаришів по роботі чи однокурсників, все переважно знайомі ще по школі чи колишні сусіди. Знову запитав сам себе — а де ж вія працює? Який інститут закінчував? Кого з інститутських друзів пам'ятає? Пригадати не міг. Це засмутило. Підійшовши до батька, він лише промовив:

— Як швидко плине час, тату. Правда ж? Просто летить. І стирає в пам'яті так багато важливого, дорогого...

— Нічого, синку. Час летить, але нам до цього не звикати. Ти приїхав, і я дуже радий.

Вони міцно обнялися, стримано, по-чоловічому поцілувалися. Батько — молодий, міцний, красивий, засмаглий козарлюга, йому років сорок п'ять.

— Ти гарно виглядаєш, синку. Ти також помолодшав. Це мене радує.

Вони пішли через привокзальну площа до зупинки тролейбуса. Миколі захотілося підійти до когось із старих шкільних друзів, але подумав: «Нічого, ще буде час. Я ж сюди приїхав надовго. І вони ж не підійшли до мене. Не впізнав ніхто? Невже я так змінився?»

— Цікаво, синку, правда?

— Що саме, тату?

— Життя цікаве... І те, що ми всі почали молодіти... Колись не повірив би, а зараз — ніби інакше й бути не може. Тільки чому так швидко летить час? Занадто швидко. Це погано. Я часто думаю, можливо, це так тільки для нас? Можливо, ми просто з незвички гостро відчуваємо, що час летить нестримно. А вже іншим поколінням, які житимуть після нас, можливо, буде краще? А можливо, і сам час для них ітиме інакше? Ти ж тільки вдумайся — час плине в зворотний бік. Це тільки ми знаємо, бо на власній шкірі відчули... А іншим — це буде природно... Загалом, нам дуже поталанило, синку. Усім нам... Знаєш, коли почалося, я сидів на кухні біля вікна і курив. А воно — як влупило! Я вже думав — кінець! Аж заплакав. Подумав, як все ганебно,

бездарно, відчув усю свою безпомічність і беззахисність, своє безсилля активно втрутитися, зарятувати, допомогти... Я вже був геть старий. Я вже не міг навіть зброю взяти до рук. Але, врешті, боротися за мир не обов'язково зі зброєю в руках... Я побачив ядерний гриб над містом, мені наче хто сили додав. Я кинувся з квартири на вулицю і наче зав'яз у чомусь густому й липкому, ніби в казан з киселем провалився... Та що я тобі розповідаю. Ти й сам пережив те ж саме... Пощастило нам, синку. Спасибі, хоч і не знаю, кому дякувати... Я завжди, ти ж знаєш, до науки скептично ставився, нічого доброго від неї не чекав. А ось бачиш, як я помилувся. Колись же я чув і читав, що час можна не тільки зупинити, але й змусити текти в зворотному напрямку, та не вірив. А хтось же, якась мудра голова і благородна, думав про це. Хтось тримав своє знання і вміння про чорний день. І от — спасибі, Час полетів назад. Це також страшно, але спасибі. Бо це — життя. Спасибі. — Батько поглянув на годинник. — Ходімо швидше. Ми можемо запізнитися. Побігли.

Вони на ходу заскочили в тролейбус, що вже рушав. За ними лунко зачинилися двері. Микола знов, куди вони їдуть. Біля базару, величезного купола, схожого водночас на приміщення обсерваторії, Капітолію та Ватікану, пересіли на автобус, увіпхнулися в переповнений салон і ще кілька хвилин, притиснуті обличчями до брудного заляпаного скла, дивилися на монументальну споруду критого ринку. Нарешті автобус форкнув, наче кінь, і повільно рушив з місця.

- Треба квіти купити, — прошепотів Микола.
- Обов'язково. Ми там купимо. Там завжди квіти продають.
- Могли б на базарі найкращі вибрати.
- Часу шкода. Ми можемо запіznитися. Твій поїзд, до речі, дуже затримався. Я вже почав хвилюватися. Думаю, що б могло трапитись?
- Ми горіли дорогою... — невпевнено мовив Микола, бо в пам'яті й справді зринув якийсь спогад. — Один вагон загорівся, букса перегрілася... Декілька годин стояли, а потім, сам знаєш, наздоганяти втрачене важко...

Коли автобус зупинився, Микола почав проштовхуватись до виходу, але батько зупинив його:

— Не поспішай. Тут майже всі виходять.

І справді — за хвилину салон спорожнів. Микола з батьком вийшли останніми. Батько дістав сигарету:

— Все гаразд. Можемо трохи покурити, — поглянув на годинник. — А квіти ми он ті зараз візьмемо. Бачиш? — показав поглядом.

Коло самого виходу на цвінтар стара бабуся тримала в руках розкішний букет червоних троянд.

— Доки ти куритимеш, їх купить хтось. Я зараз...

Батько поблажливо і трохи зверхнью розсміявся, утримав сина:

— Наші квіти ніхто не купить. Ти, я бачу, ще не звик. Наші квіти — то наші квіти. І всі наші біди — то наші біди. Я тепер з впевненістю дивлюся в завтрашній день. Я вже не все пам'ятаю, як воно буде. Позабував. Але знаю, що все буде добре. Шити — це дуже добре.

— І всі наші радоші — то наші радоші, — в тон батькові продовжив Микола.

— Саме так, дорогий мій сину. Ходімо, — батько викинув недопалок і запоспішав до бабусі з червоними трояндами. Нараз він зупинився і злякано підвів погляд до неба, вдивляючись у щось примружено. Від яскравого світла сонця його очі слізилися. — Подивися й ти, синку. Мені здається, що воно почало крутитися трохи повільніше. Чи мені тільки здається?

Микола також поглянув в небо.

— Про що ти, тату?

— Про колесо історії... Про час... Мені здається, що я вже бачу, як миготять спиці цього колеса від старезного вічного воза... Ти бачиш? Ніби трохи вгамовується... Правда?

— То просто сонце, тату.

— Ет, сину, ти вже геть здитинів. Ти нічогісінько вже не розумієш. Але й це добре... Я все одно радий за нас... Ходімо.

Букет розкішних троянд червонів у батькових руках криваво.

— Від складного — до простого. Від відповідей — до запитань. Від смерті — до народження. Тепер ось такий наш

шлях серед вічності. — Батько почав наспистувати бравурну мелодійну якогось власного вигаданого маршу.

Широкою алеєю серед тісних рядів могилок вони поспішли вглиб цвинтаря. Скрізь було багато людей, всі святково вбрані, всі сміялися, де-не-де лунала весела музика. Назустріч їм ішов худорлявий, недбало одягнений, молодцюватий чоловік, тримаючи під руку сухорляву зморшкувату бабусю в квіастій хустині.

— Грицю! — скрикнув батько. — Все гаразд, Грицю?

— Як бачиш. — Чоловік нарешті вивільнився від батькових обіймів. — Тепер ми заживемо. — Він урочисто взяв на руки сухеньку бабусю в квіастій хустині й поніс. — Тепер ми з мамою заживемо! — Всі розступалися перед ним. — Тепер ми будемо мудрими!

Батько довго проводжав їх поглядом, врешті сказав:

— Ходімо, Миколо. Треба і нам поспішити.

Вони дійшли майже до кінця широкої алеї і біля опецькуватої білої мармурової колони з вирізьбленим янголом повернули праворуч асфальтовою доріжкою. На деревах тужавіли бруньки.

— От і весна. Вже весна, сину. Як летить час... — І знову підвів погляд до неба.

Вони підійшли до могили. Акуратна свіжопофарбована огорожа, молоденька калина збирається викинути листя... Сіли на малу, вузеньку дерев'яну лавочку.

— Почекаємо трохи...

— Давай очі заплющимо...

— Не треба, синку. Ти гадаєш, що буде страшно? Аж ніяк. Я вже безліч разів сюди приходив. Я вже все знаю, все це не раз бачив.

Тої страшної-страшної весни, коли ховали матір, відрання мжичило. Сіявся дрібний дощ. І чи не єдине, що гарячим тавром випеклось в пам'яті Миколи, це — обличчя матері, якесь чуже обличчя, він би ніколи її не впізнав, не здогадався б, що це мати, якби не зізнав, і двоє чистих дощових озерець в зіницях над заплющеними повіками.

А ось зараз світить ясне сонце. Свіжий весняний вітерець літав над звеселілим цвінтарем.

— То, кажеш, це зовсім не страшно? — запитав Микола, і відразу після його слів, немов у відповідь, розсипалась дрібним піском мармурова плита на могилі, і вітер, що хвилюю налетів, відразу розніс той пісок довкола. А потім...

— Чуєш? Земля заговорила... — мовив батько і підвівся, зняв з голови картуз, пересмикнувши від холоду плечима. — Під вечір буде вже зима, — сказав.

Нарешті земля розступилася. Якось фантастично розступилася, наче перетворилася на пару, на густий туман. А коли той густий молочний серпанок розвіявся, вони побачили перед собою...

— Мамо! — Микола кинувся до ще не старої жінки, що стояла нерухомо, ніби бездоганно виготовлений манекен.

— Доброго дня, дорогі мої... — Жінка зробила невпевнений крок і вийшла з могили. — Яка я рада вас бачити... Дитинко, ти змарнів. Ти не бережеш себе. — Мати стала на коліна перед Миколою, пригорнувши його до себе.

На батькових устах грала усмішка:

— Ну, що? Все гаразд? Давайте поквапимось. Бо до зими йдеться. Треба добитися додому, поки сніг не випав. Бо я нічого не захопив із теплого одягу. А ти в мене, Марієчко, така мерзлячка. Ще простудишся.

І вони рушили додому.

«Я й сам собі не вірю, не можу повірити... Але намагаюся пригадати все, як зоно було. Дуже багато чого забулося. В пам'яті лишилося тільки усвідомлення баченого калейдоскопа подій. І все. Була якась фантастична мить, що увібрала в себе все — мою смерть і моє народження, всі мої радощі й біди, мої дні й мої ночі, всі мої бажання, об'єднавши їх навіки звуками музики Бетховена... Я люблю Бетховена. Колись любив... А зараз я люблю лише свою маму, тільки одну її. Я зараз такий маленький-маленький. Я згорнувся калачиком у мами на руках... А мама чомусь плаче. Чому? Невже я чимось скривдив свою маму? Невже? Я пригадую. І не можу пригадати... А мама плаче...»

Олександр Шарварок

КРОВ ДЛЯ БЕЗСМЕРТНИХ[**\[18\]**](#)

1

*До районної ради УТМР села Лукашівської
дільниці П.П.Нечеси*

Пояснення

Двадцять п'ятого травня ц. р. я об'їжджав увірені
мені мисливські угіддя. Пострілів не чув, просто щось
підказало: єдь в урочище Старі Громи — там нещастя.
Так і сталося. Я приїхав і побачив, що мамонт Сірко
лежить мертвий. Точно — Сірко. Я його добре знаю, бо
він не один раз заходив у двір мого сусіди Кулаги і
грався там із цуциком Невільним. А тепер Сірко лежав
мертвий. Із правого вуха текла кров. Слідів не було
ніяких...

*До районного відділення внутрішніх справ голови
райради УТМР І.М.Фененка*

Заява

25.05. ц. р. в урочищі Старі Громи пострілом у
праве вухо вбито мамонта Сірка. Браконьєра (або
кількох) на місці злочину виявити не вдалося...

Звістка приголомшила всіх. Убили Сірка! Лагідного і сумирного навіть тоді, коли хтось із хлопчаків-одчаюх повисав на його бивню, немов на гілляці. За Сірком, як за людиною, побивалися, бо мали його за наймудрішого мамонта, бо він і головки капусти не взяв із громадського поля, піdnіме, бувало, хобот і закричить-загуде тужно і благально. Тоді й приносив йому Костя попоїсти, і сварила його мати: харчів не жаль, та що то за дружба, помилуйте, люди добрі!..

Останнім часом Сірко унадився ходити самотою, чи вигнали з табуна, чи стадного потягу збувся, та все частіше бачили його в Кулажиному дворі, де він очікував на хлопця або смішно бавився з цуциком Невільним, який щоразу старався висмикнути із кудлатого зайди добрячий пук вовни, та це йому не вдавалося, бо вона трималася міцно, як дротом прикручена.

Сказати б, любили мамонтів, — ні, ще й побоювались трохи, але щоб руку підняти?.. В таке ніхто не міг повірити. І Костя, помітивши світло у вікнах сусіди, поспішив до нього про все розпитати.

Петро Павлович сидів за охайним столом, байдужий до вечері, все його дратувало, навіть дружина, котра настараляся знову, наготовивши вареників із картоплею і хтозна-де взявши півмиски свинячих шкварок. Іншого разу він подумки похвалив би її, сьогодні ж, похмурий і неуважний, мовчки сидів за столом, непочата їжа красномовно свідчила, що в нього знову негаразди на службі, якийсь великий клопіт у голові. Степанида тільки махнула рукою і тепер мовчки сиділа на дивані, терпляче ждала, коли ж її Петрик або обізветься до неї, або зволить з'їсти шкварки і вареники.

В цей час і нагодився Костя.

Увійшов не стукаючи. Петро Павлович так різко повернувся оглядним тілом, що зачепив миску із варениками, і вона, ковзнувши по клейонці, опинилася у подолі Степаниди, котра вже збиралася й рота розтулити, та вчасно схаменулася, бо з лиця чоловіка зійшла остання кров... Поволі отямлюючись, Нечеса не зводив очей з хлопця, котрому стало дивно, що на

його «добривечір» дядько Петро не відповів улюбленим: «Кому вечір, кому ніч, нора, хлопці нам на Січ!..»

— Тъху на тебе! Рости великий та здоровий. Чи не знаєш, що стукати треба, влетів, як комар у носа... — Єгер Нечеса любив слово, мов круто зварене яйце, тому й не відвідував зборів, де всі говорили однаково підстрижено і прилизано — «як асфальт стелють». А що не кожен його афоризм розгадувався однозначно, то виникали конфузи, а часом і непорозуміння, внаслідок чого доводилося писати пояснення, де він, знову ж таки афористично, не міг нічого пояснити, але з власного досвіду знову — документ. І йому писали не раз. І він не читав, знаючи наперед, що нічого там не вичитає... — Битися чи миритися будемо, га?

— А це побачимо, — хлопець мимоволі підхопив жартівливу інтонацію, але, миттю згадавши, чого прийшов, нашорошився, як горобець на вітрі, і з невластивою для себе твердістю в голосі запитав:

— То що, вбили Сірка?

Степанида стріпнулася, а потім зіщулилась і боком вийшла з кімнати, прихопивши з собою вечерю, тільки окраєць хліба лежав на столі, як сліпий кріт, якому хотілося довідатися про таємницю і розтеребити її по всіх підземельних усюдах.

— Убили...

— Хто?!

— Ти ба, який швидкий! Закон скаже, як зав'яже. Тоді й я взнаю...

Костя здогадувався, що дядько Петро якщо й знає, то не скаже, а якщо не знає... Тільки тепер дійшло до нього, що може й не знати, а може, й ніхто не знає і в є взнає ніколи. Але ж це несправедливо! Його душа воліла справедливості. І — покари! Суворої! Негайної! Бо Сірко, вважав, був його мамонтом. Приходив до нього, і вони йшли гуляти за річку, до лісу, далі від людей, за що добряче перепадало від батька: «Як отако-о й далі, нащо тоді й у школу ходити. Будеш мамонтам хвости крутити — не інакше...»

Вдома називали Сірка безсовісним, бо він заважав Кості вчити уроки, готувати себе до майбутньої трудової діяльності. Костя пирхав у відповідь: що ви, мовляв, розумієте у живій природі, але обіцяв підтягнутися і закінчiti чверть краще, ніж попередню.

Степанида сиділа в кріслі перед прочахлими варениками і шкварками, знехотя перебираючи в'язальними шпицями. Час від часу за стіною то розливався баритон чоловіка, то дзвінко випурхував нетерпеливий дискант Кості, вона не вслухалася, раптова байдужість оперезала тіло, навіть в'язання не радувало. Небіжчик Сірко (думала про мамонта, як про людину) і її непокоїв дуже. Краще б він крізь землю провалився, залетів на десяті небеса, щезли й попропадали всі мамонти — й крихтиночки жалю не подарувала б світові, не сказала б, та подумала: слава богу, хоч дихнуть вільно. Мо', й не так вільно, як хотілося б, але ж, люди добрі, не маєте ви чоловіка єгеря, не

знаєте, як це щодня потерпати, чи живі, чи здорові оті хижаки й травоїдні, парнокопитні й рукокрилі — всі, кого в книгу Червону записано... Жаби й ті — під охороною. А хто ж охороняє? Єгер. Її Петрик. А кому ж, як не їй, знати, що в чоловіка суглоби крутить, крутить-викручує, лікарі кажуть: серце треба берегти. Отак — серце. А його усі шарпають, без нього й кроку не ступи, а тут — на тобі! — ще й убили! Хіба не видно: Сірко цей важенним каменем ліг на Петрикове серце, ніщо не зрушить. Аби могла, сама б... Степанида аж в'язати стала скоріше, кров їй ударила в голову... сама б передушила тих мамонтів своїми руками, не задумуючись. Скільки ж це можна отак?! Звірюку якусь охороняють, а людину, що ж. у могилу? За її добре серце? Ви подумайте тільки: сказав господарство звести. До півника. Бачте, щоб злим язикам дзуськи, буцімто він корми, ті, що належать отим, охоронним, привласнює для дворової користі. Як же він сказав? Степанида хотіла згадати дослівно, як же він сказав, та не змогла, у пам'яті спливло обличчя Петрика, холодне і кам'яне, мов не до неї звертався.

— Вони такі гарні. Не шкодяТЬ, — сумно сказав хлопець, не знаючи, що говорити далі.

— Не шкодяТЬ, — згодився Петро Павлович, якого аж тепер пропік сором за той безпричинний страх при появі Кості, а чого? Не скоїв нічого. Прийшов, побачив, написав — служба така.

Він знову повернувся пам'яттю у вчора, коли щось підказало йому: в лісі нещасть.

Світило сонце. М'які тіні стелилися землею — повернуло з полуудня. Кортіло примостилися на зеленому горбочку, заплющити очі: сидиш і дивишся на себе, на своє життя. Що бачив, що знову? Ліс, річка, мамонти... Степанида. Земля і небо. Вареники в мисці... Може, й немало, заспокоював сам себе, та сумнів не зникав, ввижалося щось нетутешнє, зліплене з розповідей побувалих у бувальцях, вичитане з книжок і газет, бачене на екрані. Світу багато... і люду багато. А щастя? Щастя... Тоді йому знову схотілося примостилися на сухому зеленому горбочку і — все...

Костя вийшов, тихо причинивши двері. Він був незадоволений собою — нічого не вінав, не вивідав, і йому

здалося, через це, саме через це, що він нічого не візнав, повбивають і решту мамонтів.

... Нечеса таки примостиився на сухому зеленому горбочку, заплющив очі і... побачив Сірка. Той важко біг, закинувши хобот на могутню шию. Босі, розпатлані, ледь покриті шкурами пічерні люди наздоганяли його, кидали гостре каміння й сучкуваті обаполи, несамовито галайдали. Вони хочуть убити мамонта, майнула думка. Він потягнувся до рушниці, аби пострілом зупинити юрмище, але, сіпнувшись, зрозумів, що міцно прив'язаний до молодого дуба, під яким любив спочивати. Тоді він рвонув з усіх сил, вирвав дерево з коренем, а воно почало підніматися вгору, почало піднімати його, ще помітив, як спіткнувся мамонт, попавши ногою у вирву, де щойно ріс дуб, устиг почути, як хруснули бивні, вгрузнувши глибоко в землю, і... прокинувся.

Сонце висіло низько, било у вічі, гарячим, крутым потом ворушилося під пахвами. І тоді Петро Павлович відчув: у лісі нещастя.

2

Висновок ветексперта НДІ мамонтознавства Академії наук

З 19... —го року вчені інституту досліджують умови життя, окремі функціональні особливості малочисельної групи мамонтів, які збереглися на лівобережжі Дніпра з часів четвертинного періоду. Мамонт Сірко — перший, який загинув за час досліджень. Попередні дані ветекспертизи доводять незаперечний факт отруєння. У крові знайдено залишки токсичних речовин інтенсивного характеру. Відповідь на питання про характер токсинів дасть додатковий хімічний аналіз...

Доцент Смирнов В.П.

*Професору Малиновському В. Г.
Прошу якомога швидше і ретельніше
провести хіманаліз токсинів, виявленіх у
крові загиблого мамонта...
професор Сильник М. Я.*

Телефонна розмова в столиці:

- Привіт хімікам-алхімікам, шукачам формул життя і морквяного морсу надурняк...
- Здрастуй, ламаймайстер, сірий вовк — червона шапочка!
- Казка — не тільки дитинство цивілізації, казка — надія на довголіття людства. Чи не так?
- Тільки не твоя казочка і не ваша. Філологія, письменство давно вже цілють підметки науці.
- А я й думаю собі, чого це в тебе черевики драні, що, зацілювали до дірок?
- Може, й зацілюють...
- Де твоя скромність? І як же тоді з поцілунками прекрасної, слабкої статі?
- Не теревень. По-моєму, я на порозі незвіданого, перед дверима геніального...
- Відколи тебе знаю, ти все на порозі, все перед дверима. Коли ж переступиш, увійдеш і ми почуємо: «Еврика!»?
- Одною ногою вже там.
- Серйозно?
- Цілком!
- Не продаси?
- Дорого коштує.
- Я ж не торгуся... Принцип...
- До часу...
- Деталь...

— Ані півдегтя! Але повір, твій друг, крім пити морс, і сам спроможний заварити дещо таке, що всі ахнуть, а ти перший піднімеш руку і скажеш: «Прошу спокою, товариство! Я це передбачав ще двадцять років тому. Ось вам газета, ось вам стаття «Кредо молодого вченого», тут чорним по білому: «В науці, як і в житті, Синиця Віктор не очікує на щасливий випадок, він його шукає, наближає, він готовує його...»

— Впізнаю почерк справжнього майстра слова! Але ти мене зaintrigував. Що сталося?

— Мамонт отруївся!

— Самогубство старого ревнивця?

— На вершинах людського духу немає метафор. І тут усе просто: наївся, напився і — прощай, світе білий...

— Оце і все? Цікаво...

— Дуже...

— Бажаю успіху!

— Взаємно!

Професору Сильнику М.Я.

У своїй науковій діяльності колектив лабораторії дбає насамперед про якість роботи, а не час її виконання. Тільки цим керуємося й нині, оскільки за даних обставин результати аналізів будуть суттєвим внеском до розв'язання проблем, які мають не лише загальноінститутське, а й передовсім загальнонаукове, державне значення...

Професор Малиновський В.Г.

Телефонна розмова в столиці

— Алло, товаришу письменник, не спиш?

— Вночі не сплять поети і сичі...

— Слухай, тільки не перебивай, слухай... Сам собі не вірю, але... Сталося фантастичне. Я відкрив препарат, ні, який з біса

препарат! Кров! Ти пам'ятаєш мою ідею-фікс: у природі має, мусить існувати біологічний інгридієнт, що виконував би захисні функції людської крові? Так от, він є! Він зараз переді мною! Організм людини надійно захищений від проникнення в нього збудників хвороб! Уявляєш: ніяких недуг! Ні тобі раку, ні інфаркту, не кажучи про сухоти чи грип. Я здолав одвічний бар'єр старіння...

Кров для безсмертних!

Уявляєш, інші тепер зможуть жити вічно, вічно творити шедеври. Світ не оплакує геніїв — творці не вмирають! Перpetуум мобіле життя! Уявляєш, життя!..

— Знаєш що, Вікторе. Давай завтра зайдемо в «Чайник» і поговоримо про безсмертя, а сьогодні...

— Ти нічого не розумієш! Наша кров — це енергія Місяця, субстанція вторинна, а я знайшов первинну — сонячний еліксир!

— Все розумію. Перевтома. Епоха нервових стресів. І зі мною буває...

3

Степанида передчувала, що так воно і станеться — тягатимуть її Петра, як останнього злодія. Людям рота не заткнеш, от і плещуть кому що заманеться. Спершу — вбив, а тепер — отруїв. Образа хапала серце, гнів розпікає його, і вона полотніла з лиця, ковтала пігулки — легшало, та ненадовго, зайнявшись було нічим, в'язання паморочило ще більше, гнітуючі думки снувалися безперервно, вона почувалася шовковим черв'яком у власному коконі і нарешті почала збиратися до столиці. Там — правда. Там — сила. І співчуття. Нікому нічого не казала, ради-поради не питала, тільки Кості, котрий теж змінився з виду, почувши плітки про дядька Петра, тільки Кості сказала, що їде, він же і причепився: «І я з вами, тітко Степанидо, і я...» Тепер стереже її вікна, як собака хату, — аби сама не подалася. Та ще й напоумлювати взявся: «У міліцію не йдіть, ви в редакцію

зразу, розкажіть усе, ще краще — напишіть, щоб нічого не забути. Розкажете, а тоді писане віддасте, то й вони не забудуть...» Мо', так і зробити?

Степанида звіку нічого не писала. Кому? Нікому. З Петром в одній хаті, сестра у райцентрі — рукою подати, а більше... А більше їй і не треба було.

Проте завагалася. Розказати — одне діло. А якщо там справді щось переплутають, забудуть, тоді, ой, як важко кінці з кінцями зводити, а вік не наїздився у таку даль...

З чого ж почати? З Петра чи мамонтів?

«Слухайте, люди, як воно все було... Я досі люблю Петра, мов колись, коли ще з молодістю не розминалися. Це я йому почепилася на шию, бо ноги підкошувалися, як побачу, бувало. Йому на біду почепилася, бо порожньою зосталася. Що вже до лікарів та знахурок попоїздили, кому лиш не били чолом... А бачте, й не кинув, жалів мене, заспокоював: перемелеться — мука буде, а воно молося-молося, не перемолося, вже й віку у заячий хвіст, а він все жаліє мене.

А тут же убили Сірка, мамонта, а чоловік мій знайшов його в лісі. На свою голову знайшов. Раз його викликають, і другий, і третій. То сюди, то туди, то ще кудись, бо, бачте, він перший помітив, що той лежить дотори ногами. Велике діло — перший. Мертвий то мертвий, хіба не так? Виходить, ні. Виходить, краще було б заховатися, не зізнаватися, щоб хто-небудь інший першим побачив, тоді б, диви, і минула Петра лиха година.

Що вже я люблю Петрика — у слово не впхнеться, а як він уже мамонтів любить — і слова не знайдеться. Все оддав би їм. І оддавав, як діточкам...»

Почерк зробився геть кривулястим. Степаниді знову защеміло під серцем, в якусь мить все її життя зупинилося перед очима, як на фотокарточці: стоять вони вдвох із Петром, він, веселий, за руку її тримає, а вона не встигла й посміхнутися.

«...Ходила я до Фененка, до начальника, кажу йому, що ж це таке робиться? А він мені у відповідь: не хвилюйтесь, на все свій час, іде слідство, усіх розпитують, щоб, значить, знайти того, хто вбив. Наче він не знає, що мій і мухи не зобидить, а бач, раз іде слідство, можна й валити із хворої на здорову.

А це поповзли по селу чутки, що ніби не вбивано мамонта, а потруєно. Тепер ще гірше: Нечеса хотів піддурити народ, от і сказав, що вбито, бо сам же й отруїв Сірка. Ходила я до слідчого, такий молоденький, як рибка з акваріума. І він мені те саме: не хвилюйтесь, розберемося, що й до чого, невинного не засудять. А коли ж винного знайдуть, коли? Вже місяць Нечеса на язиці в села. А я й боюся гріх на душу брати, та все-таки, думаю, слід би потрясти добренько сусіду нашого — Кулагу. Сірко частенько гостював у них у дворі, Костя, синок їхній, дуже дружив із мамонтом, з старі сердилися, що він уроки не учиТЬ, все з тим Сірком возиться. Дак ніхто й не подумав спитати у нього. Хлопчик, правда, гарний, добра душа, а Валентин, батько, такий жмикрут, що прости і одведи. А на Фененка гляньте — не кращий. Уже й займалися ним, по машині собі й сину купив, трьох поросят годує, м'ясом торгує, як лавочник, цілісіньке літо, звідки воно береться? Позаймалися та й кинули. А в ньому правди — й на красечку ока...

Казала Петрові своєму: всі нещастя, по собі знаю, через любов велику, розстебнув душу, от і простудився, тепер кутайся не кутайся, а не зігрієшся...»

Степанида відклала авторучку, ще раз прочитала останнє речення, покивала несхвально головою і закреслила його так, щоб слів не розібрati. Внизу дописала: «А я собі гадаю, той мамонт і сам отруїтisя міг, мало в нас гидоти всякої, чи що?» Потім знову засумнівалася і закреслила. Чим закінчити — не знала, перечитала написане, пошкодувала, що не вчилася, бач, такого простого — написати, що думаєш, а — не може... І вона вкотре нагнала прокльонів на мамонтів, знесилена, люто пошматувала папір і вирішила зайнятися вечерею, скоро чоловік повернеться...

У «Чайнику» вже ніде було яблукові впости. Глухий, роїстий гомін бився об стелю і стіни, мов густе непрозоре вариво, готове ось таки вихлюпнутись через край і затопити все довкола голосним словом, реготом, шепотом, піснею — тріумфальним безладом людської тісняви, байдикування, ностальгії душі за душою.

Віктор Синиця як міг витягнув шию, в цей час його і помітив Славко, одразу встав, замахав рукою. За столиком сиділо ще двоє, вже літні він і вона дивилися в очі одне одному і зрідка розгинали вуста тихим, таким тихим словом, що, певне, й самі не чули, і Віктор несамохіть подякував долі — за їхнім столиком, вважай, було тихо.

Вони пили — для зміцнення крові — морквяний морс. Віктор говорив майже пошепки і якомога популярніше.

— Ти, очевидно, знаєш, що ніде в світі, тільки в нас, живуть до цього часу дванадцять мамонтів. Тобто — жили. Одного вже немає. Не буду довго розповідати про них, відомо — реліктові, одностатеві, інстинкт самозбереження відсутній, справа не в тому. Загинув мамонт Сірко, отруївся. Під моїм керівництвом в лабораторії інституту робили хімічний аналіз крові, зараженої, як ти думаєш, чим? Продуктами розкладу речовин, які широко застосовуються в народному господарстві. Кров мамонтів, як губка, протягом століть вбирала в себе шкідливі елементи біосфери — те, з чим зараз так уперто і так безнадійно борються скрізь на земній кулі. Організм мамонтів — це конденсатор токсинів, а кров мамонтів — комбінат по їх переробці. І от настав час, коли вона повністю змінила свої хімічні властивості...

— Тому й беркицьнувся той мамонт?

— Так. Але слухай мене уважно, що ж це за екстракт — продукт еволюції мамонтової крові? Це... — Віктор пильно подивився напівно й направо — на них не звертали уваги, а він і вона, їхні літні сусіди, закохано дивились у вічі одне одному і нічого, крім зліпків своєї пам'яті, не бачили в них, тим більше — побіля себе. — Це... сонячний еліксир, формулу якого я вивів теоретично ще десять років тому.

— І ледве не поплатився...

— Друг постараався, роздзвонив через газету...

— Гаразд, друг як друг, далі...

— А далі ще цікавіше. Сонячний еліксир — це пракров пралюдей, що мешкали на землі мільярди і мільярди років тому — до того, як з'явилася перша клітина, яка поділилася, і так далі. Наявність цієї рідини у венах і капілярах нинішнього гомосапіенса виключає обмін речовин, до цього часу першу і головну умову життєдіяльності будь-якого біологічного виду. Тобто обмін як такий відбувається, але не через клітину, він герметизується в крові, виходить, повністю безвідходне виробництво, замкнутий біотехнологічний процес...

— Ого!

— Що там «ого»...

— Космос?..

— Саме так! Безсмертя!.. За певних умов, звісно, але то дрібниці технічного характеру.

Славко уважно подивився на Віктора. Той сидів спокійний, немов аж байдужий, тільки чорні, до краю звужені чоловічки то спалахували ще чорнішим вогником, то відбивали колючі іскри миготливих електросвітильників «Чайника».

— Але... як тобі вдалося?

— Я йшов до цього, ти знаєш. А тут — свідомо затримав аналіз. Працював день і ніч. Спершу продегустував кров білої миші, збагаченої мамонтовою, потім людини. Сонячний еліксир! Але...

Віктор завагався: говорити чи не говорити?

— Але... — почав без певності і знову замовк, і коли двоє, літні він і вона, підвелися й пішли до виходу, провів їх порожнім примружем. Нарешті в його свідомості заплуталося сказане Славком.

— ...І кого ж ти зробиш першим безсмертним? — Славко важко ворушив губами, слова тяглися, як невимішане тісто, бехались безформною масою на стіл перед Віктором.

— Кого? — збліснули чоловічки. — Нікого! І, прошу тебе, не просторікуй. Я говорив серйозно.

— А я, — гикнув Славко, — ще серйозніше...

— Розумієш, для того, щоб кров людини зробити вічним двигуном, треба прищепити їй мамонтову у пропорції один до

одного. Мамонт має двадцять літрів, людина — п'ять... Скількох можна ощасливити? — закінчив з притиском, мов одривав од живого.

— Чекай, себто як? — Славко, здається, тільки зараз повірив у сказане, серйозно сказане Віктором сьогодні, повірив і збагнув нехитру арифметику з «переливанням» крові. — Виходить, ми йдемо від реальності до міфа? Знову теологічна система древніх: сто на Олімпі, а решта в поті чола свого добувають на прожиток собі шматок хліба? З'являються Зевс і Гера, весь їхній почет... А людина? А демократичні інститути?.. Тю-тю!.. Рабство! Невольництво! Чи не так?

— Схоже на те. Хіба що у майбутньому часі. Поки що все як було раніше...

— Поки що...

Розгарячіла уява Славка вмить заселила новими дійовими особами ще чисті аркуші великої книги буття, яку так ретельно і трудно писало і має писати людство, підкоряючись єдиній системі розвитку, де все мало кінець і початок, мов річка береги. І раптом... старший науковий співробітник Віктор Синиця вириває з неї сторінку за сторінкою, вклеює нові, створює і руйнує як йому заманеться... Безсмертя — це абсолютна влада, притиск і гноблення в руках нечистих, умах незрілих, отже, і жорстоких.

Жахливо!

Славко подивився на Віктора, немов уперше бачив його, не товариша по університету, а зовсім чужу й далеку йому людину, і зараз від них, тільки від них залежить, вийдуть вони звідси друзями чи ворогами.

— Що ж ти збираєшся робити?

— Думаю...

— Хто ще, крім тебе, знає про це?

— Шеф, професор Малиновський. Він єдиний і підтримував мене у пошуках сонячного еліксиру протягом усіх цих років. Він знає. І не просто знає, він захоплений, може, дужче від мене. Наукова ідея...

— І що, — Славко перебив на півслові, — професор мріє про безсмертя?

— Не скажу певно, але вся лабораторія сидить над підтвердженням результатів моїх дослідів, не уявляючи цілісної картини, не здогадуючись про кінцеву мету. Все підтверджиться, безсумнівно. Затія Малиновського — це вже академічна формальність — не більше...

Їх попросили не дуже поштиво. Прибиральниця з силою хряснула дверима: «Отакі й віку вкорочують жінкам, сидять і сидять, наче діла немає ніякого...»

А вони впірнули в місто, як у прозору доісторичну річку, у водах якої вже ряхкотіли краплини мамонтової крові.

Професору Сильнику М.Я.

Затримка з аналізом токсичних речовин, виявлених у крові загиблого мамонта, сталася з причин фахового порядку. Як науковець я не мав права виносити на суд колективу перший результат, знаючи, що за ним іде другий — глибинний і істинний. В процесі роботи несподівано виникла потреба і можливість одержання третього — унікального, досі непередбаченого результату, над підтвердженням якого і працював колектив. Детальний науковий висновок буде подано не пізніше 1 липня.

Професор Малиновський В.Г.

Надвечір сусідки перемили посуд і порозходилися. Спорожніла хата, спорожніло дворище, світ спорожнів і поменшав удвічі, а мо', й утричі. Петро Павлович почувався незграбним і немічним, прелюто окраденим, за що б брався,

думка чіплялася за дружину, спотикалася об неї, билася, і тодічувся голос Степаниди: «Не журися, Петрику, не побивайся, ще жити й жити нам...» Вона весь вік улагіднювала його. І тоді, коли ревнощі знобили тіло, аж губи спікались, і тоді, коли звіром наступав, по сокровенному, як по живому, різав: «Дітей нам треба! Хочу!.. Дівчинку і хлопчика, а тоді знов дівчинку і хлопчика...», і тоді, коли відрубав голову курці на шовковичній дривоті: «Щоб мені тут не рохкало, на квоктало, тільки спориш у дворі і — пісочком доріжки, щоб ніхто й не заїкнувся, що, мовляв, єгер Нечеса мамонтовим кормом золоті гори собі мурує...» Улагіднювала, як маленького, а мужчина — в центнер не вбереш, а душа, як порхавка, хто наступить зі зла чи й ненаро ком, так і розвіється... Доки збереш докупи... А до неї охолов — бачила, відчувала... — не бив, не сварив, гнилим словом не обізвався й разу, а — чула ж, кожним пальчиком чула — охолов. Все — для тих охоронних, для мамонтів.

Чи не вперше подумав про них з відразою.

Ще тиждень тому говорив із Степанидою, їduчи автобусом із райцентру. Де була, що робила — не питав ніколи і цього разу змовчав. Сама призналась:

— В міліцію їздила.

— Не мала баба клопоту... Чого тебе понесло туди?

— Сказала їм, що немає такого закону, щоб чесного чоловіка помиями обливати. Вони мені: хто це й кого обливає, тітонько? Кого — не вам говорити, а хто — й мені кортить дізнатися. Може, й ваша робота, кажу, а вони мені: ну-ну, тітонько, не забалакуйтесь, давайте по суті. От я й давай по суті. Іде, кажу, чоловік, матюкається, що йолу? «П'ятнадцять діб, щоб охолов», — сміються. «А в клубі чи на базарі мене обізвуть ні за що, закон на чиєму боці?» — «На вашому, тітонько», — сміються. «А що ж тому, хто мого чоловіка вбивцею хоче зробити? В тюрму запроторити, від жінки, від роботи забрати, ще й отак знеславити?» Помовкли, понасуплювались. А один і каже: «Молва, тітонько, її не зловиш, не притягнеш до кримінальної відповідальності...» Дуже ви розумні, кажу їм, коли що, то й за вуха притягуете, а це, бачте, мамонт мертвий об'явився, давай

його десятою дорогою обходить, от і здибали мого чоловіка, на дорозі ж не без людей...

Тоді він слухав Степаниду і соромився. Ніде не бувала, нікого не знала, от і випхалась, наговорила сім мішків вовни, що скажуть в районі про нього? Чоловік і жінка — одна печінка.

— Видно, залила їм сала за шкуру, бо почали на задніх переді мною, сказали, що вияснить усе, зроблять, допоможуть...

— Вона тихенько зойкнула, лівою вхопилася за груди, правою за його руку, наче злякалася, що полетить, а він залишиться самотою. — Слава богу, відпустило... — І винувато всміхнулася, а він сидів, немов прикипів, досадуючи на Степаниду, що повелася так нерозважно в районі.

Вдома Степаниді зробилося зло.

Тож і відвезли її до лікарні — інфаркт...

Петро Павлович вийшов із хати.

Рум'яне надвечір'я обіцяло вітер і негоду на завтра, а йому хотілося, щоб уже нині завило в дротах, забліскало в небі, пустився твердий і колючий дощ, річка і ставки попідходили водою — темною і глухою, щоб усе було не так, як нині, не так. Степанида пішла з життя, як усе робила, — швидко, тихо і легко, ще, бувало, й заздрили чоловіки: «Не жінка, а бджілка. За такою можна мамонтів глядіть...»

А її глядів?

І Петро Павлович знову подумав про мамонтів з відразою, їх глядів, про них думав. Через них сварився з начальством, односельцями. Степанида мовчала та все улагіднювала його.

Згадався сон. Отой, перед смертю Сірка. А мо', за Сірком і не гнався ніхто, може, біг він на нього, хотів розчавити його, Петра Нечесу, за те, що він, людина, більше дбає про тварин, ніж про людей, про свою Степаїшду. У сні порятувався від мамонта, а в житті?.. Це ж він, Сірко, убив Степаниду, а його покарав ще зліше...

— Вікторе, Вікторе, я зрозумів. Я теж катувався цим.

Але ж наука, як і життя, не стояча вода. Мине якийсь час, і кров людини під впливом змін у довколишньому середовищі кардинально поміняє свою структуру. Тоді досить буде кількох грамів сонячного еліксиру, аби відбулася його консервація в еритроцитах. — Професор Малиновський по-батьківськи поплескав Віктора по плечу, нетерпляче зиркнув на годинник. Щойно закінчилася наукова рада, і він проінформував колег про третій результат, не сказавши, правда, про таке: мамонти вимрут в процесі еволюції, точніше — в результаті забруднення природи людиною. Першим був Сірко. Але його смерть, можна вважати, стала днем народження нової галузі генної інженерії. Що там потуги на трансплантацію органів, тут — трансплантація крові! Ми заряджаємо людину сонячною енергією, і людина сама стає сонцем, джерелом енергії...

— Не забуйте, професоре, кожна енергія може бути спрямована і на благо, і на зло. Якщо не ми, то хтось. Земля вже нині під мікроскопом іншогалактичних цивілізацій, і я не переконаний, що нашу розмову не підслуховують якісь людиноїди — друзі, недруги, хтозна.

— Не треба так пессимістично, Вікторе. Ти ж знаєш: «Скачи, бабо, хоч задом, хоч передом, а діла підуть своїм чередом». Це про нас — Професор замовк і, ніби про себе, та пильно дивлячись на Віктора, провадив далі: — Смерть Сірка не означає, що всі вони вимрут за нашого життя. Деякі переживуть і нас, і далеких нащадків наших. Мамонти вже зараз повинні стати донорами. Їх треба доїти, як корів. І поглиблювати, розширювати коло досліджень в напрямку локалізації дії еліксиру з тим, щоб зробити його придатним для застосування у фармакології. Ми ж до кінця іще не збагнули властивостей еліксиру.

— Щодо першої — до кінця... І тут ми не враховуємо суттєвого моменту: поголос, що вийде зі стін інституту, схвилює людей дужче, ніж поява на майдані Науки якогось НЛО. Ви уявляєте, чим це загрожує?

— Не зовсім, проте — не хвилюйтесь. Ви й досі перезбуджені, тому неуважно слухали мій виступ. Ніякого поголосу не буде. В інформації про третій результат присутній висновок тільки про повну зміну хімічних властивостей крові, що свідчить про її енергетичний код, близький до сонячного. Решта — в нашій пам'яті, лабораторії.

— Тобто ми з вами можемо зробитися власниками сонячного еліксиру?

Професор здригнувся, побілів, звів очі на Віктора. Їхні погляди зіткнулися. Професор не витримав перший:

— Ні, я цього не казав... Наше завдання — дослідити всі можливості препарату, нагромадити його вдосталь для майбутнього.

— Це неймовірно. По-перше, таємниця — знання, не висловлені вголос; по-друге, мамонти можуть не сьогодні-завтра вимерти. Де гарантія, що вони переживуть і нас, і онуків наших? Що триватиме дослідження і нагромадження, а не практичне використання?

— Це правда. Гарантії немає. Біосфера до граничного начинена продуктами розпаду.

— Виходить, я маю рацію.

— Юначе, я науковець, тому в даному разі бачу перспективне і, повірте, гуманістичне начало. Зупинитися на півшляху чи зовсім припинити роботу змусить мене тільки смерть.

— Професоре, і я науковець, крім того, ще й людина, не робот... — Віктор відчув, як пишно патетично прозвучало це в нього, помітив, як професор недобре посміхнувся — хай, він мусив його попередити, мусив, бо думка, щойно спалахнувши, визрівала у план...

Професор Малиновський ще раз нетерпляче подивився на годинник.

— Пропоную перенести дискусію на пізніше. Зустрінемося днів за два-три, згода?

Віктор кивнув невиразно, і вони попрощалися.

Кілька днів єгер Нечеса не приходив додому. Спав у лісі, у наспіх змощеному курені, їв печену картоплю з салом, інколи зривав ще зелені терпкі сунички, знову і знову міряв ліс твердими і рішучими кроками, немов збирався землю обійти, та щось йому заважало, і він повертається до галевини, де знайшов мертвого Сірка.

Сюди мамонти не ходили звіку.

Всі стежки їхні знати як свої п'ять пальців, — сюди не ходили. Сірко забрів, очевидячки, випадково... щось йому не так було... Може, смерті шукав? Хіба у тварин не буває такого?

За Сірком піде решта... Так, піде. Він постарається, аякже, весь вік старався для них, не схібить і востаннє...

Серце терпло, та мовчало, придавлене каменем, який і хотів би Нечеса зрушити, а не міг — чи важкий такий, чи Степанида держала, з її рук і в'юн не вислизав — пальці дитячі, а сила чоловіча, ще й куди там чоловікам.

Тепер Степанида була з ним щодня і щоночі, відчував її тіло на своїх руках, прокидався од гарячого шепоту в губи, одного разу аж уколовся об в'язальну шпицю, і пішла кров, яку вона одразу ж висмоктала, як робила весь вік, щоб не було зараження. Мов п'явка, пускала Степанида йому кров — чорну, отруйну, відводила злість і жорстокість, от і лежала душа до мамонтів, мов до малих дітей... Не старайся для звіра, старайсь для людини, єгер Нечесо! Не стало Степаниди, ударила чорна кров у голову, тепер хоч пальці рубай — стоятиме на своєму: ота галевина, галевина... Він приведе їх сюди. Хитрістю, лукавством — людині не позичати цього зілля. Приведе!.. Всіх до одного! Тоді хай говорять: Нечесина робота. За руку не вхоплять — не злодій. Вимруть мамонти, мов не було. Як Степаниди — мов не було...

*Голові райради УТМР тов. Феденку І.М. єгеря
Лупашівської дільниці Нечеси П.П.*

Заява

Прошу надати мені чергову профвідпустку із 4 липня ц. р

Нечеса П.П.

Голові райради УТМР тов. Феденку І.М. єгеря Лупашівської дільниці Нечеси П. П.

Заява

Прошу звільнити мене з роботи за власним бажанням.

6 липня. *Нечеса П.П.*

Фененко довго, незворушно дивився на другу заяву, зітхнув і підписав. Що й казати, трудно доведеться без Нечеси — втрата велика, та чоловік утратив ще більше, а може, й усе... Хай собі в іншому місці щастя пошукає.

В цей час і ввірвався до кабінету Костя. Розпатланий, блідий, захеканий.

— Що з тобою, хлопче?

— Я з Лукашів... Три години їхав... Там мамонти поздихали... Всі як один. Лежать, ніби спати вклалися...

Фененко тупо вирячився на хлопця.

Мамонти... Одинадцять... Фененко схопився за серце, хоч воно й не боліло. Тільки й спромігся: «Так і знав, так і знав! Добра не жди від них...» Тепер уже замлоїло під грудьми, і він попросив Костю збігати по пігулочки — аптека поруч, за рогом. Костя вийшов. Один здох — не знайшли винуватого, на одинадцять — винуватий знайдеться... Фененко закам'янів з притиснутою до грудей рукою, мов у коханні освідчувався...

Полудень замітав столицю гарячим липневим вітром, і «Чайник», виполісканий сонцем, нависав над центральною вулицею, як вітрило покинутого корабля, — хто не працював, смажилися на південних пляжах, і обслуга кафе-бару, не звертаючи уваги на двох пришелепкуватих, жваво обмінювалися останніми повідомленнями з річки, куди разом з більшістю відвідувачів «Чайнника» перемістився центр інтересів сфери обслуговування, як і решти столичних сфер — розжарених і розпарених літньою спекотою.

Бони знову пили морквяний морс. Розмова не клеїлась.

— І все-таки краще так, а не так, як ми задумали. — Славко надпив із склянки. — Зізнаюся тепер, у мене рука не піднятися б.

— У мене піднялася б. Не твоєї породи. Для великого діла потрібні великі почуття. Ти просто не перейнявся небезпекою. В цьому ви схожі з професором Малиновським.

— Бач, природа досі — вірний друг людини. Взяла гріх на себе, а могли б ми весь вік одмиватися. Ще, дивися, зцепав би нас той егер-мамонтолюб, і — небо в шашечку, доводь, що ти в ім'я блага і прогресу, заради ідеї...

— Так, заради ідеї, — твердо і рішуче потвердив Віктор і згадав телеграму — клаптик сірого несортового паперу, кілька звичайних слів, припасованих так уміло і так міцно одне до одного, до нього, до професора Малиновського, до майбутнього цивілізації, що, здавалося, ніяка сила невладна розірвати невидиму ниточку, що змоталася у великий пухкий клубок — він першим привалив професора, і той накинувся на Віктора, хрипко повискуючи, близкаючи слиною усебіч: «Це ви... Це ваша робота... Відповідатимете!..» Віктор ледве встиг підхопити знеможене тіло — через годину професор Малиновський опинився в реанімації — лопнула капілярочка. І надія. На

великий приз життя. Хто ж із них був правий? Віктор засміявся, правда — між полюсами, правда — природа, вона і взяла гору.

— ... заради ідеї і людини. Правда — це людина, а не безсмертя.

— Обставини перемінилися, міняється й логіка вченого. Мамонти вимерли, хто за ними?..

Віктору не йшов з голови єгер. Його так хвалили, тридцять років доглядав мамонтів. Раптом — смерть Сірка, дружини. Звільнення єгеря. Загибель мамонтів. Цілком природний ряд подій для того, щоб... Де він, куди поїхав? Ніхто не знає. Жив собі, жив, нікого не цікавив. А нині він потрібен як ніхто. Він останній, хто був біля мамонтів. Щось знає. Мусить знати. Він — у центрі клубка, водяний знак на телеграмі, яка зруйнувала їхній інститут, у мертвій точці зупинила маховик його наукової діяльності, колесо його життя. Подати на розшук — всесвітній! Негайно знайти! Дізнатися! Скоєно злочин! Так, мамонти не вимерли! Їх убили, отруїли — що завгодно, тільки не вимерли... Знайти єгеря, вхопитися знову за ниточку, зрушити маховик, розкрутити колесо, прочитати водяний знак на телеграмі...

Славко відповіді не почув. А може, він і не питав нічого. Розмова не клейлася. Вони допили останні ковточки морквяного морсу...

12 липня Костя Кулага записав у щоденнику: «Давно не ходив до лісу, а сьогодні пішов з Невільним. Багато спілых сунниць. Пустився дощ. Сховалися у курені дядька Петра, щоб переждати. Видно, хтось тут був, усе перекидано, наче шукали що. Побачив листок із зошита. У ньому — фотокартка. Сіра-сіра, я ж усе розібрав: покійна тітка Степанида, тільки дуже й дуже молода, і дядько Петро молодий — сміються. Фотокартку забрав, заховав у книжці. Там ще у мене Сірко сфотографований. Хай будуть всі разом, дядько Петро, пам'ятаю, казав колись: «Сім'я у

мене в хаті не поміститься, що нас двоє та ще мамонтів
дванадцять...»

Валерій Шевчук

КАЗКА ДЛЯ МАЛОГО ЛИСТОНОШІ[\[19\]](#)

Було то в літо великої моєї любовної туги, коли я майже щодня приходив до річки; стояв тоді над землею неспокійний серпень, бо падали майже щодня дощі, і хмари товклися на небі цілими днями, тільки на короткий час розсушуючи сірі запони й випускаючи на світ трохи голубого сяйва. Очищений клаптик неба тоді світився так яскраво, наче то вмістивсь у ньому весь той блиск, який мало віддати небо, коли б серпень був погожий і сонячний. Я спускався до річки, до того дзеркала для неба; сюди я приносив листи для дівчини, яку любив невимірно і яка не відповідала мені взаємністю. Сюди ж, до річки, виходив мій добрий приятель Вовка, менший брат отієї дівчини, і я мусив щоразу оповідати йому нові якісні історії.

Я сідав біля ріки й починав креслити на вогкому піску вербовим прутиком химерні фігури. Так я міг сидіти годинами, слухаючи, як хлюпочуть хвильки, під таку хвилю я сам ставав дзеркалом для неба, як і та ріка, що лежала переді мною, бо в мені таке колотилося, як і в тому небі: було там сіро й непривітно. Часто випадав дощ, і від того земля дихала вогко й духмяно. Я сидів боком до дороги, яка стікала з гори, і крайока стежив за нею: там мала з'явилася тоненька хитка постать. Вона, зрештою, і з'являлась, і серце мені забирало в їжасту рукавицю, а вуста мимоволі смикалися.

Він ішов зовсім неквапно, той мій вісник, ледве пересуваючи ногами, часом посвистував, а часом ні. Інколи зупинявся й нагинавсь, підіймав з дороги камінця і, раптово крутнувшись, пускав його в небо. Спинявся, задерши голову, й дивився, а мені здавалося під ту хвилю, що той камінець навіки пропадав у небі — прутик мій уже починав танцювати на піску, лишаючи на ньому дзьобасті сліди. Вовка вже переходив греблю, наблизився до мене; я міг повернутися й засвітити привітно всмішкою. Він також світив до мене привітною всмішкою, з розгону сідав на траву й

занурював сандалети у пісок. Тоді цвиркав крізь зуби і наче не помічав очікувального моого погляду. Тільки раз він приніс мені цидулку — кілька надряпаних слів: відповідь на зливу натхненних листів, що їх передав я дівчині, в яку був закоханий; запах тієї цидулки я пам'ятаю й досі: була вона наче розтертий між пальцями полиновий листок.

Вовка брав плескатого камінчика, гойдав його в руці й метав далеко над водою. Аж посередині річки бовкав той гостро і на мент сколихував гладку поверхню, розганяючи навсібіч пружки хвильок-кіл...

Я почав розказувати про те, як сидів якось на тому ж березі, сидів надмір довго; була неділя, і я нікуди не поспішав. Прийшов на ту річку відрана; зрештою, і не задля Вовки — хотілося мені самоти. Як на те й рибалок було того дня на річці лиш кілька, та й ті швидко позгортали вудочки, поклали їх на плечі та й пішли собі; я ж сидів і відчував у собі небо, наповнене розколошканими хмарами. Рука моя тримала такого ж вербового прутика й креслила мимоволі — я так захопився отим кресленням, що нічого навдокіл не помічав. Не помітив я, що біля мене зупинився низенький чоловічик і дивився на мою роботу. Був одягнений у недоладний сірий полотняний костюм, і очі його були трохи чудні: блищали надміру і були ніби втомлені. Я намалював на піску якусь надто вже химерну почвару, і чоловік не витримав. Підійшов до мене близче і кашлянув.

— Навіщо ви малюєте почвар? — спитав напрочуд низьким і приємним голосом — це був таки рідкісний басище.

Я здригнувся; зрештою, мав такий настрій, що не бажав ні з ким ставати до розмов.

— Можу намалювати й красунчика, — буркнув непривітно.

— Вважаєте, що це те ж саме? — серйозно спитав чоловік.

Я стер намальоване і зирнув на співрозмовника. Чуприна в нього була довга й спадала на плечі. Росли вуса й невелика борода, і був би він зовсім звичайний, коли б не дивні оті очі.

— Ви часом не священик? — не зовсім привітно сказав я.

— Я Прибулець. Звати мене Тур, — сумно сказав дідуган, присідаючи на траву.

Я засміявся.

— Аякже, Прибулець, — сказав, пересміявшись. — Тоді навіщо розгулювати в цьому костюмі стилю «райспроживпром»? І що ви забули на землі? Чи не досить вам турбот небесних?

У цей час за спиною чоловіка розірвалися хмари, і з них полився яскравий блакит. Його постать потрапила в ту сонячну смугу, і я раптом почудувався: здалося мені, що над головою в нього і справді світиться прозора куля.

Чоловік дивився на мене великими темними очима, від яких трохи й моторошно ставало.

— Розкажіть, — попросив я.

— Це не проста історія, — мовив він.

Тут над водою з'явилася велика біла мева, вдарила грудьми об хвилі й метнулася вгору, тримаючи у дзьобі рибину.

— Бачите, — задумливо сказав чоловік. — Ви можете не повірити мені... Я прийшов шукати подругу!..

Він напевне побачив у мене на вустах саркастичну посмішку, бо таки посмутнів.

— Самі знаєте, — сказав сумирно, — світ поставлено на грані... Не вам мені казати: суперечності роздирають його — старий він стає. Молодої крові йому треба й нового життя...

Отак воно й було: він розказував, а я уявляв. Як ішов він сріблисто-білою дорогою неба, йшов і смуток колисав його, як колише оце й мене. Бо й відчував те саме, що і я: велику любовну тугу, адже любив світ, що клався йому під ноги, — не відчував тільки взаємності. Писав на ту землю листи, і то не були клапті списаного паперу, як у мене, були то дощі, спека, бурі, урагани, землетруси. Були то повені й вивержені вулкани. Відповідь діставав ту; ч таки, що і я: не було там взаємної любові. Отож ішов він сріблясто-білим полем, гріло сонце, цвіли райські яблуні, але тільки смуток відчував Прибулець. Довкола хиталися, наче квіти, обличчя близьких та рідних, але йому здалося раптом: надто одноманітна ця картина; були й обличчя схожі поміж себе.

«Любов — це не одноманітність, — думав він, збиваючи ногою білий бурунець пінної хмари, — любов — це

багатоманітна гра барв та первнів. Що з того, що зробив я все навколо себе білим — нудьга од того бере!»

Він став коліньми на хмару, розсунув її й подививсь униз, де крутилася, наче куля, земля. Спершу він бачив тільки ту кулю, але за хвилю зір наблизив землю, і він, Прибулець, уздрів велике місто; ще за хвилю побачив вулицю, зарослу травою та обставлену густокронними каштанами. Побачив людей, що йшли вулицею, — були це люди як люди: один старий, а другий молодий чоловіки, одна стара, а друга молода жінки. Зрештою, стрепенувся: що воно там? Еге ж, побачив ще одну на тій довгій, майже порожній вулиці; вона ніби відчула його погляд, бо раптом звела вгору голову. Тоді він аж похлинувся: здалося, входить у нього електричний струм, він зніяковів, адже таки захопився дівочими чарами та вродою! Звісно, він знов: це типове міське дівча із пофарбованими нігтиками, трохи підскубаними бровами, ледь-ледь напомадженими вустами і з розсипаним на спині темним волоссям. Але в неї був такий чистий погляд, що Прибулець мимоволі здивувався і схвилювався.

— Як її звати? — спитав гомункула, що крутився біля нього, приставлений для прислуги.

За чверть секунди гомункул злітав на землю, а коли казати точніше, зробив невеличку операцію на підвішеному біля грудей апараті, і скочив Турові до ніг.

— Марія! — вихекнув він.

— Ти не помилився? — здивовано й радісно спитав Прибулець.

Гомункул знову зробив операцію на апараті.

— Таж Марія! Інакше не віходить.

Тоді Прибулець приплющився. Щось солодке, як далекий-далекий спомин, промигнуло йому в пам'яті; відчув, як тепло сколихнулось у грудях, а на вуста поклалася добра всмішка. Щось йому пригадалося таке близьке й далеке, гарячий вітер повіяв на нього; якусь дорогу побачив серед пустелі і дитину в яслах. І коли отак він згадував, із погодою стало над землею щось дивне: над цілим земним обширом засніло чисте небо, а сонце не пекло й не сушило. Посеред пустелі раптом потекла, вийшовши з пісків, річка, а по болотах можна було йти безбоязно

— на певний час вони тверді стали. Навіть на полярних шапках потепліло, і ті кілька людей, що там жили, аж шкури з себе поскидали, розігнули спини й засміялися. І не було жодного смутного на землі під ту хвилю: хто вмирав, той здоров'я раптом відчув, а хто жутився, той веселіш зробився.

Відтак знову пішов Прибулець по білому пінистому полю, вряди-годи збиваючи ногами бурунці, а світ став жити за своїми незмінними законами. Довкола кружляли яснокрилі істоти, і кожен хотів саме на себе звернути увагу. Тур ішов і йшов, бо тримав у голові чудову й гарну думку і тією думкою тішився, як дитина черепашкою. Зрештою зупинився. Тоді підступили до нього гомункули і спинилися, так бувало завжди, коли надходила пора їм звітувати.

Перший схилився перед ним гомункул смутку.

— Те-ра-те-ре, — сказав він. — Біда! Я сам не відаю, чи я є! Люди, здається, вкрали мене, те-ра-те-ре! Світ змінний і неспостійний, і я не можу розібрati, де смуток, а де його нема.

— Так воно й має бути, — мовив Прибулець. — Один радіє, а другий смутиться. Світ замислений бути неоднозначним.

— Воно-то так, те-ра-те-ре, — сказав гомункул смутку. — Але часто один радіє через те, що другий смутиться, а третій грається смутком, наче це найвища радість. Коли ж смуток викликає радість, то чи це справжній смуток, так само, чи справжній він, коли сумуючи тішаться?..

Прибулець серйозно позирнув на гомункула й похитав головою.

— Бідний мій гомункуле! — сказав він. — Ти засмучений. Але це теж повинно тішити тебе, адже ти гомункул смутку. Коли ж ти не тішився, то смуток твій правильний, і знову-таки маєш бути задоволений.

— Але коли я задоволений, то не можу по-справжньому смутитися! — розпачливо вигукнув гомункул. — Те-ра-те-ре!

— Тоді забавою хай буде тобі те, що я не збираюся виліковувати тебе, — сказав Тур і повернувся до іншого гомункула.

Це був гомункул сміху. Він аж гикав од нападів реготу.

— Хо-ха-ха-ха! Хочу поскаржитися на те саме, — сказав він.

— Моє я, хо-ха-ха-ха, розпадається. Люди забагато сміються на землі.

— Отже втішся, — сказав Прибулець.

— Утіха для гомункула веселості — ніж у серці, — сказав гомункул. — Бо що таке втіха, як не та сама веселість, хо-ха-ха! Яка ж утіха може бути від веселості, коли ти сам веселість? Мені треба чогось, хо-ха-ха-ха, протилежного.

— Але ж ми визначили, ваша милість, — строго сказав гомункул смутку, — що радість — це смуток. Чого ж цей, перепрошую, бельбас, тут каже, що втіха — це тільки сама веселість.

— Поміняйтесь думками, — сказав Прибулець, — а коли у вас нічого не вийде, то зненавидьте або полюбіть одне одного.

— І що ж вийде, хо-ха-ха-ха? — спитав гомункул сміху.

— Ви пізнаєте не втіху, а антивтіху.

— Гм, мудро, — сказав гомункул смутку. — Хоч і не до кінця зрозуміло...

Тур подивився кудись поверх голови гомункула сміху й побачив білу гілку райської яблуні. Малювалася вона на ясно-голубому тлі, і в тому була своя краса. Але він уже давно не приймав біло-голубої краси, тож увійшов йому в серце гомункул смутку, згорнувся там у клубочок і заскавчав, як цуцик, котрого викинули на холод. Поселилося йому в грудях щось таке, як оце в мене, коли я сидів біля річки і креслив прутиком на піску химерні знаки, адже мав я любовну тугу того літа: дівчина, котра снилася мені ночами і котрої ніяк я не міг забути, не бажала й дивитись у мій бік...

— Тобі цікаво, хлопче? — спитав я у Вовки, адже вся ця історія був виплід моєї уяви, щоб потішити свого малого приятеля. А може, й ні — може, ця історія відбувалася зі мною в снах, а хто знає, що воно таке — сни: гра уяви чи переселення в іншу дійсність.

Вовка смикнув плечиком.

— Трохи незрозуміло, — мовив він. — Але розказуй...

... Тоді Тур повернувся в той бік, де стояв і давно вже почухував ПОТИЛИЦЮ гомункул розуму. Обличчя мав пом'яте і ніби зі сну, а може, й утомлений він був.

— Добру, ваша милість, дали мені, гм, гм, роботу, — сказав він. — Мушу, гм, гм, сидіти днями й ночами й читати, що понаварнякали в своїх книжках люди. А тих книжок щодня, гм, гм, більшає, кат його лисий бери і топи! Я скоро втоплюся в паперовому морі. Може, ми того, гм, гм, його трохи, оте! — він пlesнув пальцями.

— Це суперечить моїм законам. Я вже послухав раз тебе і замінив їхній гуманітарний розум на технічний. І що вийшло? Колись плодилися поети, художники і філософи, котрі знуджували тебе, а тепер люди засмітили свою землю й винайшли атомну бомбу...

Одвернувся од гомункула розуму, який знічено покліпував сивими віями, і рушив у бік четвертий. Там, на білому полі, стояло ясно-синє озерце, і він підійшов до його краю. Став на коліна і знову задивився на круглу кулю, відтак на величезне місто, а потім і на вулицю, якою досі ще простувало дівча, котре, він знов, звалося Марією і про яке думав він зараз якнайтепліше...

— Отаке-то розповів мені той дивак, — сказав я Вовці...

Було тоді надзвичайно тихо й погідно. Мева давно полетіла зі своєю рибиною. Від води одвалювався легкий туманець і стелився прозорим серпанком. Сонце сковалося за хмари, і вони ще нижче спустилися до землі, тягнувшись удалечінь череватими клаптями. Я подивився на замислене обличчя свого співрозмовника, він занурив пальці в зелену траву і грався стеблинами. Видно було, що йому таки кортить розповісти комусь оцю чудну історію, отож він і знайшов такого, кому душа горить од любовної туги і котрий туги тієї ніяк не може згасити. Різка зморшка лягла йому на перенісся, вона так і залишилася в нього проздовж усієї розповіді, котра поволі почала зацікавлювати мене, хоч був я під той мент сумний...

Він ішов до Марії тою-таки вулицею, обсадженою каштанами, якою нечасто проїжджали машини. Ішов не хідником, заплетеним травою, а як усі мешканці — серединою вулиці. Брук тут запливав землею, зобабіч стояли хати з розчиненими вікнами, пахло тишею городів, яблуками — в кожному великому місті ще збереглися такі вулиці. Натомість росло багато квітів, вони просувалися крізь дірки невисоких парканів, і він зірвав яскраво-червону жоржину. Не був, як зараз, отакий старий і підтоптаний, а вбравсь у личину стрункого й гарного молодика. Отож і простував той молодик вулицею, його жоржина пахла росяним ранком, і він вряди-годи вдихав м'яку прохолодну свіжість квітки.

Марія вже його чекала. Була в легкій ошатній сукні і в білих черевичках на підборі. Вони познайомилися перед цим на вулиці, і він призначив їй побачення, як звичайний хлопець звичайній дівчині. Став і подав їй жоржину.

— Яке чудо! — сплеснула вона руками, і він мимоволі задивився на неї: обличчя її світилося. Так, це була краса, про яку він і забувати там, у небі, починав, краса трепетна й неповторна, з живим, не подібним ні до чого чаром.

— Ну, чого ти так дивишся? — засоромилася дівчина й затулилася квіткою, увіч кокетуючи.

Тоді він іще дужче розчулився. Адже дві квітки побачив, обидві живі й обидві чудові. Захотілося простягти до цього дива руку й доторкнутися. Але він того не зробив, щоб не нітити дівчини, а тільки опустив очі й подумав, що його сила творити немарна.

Вони повільно пішли вздовж парканів, цікаві голови з'являлись у дверях і у вікнах; якась жінка плеснула їм під ноги відро брудно-сірих змилин, і вода розіллялася по землі каламутними змійками. Марія гордо звела голову, а тітка, котра так не пошанувала їх, спинилася на хіднику, обперлася пухкими руками об не менш пухкі боки й кивнула сусідці, котра, наче соняшник, витиналася з-за паркану:

— Бач, знайшла кавалера... Дженжуристий... Гей, ти! — крикнула вона Турові. — Бережися наших хлопців, боки тобі намнуть!

— Не слухай її! — схопила хлопця за руку Марія. — То така відьма, що зі святим посвариться! Заспокойтесь, тітко! — крикнула дзвінко. — І подивіться ліпше у свою калошу!

Тітка аж присіла, аж руками сплеснула, і над вулицею провисло щось деренчливе й розхитане, затарабанило, загорлало, начебто до кожного каштана було прив'язано по розбитому відру. І ті відра раптом заколивалися, наче дзвони. Марія смикнула хлопця за руку, і вони поспіхом подалися геть...

На сусідній вулиці було тихо. Так тихо, що почули вони, як десь голосно сокоче курка і лямко дзвонить ланцюгом, міняючи місце для лежання, пес. А ще вони почули, як на стовпі затуркав, кличуки голубку, голуб.

— Не вражайся! — сказала добродушно Марія. — Це вона так до всіх чіпляється. Розкажи мені щось краще... О, давай з'їмо морозива!..

Вони вийшли на людну вулицю і завернули до завитого хмелем павільйону.

— Я приїхав здалеку, — сказав він, ковтаючи холодну, солодку масу. — Як тобі сказати...

— О, я це зразу помітила! — засміялася дівчина. — Спершу подумала, що ти іноземець. Але ні, на тобі наша одежда.

— Я живу дуже високо...

— В Карпатах? — захоплено спитала дівчина, і було в ній при тому щось таке довірливе й радісне, що він аж очі опустив.

— Так! — сказав глухо.

— Ну, як тобі морозиво? — спитала Марія, жваво посилаючи до рота ложечку за ложечкою. — Я змалку люблю морозиво. Можу з'їсти двадцять порцій!

Вона пирснула, а він засміявся.

— О, я, мабуть, смішна! — схаменулася дівчина. — Мені так подобається, що ти тут у нас ні разу не був. Я тобі все покажу, хочеш? Спершу ми підемо на атракціон. Любиш це?

Але він не відповів. Тільки дивився на неї і не міг намиливатися з її вроди. Відчув, що йому добре в цьому заклечаному павільйоні, що тут просторо, світло й гарно, а пахне хмелем і солодким холодом. Вона кинула на нього погляд раз і другий, а потім задивилася на нього й сама, бо він був такий

гарний у ту мить. І забули вони раптом про морозиво, а ложечки з набраним іскристим їством завмерли в їхніх руках, і потонули вони один в одному, — а може, щось обое згадали, щось із того, що було невимірно давно, майже дві тисячі років тому, а може, дихнула на них сива пустеля, а в тієї пустелі було спечне й палке дихання. І побачив він (а може, й вона) в небі величезну зорю, хоч був день, і засвітилася вона раптом ясно-синім полум'ям, а по пустельній дорозі їхав, як йому уявилося, старий лисий чоловік, той, котрий не міг народити зі своєю юною й прегарною жінкою дитини, отож і помолився небесам, а коли небеса його послухали, сів на старого, як сам, осла і мовчки від'їхав у пустелю...

Дівчина опустила очі, прикривши їх довгими, чорними віями.

— Я щось таке лепечу, — сказала ніяково. — Але так дивно мені: знаю тебе зовсім недавно, і наче бозна-відколи ми знайомі!

«Я знаю, відколи ми знайомі, — подумав Прибулець, все ще не маючи сили відвести погляду від її зрум'яненого личка. — Ми знайомі з тобою тисячі, а потім ще раз тисячі років».

— Ходімо! — підхопилася дівчина, щоб якось порушити мовчанку. — Це недалеко той парк...

І вони пішли на літачки. Їх посадили в алюмінієву коробку, прив'язали до сидінь поясами, загуркотіли моторчики, і їх раптом піднесло. За мить усе закрутілося в очах: обличчя міщан, земля, дерева; хмари опинилися раптом унизу, а трава й люди злетіли вгору. Люди сміялися, поблискуючи сліпучо-білими зубами, і йому стало аж зовсім вільно й весело.

— Ха-ха-ха! — заливалася Марія й повернула до нього радісне й розпашіле обличчя. Струмені кіс рвалися від її голови, струмилися й сягали його обличчя, ніжно лоскочучи.

Хлопець у жовтій тенісці, робітник атракціону, лінъкувато підійшов до щитка і натис на кнопку: Тур зі своєю супутницею раптом повисли вниз головами. Марія злякано і радісно завищала, і її волосся звисло розкучмленим пасмом донизу. Вітер лагідно заворушив кучерями, і Тур задивився на її тонку й гарну шийку.

— Годі! — сердито гукнула вона, і їхній літачок повільно опустився донизу, шалено тарабанячи пропелерами.

Вискочила розпашіла й зворушена. Очі її поблизували.

— Не страшно було? — спитав Прибулець пошепки.

— Ой-йой-йой, як було страшно! — сказала вона. — А тобі?

Він узяв її за руку й повів на колесо обстеження. Вони стрибнули в кабіну, яка захитається під їхніми ногами, і за мить почали підійматися.

Тут було чудово. Легкий вітер порушив листя осокорів, і воно притишено лопотіло круглими шорсткими язичками. Широко розстелялися краєвиди, річка повільно пливла голубою дорогою, і на ній розкидано було чорні й білі посудинки човнів та катерів; далеко попереду синіли в тонкому смерканку, який буває погожого літнього дня, ліси.

— Дивись, — сказала Марія. — Отам далеко, коло лісу, живе моя бабуся. Я до неї щоліта їжджу. В неї ростуть такі чудові груші! Ніде в світі не буває таких груш!

В кабіні над ними сидів хлопець у білій сорочці й пильно на них дивився.

— Чого він дивиться? — кивнув у той бік Прибулець.

— О, чудний! Чого хлопці дивляться на дівчат? Коли хочеш, це мій знайомий. Але він мені не подобається, подумаєш, своя машина, кирпу гне!.. — вона й сама задерла носа. — Задавака нещасний!

— А я не задавака?

— Та де! Ти навіть не сказав, скільки заробляєш. Знаєш, є хлопці, які перше, що кажуть, скільки заробляють... Цей теж такий!

Вона голосно засміялася, а Прибулець подумав, що це нелегке було б для нього запитання: скільки він заробляє?..

Вискочив із кабіни й подав їй руку. А коли спускалися сходами вниз, сонце засліпило йому очі. А ще більше засліпило воно Марію — вона від того аж засвітилася.

— А тепер куди? — спитала.

За годину вони вже сиділи в темному залі, і Прибулець задумливо вдивлявсь у екран. Там стріляли, кричали, роздираючи роти й видаючи довгі, протяжні зойки. Люди в уніформі бігали в клубенях диму, в них були змучені, брудні обличчя; плакала дитина, і по її щоках котилися слези. «Що це

таке? — думав Прибулець. — Вони калічать одне одного, вбивають, риуть землю, кричат і горлають... Що це таке? І невже завжди таке на землі чиниться, коли в мене поганий буває настрій?»

«Яка це страшна гра!» — подумав Тур і зирнув крайока на свою супутницю. Вона сиділа скорботна й незвично притихла. А на екрані все ще бігали й падали люди і стікала тоненькою цівочкою ретельно знята червона кров...

— Важкий фільм! — сказала Марія, коли вони вийшли з зали. — Не люблю важких фільмів, тоді так сумно на серці...

Вона раптом струснула волоссям, засміялась і подивилася скоса на нього, а він знову вразився: була перед ним весела і ясна і знову світилася тією щирою красою, якої не буває там, угорі.

— Привіт, Марійко! — гукнув із вікна тролейбуса хлопець із розтягненим в усмішці ротом. — Як життя?

— Привіт! — відгукнулася Марія й помахала рукою. — Знаєш, чого він такий веселий? — повернулася до Тура. — Йому квартиру дали, а він уже жонатий і дитину має. В такій конурі вони жили!

Але Прибулець і досі ще думав про кіно. Бачив роздертий у крикові рот, і його ледъ-ледъ морозило.

— Ти що, ревнуєш? — засміялася Марія. — Ну чого? Ми ж з тобою ще зовсім ніхто. Ну, всміхнись!

Підвів очі й побачив перед собою найчудовіше з чудового. Обличчя, повне чару, щось було в ньому тремке, живе й рухливе, облите загадковим світлом. Подивився в очі дівчині й відчув, що входить у неї. Від неї також струмувало безліч невидимих для ока часточок — пливли вони, ніби срібні кульки. Сам струмував такою ж енергією, адже в людську плоть на той час утілився; за хвилину такого розглядання вони майже зовсім поріднилися.

— Чудний ти! — сказала вона так, що в нього й справді затрептіла на вустах усмішка. — Не хочу, щоб ти був сумний! Хочу розвеселити тебе. Ходім!

Взяла його за руку, і вони підійшли до павільйону, пофарбованого облізлою вже синьою фарбою. Над дверима

було намальовано кілька скривлених од реготу облич; Марія рішуче переступила порога.

Уздовж стін було поставлено дзеркала, і кілька пар, які заблукали сюди, й справді реготали. Дивились у дзеркало, а тоді й одне на одного. Марія зирнула й собі — голосно засміялася. Прибулець розгублено крутнувся на місці: там, у дзеркалі, він став тонкий і довгий, ніби патик. Ускочив у друге дзеркало і став раптом ліліпутом. В Марії на очах аж слізки вибилися, вона пригнулася й тицьнула пальцем — там, на неметеній підлозі, перегнутій дугою, стояв карачкуватий опецьок. Тур також засміявся, адже побачив він стару, опецькувату жінку, яка реготала, струшуючи потрійним підборіддям, виставляючи довгого й кривого пальця, і аж гнулася зо сміху.

— Це ти? — з страхом спитав він.

— Це я, ха-ха-ха! — відповів опецьок.

Він знову придивився до неї: бридке обличчя, грубі руки, криві, короткі ноги у розчовганих черевиках.

— Невже це ти, ха-ха-ха? — засміявся Прибулець. Різко відірвався від дзеркала й повернувся до Марії.

Перед ним стояла та ж таки чарівна, струнка дівчина, з глибоким поглядом темних очей і м'якою усмішкою.

— Не будь така! — раптом прошепотів він.

— Не будь такий! — засміялася Марія, показуючи у дзеркало.

Там стояв коротконогий черевань у малих штанцях із розплющеною головою, в нього було старе, зморшкувате обличчя, й пасок ледве стягувався на роздутому череві...

Ми сиділи тоді з цим чудним чоловіком, що розповідав мені неймовірну історію (згодом я її переоповів своєму малому приятелю Вовці), і нам було зимно від вільги, що нею дихали річка й мокрий пісок. А може, було зимно тільки мені, бо стовбичив тут від самого ранку і ніяк не міг знайти для душі рівноваги. Чоловік, котрий сидів навпроти, дивився на річку втомленими, начебто заплаканими очима. Він набрав піску і сильно його стис. Пісок поволі потік між пальцями і з шерхотом посипався на землю.

— Щось таке сталося зі мною, — сказав чоловік. — Уявляєте, мені важко стало триматися мети. Не я вів дівчину, а вона мене. І все втрачало свої повільні урочисті форми — все нагадувало не високу притчу, яку знає кожен, а щось таке, що збувається на землі щодня, коли сходяться двоє осіб різної статі.

Він підняв черепашку, власне, половину мушлі і почав роздивлятися її, проводячи пальцем по лискучій перламутровій серединці.

— Дивіться, — мовив він. — Тут було колись живе тіло. Тому така гладенька й блискуча поверхня. Гляньте, — він повернув мушельку і показав на темний шкарубкий бік. — Тут тіла не було. Це те місце, яким перлівниця дотикалася зовнішнього світу. Між нею і світом зовнішнім була отака перегородка. Відчуваєте мою думку? — спитав чоловік і звів на мене великі, темні й утомлені очі. — Перегородка між живим тілом і світом залишилася, а самого тіла нема...

— Зате є зовнішній світ, — сказав я.

Знову з'явилася над водою мева, блиснула крильми, але не впала на воду — розвернулася на другий обліт.

— Досі я думав, що зовнішній світ — це і є я, — сказав чоловік і всміхнувся смутно. — Але насправді єдине, що є посправжньому, — це оте ніжне, крихке й ненадійне живе тіло. Оте, що зробило внутрішній бік мушлі перламутровим...

Він приплющився, а коли згасли його очі, такі втомлені й незвично великі, я побачив на його обличчі й справді ознаки натхнення. Тим часом він розповідав, і його голос був повільний, розм'яклив і начебто байдужий...

Він раптом побачив церкву. Проходили повз неї, і Прибулець не стримався. Взяв Марію за руку і владно повернув у той бік.

— Ну чого тебе сюди потягло! — завередувала Марія. — Мені тут зовсім нецікаво.

— А ти віриш у бога? — спитав, усміхаючись, Прибулець.

— Ха! — сказала Марія. — Ще чого бракувало? Хто тепер вірить у бога? Старі й диваки!

І Прибулець уперше по-справжньому зареготав. Він сміявся довго, а Марія, не розуміючи, смикнула плечиком:

— Чого це ти?

Але перед ним був храм, мав підстави думати, побудований задля нього, тож із трепетом переступив його порога.

Тут було тихо й прохолодно. Кілька темних постатей стояло навколошках і бубоніло молитви. Голоси їхні сипко розлунювалися, а обличчя в молільників були набурмосені. Чорно дивилися зі стін темні й морочні обличчя, які аж нітрохи не нагадували тих, знайомих, небесних. Марія присмирніла й почала розглядатися, прокручуючись, ніби в химерному танці. Стара жінка з важким обличчям похмуро дивилася на Марію, вуста її кривилися.

Двоє старих у чорних плащах і з довгими кучмами й бородами стояли в кутку і стиха розмовляли. Вищий говорив хрипкуватим голосом, а нижчий, грубий, на коротких йогах, відповідав притишеним фальцетом.

— Казали завтра зранку привезуть! — сказав високий.

— А скільки буде стойть? — спітав низький.

— Тисяч три!

— Да, ціни тепера!

— На сьогодні це не ціна, — сказав високий.

Стара молільниця звела покручені від літ, хвороб та праці руки і вдарила низького поклона. Її молитва голосно розляглася церквою, і двоє в плащах невдоволено позирнули в той бік.

І Прибулець не витримав. На мить забув, хто він і де, ступнув раптом до жінки й поклав їй руку на плече:

— Чого просиш, жінко? — спітав рівним і ясним голосом.

Стара відсахнулася, в її очах блиснув переліяк. Тоді рушила з темного кутка ота, з важким обличчям та похмурим поглядом, котра дивилася осудливо на Марію. Йшла на Тура, і йому здавалося, що звідусіль на нього засичало. Що храм цей має тисячу шпар, в які задуває вітер, і що в ті шпари пролізла тисяча вужів, які раптом звели голови й почали сипіти. До нього повернулися всі, що були в храмі, і в жодному з тих облич не побачив він поваги чи признання. Тільки Марія, дивлячись на нього, аж пальця закусила, щоб не засміятаися.

— Громадянине, — підійшов до Тура присадкуватий патлань. — Ви. судячи з одежі, культурна людина. Ніхто вас не просив до церкви. Але коли прийшли, поводьтеся чесно і не заважайте людям молитися. Ну, йдіть, ідіть...

Штовхав його короткою, тлustoю ручкою, і Прибулець отетеріло почав задкувати. Марія вискочила з храму, давлячись зо сміху, і вже тут дала собі волю. Знеможено впала на лавку й зареготала.

— Не думала, — сказала вона, — що в тебе стільки гумору.
— Ой, боже, спаси мене! — вона знову захлинулася сміхом, і в її чудових очах бліснули слізини.

В Прибульця також виступили на очах слізини, але йому було не до сміху. Він відвернувся, щоб не показати Марії свого посмутнілого лиця, й подивився на вулицю, вщерть затарасовану машинами. Так, його виставили за двері! Закусив губу й спробував усміхнутися.

— Ходімо! — сказав він Марії зовсім лагідно.

І вони пішли в гамірні вулиці, куди вела його вона, де шугали автомашини й товклися люди, в море сміху й людських розмов, в море, де вони розчинилися, наче були жменею піску, кинутою вітром. І тільки в глибині його єства, десь на дні, тліла розжарена ниточка смутку...

— Отоді-то я й відчув, що таке самота, — сказав чоловік, з яким я мав таку чудну розмову там, на березі річки. — Відчув, що люди землі нічого не знають про нас, небесних жителів, та й не хотуть знати. Вони не нас бачать у своїх мріях та молитвах, а свої, не завжди здійснені сподіванки...

Мені було невідь-чому приємно слухати його розповідь, хай і чудна вона була, через це я й говорив із ним, начебто теж повірив, що він Прибулець.

— Ви закохалися, шановний, — сказав я йому, постукуючи пальцем по коліні. — Тепер ви одружитеся і у вас підуть діти. Вам дадуть квартиру, і ви навчитеся якогось людського діла. Ходитимете зранку на роботу, а ввечері поверватиметеся у свій шумливий, горластий вулик. Часом купуватимете своїй Марії

квіти, доки це не перетвориться у сумний ритуал. І почнете знову мріяти про небо, адже так?

— Маєш рацію, чоловіче. Я таки не хочу бути більше Прибульцем. Але я маю над вами, прикутими до землі, перевагу. Навіть переставши бути Прибульцем, можу покинути цю землю й податися туди, де можна існувати безболісно. Людям же ми, Прибульці, й справді непотрібні, бо на них лежить печать фатуму. Їм, зрештою, потрібне тільки небо — оця безмежна порожнеча, якої вони так ніколи й не збагнуть.

Таку історію оповів я своєму приятелю Вовці, братові дівчини, в яку був того літа безнадійно закоханий. Звісно, оповів я йому про те іншими словами, приладжуючись до стилю дитячих оповідань, але Вовка, здається, зрозумів, про що тут ідеться. Він задумався й прорік велемудро:

— А він, цей Тур, не втік із божевільні?

— Не знаю, — відказав я. — Можливо, й так. Але це не має значення.

— А що ж має значення? — спитав Вовка.

— Те, що історія його не така вже й безглузда, — мовив я. — Окрім того, розповідав він її цілком розважно.

— Але ж не може такого бути! — вигукнув Вовка.

— Звісно, не може, — згодився я. — Але хто те знає?

Той чоловік, що назався Туром, а може, втік із божевільні, той, що величав себе Прибульцем, сидів коло мене, виставивши вперед короткі ноги. Руками опиравсь у траву позад себе, а голову закинув — дививсь у небо. Там, серед розкудланих хмар, бліснуло яскраво-сине озерце, яке спалахнуло такою чистотою, що я на мить забув про свою тугу. І справді, дивлячись на те озерце, хотілося несамохіть очиститися од важкого й неприємного, того темного, що є завжди в нашій душі, і полюдському забажати стати кращим. Може, це і є «стати від бога вільним», а може, це наближення до нього — хто те знає. Хто знає: чи людина, яка відчуває себе Прибульцем, не є ним, бо у те вірить тільки вона сама? Хто знає, чи історія, яку вона придумає, чи не стає реальна, бо вона в цьому світі вже є? Я не міг цього пояснити своєму малому співрозмовнику, але подумав:

коли ти в світі сутінний і не знаєш про це, ти сутінний по-справжньому. Коли ж у душу тобі падає ясний промінь і ти відчуваєш це, ти стаєш освітлений тим променем насправді, хоч, може, це звичайна гра твоєї уяви... Ось що подумав я тоді, коли звільняв свою душу від сутінного дня.

... І він розповів мені про той вечір того ж таки недільного дня, що провів він його з Марією. Пахли матіоли, звідусіль джеркотіли цвіркуни; вони ж покинули вуркітливе місто й утомлено брели зарошеними травами теплого й великого лугу. Вгорі розляглося широке серпневе небо й безгучно палали, розчиняючись у повітрі, голубі зорі. Шелестіла трава й чути стало роздольне дихання землі й ріки, яка причаїлась у глибині об'ємної, вмиротвореної ночі.

Прийшла до них вона, та ніч, котра влагоджує все, що сталось удень, котра стирає різкі грані, обм'якшує гострі кути, приносить зосередження й розчулює — те, чого соромляться люди при свіtlі. Та ніч, котра пахне втомленою землею, дозрілою травою, коли багнеться тиші, схожої на беззвучний політ умиrottвореного й утомленого птаха або ж схожий на очі призабutoї матері з теплого спомину, який раптом народжується у глибинах мозку...

Ця ніч лежала на Маріїних плечах, у бганках її світлої сукні — дівчина сіла в траву відпочити. Прибулець став коло неї й розчулено дивився, але й туга була в його погляді, солодка й не зовсім зображенна. Таку ж тугу відчуває шофер, який їде у напрямку, вивіренім світлом автомобільних фар — десь углибиш стоять живто освітлене вікно, за яким чекає його дружина й гаряча вечеря. Таку тугу відчуває й машиніст паровоза, якому вже повернуло за сорок і в якого не зникло почуття неповторності рідного дому; її відчуває й закинений у сопки солдат, котрий мусить світити до місяця багнетом. Йому маряться соняшники, мальви й чорнобривці, а ще йому мариться дівчина, від якої одержав сьогодні листа. В такі ночі люди розмовляють пошепки, боячись зворушити оте тендітне, ще живе на дні кожної душі, адже душа тоді по-справжньому очищається від намулу обов'язкових дрібниць, через які люди

перестають бути неповторні... В шелесті трави вчуваються вічні й безначальні істини, вислухавши які, людина забуває на мент про сумніви, а може спокійно й тепло подумати про покинуті з дня справи.

Прибулець відчував усе це вперше, він навіть подумав, що такого широкого й величного почуття не знайти більше ніде — так, це була Земля, її неповторне й просторе дихання, адже в цьому диханні зливався в одно подих мільярдів мислячих, живих і чуйних. І Прибулець раптом пізнав просту й золоту істину: ось що означає бути людиною, подумав він, тлінною, смертною, ненадійною, розумною чи дурною, хорошою чи поганою! Він зрозумів, що тільки ніч зі своєю чистою простою підходила до висоти цієї істини — адже вона розкривається всім, хто здатен замислено спостерігати, як безшумно й швидко згоряють у небізорі...

Тур опустився на коліна за Маріїною спину. Вона поклала йому на груди голову, і він дихнув запахом її волосся, що ніжно пахло ромашкою.

Дівчина обернулася до нього, і він уздрів матове й тепло освітлене обличчя. В сутіні воно було ще чарівніше, ніж удень, і він, легко застогнавши, мимоволі похилився, щоб поцілувати його.

В неї були великі, схожі на безмежну, несподівану ніч очі, і затепліло в тих очах у відповідь на його поцілунок — було то бажання взаєморозуміння й простої, як і їхній поцілунок, з'єднаності.

Тур відчув її одкровення, і глибоке зворушення ввійшло в його душу, яка ніколи не знала, що таке тлінність. Він устав і, звівши голову до неба, завмер, перетворюючись у того, який теж колись був народжений такою ж простою, як і ця, дівчина, а потім в ім'я світу цього й людей пішов на хрест. По його щоках потекли великі, прозорі слізози, адже питав він у неба вічної таєни любові.

Валерій Шевчук

ПОГЛИНАЧ ЗАПАХІВ[**\[20\]**](#)

— Не знаю, як тобі сказати, — мовив Віталій Довгалюк, — те, на що хочу поскаржитися, і не хвороба навіть, — він зирнув на лікаря й скривився жалісно. — Може, підкажеш, до кого звернутися, — ти єдиний, перед ким я міг би відкритися...

Вони сиділи у вітальні, оформленій під «ретро», — мебля тут була антикварна по-справжньому; за склом шафи, зробленої у середині XIX століття, поблизувала корінцями енциклопедія Брокгауза та Ефрана; господар, однак, був у джинсах і спортивній сорочці з численними ґудзиками та клапанами, він дивився на свого колишнього приятеля крізь скельця окулярів в італійській оправі, — колись вони сиділи за однією партою і — диво з див — ще й досі часом зустрічалися! Не так щоб часто, але неодмінно вдавали з себе давніх приятелів; незвідь-чому одному й другому було то приємно.

Віталій Довгалюк сидів у древньому, як його прабабця, фотелі; до речі, прабабця й досі жила і, здається, не збиралася вмирати, — чомусь почав думати про неї, хоч прийшов сюди не для того: мав клопіт і конче хотів порадитися із лікарем, але не в офіційній обстановці. Був малий та мізерний, з майже лисою голівкою, з великими, темними й несподівано гарними очима на дрібненькому личкові, на Віталію висів костюм не зовсім бездоганно пригнаний — якесь одоробло з «Готового одягу»; ніс у Віталія був особливий: приплюснутий з боків, довгий і горбатий, з синюватими ніздрями, під тим носом незатишно тулилися короткі, але напрочуд соковиті й повні вуста.

— Стривай! — сказав приятель-лікар. — Може, щось вип'єш: сухе вино, коньяк? Не так часто ми з тобою здибуємося!..

— Нічого не питиму, — трагічно сказав Довгалюк. — Мені не легко було зважитися на цю розмову; сам знаєш, зі своїми хворобами я тобі не набридав...

— Це правда! — сказав лікар. — Пацієнти бувають двох сортів: одні свої хвороби приховують, а інші хочуть, щоб про те знати цілий світ.

— Я з тих, що приховують свої хвороби, — сказав Віталій і заходив покоєм, поламуючи пальці рук. — Прийшов до тебе як до приятеля, бо мені треба конче з тобою порадитися.

— В такому разі — валяй! — сказав лікар, вдаючи фамільярного.

— Та тут і валяти нічого! Просто мій організм... як це його висловитися... ну, з недавнього часу я відчув у собі дивну властивість... Ні, ти сміятившся...

Віталій Довгалюк нерішуче зупинився серед кімнати і позирнув на приятеля великими прегарними очима. «Коли б він

був ліпше одягнений, — подумав лікар, — то подобався б жінкам, які люблять чоловіків тихих і податливих!»

— Сядь, будь ласка, — м'яко запропонував лікар. — І не хвилюйся. Я готовий тебе вислухати, і що в моїй силі...

— Ну, звісно, — обірвав його Віталій і сів на краєчок фотеля, в якому так виразно пригадав собі прабабцю. — Я для того й прийшов. Так от, Анатолію Петровичу, вибач, що я так офіційно до тебе... Останнім часом щось таке дивне зі мною коїться... Виявив чудну за собою властивість, чи рису, чи здатність, кат його розбере, як це назвати... Одне слово, там, де я з'явлюся, пропадають приємні запахи...

Він їхав у трамваї. Сидів на бічному сидінні, було там місце, а він утомився після зміни й прилішився скраечку. Саме прилішився, бо на тому сидінні розклалася жінка з величезним букетом бузку. Він не бачив тієї жінки, бо затулялася від нього букетом, але побачив пишну, як пампушка, руку, що охоплювала того букета. А ще побачив розкішні коліна й поділ червоної спідниці. Тоді йому здалося, що цей букет, який тримає така затишна рука, мусить чудово пахнути. Бузок мав пахнути травнем, зрілою, стиглою жінкою; загалом, запах бузку його завжди хвилював, будив невиразні спогади чи сентименти. Отож вирішив прихилитися до бузку і трохи «позичити» того запаху. Для цього небагато й треба було: ледь-ледь поверни обличчя — і оберемок квітів опиниться біля носа. Не втримав спокуси, повернувся до квітів і ввібрал у себе, скільки міг, повітря. Замлоїло в носі, закрутило, аж змушений був потерти пальцями, щоб не чхнути; йому здалося, що він весь раптом наповнився духом отого бузку, але це була тільки коротенька мить, бо наступної хвилі запах бузку зник, ну, зовсім зник, його просто не стало, і той букет зробився ніби паперовий...

— Розумієш, — сказав Віталій, — букет після того, як я вдихнув його запах, справді втратив ароматичні властивості... Цілковито! Ну, чого дивишся на мене, як на вар'ята? — спитав раптом роздратовано.

Лікар спробував розсміятися, але сміх прозвучав фальшиво.

— Я подумав тоді про себе те саме, — сказав гостро Віталій, наче вгадуючи приятелеві думки. — Але це тільки початок історії... Чудної історії, в якій я не все розумію. Не настільки я дурний, щоб не знати про атрофію людського нюху: до запахів ми легко пристосовуємося і починаємо не відчувати їх. Вранці ми не відчуваємо несвіжого духу свого помешкання, а людина, що зайшла з вулиці, кривить носа. Люди, які працюють з парфумами чи у смороді, зрештою, того запаху не відчувають. Коли я покинув трамвай, подумав: сталася така елементарна атрофія... За п'ять хвилин забув ту історію, надто дрібна вона виявилася. Про неї згадав потім, коли прийшов додому...

Погода тоді була сумирно-пригнічена. Низьке небо нависало над містом, а над шосівками висів синій дим бензинового перегару. Той дим похитувався й коливався, наче живий, і машини з плеском мчали по мокрому асфальті. Віталій відчував запамороку, бо вже здавна не переносив автомобільного чаду. Намагався не дихати глибоко, але все одно відчував, як обпікає дихальні шляхи їдкий газ.

— Я точно пам'ятаю: тоді запах не зникав, — мовив Віталій.
— Більше того, я почав навіть мучитися від нього...

Дійшов до свого парадного і скочив у ліфт. У ліфті вже стояла якось напарфумлена жінка. Вони їхали й не дивилися одне на одного, бо в ліфті чужі люди ніколи не дивляться одне на одного. Але не міг не дихати запахом тієї жінки — пахтіла вона міцно. І повторилося те ж таки: знову відчув, що по горло наповнюється духом тих парфумів, які вилила на себе його мивовільна супутниця, а за мить запахів не стало. Він злякався й зиркнув на незнайомку: була вона з тих, хто страшиться прив'ядання. Здається, що й супутниця відчула щось негаразд, блімнула на Віталія, наче він образив її улюбленого песика, а коли двері розсунулися, кулею вилетіла з ліфта. Віталій відчув на плечах дивний тягар, йому аж недобре стало, наче отруївся тими парфумами. Але це тривало тільки мент, наступної хвилі був як завжди, хоч, коли відмикав двері власної квартири, в нього тремтіли пальці...

— Я подумав, — сказав Віталій, — що це була якась психічна роздратованість, бо мав тоді на роботі неприємності — вжив недозволеного тону до начальника — і хотів якнайшвидше дістатися додому, щоб заспокоїтися й обдумати ситуацію. Зрештою, був неправий начальник, а не я, та й неприємність трапилася невелика — такі собі буденні неполадки, на які можна й не зважати. Як ти все це поясниш? — спитав Віталій, дивлячись на приятеля прегарними, трохи смутними очима.

— Так, як і ти, — сказав лікар. — Психічними неполадками, надмірною збудливістю.

— Я й справді так подумав, — мовив Віталій. — Вийшов з роботи на півгодини раніше й прийшов додому, коли жінки моєї ще не було. Дитина здобувала мудрість на продовженій групі в школі — сьогодні її забирала жінка. Я ж захотів урвати для себе півгодини часу, щоб побути самому. Хотів отак лягти на канапу, розслабитися і ні про що не думати, тобто дати організму перепочити й оновитися...

Він зайшов у квартиру й помітив, що одежда на ньому волога, що весь просяк вологою, а в домі тепло й сухо; на нього війнуло духом обжитого місця, тим, що й дає відчуття рідної домівки. Швидко перевдягся в домашнє, але перед тим як лягти й розслабитися, зирнув у дзеркало: хотів пересвідчитися, що такого страшного побачила в ньому ота жінка в ліфті? Але нічого особливого не побачив, хіба чуб був розпатланий. Отож він майже механічно взяв гребінця й зачесався, а щоб освіжитися, схопив флакон одеколону, та замість того, щоб бризнути на себе, як звичайно, кількома краплями, піdnіс пляшчинку до носа і вдихнув на повні груди того милого запаху — був то його улюблений потрійний одеколон. І втретє сталося те саме, тобто він наповнився ароматом по горло, а за мить з відкритого горлечка флакона вже не чув нічого, наче була там вода. Хоч ні, вода також має свій запах, а там його не було ніякого...

— Я подумав, що божеволію, — сказав Віталій, поморгуючи довгими махровими віями, на які йому могла б позаздрити не одна жінка, — але мозок у мене працював правильно, рухи були злагоджені й чіткі; я, правда, відчував легке роздратування, але не таке, щоб через те турбуватися. «От дивак», — сказав я сам

собі й рушив до канапки, адже часу на самотність у мене залишалося мало...

Він ліг і відчув легке пощипування в носі. В кімнаті було тихо, через стіну м'яко звучала симфонічна музика — там мешкав меломан, і ця музика нітрохи не дратувала. Зрештою, він людина старомодна, і його дратує не симфонічна, а естрадна музика; відчув, що носом стало дихати не так вільно, і це раптом принесло заспокоєння: знайшов просте і зрозуміле пояснення отій дивній і трохи смішній своїй аномалії: нежить її назва. Звичайнісінський нежить, і те, що під час нежитю людина може втратити нюхальні властивості чи здатності, щось таке просте, як день.

— Я, власне, хотів тобі про це сказати, — зауважив лікар.

— Ну от бачиш, мислимо в унісон, — сказав Віталій Довгалюк, ледь-ледь усміхаючись. — Це значить, що у мене з психікою все гаразд.

— Тож звісно, — мовив лікар. — Надто багато скидати на психіку — теж ознака психічної неповноцінності. Закони психіки — це ті ж закони фізіології.

— Отак подумав і я, — сказав Віталій. — Я — інженер, а ми, технократи, люди таки раціонального мислення...

Отже, пояснення було знайдено. Віталій не без задоволення обдивився кімнату, в якій лежав, була вона обставлена невибагливо, бо й стиль його життя простий. Йому стало аж зовсім затишно, бо людина завжди творить гніздо за образом своїм і подіб'ям, відтак очі його заплюшилися, і він перестав думати, тобто нападнав своє єство так, щоб ніщо його не займало, щоб мозок хоч трохи побув у стані блаженного спокою, а в нього це завжди викликало одну й ту ж реакцію, тобто він упав у темну, непрозору яму, аж мозок не витворив жодної галюцинації, тобто це був короткий провал у ніщо, сон без сновидінь, той, при якому горішні шари мозку відключаються цілковито. І так тривало всі півгодини, які він здобув для самотності, а випірнув із неї, коли вдарили вхідні двері і в коридорі залящав дзвінкий голос його донечки, а він, хоч і

прокинувся, відчував, що світ навколо крутиться, стіни здалися незнайомими, і треба було зусилля, щоб отягитися, знову повернути собі світ звичайних речей і встановити його твердо й несхитно, тобто ввійти в коло тих людей, що складали його дім і наповнювали його існування.

— О, тато наш удома! — сказала трохи здивовано його жінка, входячи і вносячи з собою дух дощу й вологи. — Ти що, спав? А на нас напала злива, і ми добряче намокли!

Стала супроти нього, світла і змолоділа від дощу, вогка, рідна й запахуща; за нею вслід ускочила донечка, так само збуджена від зливи і покрита її свіжим духом — він заусміхався до них і вдихнув на повні груди їхнього запаху.

— І це сталося вчетверте, — сказав Віталій. — Я відчув, що наповнююся духом рідних мені істот, а за мить усе знову пропало. Пропало нагло й гостро, і я схвильовано звівся з канапи...

— Повітря в нас затхле, — сказала його жінка й пішла відчиняти балконні двері. — Ти часом не захворів?

Не відчував затхлого повітря, ні свіжості, принесеної знадвору. Відчував тільки ламкий біль у голові.

— Можливо, й захворів, — сказав він, і з його горла вирвалося щось схоже на сміх. — Знаєш, я зовсім перестав відчувати запахи.

— Це не диво, — сказала жінка в той час, як дочка стояла з розтуленим ротом і чомусь пильно дивилася на нього.

За мить у нього під пахвою опинився термометр, а волога свіжа рука лягла на лоба.

— Лоб теплий, — проголосила жінка.

— То мені завтра не треба буде йти на групу? — з надією спитала дочка.

— Як покаже термометр, — усміхнувся Віталій.

— Але ж ти хворий, та', я по тобі бачу, — гаряче сказала дочка. — Хіба не можеш прогуляти один день?

В ту мить йому таки захотілося прогуляти один день. Попри все відчував у тілі розладнаність майже так само, як перед грипом. Але термометр був нещадний: тридцять шість і шість!

— Ну от, — сказав він, спускаючи ноги в капці. — Я здоровий, як бик, а нежить — це річ несуттєва.

— Вип’єш на ніч липи й попариш ноги, — відказала з другої кімнати жінка: перевдягалася.

Дочка перевдягалася біля нього. Ходила в малій до смішного жіночій сорочечці з мереживками й вішала на плечики форму. Потім цілком жіночим рухом накинула на себе халатика й почала застібатися.

— А можна й мені попарити ноги? — спитала.

— Хіба в тебе також нежить? — озвався з другої кімнати жіночий голос.

— Ні, я люблю парити ноги, — відказала мала.

— А я не люблю, — мовив він, активно розтираючи собі носа. — Парити ноги — прегидка штука!..

— От чудний! — вигукнула дочка. — Я б парила ноги щодня!..

Всього цього він не розповідав приятелю: сценка з’явилась у його уяві, як короткочасне видіння, і він замовк, наче прислухався до себе.

— Був майже заспокоєний, — сказав. — Застуда — річ звичайна, як і нежить. Але в мені продовжувала жити якась особлива настороженість. Не хотілося робити із себе вар’ята й розповідати жінці про те чудне в собі — я вирішив проробити щодо того ряд експериментів...

Перше, що він зробив: пішов до полички, де стояли парфуми, і знову відкрутив покришку флакона з потрійним одеколоном.

— І запаху не було? — спитав лікар.

— Анінайменшого, — відповів Віталій. — Мені навіть захотілося гукнути жінку й дочку і дати понюхати їм. Але я злякався, що й вони не почуто запаху... Розумієш, одне діло індивідуальні нюхальні властивості, воші можуть зникати чи виникати, можуть бути алергічні, хибні — все, що завгодно, а друге, коли б це відчували й інші люди з навколишнього середовища. Це вже була б не тільки аномалія моого організму, від якої клопіт тільки мені. Чи логічно міркую?

— Цілком, — сказав лікар. — А чому в тебе є сумніви щодо логічності власного мислення?

— Бо в мене зараз взагалі багато сумнівів, — мовив Віталій.

— Людина — особа настільки химерно-суб'єктивна, що не може постійно перевіряти свою нормальність самотужки. Але є універсальна мірка, якою ми все й перевіряємо.

— Тобто?

— Маємо бути подібні до інших, — сказав серйозно Віталій.

— Уподібнення — одна з найнеобхідніших потреб людства. Без цього людина починає тратити ґрунт під ногами.

— Тобто починається психічна хвороба? — спитав лікар.

— Саме так! Я технократ і мислю раціонально. Завжди вважав, що людський організм — це та ж таки машина, хай складна до незбагненності. Вона має працювати чітко й безвідмовно. Як у кожної машини, в неї можуть бути відхилення, але і відхилення не повинні виходити за норму. Адже не випадковий цей збіг: норма й нормальність. Всі гвинтики мають бути загвинчені, а коли ні — різьбу сточено!

— Ну, це дещо схематичне міркування, — сказав лікар.

— Схематичне, але правильне, — категорично сказав Віталій. — Не даремно це тобі висловлюю — має воно безпосередній стосунок до моєї історії...

— По-моєму, тобі менше треба про це думати, — сказав лікар.

— Читаєш у моїй голові, — відповів Віталій, — Так само вирішив і я. Отак як після копітного, напруженого дня добре розслабитися і розвантажитися від набраної напруги, вивести з себе електрику, як дехто каже, я вирішив зробити собі інтелектуальне розвантаження, тобто не мислити більше необхідного і психічно опроститися...

Рішення прийшло ще в той вечір, коли жінка почала активно виганяти з нього хворобу. Він сидів на кухні, розставивши коліна, як справжній господар дому; перед ним стояв кухлик з липовим наваром, пив малесенькими ковтками і задоволено дивився на спину, широкі клуби й м'які ноги своєї половини. Вона клопоталася, мотаючись із кутка в куток, плескала дверцятами

шафки й холодильника і щось оповідала — про роботу і своїх колежанок, які з захопленням зустріли її нову кофтину. Він сидів і мовчав, як індійський божок, і тільки покректував. Запаху його напій не мав, бо перед цим вдихнув його на повні груди, але Віталій весь був липовий сам, весь із меду: очі солодко примружувалися, і він думав: «А коли так? Коли пити й уявляти запах липи, меду, уявляти липовий гай і бджіл, що гудуть, аж тримтити повітря?» Йому, зрештою, це вдавалося, і він майже зовсім приплющився. Озирав отак знадності своєї половини. «Слухай, — сказав раптом, — ти не проти?»

— В тебе одне на умі, — відказала йому жінка, лагідно блимнувши в його бік.

— А чого б того в мене не було на умі? — спитав він. — Я ж нормальній чоловік.

І коли сказав оту фразу, щось ущипнуло його й занепокоїло, йому захотілося таки відкритися перед жінкою, все їй оповівши, бо чи ж такий він нормальний? Але знову побоявся, бо коли б справдилося те, що його страхало? Чи блимнула б так лагідно його жінка, досить того, що удав із себе хворого, що п'є оцей липовий навар без запаху; чорт забирай, вилася він подумки, адже цей напій не подіє на нього, бо не має він нічого спільногого з липовим цвітом та медом. Найліпше про це не думати, отак наказати собі й перейнятися власним рішенцем...

Їхня дочка вже спала, перед цим таки попаривши ноги, а він ще тільки мав те вчинити, і йому приємно стало хоч би від того, що вони опиняться з жінкою в тісній ванній, що вона підливатиме окріп, а він дивитиметься на її ніжну шию з кучерявим і лагідним волоссячком. Все-таки це чудові хвилини, і його дочка має тут рацію, адже парити ноги, коли поруч тебе люба істота, — якось з'єднуватися з нею, бо тоді у ванній повно пари, і чи не від того їхні тіла мимоволі почнуть пульсувати звичними біострумами; можливо, жінки відчувають це тонше, адже для них не основне з'єднання конечне.

Поклав руку жінці на стегно, але вона була зайнята, і не до гри їй було зараз.

— Ти ж хворий, — сказала вона. — Навіщо, це тобі?

— Температура в мене нормальнa, — мовив він.

— Перестань, — обірвала вона його. — У вас, чоловіків, тільки одне на умі...

«То й хай», — подумав він розмлоєно, бо йому так захотілося затишку, спокою — хотів таки забути про чудне своє, адже остаточно повірив: піде від нього, відчепиться від думок, і він у такий спосіб звільниться від утоми, від конфлікту на роботі та від невдоволеності. Єдиний лік на те: не думати й не думати, перейти в іншу емоційну сферу, а ранок розв'яже всі клопоти й гризоти...

Дружина вийшла з ванної, а він опинився сам у клубах пари, в якій ще прочувалися жіночі біоструми; о, то зовсім не запах, подумав він, бо з запахами в нього, може, й справді негаразд — відчуття глибше й серйозніше, а здатності відчувати не губив. Сидів на малому ослінчику в середині великого білого тіла ванни, в білій майці й трусах, сидів виструнчено й заплющено, тепло розливалося від ніг на все тіло, обличчя мав червоне й пітне, і йому здалося, що це таки більше від приємного, вище й сокровенніше. «Причини наших нещасть, — подумав він, — виходять із нашої невдоволеності, ховаються в нас самих, причини біологічних аномалій — теж із нас самих, отож і треба боротися з ними через самого себе». Потягся по рушник, втер обличчя, а тоді знову завмер, скрививши вуста...

І це було таке, що не оповідається, та й не оповідав він про те, а тільки згадав. Так само не оповів він ще одного, що, може, стосується безпосередніше оповідженутої тут історії, адже найбільше, що збуджувало його у власній жінці, — її запах. Ні, то не був запах парфум, а щось особливіше; притаманне, можливо, тільки їй; м'яке, ніжне, від чого відчував молоду силу — її запах оточував його п'янким димком, заповнював і омолоджував, робив, зрештою, бадьюрим. Жодна жінка, з якими доводилося йому здібуватися, не мала такого запаху, бо це був не запах, а дух. Чи не тому виявляв до своєї жінки надмірну прив'язаність і залишався їй несхитно вірний.

Але сталося те саме. Йому було дано вдихнути тільки раз її теплого духу, хмелю, що незмінно його збуджував, — за тим усе зникло, і замість пристрасного безуму він в'яло виконав обряд.

— Ти таки захворів, — сказала ніжно дружина, обіймаючи його й тулячись розпаленим тілом. — Не треба було цього сьогодні.

Тоді відчув, що на очі наповзає щось гостре й щемке, горло йому зсудомило, а серце здригнулось у залізних лещатах.

— Вибач, — прошепотів, ковтаючи схлип і кусаючи губи.

— Ну, не треба, дурненький, — сказала ніжно дружина, проводячи пальцями по його мокрих очах. — От чудний! Хіба не може людина захворіти?

Жінка поцілуvalа його в лоба, а може, перевіряла, чи в нього не гарячка.

— Немає в мене температури, — сказав він.

— Таки нема, — згодилася жінка. — Може, ти перевтомився.

Тоді він розказав їй про конфлікт, який був у нього на роботі. Сказав, що хотів би змінити місце роботи, бо, може, й справді починає перевтомлюватися.

— То зміни, — сказала дружина. — З твоєю спеціальністю — це не проблема.

— Звик я там до всього.

— Просись у відпустку за свій рахунок, — сказала вона.

— Та я ж недавно з відпустки! — нагадав він.

Заплющив очі й побажав собі, щоб завтра вранці прокинутися й забути про своє чудне навадження. Пустив у темінь це своє прохання, хоч і не знов, до кого його скеровував; не відав, чи є та сила, котра могла б йому допомогти, адже вірив тільки у те, що є. Але від того полегшало, зрештою, відчув на повіках сон. На нього попливли рожеві з білим кола, потім вони зробилися сині й зелені, ще згодом відчув, що його свідомість дивно розкладається на барви й лінії. Тоді з його грудей вирвався чи останній схлип, чи полегшене зітхання: обійняв дружину, яка повернулася на правий бік, притиснувся до неї і відчув себе, як курча, котре залізло матері під крило. Тоді йому стало тепло й затишно, і той біль, що з'явився був у нього, лишився останнім зітханням і слізою, що потекла по щоці і вмерла, покривши шкіру найтоншим накипом солі. Він спав і уявляв білого корабля, який плыв серед пісків, — всі люди на ньому були одягнені в біле...

— Історія таки не зовсім, звичайна, — сказав лікар. — А ти й справді переконався, що можеш поглинати самі приємні запахи?

— В тому-то й річ, — відказав Віталій Довгалюк. — Хай би я не відчував будь-яких запахів — це можна було б приписати ваді моого нюхового апарату. Але тут причина якась інша.

— Коли б мав силу проти поганих запахів, — усміхнувся лікар, — міг би виконувати роль очищувача повітря. Був би цінним чоловіком...

Віталій подивився на приятеля спідлоба, обличчя його перекривила гримаса.

— Вибач, — холодно сказав, — але мені зараз не до жартів. Зрештою, маєш рацію: дивна здатність моого організму ні до чого. Тобто практичної користі з неї не візьмеш, а жити вона заважає. Адже відтепер найліпша їжа втратила для мене смак.

— Спершу ж ти відчуваєш її запах?

— Але відчуваю не нормально, а підсилено гостро. Все це не викликає в мене звичного апетиту, а коли я їм щось зовсім без запаху, то воно майже несмачне. Уяви собі огірок тільки-но зірваний з грядки, ти обчистив його, й запах з нього має йти такий, що в тебе слина тече; тож коли кусаєш, організм уже приготований, щоб приймати такий смак. Тобто запаху виділяється якраз стільки, щоб могти нормально подразнити слизові оболонки, а той самий запах, посиленний удесятеро, викликає в організмі захисний рефлекс і вже не діє приємно-збудливо, а скоріше навпаки. Що на це скажеш?

Лікар задумався; поскубував французьку борідку, а проти нього палали великі, темні, майже жіночі очі приятеля. Рот його, однак, перекривлювався, і це спотворювало те личко.

— Мені здається, — сказав лікар, намагаючись говорити поблажливо, — що це в тебе вада нюхового апарату. Те, що відчуваєш запахи посилено, викликає подальшу атрофію, а це, як зауважив сам, нормальні властивості нашого нюху. Асенізатор сидить на відомій бочці й наминає хліб з салом, бо запаху, від якого непримінні панночки, таки не відчуває.

— До цього я додумався й без тебе, — сказав Віталій, все ще кривлячи вуста. — Коли б було так, я зміг би до цього

пристосуватися і не сидів би перед тобою. Сподіваюся, наша розмова конфіденціальна?

— Це вже як бажаєш, — сказав лікар.

— Я хотів би, щоб ти й жінці свої про те не оповідав. Коли б чутка про мій ґандж розійшлася, я б став посміховищем... І не дивися на мене так!..

Сяк-так дотягнув він кінця тижня, поступово пристосовуючись до нової в собі якості; на роботі запахи були неприємні, й відчував він їх нормально. Так само нормальну відчував автомобільний перегар на вулицях. В трамваях намагався не ставати близько до жінок, а вдома не підходив до полички з ароматичними причандаллями. На суботу вирішив з'їздити до прабабці, бо таки й справді відчував незвичну раніше роздратованість.

— Було б добре, щоб ти пробув у прабабці з тиждень, — сказала йому жінка.

— Тобі так хочеться побути без мене? — роздратовано спитав.

— Та бог з тобою! — мовила вражено дружина. — Як це тобі і в голову могло прийти? Хочеться, щоб ти відпочив, подихав свіжим повітрям, бо якийсь такий зробився...

— Який це такий? — спитав, не дивлячись на жінку, — знов, що його погляд у цей момент лихий.

— Роздразнений, знервований, думаєш, не відчуваю? — сказала вона.

— А що відчуваєш іще? — спитав він, силячись усміхнутися.

— Що відпочити тобі треба, — сказала категорично. — Може, й від мене, дитини, хіба я знаю? Про роботу забути, та й мало чого!

— Ставишся до мене, як до хворого, — буркнув роздразнено.

— Але ж ти сам захотів поїхати до бабці, — здивувалася жінка.

І він поїхав. Сидів і дививсь у вікно. Стелилися надовкіл знайомі краєвиди, в автобусі гостро пахло бензином та перегаром, він заплющився й думав, думав, бо раптом здалося,

що увійшло йому щось у душу, щось її задимило чи затьмарило; те «щось» не має ні назви, ні образу, але гостро відчувається. Повторював подумки розмову з дружиною й думав, що, можливо, образив її, що ніколи раніше не розмовляв з нею так різко. Трохи дивувався, що вона анітрохи не образилася, тож сидів із міцно запечатаними очима й думав, що йому, може б, треба жінки енергійної й навальної, яка б під каблуком його тримала — може, тоді б зберіг лагідну вдачу. Але доля повелася по-своєму, і його жінка була точнісінько така ж, як він: м'яка, невпевнена й несмілива і, здається, таки потребувала міцної чоловічої руки. Думав, чи любитиме її тепер, коли втратила те, що найбільш його приваблювало? Сидів, сплівши пальці й відкинувшись на спинку крісла, й робив вигляд, що спить. Біля нього жахнющо дихав перепаленою горілкою чолов'яга з неголеними щоками та червоними очима — цей запах він також сприймав нормально...

— Знаєш, що я подумав, їduчи в автобусі до прабабці? — спитав Віталій. — Розрізняючи в світі тільки неприємні запахи, чи не почну я погано думати про світ? Чи не здобуду нездорової мізантропії і чи не зненавиджу близьких та рідних собі?

— Ну, ти задалеко взяв, — мовив лікар. — Йдеться тільки про невелику ваду організму.

— В тому-то й річ, що йдеться не про ваду, а властивість. І не забувай, що мимоволі я стаю якимсь... паскудою, чи що!..

Він їхав до бабці, і вся атмосфера, оті краєвиди за вікном, отой важкий дух в автобусі принесли йому короткочасний, як політ птаха, сон. На коротку хвилю запав у непам'ять, а коли виплив із забуття, йому смішно стало за всі оці дрібні гризоти, адже світ є такий як є, пронизливо реальний і простий. Всі ускладнення — це тільки химери нашого мозку, подумалося йому, і щоб з ними боротися, треба не обтяжувати той мозок, а відгорнути їх од себе й відмести, наче сміття. Вирішив вилікувати сам себе і вже наперед починав радіти. Його сусід допоміг йому тим, що зійшов на зупинці серед лісу, і той ліс проковтнув його. Тоді Віталієві привиділася стежка, що вела до прабабцевої хати, і він згадав, що не ходив по ній бозна-відколи, що він, зрештою, заскучив за тим тихим домом, так густо зарослими деревами, що його й не видно звіддалік. Бабця вже не може дати ради

рослинному буянню, і воно забирає в свої тенета дім і землю навколо — все там цвіте й зеленіє, все там неймовірно розрослося. Сама пррабабця сидить на ґанкові мала, сива, добродушна, часом до неї завітає сусідка, і вони по-бабському побалакають, а після таких розмов їй і самою не страшно бути. Очі її люблять зелений колір, та й не розучилася вона милуватися на квіти й зело. «Всяке зілля на добро людині», — каже вона, а навколо пишніють мальви, жоржини й півонії — одні квіти відцвітають, а інші починають цвісти, і бують вони в неї з ранньої весни до пізньої осені. Віталій подумав, що недаремно тікає в той оазис, — там великий простір, з якого не матиме сили випити всіх духмянощів, адже там їх, приємних запахів, без міри. Вони йдуть на землю, зело й квіти, напливають хвилями, і він знає: лише там пізнає звільнення. Там зможе спокійно сісти на порозі, запалить сигарету й спокійно дивитиметься, як росте й пишніє все навдокіл. Відтак знайде в душі силу, яка дасть йому снагу благословити все живе, квітуще й зелене, — мудру силу старіння відчує в своєму серці й навчиться тієї мудрості. Адже зараз у ньому таки щось рушиться; чоловік після сорока вперше починає лякатися свого віку, і до нього приходить ота нещаслива пора, коли конче потрібно щось вирішити. Одні тоді кидаються на калиновий міст і починають виглядати свої молодечі літа, а інші перестають відчувати чарівливість землі нашої. Здається, він належить до цих останніх, але в ньому все бунтує й протестує, бо не повинен він такого запускати в душу, бо він усетаки розумна істота, а коли так, хай його свідомість стане сторохом його розуму: доброю людиною залишиться у цьому світі — чи ж просто це й мало?.. В тому царстві зела й квітів цілими днями літають метелики, пурхають з гілки на гілку по деревах синиці — пррабабця підгодовує їх цілу зиму; павуки тонко тчуть вигадливі сіті й ловлять мух та комарів; вранці, наловивши в свої тенета роси, павутинна сяє, наче срібна. В кутку двору пррабабця посадила конвалії, і вони прижилися під здичавілими вишнями, вишні ті лише цвітуть, але не родять; посеред городу розкинула кулясту корону дика грішня, і вона теж тримається тільки для цвіту. У серпні там важко тужавіють плоди, все налите сонцем і розмлоєною притомою, дзвенять уроочисто цвіркуні; у

червні там пахтіють жасмин і липи — жасмин розрісся довкола хати, а липи обступили її зусібіч, як сторожа. Отож він їхав до тієї маленької сивої повелительки дерев та зілля, бо хотів знайти в неї лік на свою недугу, адже його прабабця не тільки милується зелом, але й відає його таємниці. До неї часто забредають хворі й печальні, і кожного наділяє вона пучечком зілля чи трави. А коли сходить сонце, весь отой квітовий світець починає ворушитися, підводить голови й сміється росою. Віталій не відає, чи вилікувала хоч одного хворого його прабабця, але про неї розійшлася добра слава. Може, тому, він покинув усе й кинувся до неї, може, тому й сидів оце зараз в автобусі з запечатаними щільно очима й уявляв, відтворював у собі образ незвичайного зеленого царства й прабабу. Їй він, здається, зможе розкрити таємницю, і вона дасть йому пораду, отож, коли ступив на стежку, котра вела до знайомого й рідного обійстя, відчув особливу, радісну полегкість і вперше забув про неміч чи лиху властивість свого організму; всі його гризоти стали малі й нікчемні порівняно з душевною впевненістю, аж повірив: саме тут знайде зцілення, саме тут заспокоїться, адже всі ми однакові в цьому світі; всі ми, коли припече, озираємося, і немає в світі жодного мандрівника, котрий не хотів би прийти на місце, яке освітили своєю свідомістю його предки...

— І що? — спитав лікар, видимо зацікавившись. — Прабабця тобі допомогла?

— Я зайшов у той двір, — сказав Віталій Довгалюк, — і вдихнув на повні груди п'янкого, й запахущого, й густого повітря. Відразу ж сп'янів від нього, голова мені пішла обертом, я наповнився запахами рідного обійстя, але потім усе повторилося... Найстрашніше не те. Вийшла моя бабця, ми привіталися, та вона раптом озирнулася занепокоєно, уявляєш, отак озирнулася, а тоді сказала: «Чого це не пахнуть квіти?» І знаєш що? Я не знайшов сили признатися їй. Провів тоді жахливу ніч, а наступного дня поїхав на превелике її невдоволення назад. Тямиш, що це значить?

— Твою ваду не тільки ти відчуваєш, а й оточення...

— Авжеж, — сказав Віталій. — А я не народився для того, щоб бути паскудою.

На те слово лікар звівся й підійшов до столика, здається, часів Олександра Першого. На столику стояла ваза штудерної роботи, а в ній стояли квіти. Лікар узяв ту вазу й піdnіс її до обличчя. Вдихнув на повні груди, але запаху й справді не відчув. Тоді він поставив вазу й пройшовся важкою хodoю по кімнаті. За ним пильно стежила пара розпалених, жаристих очей. Лікар підійшов до вікна, на якому стояв вазон. Але вазона, хоч той і цвів, він не нюхав. Дивився на море дахів, що розливалися довкруж, — його квартира була на п'ятнадцятому поверсі. Тоді повернувся до приятеля і розсміявся зовсім невимушено.

— Все, що ти розповів, — сказав він, — годиться для кіно. В тебе хвороблива здатність перебільшувати, а йдеться про речі елементарні, про які й думати не варте. Гадаю, даремно не відкрився своїй прабабі — вона, здається, мудра жінка й дібрала б тобі ліків.

— А ти, — спитав Віталій Довгалюк, — ти мені не допоможеш?

— Чому ж, допоможу, — сказав лікар й поблажливо всміхнувся. — Квіти, які я тільки-но нюхав, незважаючи на твою поглинаючу присутність, уяви собі, пахнуть, як і пахли. Роби вранці зарядку, бігай, веди здоровий спосіб життя, більше відпочивай...

— Але ж ти брешеш, Толю, — схвильовано сказав Віталій, аж червоні плями пішли йому по обличчю. — Ти ж, друже мій, брешеш!..

Валерій Шевчук

СМУГА НЕЩАСТЬ[21]

Зранку парило. Небо повилося каламутною плівкою і, хоч хмар не було, стояло над містом невмите і сколошкане. Сонце борсалося в тому киселі, ніби заплутана в павучих тенетах муха; сьогодні вночі місто, здається, не змогло прийняти щодобової нічної купелі і вимести зі своїх закутків застояну жарінь.

Вийшовши з дому, я відчув, що в мене ледь-ледь тремтять пальці — це було зле, бо я мав сідати за кермо автомобіля. Спробував зібратися на силі, тобто внутрішньо зосередитися, — замість іти до трамвая, який мав би завести мене до автомобільної стоянки, я трюхцем побіг. Любив бігати, бо це давало тілу бадьорість і снагу на новий день. Але сьогодні заспав, отож тільки махнув кілька разів руками вдома і, кинувши в обличчя пригорщ теплої води, помчав на роботу — все в мене було розраховано до секунди.

До трамвая я, однаке, не добіг. Чи не було чим дихати, чи я й справді не встиг до ладу прокинутися, але мені сперло подих. Змушений був піти вільним кроком, а коли перебігав улицю, з-за рогу вискочив червоний легковий автомобіль, і я ледве врятувався від нього, пострибавши, як олень, гіантськими стрибками.

Мусив зупинитися біля паркану й перечекати. З червоної кабіни висунувся не менш червонолицій шофер і на всі заставки лаяв мене. Казав, що таким, як я, варто переламати ноги і він щиро шкодує, що воно так не сталося. Що мені, зрештою, добре було б не тільки ноги переламати, а й пiku набити, і т. д. і т. д.

Я побачив за парканом жовте тіло трамвая, який під'їджав до зупинки, й чимдуж подався туди, залишивши шоферу можливість поправлятись у красномовстві на самоті.

У такий день мені, здається, не треба було сідати за кермо, і я завжди так робив, але сьогодні таки міг запізнатися на роботу. Як на те, я забув удома гаманця, і в мене не було не лише на

таксі, але й на обід. Я виловив з кишені тільки кілька трамвайних талонів і тридцять шість копійок: одна по двадцять, одна по десять, а три по дві копійки. Зрештою, на роботі на обід я в когось позичу.

Але до роботи мені не судилося доїхати, бо я зрізався на повороті з автофургоном — вина була не моя, а водія автофургона, що безпомилково визначила міліція, яка блискавично поспіла на місце події, але ніс моє авто перетворився у щось безформне. Після немалих зусиль (адже грошей у мене під ту хвилю не було) я відтарабанив машину на стоянку (гаража в мене нема, та й невідомо, коли буде) і скоріше втік від співчутливого натовпу інших власників машин — моїх сусідів по стоянці: тепер я матиму немалий клопіт з ремонтом. Мені ж треба було поспішати на роботу, я вскочив у трамвай, але поїхав не в той бік, в який потрібно: замакітрилось у голові. Але те я помітив не відразу; звільнилося місце, і я використав нагоду, щоб відпочити й зібратися з духом. Все в мені дрібно тремтіло, я тільки тепер відчув, що й життя моє кілька хвилин тому висіло на соломинці. Мені ж самому нічого не сталося, був я прив'язаний аварійним пасом, боліло трохи у грудях, на що можна було не зважати.

У трамваї стояла така задуха, що піт почав стікати мені по скронях. Я встав і відчинив біля себе вікно, але це майже не принесло полегшення, — з вікна дихало гарячим, загазованим сопухом. Я заплющив очі й почав рахувати зупинки: мав проїхати їх сім.

Однак проїхав я їх шість — трамвай зійшов з рейок. Усіх нас сильно мотнуло, хтось заверещав, а я вдарився грудьми об переднє сидіння, — на щастя, трамвай ішов на малій швидкості. Звісно, й цього разу мені нічого не сталося, я спокійнісінько вийшов на вулицю, роззирнувся й тільки тепер збегнув, що опинився від місця роботи ще далі, ніж був. Гірше те, що по цій лінії не ходив інший транспорт, аварія ж сталася перед кінцевою зупинкою, а це значило, що мене могло врятувати хіба що таксі при умові, якщо я заплачу за нього позиченими в колег грішми. Але я вирішив не опитувати долі, бо вже повірив: сьогодні таки фатальний день, отож рушив пішака до Зоряного проспекту,

звідки міг поїхати на роботу чи на трамваї, чи на 98-му тролейбусі. По дорозі я сподівався потелефонувати на роботу з автомата.

Було неймовірно парко; здавалося, саме небо лягало на плечі, а сонячне промитая ворушило неприкрите волосся. Від того в голові легенько потріскувало, а пальці рук знову почали тремтіти. Я зайшов у сквер, щоб хоч трохи отяметися, але всі лавки святково лискотіли свіжою фарбою, і на кожній висіла паперина з попередженням для тих, хто б того не помітив. Запах фарби так гостро наповнював повітря, що я поспішив якнайшвидше звідси вийти.

Діймала спрага, але випити води з автомата я не міг: не було в мене ні однієї, ані трьох копійок. Зайшов до гастроному, щоб випити соку, але відділ, де продавали соки, був зачинений, а біля банок виднівся напис, який відверто попереджував, що чекати продавця справа таки марна.

Знову вийшов на вулицю. Сонце кипіло в розпеченному небі, як риба в юшці, і я відчув, що без прохолодного напою більше не протягну: все в роті пересохло, а язик зробився шкарубкий. Я майже побіг до жовтої бочки з квасом — до неї тяглась немала черга. Продавав кvas чолов'яга, увіч схожий на того червонолицього шофера, що похвалявся не тільки поламати мені ноги, але й побити фізіономію, тож я намагався на нього менше дивитися. Неподалік був телефон-автомат, і я, попередивши сусідів по черзі, подався туди — треба було конче потелефонувати на роботу. Автомат з'їв мої перші дві копійки швидко й енергійно, хоч у догоду мені встиг послати моєму начальнику довгого дзвінка. Я повернувсь у чергу, резонно зміркувавши, що цей автомат так само охоче зжере мою другу монету, а я мав їх усього три. Отож спокійно стояв у черзі, відчуваючи, що спека роз'їдає мене і що коли це протягнеться довше, я сам розтечуся на асфальті у кvas — мені вже й музика починала грati в зубах.

Кvas закінчився саме тоді, коли я простяг продавцю свої десять копійок.

— Нема, — сказав не без задоволення продавець, що так нагадував мені шофера-костоправа. — Кінчився, зараза! Хочете,

почекайте!

Я поцікавився, скільки треба чекати, але продавець — брат костоправа — розвів руками: може, сьогодні, а може, завтра.

Відчув у шлунку спазму: здається, все пересохло в мене й там. Повітря мені бракувало, і я фатально запізнювався на роботу, хоч, річ певна, навряд чи був сьогодні здатний працювати.

Попереду жовтіла ще одна телефонна будка, і я подався туди, по дорозі ледве не вивернувши собі ногу, — запала в ковдобину на асфальті. Цей автомат байдуже з'їв мою другу монету, але встиг послати аж три гудки, і мій начальник устиг зняти слухавку, я навіть почув його голос. Але мого голосу начальник почути не встиг, автомат коротко затутукав. Я вже був такий близький мети, що спробував спитати долю ще раз і поклав у гніздо останню свою монету. Цього разу все повторилося точнісінько так, як і першого, і я змушений був, вийшовши з кабіни, витягти носовичка і втерти обличчя — на ньому лежала неприємна пітна маска.

У мене залишилася ще одна можливість потелефонувати, використавши десятикопійкову монету: автомати приймають їх так само залюбки, як і належні собі двокопійкові. Я знову рушив по вулиці, що безконечно тяглась у глибину, — до Зоряного проспекту було таки неблизько, — і шукав очима жовтої барви телефонної будки.

Новий автомат стояв неподалік газетного кіоска, я поклав у гніздо десять копійок. Але й він був наладнований на ті ж хвилі, що і його співбрата на вулиці, — мій начальник утретє підняв трубку, але мене не почув. Натомість почув його лайку — це вже вчетверте йому дзвонили, але ніхто не озвався.

Підійшов до газетного кіоска, спливаючи потом. Здавалося, що скоро почне хлюпати в туфлях: шкарпетки були мокрі, хоч викручуй. Я знов, що кіоскери мають хронічну ненависть до тих, хто хоче розміняти гроші на телефон, але все-таки спробував. У кіоскера було жовте, зморщене обличчя.

— Нічого страшного, — сказав він не без задоволення, — любаска трохи почекає...

Я розтулив рота, щоб достойно відповісти, але на мене дивилися жовті очі з такою милою сподіванкою, що таки випаде змога поскандалити, — я зирнув на небо, де все ще варилося сонце, і мені здалося, що воно увіч нагадує двокопійкову монету. Але мене це не втішило, і я почав питатись у людей, чи не розміняє мені хто двадцять копійок. На мене дивилися підозріло, наче я був п'яницею, котрий випрошує собі на похмілля, — розміняти монети не вдалося. Тоді я пішов назад до бочки з квасом, за якого й досі сидів рідний брат шофера-костоправа: він саме згрібав виручку в торбу.

— Я не розмінний пункт, — сказав продавець квасу.

— Але, чоловіче добрий! — вигукнув я відчайно, — Хіба ви забули? Вистояв до вас отакенну чергу!

Продавець квасу окинув мене пильним поглядом.

— Справді, це ви, — сказав, і в його голосі пробилося співчуття. — Скільки вам розміняти?

Він розміняв мені цілі двадцять копійок, отже, я мав аж десять монет і міг без турботи йти по вулиці, випробовуючи по дорозі всі автомати, що мали щастя мені траплятися. Випробовував я і терпіння свого начальника, бо той уже шаленіти починав: жоден автомат не міг мене з ним зв'язати. І мені раптом прийшла до голови божевільна думка: всі ці автомати — живі істоти. Вони позакисали тут з нудьги, на далекій од центру вулиці, і от змовились між собою позбіткуватися над кимось таким, як я. Вони попереджують один одного про моє наближення, а коли потрапляю у їхній полон і коли, майже задихнувшись од нестачі повітря, виваляюсь назад на вулицю, вони починають беззвучно, але весело реготати. Отак вони й тішаться, і це неабияк прикрашує їхнє існування. Окрім того, вони, можливо, догоджують цим і своєму верховному правителю, котрий сидить зараз десь у холодку й цмулить холодне пиво, — він твердо знає, що автомати його не підведуть. Отож мені здається: коли заходив У будку, чув легеньке покректування, як це робить людина, котра аж губи собі кусає, стримуючись, щоб не розреготатися. Я подумав навіть, що простіше було б зйти на пошту, яка теж трапилася мені по дорозі, й послати своєму начальникові телеграму; навіть уявив собі, як лізуть його брови

вгору, коли він її читатиме. Але чи прийде вона йому сьогодні? Завтра субота, після завтра — неділя, отже, телеграму йому можуть принести, як не вельми важливу, аж у понеділок.

Хустина, якою я втирав піт, уже зовсім мокра, її можна було б викручувати так само, як шкарпетки й близну на тілі. Серце нерівно тіпалось у грудях, а в очах вряди-годи йшли барвиsti смуги. Я знову зустрів автомат води, але мав тільки двокопiйчанi монети і не міг напитися й цього разу. Тодi я подумки вилаяв себе, що не здогадався розмiняти однiєї з них по копiйцi.

Коли я дiстався до Зоряного проспекту, в мене залишилося тільки двi монети. На розi цiєї проклятої вулицi й проспекту стояло два телефоннi автомати: один з них мовчав, як мертвий, не хотiв навiть їсти моєї монети, а другий задоволено її пожер.

Тодi з роз'ятрився. Гупнув кулаком по сiрому, байдужому тiлi автомата й просичав, зовсiм не зважаючи на те, що мова моя звучить цiлком iдiотично.

— Слухай ти! — пригрозив я. — Коли не з'єднаєш і цього разу, роз-тр-ро-щу!

Менi здалося, що автомат здригнувся. Що вiн послав од себе нечутнi розпачливi сигнали, нiби питавсь у своiх спiвбратiв, як йому бути. Я трохи почекав, даючи йому час порозумiтись iз тими, вiд кого залежала i його доля. Зi свистом вдихав у себе повiтря, i очi менi запливли потом.

— Ну от, — сказав я з тою-таки погрозою. — Телефоную востаннє. Коли не з'єднаєш, станеш таким самим мертвим, як твiй брат бiля тебе...

І вiн мене з начальником з'єднав. Я почув його голос, а вiн почув голос мiй.

— Слухай, це ти менi весь час тарабанив? — вибухнув начальник.

— Клятi автомати, — пробурмотiв я, — чорт бi їх забрав!

— Щось сталося? — спитав начальник.

— Еге ж, — хрипко сказав я, бо ледве дихав. — Аварiя. Врiзвався в автофургон.

— Ти сам не постраждав? — спитав тривожно начальник, бо в грудях у мене, коли дихав, хрипiло.

— У головi дзвенить, — мовив я.

— У мене також, — гостро відповів начальник. — Від твоїх дзвінків...

— Вибач, — сказав я, відчуваючи, як під горло підступає нудота. — Душно так, а мене всього трусить.

— Ти де? — спитав начальник. — Не в лікарні?

— На Зоряному проспекті, — сказав я. — Коли дозволиш, не прийду сьогодні на роботу...

— Та бог ти мій! — сказав начальник, ми з ним були приятелі. — Ти справді не постраждав?

— Ні! — мовив я. — Тільки все тіло труситься.

— Поїдеш з нами завтра по гриби? — спитав начальник.

— Навряд, — відповів я. — Якось все це надто мене вразило...

— І не дивно, — мовив співчутливо начальник. — Не щодня людина потрапляє в аварії.

— Я тобі ще потелефоную, — сказав я і відчув страх. Страх перед тим, що мені знову доведеться мати справу з автоматами: вдома в мене телефону не було...

Пошукав по кишенях і натрапив на ще один трамвайний талон: наскакувати на контролера охоти не мав — сьогодні ж бо в мене день невдач.

Але на контролера я не наскочив, більше того, трамвай, у який сів, не зійшов із рейок, але коли я сідав у нього, водій завчасно зачинив двері, і мені прищемило руку. Я загорлав, загорлали люди в трамваї, водій хотів відчинити двері, але їх ніби заклінило. Тоді до мене підскочив ще один брат шофера-костоправа — здоровенний чолов'яга із червоним обличчям. Він схопив створки дверей і легко їх розчинив, а я зміг прибрести руку. Двері лунко ляснули в мене за спину, як паща звіра, і я знову побачив перед собою райдужні кола.

Мені звільнили місце, і я сів, з натугою розминаючи пальці. Публіка обурювалася: одні на водія трамвая, інші на тих, що лізуть, коли двері зачиняються. Я ж дивився у вікно й бачив перед собою каламутний світ. Дивні думки крутилися мені в голові: щось про помсту машин. Їхньою жертвою сьогодні став я, а це річ далеко не приємна.

«Фу, чорт! — подумав я, струшуючи головою. — і приверзеться ж таке!..»

Вийшов із трамвая й сторохко озирнувся. По вулиці котився потік автомобілів: всі спокійні і всі слухняні. Я теж постояв слухняно, поки світлофор дав мені змогу перейти на другий бік. Очі мої вступились у вітрину автоінспекції. Розтрощені машини й мертві люди. Я здригнувся: чи в усьому винні люди, подумалося мені.

Ні, сьогодні таки нещасливий у мене день. В такі дні не варто жартувати, такі дні треба перебути в безпечному місці, а найбезпечніше місце — дім кожного з нас. Ішов повільнісінько й озирається на всі боки: годі з мене пригод. Зачинюся між чотирьох стін, а може, й засну. Звільнюся й од нещастя, які так щедро падають мені на голову, і від дурних думок. Боліла мені рука, а в нутрі ніби все перегоріло.

Я скочив у ліфт, і він бадьоро повіз мене на дев'ятий поверх. Це, здається, була остання моя помилка — треба було піти пішки. Але я не мав сили підійматися так високо, отож повірив тому, хто покірно возив мене додому щодня. Цього разу ліфт мене так високо не довіз, я застряв, здається, між шостим та сьомим поверхом.

Натискав на всі кнопки, на які радили натискати написи в кабіні на той випадок, який і стався зі мною, але безрезультатно: я зрозумів, що ті написи зроблено для самозаспокоєння. Опинився в малому душному світику, і жах раптом охопив мене — не було з нього виходу. Тоді я почав гатити в двері. Глуха тиша панувала навколо, мирний спокій. Я почав кричати, але мій голос, здається, не виходив з кабіни. Більше того, я увіч відчув, що ліфт дихає. Зачаєно і з погрозою, наче збирався мене пожерти. Зрештою, для цього небагато було треба — я був, як Іона в череві кита, у ньому.

Замотав головою: чортзна-що зі мною койться. Навколо стояла мертва тиша, і ніде не чутно було ані шереху. Я схопився пальцями за стулки дверей і спробував їх розсунути. Але двері було зачинено наглухо, і я відчув відчай загнаного в тісну камеру бранця.

Треба було заспокоїтися, і я щосили стиснув поранену руку. Гострий біль віддався аж у плечі — це й справді протверезило мене. Зрештою, нічого особливого не сталося, запевнив себе я. Чи один я дзвонив з автоматів і не міг додзвонитися? Чи один потрапляє в дорожні пригоди і чи не застрявав я раніше в ліфті? Треба дочекатися, розумію вирішив я, щоб хтось ішов, і гукнути: хай викличе ліфтера. Це були елементарні резони, і я зумів довести їх до власної свідомості. Тіло мені, однак, тремтіло, і я сів просто на підлогу. Витяг сигарету й закурив, щоб таки прийти до тями.

Але наступної хвилі мені здалося, що стінка, об яку я впираюся, еластична. Що вона ніби живе тіло — навіть легко поколихується від того, що дихає. Дим швидко заповнив мале приміщення, і мені знову забракло повітря. Загасив цигарку й витер піт з обличчя, який густо тік мені по тілі, обливаючи з голови до ніг.

Тоді я й почув обережні, скрадливі кроки. Зраділо скочив, затарабанив у двері, а з горла мені виридався розплачливий крик.

Кроки стихли. Я стояв з розтуленим ротом і слухав. Той, хто ішов, здається, злякався. Було так тихо, що мені аж у вухах заколопо.

— Гей ви! — загорлав я, тулячи вуста до щілини в дверях. — Викличіть аварійну команду!

Тиша. Я ковтав повітря, яке сочилось до мене через щілину, і тільки так міг себе втішити.

Знову почулися обережні кроки. Той, хто підіймався, повернув назад — кроки глухли.

Тоді мені в голову полізли навіжені думки. Я вирішив, що всі вони: телефони-автомати, трамваї, ліфти — зв'язані поміж себе, адже ціле місто переплетено складною мережею дротів, по яких тече струм. Я подумав, що в якусь мить вони можуть стати заодно і їм під силу погратися з людиною так, як оце зараз граються зі мною.

Треба було зібратися на силі й вирішити, що чинити далі. Є два виходи, подумав я: впокоритися чи повестися так, як я повівся в будці телефону-автомата, котрий таки з'єднав мене з

начальником. Може, то було простою випадковістю, але він, той автомат, підкорився!

І я вирішив повторити цей жарт із ліфтом.

— Слухай ти! — крикнув я загрозливо. — Коли не випустиш мене з себе, начувайся!

Зробив паузу зовсім так само, як і тоді, в телефонній будці, а тоді натис кнопку дев'ятого поверху.

І сталося диво. Ліфт загув, ніби його мотори були при ньому, а не вгорі, в спеціальному приміщенні, й дрібно затрусилися.

— Давай, давай! — горлав я. — Вези, я так просто від тебе не відстану!

І ліфт рушив. Але не вгору, як мені хотілося, а вниз.

«Хай буде так, — подумалось мені, — тільки б мені звідси вирватися!»

Я сподівався, що він спустить мене вниз і розчинить двері, і ми, хоч у такий спосіб, із ним порозуміємося. Однак ліфт повівся інакше. Спustився, здається, до третього поверху, знову затрусилися, загув моторами і різко пішов угору.

Він мчався по шахті, набираючи швидкості. Я звалився на підлогу, з жахом відчуваючи, що він уріжеться зараз у стелю будинку й розтрощить себе й мене. Заплюшився й почув, як справно й ладно запрацювали невидимі мотори. Вже пора було йому зупинитися, але він неприпинно мчав.

Я почув звук удару, мене підкинуло вгору, і я ледве не буцнувся об ліфтову стелю. Але він прорвався через стіну, ніби була вона паперова, і з ревом вирвався із шахти.

Тоді всі звуки стихли. Ліфт летів у якомусь сяючому етерсі, який уливався до мене через щілини дверей і сліпив, аж різав очі. Я знову почав метатися по кабіні, знову лупив кулаками в двері, кричав і просив помилувати мене. Я кричав, що в нічому не винуватий, що я, зрештою, нікому ніколи не хотів у цьому світі лиха, що я нічим не відрізняюся від інших людей, але весь цей лемент пропадав, не знаходячи відгуку. Ліфт все ще мчався з незбагненою швидкістю, входячи все глибше й глибше в ту невідому мені сяйну матерію. Тоді все в мені заціпеніло, я зморено опустився на підлогу й утомлено подумав, що сьогоднішній день може ніколи не закінчитися.

ГУМОРИСТИЧНА ФАНТАСТИКА

**ГУМОРИСТИЧНА
ФАНТАСТИКА**

Сергій Кисельов

ТРИ ЗАПИСКИ[**\[22\]**](#)

1. Доповідна записка

Міський відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності капітанові БУРКАЛУ К. М.

Шановний Костянтине Михайловичу!

Вважаю за обов'язок проінформувати Вас як людину, що регулярно має справу з нашим гастрономом № 443 й до певної міри стала навіть його куратором, про подію, яка мала місце в нас учора, в четвер. Не знаю, чи дійшли до Вас уже про неї чутки, та гадаю, що вже знайшлися люди, які поспішили вимести сміття з нашого штучного відділу на широкий суд громадськості.

Тим-то й почну по порядку. Три дні тому, а точніше — 17 січня ц. р., старший товарознавець нашого гастроному тов. Свергуненко Г. В. прийшла до мене в кабінет і конфіденційно повідомила:

— Товаришу директор, вантажник Гапонюк знову щось хімічить.

Ну, вантажника Гапошока Віталія Сергійовича Ви, звичайно, пам'ятаєте. Адже саме Ви два роки тому виявили окремі недоліки в його роботі. Та після того, як Гапонюк повернувся з будов великої хімії з чистою совістю, він перетворився на іншу людину. Припинив таскати додому харчі, попередньо не сплативши за них гроші через касу, не погоджується тепер на прохання окремих несвідомих громадян виносити за певну доплату горілку з чорного ходу перед відкриттям і після закриття

штучного відділу, почав відвідувати гурток технічної творчості мешканців мікрорайону при ЖЕКові № 208.

Ось чому слова старшого товарознавця мене особливо збентежили.

— У якому розумінні «хімічить»? — уточнив я.

— А ви спустітесь в підвал, до роздягалки, й самі все побачите, — запропонувала старший товарознавець.

Я прожогом кинувся у підвал. Дивлюсь — сидить наш Гапонюк із паяльником (заради справедливості змушений зауважити, що відбувалося це не в робочий час, а саме обідньої перерви) й ворожить над якимось ящиком, десь завбільшки з молочний. А з ящика цього стирчать численні лампи, усякі там діоди та тріоди.

— Що робиш, Гапонюк? — цікавлюсь.

— Машину часу пораю, — відповідає він.

Ну, в мене серце трохи попустило.

— А я, — кажу, — думав, що ти ваги електронні вдосконалюєш.

— Ваги, — зауважує Гапонюк, — цього не потребують, бо й так, наче Карний кодекс, кожну дрібничку враховують. А ось домашнє завдання, що нам його дали в гуртку технічної творчості жителів мікрорайону, я виконати зобов'язаний.

— Ну, — підбадьорив його, — коли таке діло — виконуй. Тільки нащо тобі, — питаю, — машина часу? Краще б ти щось придумав для вдосконалення засобів малої механізації.

— Річ у тім, — пояснює Гапонюк, — що я хочу перевірити — чи існували насправжки деякі історичні особи, про яких учені й досі сперечаються? Ось, дивіться...

Підійшов я ближче, глянув, а на кнопках, що на стінці ящика укріплені, написано: «Ісус Христос», «Дон Кіхот», «Гомер» і «Шекспір».

Я, звичайно, в цю затію не повірив, але щоб не збивати Гапонюка зі шляху виправлення, заохотив його:

— Ну, так тримати!

І пішов до свого кабінету.

А вчора все й сталося. Заходжу о п'ятнадцятій годині до штучного відділу, аби придбати пляшку коньяку, бо ми з

дружиною ввечері мали йти в гості до тестя. Дивлюсь — аж там, окрім покупців, мало не вся бригада вантажників згуртувалася на чолі з Гапонюком. Тільки я зібрався всіх їх порозганяти по своїх робочих місцях, тим паче що машина з молоком щойно під розвантаження стала, коли бачу, біля самого прилавка стоїть якийсь дивний худорлявий чолов'яга. Брудний, босий, борідка ріденька, патли довгі, очі сумні, а одяг на ньому на лантух розрізаний схожий.

«Ну, — думаю, — наче всіх алканів мікрорайону в обличчя знаю, а цього вперше бачу».

Тим часом алкан звертається до всіх присутніх у штучному відділі, продовжуючи перервану моєю появою бесіду:

— А тепер, коли ви все зрозуміли з моєї проповіді про протизаплідні засоби від безгрішного запліднення, почнемо творити чудеса. Зараз я вас всіх напою водою.

І тут я звернув увагу, що біля стіни стоїть гапонюківська машина часу й дроти від неї тягнуться до розетки. Тільки почав кумекати, що й до чого, коли алкан змахнув рукою, й пляшки в усіх 23-х ящикові з портвейном червоним по 4 карбованці 75 копійок, що стояли в штучному відділі, змінили колір — зробились прозорими.

Бригадир вантажників тов. Фокін Т. Р. відкоркував одну таку пляшку, покуштував і каже:

— Вода!

Що тут почалось — страшно згадувати. І хоча вантажники й кричали мені, тицькаючи пальцями на алкана: «Розіпни його!», до мордобою справа не дійшла. Добре, що хтось здогадався вирубати електроенергію, апарат Гапонюка відключився й підозрілий алкан кримінального гатунку щез.

Після цього всі розійшлися розвантажувати молоко, а Гапонюк на мою вимогу написав поясннювальну записку (копія додається). У ній він, як Ви самі побачите, нічого до ладу пояснити не зумів, окрім того, що при підключення машини часу до мережі перемінного струму переплутав «плюс» з «мінусом». Тому не вода перетворилася на вино, як наївно розрахував Гапонюк, а навпаки.

У зв'язку з цим, шановний Костянтине Михайловичу, прошу Вас об'єктивно в усьому розібрatisя й покарати винуватців. Та, окрім цього, хотілося б, щоб, по-перше, Ви посприяли списанню по графі «бій» 23-х ящиків з колишнім портвейном червоним, який перетворив на воду так званий Ісус Христос. По-друге, забороніть, будь ласка, вантажниківі Гапонюку надалі запрошувати до штучного відділу ввіреного мені гастроному підозрілих осіб, в історичному існуванні яких сумніваються навіть учені. Слава богу, що цей неначе Ісус Христос обмежився самим лише портвейном і не зачепив горілку й коньяк.

А що розпочне витворювати, скажімо, той же таки Дон Кіхот, ім'я якого зазначене другим на машині часу вантажника Гапонюка?! Адже коли йому, з його списом, поліці штучного відділу видадуться за вітряки, навіть важко уявити, якими збитками це може скінчитися.

Зі щирою повагою
Г.І.БУБИР,
директор гастроному № 443.

2. Пояснювальна записка

Начальникові тресту «Міськбуд» тов. КНИШЕВІ С.Т.

Шановний Сидоре Тимофійовичу!

Цією запискою пояснюю, що журналіст з вечірньої газети В. Тимченко, який недавно побував у нашому БМУ-3 й написав після цього статтю «Таємницю Баальбека розкрито!», викривив факти, що стосуються спорудження й здачі в експлуатацію 9-поверхового 106-квартирного будинку по вулиці Маріупольській, 14-а.

Насамперед хочу спростувати його повідомлення про те, що начальник БМУ-3, тобто я, змалку захоплювався археологією й зокрема — теорією палеоконтакту. Запевняю керівництво тресту

лише зі статті тов. Тимченка я вперше довідався, що в Лівані є місцевість Баальбек, де серед іншого знаходяться 6 древніх колон, спорудження яких і досі залишається загадковим для людства. В. Тимченко пише, що кожна з них складається із трьох секцій з такими параметрами: довжина — 7 метрів, діаметр — 2,05 метра, вага — 45 тонн. Од узбережжя Лівану древні будівельники доставляли вищезгадані колони на відстань 35 кілометрів і встановлювали їх без допомоги цементу, причому приганяли кожну секцію так, що в зазор буцімто й лезо ножа не встремиш. Проте, як з'ясував голова нашого будкуму тов. Семенюк В. В., усе це — вигадки: журналіст В. Тимченко нікуди не виїздив із нашого міста й особисто лезо ножа в зазор не встремлював.

Не відповідає дійсності й той факт, що нібито очолюване мною БМУ-3 вирішило на практиці перевірити досвід древніх зодчих Сходу. Річ у тім, що в зв'язку з виробничу необхідністю, а також заради збереження квартальної премії ми насправді змушені були доставляти з міського заводу залізобетонних конструкцій на свій будівельний майданчик 18-тонні опори вручну. Але переносили ми їх на відстань 7 кілометрів 462 метри далебі не тому, що хотіли, як стверджує журналіст В. Тимченко, довести обізнаність будівельників цього ж таки Баальбека з деякими законами механіки. Річ у тім, що наші субпідрядники з механізованої колони взялися забезпечити нас необхідною транспортною технікою на кінець наступного кварталу. Тим-то й довелося розраховувати лише на власні сили...

Вигадкою є й те місце в статті, що дерев'яні котки, спеціально виготовлені нашим БМУ-3 для транспортування залізобетонних конструкцій, були зроблені на основі креслень древніх єгиптян. Завдяки їм ми буцімто зуміли спростувати думку, яка побутує в археологів, що в транспортуванні кожної з колон Баальбека брало участь близько 40 тисяч чоловік, і довести, що це здійснювало не більше 100 робітників, як засвідчує штатний розклад нашого будівельно-монтажного управління. В дійсності ж ці котки були зроблені за кресленнями виконроба Василя Тимохи, який недавно закінчив будівельний технікум з відзнакою.

Невірно висвітлив журналіст і випадок з підняттям залізобетонних опор за допомогою важелів і системи блоків. Необ'єктивне й припущення В. Тимченка про те, що при цьому ми, як і будівельники з Баальбека, базувалися на висловлюванні Архімеда з приводу важеля, яким можна в багато разів збільшити застосовані людиною фізичні зусилля під час переміщення значних вантажів. Коли б інші наші субпідрядники з управління механізації робіт вчасно зуміли забезпечити нас підйомним краном, не довелося б нам сьогодні опинитися в такому невигідному ракурсі на сторінках міської преси.

Свою некомпетентність у питаннях будівництва журналіст В. Тимченко виявив і в тій частині статті, де він розповів про буцімто практичну перевірку нашим БМУ-3 баальбекської можливості нарощувати великовагові будівельні конструкції без допомоги цементу. Справді, обставини примусили нас застосувати на своєму об'єкті цю новацію. Та коли б постачальники з самого початку і в потрібній кількості забезпечили нас цементом, наші залізобетонні конструкції трималися б на сполучному матеріалі, а не на чесному слові, як у вищезгаданому Баальбеці.

Та незважаючи на всі ці об'єктивні труднощі, наше БМУ-3 вклалося в планові терміни й здало об'єкт без недоробок, про що свідчать позитивна оцінка в акті приймальної комісії п завершення будівництва згідно з планом.

До цього хочу додати, що недавно нашему будівельно-монтажному управлінню було доручено спорудження нового об'єкту — 16-поверхового будинку 200-квартирної структури по вулиці Набережночновській, 81. Ось уже два місяці ми «загоряємо» на будівельному майданчику, чекаючи, поки завезуть матеріали для укладки стрічкового залізобетонного фундаменту. Тим часом у зв'язку з дощем, який не вищухає ось уже кілька тижнів, виритий котлован майбутнього будинку по самі вінця залила вода. Й мешканці мікрорайону подейкують, буцімто бачили дивне драконоподібне чудисько, що плаває в нашему котловані. Згідно з описом самовидців, воно нагадує таємничу істоту, яка мешкає в шотландському озері Лох-Несс...

Так от, аби потім не виникло пересудів (а на будмайданчику знову з'явився з блокнотом журналіст В. Тимченко), відразу ж доводжу до керівництва тресту: в котловані плаває понтон, який виготовили наші електрозварники, щоб установити на ньому гідронасос для відкачування води. Жодного стосунку до вищезгаданого лох-нессського чудовиська вищепоіменованій понтон не має.

У зв'язку з вищесказаним прошу притягти журналіста В. Тимченка до суворої відповідальності.

*I. H. PETRIV,
начальник БМУ-3*

3. Пам'ятна записка

Районному товариству охорони природи

Шановні товариші!

Нам здається, що вже настав час раз і назавжди покінчiti з різними незрозумілими явищами, які заважають людству жити спокійно й трудитися врівноважено, що позначається і на якості продукції, і на кількості тринадцятої зарплати.

У цьому зв'язку ми з Миколою пропонуємо кілька способів, як упіймати чудисько Нессі з шотландського озера Лох-Несс.

Спосіб перший

Ми з Миколою розгортаємо на тому ж таки шотландському озері наш 30-метровий волок. Оскільки Микола на зріст вищий од мене, він заходить у воду глибше, а я йду вздовж берега. Матню бредня розмотує ЕОМ.

Результат: Нессі потрапляє до волока.

Спосіб другий

Ми з Миколою встановлюємо на озері Лох-Несс наш самолов. Оскільки Микола плаває краще від мене, він сідає в мій складаний човник «Дніпряночка-3» й заводить самолов з насадженими на гачки хробаками на середину озера. Кількість хробаків на кожному гачку визначає ЕОМ.

Результат: Нессі попадається на один із гачків.

Спосіб третій

Ми з Миколою сідаємо в мій складаний човник «Дніпряночка-3» й випливаємо на середину водоймища. Оскільки Микола дужчий од мене, він гребе. Я опускаю у воду «топтуху» (або ж «нападень», чи «павука»). Глибину занурення визначає ЕОМ.

Результат: Нессі заплутується в сітці «топтухи» (або ж «нападня», чи «павука»).

Спосіб четвертий

Ми з Миколою готуємо на березі шотландського озера динамітні шашки. Оскільки в Миколи на відміну від мене нема дітей, він підпалює гніт і закидає динамітні шашки у воду. Довжину кидка визначає ЕОМ.

Результат: оглушена вибухом Нессі спливає на поверхню.

Спосіб п'ятий

Ми з Миколою вимочуємо хліб у борній кислоті. Оскільки в Миколи на відміну від мене в школі була п'ятірка з хімії, він пускає хліб за водою. Концентрацію борної кислоти визначає ЕОМ.

Результат: тимчасово отруєна Нессі спливає догори черевом.

Спосіб шостий

Ми з Миколою ставимо на ніч у шотландському озері кілька «телевізорів». Оскільки Микола на відміну від мене страждає безсонням, він чатує до ранку. Кут встановлення «телевізорів» визначає ЕОМ.

Результат: Нессі заплутується у вічках одного з «телевізорів».

Таким чином, шановні товариші, Нессі, безперечно, опиниться в нас на кукані. Після чого ми охоче віддамо її вам для подальшої охорони й наукових досліджень.

Хочемо підкреслити, що всі матеріальні витрати по виловленню чудиська озера Лох-Несс ми беремо на себе. Районному товариству охорони природи слід лише забезпечити нас квитками для проїзду на озеро Лох-Несс, добовими тощо, а також електронно-обчислювальною машиною (ЕОМ) будь-якої конструкції (можна — кишенев'ковим калькулятором); і головне — відібрati в районного рибінспектора Федірка названі вище знаряддя лову, що їх ми минулої неділі в наукових цілях випробували на лісовому озері в приміській зоні відпочинку.

З повагою й надією

ФЕДІР, МИКОЛА

Геннадій Літневський

ПОПЕРЕДУ — ВІЧНІСТЬ [23]

— Де врешті-решт моя машина?!

Індикатор емоцій на лобі робота-секретарки з рожевого став червоним і знічено закліпав.

— У найближчому майбутньому, у найближчому майбутньому... — забубонів робот.

— Хто дозволив?

— Інженер з експлуатації, інженер...

— А він де?

— У найближчому майбутньому, у найближчому...

— Годі! Ну, я йому всиплю!

Павло Іванович запізнювався на семінар з крупноблочного будівництва, що проводився у Стародавньому Єгипті на базі спорудження піраміди фараона Хеопса. Власне кажучи, до початку семінару лишалося ще три абсолютних години, але Павло Іванович по дорозі хотів заскочити ще в одне місце...

«Хвилюватися шкідливо, — згадав Павло Іванович. — Не тепер, так у четвер. Я заспокоюся, я незворушно спокійний...»

— торочив він собі, відкинувшись у зручному кріслі.

У крісло директора науково-дослідного Інституту проблем вічного будівництва він сів чотири роки тому. Й одразу кинув усі сили колективу на досягнення великої мети. Треба було довести вищому керівництву необхідність реорганізації Інституту проблем вічного будівництва в Інститут вічних проблем будівництва. Здавалось би — проста перестановка слів, а які перспективи вона відкривала!

По-перше, оскільки предметом дослідження інституту ставали вічні проблеми, то вимагати від нього якихось негайних практичних результатів було б просто смішно. А по-друге, директорові такого інституту належало мати персональну машину часу!

Машина часу у власному розпорядженні — це значно престижніше, ніж космольот, яхта у стилі ретро з вітрилами зі справжнього полотна або живий слон. До того ж це дуже зручно у звичайному, житейському розумінні. Можна коли завгодно гайнути на риболовлю в часи незабруднених річок, неотруєних озер. Або у грудні місяці змотатися в липень по дешеві огірки. Та найочевидніші переваги цього засобу виявилися під час недавньої ревізії: всього за годину, поки ревізори обідали, головбух встиг побувати у минулому кварталі й перешив те, що було шите білимі нитками...

Були й інші можливості. Павлові Івановичу вже двічі доповідали, що інженер з експлуатації машини часу іноді потай відвідує найближче майбутнє: його дружина не могла угнатися за модою, а тепер випереджує її на три сезони. Павло Іванович дивився на це крізь пальці, бо з машиною завжди було все гаразд. Але сьогоднішній обурливий випадок...

У прочинені двері зазирнув робот:

— Повернувся інженер з експлуатації, повернувся...

— Хай зайде! — підскочив Павло Іванович і враз пригадав: «Хвилюватися шкідливо!»

Він зітхнув і ввімкнув свого електронного заступника. Покрутів чорну рукоятку. Стрілка піднялася до позначки «Рознос першої категорії». На шкалі «Тривалість» набрав «10 хвилин», але подумав, що ніколи, й залишив чотири хвилини. Після цього вийшов до бічної кімнати відпочинку, де була чудова звукоізоляція, і всівся навпроти акваріума.

Як тільки інженер з експлуатації Демчук переступив через поріг, над столом піднялася механічна рука й грюкнула залізним кулаком по спеціальній підставці з твердого сплаву, а з динаміків загримів підсищений у десять разів голос Павла Івановича, записаний на фоні рику голодних тигрів:

— Дармоїд! Вижену! Під суд підеш! Що? Мовчать!!!

Через чотири хвилини електронний заступник автоматично вимкнувся.

Павло Іванович вийшов у кабінет. Демчук — блідий, з краплями холодного поту на щоках — тримтячими руками дістав таблетку валідолу. Павло Іванович налив йому склянку води.

— Ну, розкажуй, тільки швидко. Що там наші нащадки носять? Джинси знову в моді?

— Що ви, Павле Івановичу, — молитовно склавши руки, прохрипів інженер. — Це все брудні наклепи. Я ніколи не дозволяв собі...

— Чого ж ти по майбутньому без мого відома вештаєшся?

— Виробнича необхідність. Як ви знаєте, пальним для нашої машини часу слугує високоактивний дьоготь, гостру нестачу якого ми відчуваємо постійно. Тільки на одну вашу прогулянку... проплаче, поїздку до Риму на фінальну зустріч гладіаторів 100-го року до нашої ери пішла місячна норма дьогтю.

— Мені було необхідно оглянути допоміжні споруди Колізею, які не збереглися, — насупив брови Павло Іванович.

— Ну, звичайно, я зовсім не ставлю під сумнів наукову цінність вашої, гм... експедиції. Я просто кажу, що дьогтю теє... катма.

— Але ж я давав вказівку секторові історичних джерел знайти резерви!

— Так! Сектор рекомендував нам відвідати Сорочинський ярмарок у часи, описані Гоголем. Але дьоготь, який ми там знайшли, нам не підходить: при згорянні він дає не той спектр. Щоправда, один з наших працівників виявив на околиці Сорочинців ворота, обмазані майже ідеальним — з нашої точки зору — дьогтем. Але коли ми запитали в молодиці, яка там живе, звідки той дьоготь, вона висмикнула з тину кілок, і довелося терміново повернатися. Отже, у нас залишався один вихід: щоразу, коли треба дістати пального, ми вирушаємо у майбутнє і забираємо свій же таки дьоготь, який нам колись би виділили. Та й із запчастинами так само. Гальмівних блоків дають півтора на рік, а нам їх вистачає на чотири місяці. Минулого разу з вашою дружиною, якій ви просили показати пожежу храму Артеміди, ми не змогли загальмувати й опинилися аж у Юрському періоді — серед бронзоваврів і літаючих ящерів. Ваша дружина була, мабуть, дуже незадоволена. Їй тоді відібрало мову, але вираз обличчя... Вона вам нічого не казала?

— А, так ось у чому річ! — враз полагіднішав Павло Іванович. — Ні, я не знов. Вона й досі... Я вас преміюю з

директорського фонду. І приготуйтесь до того, що незабаром вам доведеться повторити цей вояж. До цих, як їх... махайродусів, шаблезубих тигрів.

— На жаль, це неможливо, — знову збліднувши, прошепотів Демчук.

— Що таке?

— Ми забрали пальне на десять років наперед.

— Ну то й що? Зберете з одинадцятого і паняйте.

— Я щойно хотів забрати з одинадцятого. Але в одинадцятому нам зрізали, тобто зріжуть ліміти, і пального не вистачає навіть на те, щоб повернутися в наші дні.

— Що? Як це — не вистачає, щоб повернутися?

— Машина залишилася у майбутньому, — прошепотів Демчук.

Павло Іванович упав у крісло й обхопив голову руками. Раптом він схаменувся:

— Стривай! Ти ж був з машиною! Як же ти повернувся, га?

— Попутною, — відповів інженер, пхаючи під язик нову таблетку валідолу. — Там були хлопці з Комбінату вічних цінностей. Своєю машиною приїздили.

— Теж по пальне?

— Ні, пального їм вистачає. У них скоро перевірка, а план по асортименту не виконується. То вони їздили подивитися, чи не винайшов хтось вічного двигуна, щоб узяти собі. Або взагалі чогось такого. І не знайшли. Злі були, як чорти. Ледве упрохав їх, щоб узяли з собою.

Павло Іванович безтязмо дивився на Демчука. Це була катастрофа, кінець усьому. Він відчув, як крісло під ним захиталося, затремтіло, мов спина норовистого коня, що кожної миті може скинути вершника додолу. Павло Іванович учепився руками за стіл і ненароком натиснув на клавішу зв'язку з відділом постачання.

— Слухаю, Павле Івановичу, — відгукнувся начальник відділу Колобко.

Директор мовчав, і Колобко вирішив порушити паузу:

— Павле Івановичу, я тут підготував акт на списання різного мотлоху, що з експедицій натягли: кольчуги, сагайдак, вічні голки

для примуса...

— Вічні? — стрепенувся директор. — Вічні голки списувати? Та я тебе самого спишу! А ну зв'яжіть мене з Комбінатом вічних цінностей! Зараз ми дьогтю виміняємо.

Демчук недовірливо посміхнувся.

Директор відчув, що крісло під ним стоїть міцно, як скеля.

— Що б ви без мене робили?! — мовив він поблажливо. — Як малі діти!..

Станіслав Павловський

ДОМАШНІ КАПЦІ [24]

— Послухай-но, Жмурковський! — сказав Гаркавий. — Тобі не здається, що Врядигодько якнайбезсоромвішим чином байдикує?

— Та невже? — здивувався Жмурковський. — Їй-право, не звертав уваги.

— А ти зверни, — порадив Гаркавий.

На спостереження за поведінкою Врядигодька Жмурковський витратив два дні.

— Знаєш, — нерішуче промимрив він, коли Гаркавий знову торкнувся цієї теми. — Важко сказати... Можливо, маємо справу з формою діяльності, яка не вловлюється методами звичайного спостереження. Боюсь зробити поквапний, а отже — помилковий висновок...

Після тривалих роздумів було вирішено залучити до розв'язання цієї проблеми Миколайчика.

— Байдикує! — авторитетно заявив останній через кілька днів. — Можете плюнути мені в очі, якщо брешу. Він спить із відкритими очима — явище, як на мене, не таке вже й рідкісне.

— Це нахабство! — озвалася Марта. — Я ще можу зрозуміти, коли людина спить нормально, як усі. Але з відкритими очима...

— Марта має рацію, — занепокоївся Миколайчик. — Уявіть, як поведе себе Кравчина, коли дізнається про ці фокуси. Адже він подумає, що й ми також...

На обличчя Гаркавого лягла тривожна тінь, Жмурковський у задумі потер вказівним пальцем лівої руки праву скроню, Марта, очевидно, цілком погоджуючись з Миколайчиком, обурено глипнула на Врядигодька. Потому, не змовляючись, усі посхоплювалися на рівні і тісним колом оточили сплюха.

— Врядигодько! — єхидно почав Жмурковський. — Товаришів по роботі цікавить, чому ти нічого не робиш.

— Тю! — здивувався Врядигодько. — Я ж у вашому відділі недавно! І взагалі — я ще молодий спеціаліст.

— По-перше, давно, — сказав Миколайчик, — скоро буде рік.

— По-друге, — додав Гаркавий, — ми всі молоді спеціалісти. Марта, наприклад, навіть не встигла вийти заміж.

— Між іншим, — спалахнула Марта, — я анітрохи в цьому не винна!

— Безперечно! — заспокоїв її Гаркавий. — Винні такі, як наш колега Врядигодько. Якби він не спав із відкритими очима, він давно б звернув увагу на те, що ти справжня красуня і... Однак не в тім річ. Річ у тім, що ми всі молоді спеціалісти, проте щось робимо: я не пропускаю жодного тиражу «Спортлото», Миколайчик успішно розв'язує шахові етюди, Жмурковський напружено розмірковує над тим, як підняти до небачених висот наш футбол, Марта невтомно читає й перечитує Дрюона. А ти?

Врядигодько знізав плечима. На якусь мить у відділі стало тихо.

— Нізащо не повірю, що ти нічого не вмієш, — підбадьорливо сказав Жмурковський. — Подумай гарненько.

— Ну, у дитинстві я захоплювався футболом, — нерішуче став мимрити Врядигодько, — і досить непогано грав.

— Не годиться! — категоричним тоном заявив Миколайчик.
— По-перше, у мене від найменшого шуму починає боліти голова. А по-друге — це звичайнісінький plagiat.

— Чому ж plagiat? — образився Врядигодько. — Жмурковський — теоретик, а я...

— Ні-ні, — замахала руками Марта. — Тільки не ця божевільна гра. Мій сусіда грає в команді майстрів і місяцями не буває вдома. Хіба це нормально?

— В такому разі, — продовжив Врядигодько, переконавшись, що так просто од нього не відчепляться, — я міг би ходити по стелі. Правда, я не знаю, наскільки це зручно для всіх...

— Ой! — скрикнула Марта. — Це чудова ідея. По-перше, оригінально. По-друге, ти нікому не заважатимеш.

— А штукатурка? — буркнув Миколайчик. — Штукатурка не посиплеться на наші голови?

— Цілком слушне зауваження! — докинув Гаркавий. — Треба зробити перевірку.

Оскільки ніхто, в тому числі й Врядигодько, не заперечував, було вирішено провести експеримент негайно. Врядигодько вийшов із-за столу, кілька разів присів, відтак підстрибнув і... пішов. Спершу по стіні, далі — по стелі.

Марта була така вражена, що не стрималась і, аплодуючи, закричала:

— Браво! Браво!

Тої ж миті рипнули двері і до віddілу зазирнув Кравчина.

— Що у вас тут сталося? В чому справа?

— Врядигодько винайшов цілком оригінальний і досить-таки захоплюючий комплекс виробничої гімнастики, — пояснив Жмурковський.

Якийсь час Кравчина мовчки спостерігав за Врядигодьком, потім зненацька спохмурнів.

— Взагалі-то непогано придумано, але ж сліди...

Аж тоді всі помітили: там, де устиг ступнути Врядигодько, позалишалися чималенькі, неприємного сіро-чорного кольору плями.

— Справді... — розчаровано сказала Марта. — Так не годиться... Чого доброго, мене як єдину у віddілі жінку примусять білити і стіни, і стелю. А воно мені треба? Й так за роботою ніколи вгору глянути...

— Я придумав! — крикнув із-під стелі Врядигодько. — Я придумав! Адже не обов'язково ходити у черевиках? Правда? Можна принести з дому капці — і тоді ніяких слідів не лишатиметься.

Гурт жваво загомонів. Погляди усіх звернулися на Кравчину.

— Капці? — роздумливо перепитав Кравчина. — А що... Це вихід. І, як на мене, не зовсім поганий...

Відтоді ніхто у віddілі не байдикує...

Станіслав Павловський

ДИВНИЙ ГІСТЬ [25]

Слон стовбичив перед дверима моєї квартири і мав вигляд людини, яка з чиєїсь недоброї волі зненацька забула своє прізвище.

— Що сталося, дорогенький?

Мій бадьорий тон, схоже, видався йому не вельми доречним. У всякому разі, він так пригнічено хитнув хоботом і глипнув на мене з такою сивою безнадією в очах, що я аж зігнувся під вагою до кінця не усвідомленої вини. «Еге, — подумалось, — тобі, здається, й справді не дуже затишно на цім світі. Або в преферанс до нитки програвся, або на службі неприємності...»

Мовби прочитавши мої думки, Слон протяжно зітхнув і цим майже зворувши мене.

— Витри ноги, — сказав я, дістаючи з кишені пальта ключі.

— Вибач, що нагадую, але сам бачив, яке чортзна-що на вулиці робиться.

Слон мовчки потоптався на ганчірці перед дверима, прогупотів до кімнати і важко зсунувся у крісло. Я сів навпроти, витягнув пачку сигарет. Поки прикурювали, мовчали. Зрештою мені спало на думку, що мовчання — золото, і тому не варто розтринькувати його так необачно, і я поцікавився:

— Як ся маєш, друже?

Слон підняв на мене незмігний погляд, проте не зронив і півслова.

«Так і є, — подумав я. — Щось сталося... Дивно зовсім не те, що ти відмовчуєшся, зрештою, у кожного бувають хвилини, коли хочеться помовчати, а оце німе здивування в твоїх очах. Мов у хворої собаки...»

— Я хотів спитати, чи маєш якісь новини, — пояснив я, прикурюючи нову сигарету.

— Ет, які можуть бути новини... — Слон аж в оцю мить одвів погляд убік. — Живу, сіно жую... А ти як?

Ох, уже ці мені інтелігентські витребеньки! Чудово знає, що я знаю: чхати він хотів на усі мої проблеми і клопоти — своїх хоч відрами вичерпуй! — а проте обов'язок ввічливості — понад усе...

Нічим не виказавши своєї проникливості, я на хвилю замислився. Що ж цікавого сталося у моєму житті за ці місяці, відколи ми не бачилися? Начебто й нічого... А втім...

— Матримоненка пам'ятаєш?

— Це той, чия дружина довгенько не могла відшукати роботу до смаку?

— Атож. Щоправда, дружина його вже прилаштувалася, але не в тім річ.

— Он як! — Слон мляво підняв ліве вухо і глипнув на мене з дивною недовірою. — І куди ж вона прилаштувалася?

— Не знаю. Але, — тут я ледь-ледь підвищив голос, — не в тім річ!

— А в чім?

— Матримоненко уже старший — ось у чім.

Задоволений напрочуд вдалим, як на мене, закінченням фрази, я відхилився на високу спинку крісла і непевно осміхнувся. За неписаними правилами Слон мусить спершу здивуватися, відтак обуритися. Справді, чому це старшим призначили Матримоненко, а не мене? Чим я гірший? По-перше, у мене бездоганний профіль. По-друге, моя дружина ніколи не шукала роботу. Нарешті, я не знаю жодної іноземної мови, а це, як на теперішні часи, явище досить рідкісне Слон потвердив мої найгірші підозри: він не здивувався і не обурився. «Отже, ніяких сумнівів не лишається— тобі треба поспівчувати... Але в чому?» По хвилі я спробував поміняти тему.

— Може, по грамині? Вдома, на жаль, немає, але я міг би збігати...

Слон знову зітхнув і замість відповіді заходився відкривати свій «дипломат». Спершу на світ божий з'явилася пляшка «Боржомі», за нею — пакуночок з апельсинами.

— Марокко, — знехотя проказав Слон, і закордонні пахощі виповнили кімнату.

Після того як ми випили, я розсердився.

— Слухай, що тобі пороблено? Яка тебе муха сьогодні вкусила? Га?

Слон роздумливо похитав хоботом, але своєї душі мені не відкрив. Остаточно втративши душевний спокій, я надав ще по одній і, не чекаючи, як відреагує на це мій гість» випив. Не знаю, може, цей мій вчинок його доконав, може, щось інше, а може, він ще з самого початку, ще до того, як ми зустрілися, запланував собі таке, але він також випив і сразу по цьому підвівся.

— Ну, бувай здоровий. Я пішов.

— Куди? — я аж нестяմився од здивування.

— Як куди? — Слон і собі витріщив очі. — В зоопарк, куди ж іще. Мене вже, певно, розшукають...

— Ах он воно що... Ну, коли так...

На порозі Слон зупинився і винувато опустив вуха.

— На тролейбус не даси? В борт, звичайно...

— Ти мене дивуєш! — я по-справжньому обурився. — Ким-ким, а скнарою не був ніколи.

Я дав йому чотири копійки — одну «двшку» і дві по одній — і він погупотів до сходів.

Може, ви знаєте, за яким чортом він приходив?

Станіслав Павловський

СИЛА КОЛЕКТИВУ[26]

Про те, що я вмію літати, протягом тривалого часу ніхто навіть не здогадувався. Втім, воно й не дивно. Людина я скромна, точніше кажучи, сором'язлива, отож здатність свою не зовсім звичайну вважав за краще не афішувати. Літав здебільшого вночі, без розпізнавальних вогнів, на малих висотах. Якщо ж узяти до уваги, що сучасний городянин частіше придивляється не до неба, а до того, що у нього під ногами робиться — як не одну вулицю перекопають, так другу; як не з-за одного рогу навіжений автомобіліст вискочить, так із-за іншого, — то і зовсім стане зрозумілим, чому майже рік я без будь-яких перешкод використовував свій фантастичний привілей і почувався у повітряному просторі вільніше, ніж дехто на землі. Так звик, признаюся, що вже й уявити собі не міг, як це інші вдовольняються звичайнісіньким існуванням.

Дочекаюсь, бувало, поки дружина вгомониться і засне (вона у мене жінка строга, навряд чи їй були б до вподоби мої нічні мандри), вийду на балкон, стану на перила, відштовхнусь — і лечу.

В одному місці телеантену підрівняю, щоб у людей нерви не псувалися через неякісне зображення, в іншому кватирку причиню, аби вітром скло не вибило, ще десь зупинку зроблю — послухаю, як закохані цілуються-милуються, різні ніжні слова одне одному нашіпують. Просторо, чисто, дихається — як спрагому п'ється. Хтозна, до якого часу тривали б отакі мої польоти, якби не дурний випадок.

Лечу якоїсь зимової ночі над Куренівкою, над парком Фрунзе, дивлюсь — спить хтось, скоцюрбившись, на лаві. Коли б це було серед літа, я, певно, не звернув би на сплюха ніякої уваги. Спить — то й хай собі. Може, у квартирі задуха дошкуляла, може, з дружиною погиркався — у житті чого не буває. А тільки ж надворі зима! Мороз градусів близько

двадцяти, сніжок потроху сіється. Замерзне, бідолаха, пропаде ні за цапову душу.

Знизився, підходжу до лави, піdnімаю чолов'ягу — аж це працівник нашого відділу Панас Качка. Не встиг до тями прийти, прочухався він та як верескне:

— Саш-ш-уню! А ти звідкіля тут?

Я геть розгубився. Замість того щоб вигадати якусь більш-менш правдоподібну історію та посадити Панаса в таксі та відправити додому, я щосили рвонув угору і на очах отетерілого колеги щез за висотним будинком. Здається, він щось кричав мені навздогін, трохи навіть пробіг засніженою алеєю, однак чи так це було насправді, чи то мені, настраханому, видалося — стверджувати не берусь.

До ранку я й очей не склепив. Лежав, потерпав: розплеще Панас чи подумає, буцім йому все те приверзлося? З такою думкою і на роботу поїхав. А там з'ясувалося, що побоювання мої не були марними. Не встиг я всістися за свій робочий стіл, як двері моого кабінету відчинилися і на порозі з'явився чималенький гурт колег. Дивляться на мене, ніби вперше бачать, безглаздо усміхаються, де в кого у руках — записники й ручки.

— Ну розказуй... — підморгують.

— Що розказувати? — я вдав, ніби ніяк не второпаю, про що мова.

— Ет, облиш! — сміються. — Нам Панас про все розповів. Давай, тільки по порядку і не дуже швидко, щоб устигли записати. Це не дуже важко?

— Ах он ви про що! — я мляво усміхнувся, подумки вилаявши Качку найсолонішими словами, які тільки знав. — Що ж тут розказувати...

Колеги ображено загомоніли.

— Як що? Для тебе це, звичайно, простісінька річ, ми розуміємо, а для нас?

І засипали мене купою ідіотських запитань. Десять треба спеціально навчатись такій здатності чи можна опанувати самотужки? Чи для того, щоб літати, потрібен якийсь дозвіл, чи можна обйтися без нього? А вдягатися як треба? А на здоров'ї це не позначається?

І тому подібне, і так далі. Перечекавши оцю зливу, я розвів руками.

— Навіть не знаю, що вам сказати... Роблю це дуже просто. Виходжу на балкон, стаю на перила, відштовхуюсь...

Вислухали мене уважно, не перебиваючи, затим Калістрат Ящірка — найстарший і найдосвідченіший працівник нашого відділу — сховав до кишені свого записника і поважно прогазав:

— Отже, ти не хочеш поділитися своєю таємницею з товаришами по роботі? З людьми, які глибоко поважали тебе, були тобі майже ріднею?

— Та чому ж не хочу? — я щиро здивувався. — Я ж кажу: виходжу на балкон, стаю на перила...

Колеги спохмурніли, вистрілили в мене відверто презирливими поглядами і мовчки посунули до дверей.

«Ну й диваки... — подумав я. — Навидумували собі казна-що і ще й ображаються...»

Заспокоївши себе в отакий спосіб, я допався до роботи і за якийсь час майже забув про неприємну вранішню розмову. І даремно! Наприкінці робочого дня двері моєї кімнати без стукоту відчинилися і вся компанія знову стала на порозі. Вперед вийшов Калістрат Ящірка.

— Оскільки ти зневажив природною цікавістю колег, — крижаним тоном виголосив він, — ми також не захотіли лишитися в боргу. Поки ти обідав, ми зібралися й вирішили таке...

Калістрат сягнув рукою кишені, витягнув звідтіля аркушік паперу і став читати: «Зважаючи на пряму небезпеку, яку становлять ніким офіційно не дозволені польоти товариша Беркута для літаків військової і цивільної авіації, а також з метою сприяння якнайшвидшому перетворенню нашого міста в місто зразкового порядку і безпечних сполучень, загальні збори відділу одностайно ухвалили: вищезгаданий товариш Беркут мусить негайно припинити свої антигромадські, антисуспільні дії. У противному разі відділ вийде з клопотанням про позбавлення його прогресивної оплати».

Ящірка акуратно згорнув папірця, юрба схвально загомоніла, а одна з жінок — Тереза Жаба — навіть зааплодувала. Потому

всі дружно повернулися і вийшли.

... Відтоді я не літаю. Кілька разів пробував: виходив на балкон, ставав на перила, злегенька відштовхувався... і лишався на місці. Зразу було якось не по собі, а тепер нічого. Звикаю...

Юрій Прокопенко

ПОМИЛКА АГЕНТА [27]

Агент «26-12» закінчував другу пачку «Паміру», а робота все не було.

— І до чого любить торгуватися це електронне опудало, — сплюнув він зі злості.

«Електронне опудало» — робот професора Ласкавого, на якого полювали одночасно три іноземні розвідки, сьогодні мав стати його здобиччю. Заради цього робота агент «26-13» ось уже третій місяць животіє у маленькому містечку, маскуючись під збирача вторсировини. Скільки довелося перетерпіти, щоб підготувати операцію викрадення, і зараз — вирішальний момент: сенсаційне відкриття професора Ласкавого, що розбурхало наукову думку світу, опиниться у потрібних руках...

Головне, чого досяг учений, це повна біологічна копія. Коли спостерігаєш, як робот прислужує професорові, складається враження, що це близнюки, та й годі!

Найдосвідченіша служниця програла б у порівнянні з роботом. Він смачно готує, подає професорові сніданок у постіль, щодня старанно чистить його одяг і взуття, а вдосвіта ходить на базар. Базар — пристрасть робота. Він годинами розгулює поміж лотками, торгуючись до нестями за кілька копійок.

Агент запалив 42-гу сигарету, коли нарешті робот, згинуючись під тягарем двох кошиків, перетнув базарну площа й порівнявся з машиною. Хвилина — і з кляпом у роті він опинився зв'язаний на задньому сидінні...

Шеф був задоволений. Навіть кілька разів копнув ногою агента нижче спини, що означало: «Молодець, добре попрацював!»

Агент «26-12», опинившись у розкішному номері готелю, хлюпнув собі півсклянки «довгого Джона» й з насолодою запалив сигарету. Нарешті, подумав, можна й відпочити...

Коли раптом задзвонив телефон. Його викликав шеф.

— Ви що, збожеволіли? — репетував шеф. — Кого ви мені підсунули?!

— Клянусь честю, це робот...

— Чотири обойми у вашу голову! Який це робот?! Ви привезли нам самого професора!

— Але ж я сам бачив, як робот ішов з базару, як готовував обід, як прав, прасував, чистив...

— Послухайте, дурню, ви коли-небудь мали дітей? — запитав шеф. І сам відповів: — Ніколи! Тому не розумієте простих істин. Робот — це дітище професора. А який батько в наш час примушує дитину ходити на базар, готовувати обід, прати, прасувати, чистити... Професор його створив, він і став його роботом! Оце сидить і плаче. Каже, що без нього бідне дитя помре з голоду. Бо навіть неспроможне саме насипати борщу в тарілку...

Юрій Прокопенко

ЖІНОЧА ЛОГІКА [28]

Я вирішив подарувати дружині робота.

Дружина не протестувала. Вона лише поцікавилася, що той робот вміє робити і чи справді зможе стати помічником в її хатніх турботах.

— Безперечно, — завірив я її, — ще яким помічником буде! І не в якихось там примітивних процесах, таких, як, скажімо, прання чи прибирання квартири. З цим ти і без нього впораєшся. Він стане помічником у вирішенні найскладніших сімейних проблем. Він робот-радник. Його електронний мозок здатний дати кваліфіковану пораду на всі випадки життя...

Це були не пусті слова. Робот таки радив безвідмовно. Яких тільки запитань не ставила йому дружина, на всі він негайно ж давав відповіді.

— Скільки чарок має випивати чоловік на святковому обіді?
— цікавилася дружина (дружина вважала, що не більше п'яти, я наполягав на цифрі 8).

— Дві-три чарки, — беззапеляційно відповів робот.
— Хто мусить забирати дитину з ясел? — запитувала дружина.

— Чоловік! — безжалісно твердив робот.
В нашій сім'ї настав мир і спокій. Ми не витрачали вечорів на дріб'язкові суперечки. Все вирішувалось просто.

— Куди нам у суботу піти? — зверталися ми до робота (як завжди, я був за те, щоб піти в гості до Федора Сергійовича, дружина за те, щоб до нього не ходити).

— До зоопарку, — радив робот. І ми їхали дивитися на слонів та бегемотів.

Дружина була в захваті від робота. Вона вигадувала найнесподіваніші запитання і в моїй присутності примушувала його відповідати.

До моїх хатніх обов'язків щоразу додавалися нові. Я вже купував хліб, приносив з магазину картоплю, натираю підлогу... Поступово робот почав мене дратувати. Здавалось, сталеве опудало створене навмисно для того, щоб завантажити мене по зав'язку. Я вже не міг, як колись, від початку до кінця дивитися телепрограму або, скажімо, до темряви різатися у «коzла» з сусідами.

— Ну, що я тобі такого зробив, за що ти мені життя псуюш?
— не витримавши, схопив я його якось за антенну.

Робот мовчав. Як писалося в інструкції, на риторичні запитання він не відповідає.

«Невже вона знайшла ключик до залізного серця?» — подумав я, помітивши, як дружина заливає до його лудженої горлянки подвійну порцію мастила.

Таємно я почав робити те ж саме. Не допомогло. Я потроїв дозу. Робот був невблаганий, мов автоінспектор. Всі зусилля свого електронного мозку він уперто спрямовував на те, щоб зробити з мене хатнього раба. За його логікою виходило, що вранці перед роботою, замість того щоб читати свіжу газету, я мушу готовувати каву.

Це вже було занадто. Я схопив його під пахви і поніс до майстерні гарантійного ремонту.

— Десятки чоловіків звертаються з подібними скаргами, — сказав мені майстер. — Тільки, на жаль, допомогти нічим не можу. Річ у тім, що конструктор першого сімейного робота — жінка...

Юрій Прокопенко

НОСТАЛЬГІЯ [29]

Ракета конвульсивно здригнулася. Пахло паленою гумою. Зрозумів: це — кінець. На космодромі «Сьоме небо» я забув пройти техогляд. І тепер мусив накласти життям. За кілька секунд мав статися вибух...

Та раптом в ілюмінаторі побачив темну пляму, що мчала назустріч. Невже планета? Я торкнув червону кнопку й катапультував разом із кріслом...

Уявіть, мені пощастило. Я опинився на планеті, як дві краплинки води, схожій на Землю: дерева, квіти, люди! Навіть більше, я стояв на вулиці, що за ансамблем будинків нагадувала мою.

Прислухавшись, я відзначив, що й мова перехожих дещо скидається на нашу.

Огляд міста почав як турист — з магазинів. Асортимент промтоварів дивував. Продуктів — теж. Але вражала дивовижна ввічливість продавців.

У першому ж магазині мене привітали настільки вишуканим монологом, що я розгубився. Зміст привітання був такий:

— Безмежно щасливі бачити вас у нашому магазині. Сподіваємося, що покупка, яку ви зробите, принесе вам задоволення.

У другому магазині продавець підвівся назустріч і так привітно усміхнувся, що мені зробилося ніяково.

У третьому продавці зустріли мене настільки запопадливо, що я почervонів.

У четвертому я був так збентежений зворушливою зустріччю, що продавець поцікавився моїм самопочуттям.

— Спасибі, нічого, — подякував я, витираючи з лоба краплинни поту.

Мені було й справді погано. Чим більше я відвідував магазинів, тим гірше мені ставало. Нило серце, клубок підступав

до горла, тремтіли ноги.

Коли я вийшов із спеціалізованого павільйону продажу гачків, де послужливий продавець радісно розповів мені тисячу одинадцять способів риболовлі, я хитався. Мабуть, мое обличчя стало зовсім білим, бо якийсь перехожий, глянувши на мене, кинувся до телефону-автомата.

«Швидка допомога» прибула за кілька секунд. Лікар, прослухавши мій пульс, упевнено поставив діагноз:

— Ностальгія!

Він піdnіс мені склянку якоїсь рідини і заспокоїв:

— Ностальгія буває майже у всіх інопланетних гостей. Майже всі вони почивають себе трохи не в своїй тарілці. Один не звик до нашої рослинності, інший до кольору наших будинків. Та ми вже успішно лікуємо цю хворобу. Для вас, землян, у нас існує спеціальна аптека № 8. Загляньте туди, і все буде гаразд.

— Здрastуйте, — привітав я аптекаря, ледве володаючи язиком, — чи не скажете...

— Чого розкричався? — заревів аптекар, узявшись у боки.

— Ходять тут усякі, працювати заважають. Вас багато, а я один. А ще у шляпі...

Ностальгію як рукою зняло.

Юрій Ячейкін

ХИМЕРИ ЗЕЛЕНОГО ЗМІЯ [30]

Пародії

Угода

Роберт Шеклі

Містер Махлін бовванів сам-один в спорожнілому барі. Бармен зник десь у внутрішніх закапелках.

Містер Махлін простягнув руку, щоб узяти пляшку зі столу, й нараз застиг. Щось його зупинило. Певно, в пляшці не лишилося й краплі. Але таке неодноразово траплялося і в минулому, та його ніколи не турбували такі дрібниці. І все-таки дивне відчуття не зникало. Ніби перед тобою не пляшка, а щось таке, чого ти неодмінно маєш берегтися.

Містер Махлін був людиною не з лякливих. Він рішуче потягся до пляшки. За її тьмяно-зеленим склом щось нечутно вовтузилось.

— Господи, чорт! — жахнувся містер Махлін. Він піdnіс пляшку до своїх короткозорих очей і переконано додав: — Хай мене заїздить Ендорська відьма, коли це не чорт.

Тим часом біс у пляшці піdstрибнув, ухопився за вінця широкої шийки і до пояса виважив своє треноване тіло. Потім зручно вмостиився, перекинувши ногу за ногу. Його хвіст тремтів від збудження.

— Дозвольте відрекомендуватися, — ввічливо мовив він. — Мене звуть Меф. Я працюю у віddлі пропащих душ, підвіddл комівояжерів-душогубів.

Містер Махлін охнув і заморгав.

— Природно, наша зустріч видається вам надприродною. Але нічого дивного тут нема. Ви ж самі бачили, як я виборсався з вашої пляшки.

— Так, — промімрив Махлін. — Гадаю, ви й справді виборсалися, коли на те ваша ласка. Але чому саме з моєї?

Меф осміхнувся.

— Скажімо так: у мене не було вибору. Адже ви в барі самодин... Отже, хазяїне, мабуть, залагодимо гендель, га? Виконання замовлень гарантується в строк обумовлених зобов'язань. По руках? До речі, згадана вами Ендорська відьма навіщувала, що ви охоче погодитеся занапастити свою безсмертну душу.

Безутішна туга охопила містера Махліна. Він був самотній. Він був беззахисний перед одвічним ворогом роду людського.

— Що ви можете запропонувати? — запитав він, аби відтягти фатальну хвилину.

— О! В нас чудовий і цілком приступний прейскурант. Решту ваших днів ви можете провести в ролі промислового короля або фінансового магната. Ми можемо перетворити вас у зірку екрана або, коли бажаєте, в папу...

— У того самого? — жахнувся містер Махлін.

Меф самовдоволено осміхнувся.

— А чи нема у вас чогось... простішого? — нерішуче запитав Махлін. — Ну, скажімо, жива вода або еліксир молодості...

— Хочете схитрувати? Домовитись на певний вік, а тоді помолодшати? Будь ласка, хит्रуйте. Ми терплячі. Девіз нашої фірми — клієнт завжди правий. У нас широкий вибір не лише живої води або еліксиру молодості. Ми маємо килими-літаки, чоботи-швидкоходи, шапку-невидимку, самограйну дудку... Обираєте будь-який товар і висувайте будь-які умови: ми не ловимо клієнтів на гачок рабських контрактів. Клієнт сам визначає власну долю...

Містер Махлін замислився.

— Ну-ну, сміливіше, — заохочував його Меф. — Не такий страшний чорт, як його малюють. До того ж пекло — це зовсім не те, про що ви звички гадати. Більш довершеного творіння по той бік хаосу вам не знайти. Просторові феномени, морально-етичні ефекти, вдале вирішення проблеми червоного зміщення...

— А є у вас нерозмінний долар? — ґвалтовно заскочив його містер Махлін.

На стіл перед ним м'яко лягла зелененька купюра.

— Цей?

— Так.

Містер Махлін негайно накрив кредитку бувалим у бувальцях капелюхом.

— То ось моя умова, — сказав він, — ви одержите мою грішну душу, коли я проп'ю цей нерозмінний долар.

Чорт з тихим зойком відчаю булькнув у пляшку. Містер Махлін насунув капелюх на голову і впевнено заволав:

— Гей, бармене!

Він мав причину випити. Він мав ґрунтовний привід надертися до чортиків. Адже він уклав угоду на безсмертя!

Ранок вечора мудріший

А.Стругацький, Б.Стругацький

Хлопці стояли навкарачках і зосереджено дивилися У воду.

— А все-таки це пляшка, — сказав, мало не торкаючись набіглої хвилі своїм смаглявим, горбоносим обличчям Роман Ойра-Ойра.

— Охолоджена, — зауважив я, коли по лікоть вмочив руку в крижану воду.

— Вдаримо по банці! — загорлав брутальний Вітька Корнєєв. — Сашко, знімай штані!

Сонце сідало вже котру добу, низько повиснувши над полярним обрієм. Ще кілька діб — і на цілих півроку тут запанує ніч.

— Світить, а не гріє, — сказав я, ще раз занурюючи свіжозаморожену руку.

— Лізь, тобі кажуть! — вкрай озвірів нетерплячий Корнєєв.

— Гартуйся, як стал!

— Ну-ну, хлопці. Витягнемо пляшку корчем....

Розумник у нас Роман!

Витягати пляшку корчем заходився Вітька.

— Це як у казці! — з ідіотською глибокодумністю горлав він.

— Одна банка на трьох! Класика! Розчавимо, смикнемо, тобто приймемо! Сашко, які синоніми ти ще знаєш?

— Наріжемося, налижемося, надеремося, насмокчемося, набухаємося...

— Ух-х-х, алкаш! — у захваті вигукнув брутальний Корнєєв.

— Поліглот, а не філолог!

Штопора ні в кого не знайшлось. Вітька тарганив корок великими, мов у вурдалака, зубами. Від натуги Вітька почервонів, на лобі в нього повільно набрякала криспата венозна жила.

— Отак солідні люди заробляють інфаркт, — тихенько мовив Ойра-Ойра.

Раптом з сухим пістолетним звуком корок вистрибнув, і пляшка з пожежним виттям почала фонтанувати. Димом без полум'я. Вітька з відразою стежив за цією несподіваною вулканічною діяльністю пляшки.

Нерозважливий Роман штовхнув мене в бік:

— ДИВИСЬ, зараз буде цікаво...

Завихорені клуби диму щільнішали, конденсуючись в матеріальний образ. За хвилину перед нами стовбичив напівдикий джин у старезній ганчірці на стегнах. Ледве матеріалізація завершилась, як він гепнувся на коліна і почав канючити:

— О зірки душі моєї! О володарі моїх думок! Чого ви хочете? Ваш відданий раб Абдул-ібн-Хамід виконує будь-яке ваше бажання!

Всім стало тоскно, як у бюро добрих послуг.

— Нехай лізе назад у пляшку, — сказав Ойра-Ойра.

— Іди ти! — люто сіпнувся брутальний Корнєєв, а джинові наказав: — Устань на ноги, дурень! Ану, двинь гуртожиток на два крила — одне крило чоловіче, друге жіноче.

— А жіноче навіщо? — запитав Роман.

— Я одружитися хочу! — прогарчав Вітька.

— Ідейка непогана...

— Я з поганими не сунуся.

Джин вдарив чолом об землю і мовив:

— Слухаю і підкоряюсь, о мій господарю!

Миттю просто з-під землі виріс шикарний, мовби в народній казки, терем, скібно рублений та міцно збитий. З усілякими різьбленими витребеньками.

— Ти що сотворив? — набурмосився брутальний Корнєєв.

— Знущаєшся? Хто житиме тут без сантехніки? Нам що, вечорами скіпочки палити? Тарганам щиглі давати тобто?

Од Вітьчиної критики Абдул-ібн-Хамід весь позеленів. Різьблений, гарної ручної роботи терем провалився крізь землю. У повітрі майнули розкішні варварські гареми, староримські луперналії і навіть Версальський палац в епоху занепаду феодалізму. Брутальний Корнєєв усю цю сиву старовину обпліювував та облаював:

— Типове не те!

— Та не кричи ти на Абдулку, — зморщився Роман.

— Він сам Хамід! — осатанів Вітька.

— Та кинь ти... Зажени його в пляшку.

— Ану, марш у пляшку! — загорланив Вітька.

Абдул-ібн-Хамід трусиався, як осиковий лист, бив лобом об землю, тужно посыпав смолячі кучері золою і пилом, але ліvti в пляшку не бажав.

— Варто було б його заклясти в пляшку. Віть, ти які ваклинання знаєш?

— Всі! Але дідька лисого його заклянеш, коли він уявлення не має навіть про залізобетонні конструкції. Темнота! Чобіт! Чавун! Неук допотопний! Бракороб нещасний!

Абдул-ібн-Хамід злякано нітився, від чого суттєво зменшився в розмірах. Звісно, Роман це негайно помітив, хоч дивився зовсім в інший бік.

— А втім, усе може трапитися, — задумливо промимрив він.

— Хлопці, а що коли вшкварити по термінології?

Він ліг на живіт, оперся ліктями в пісок і, пильно вдивляючись в очі джина, стиха мовив:

— Панель.

Абдул-ібн-Хамід зіщулився, як сачок на екзамені з опору матеріалів.

— Шлакоблок. Стабілізатор. Квартсекція. Паркет. Розкладачка. Каналізація. Ліфт. Дзвінок...

Нещасний Абдулка-ібн-Хамідка танув буквально перед очима. Сучасні знання розвіювали його, як древній міф.

— Туалет! — радісно заревів брутальний Корнєєв. — Унітаз! «Еврика»!

Загнали-таки Абдулку в пляшку. Ув'язнили безталанного. Вітька поплював на мозолі і закинув чаклунський посуд далеко в сине море.

Деякий час ми тупо позирали на пустельні хвилі, куди щойно шубовснула пляшка. Нараз безодні водні розверзлись, і з дна морського шугонув дим без вогню. У повітрі майнули й одразу розтанули різьблені тереми, варварські шатра, багатодахові пагоди, антична будівельна класика і навіть Версальський та Букінгемський палаці епохи занепаду.

— От шкода — розбилась! — люто промимрив добряга Корнєєв. Я вже зрозумів, що брутальність у нього — то обмовне, несерйозне. Типове не те тобто.

— Ой хлопці! — тихенько ахнув Роман Ойра-Ойра. — Але ж пляшку відкоркували антипodi з Атлантиди!

Ми (Вітька і я) очманіли.

— Так, — десь за нашими спинами озвався чесний голос директора нашого НДІ дволикого Януса. — Байдикуєте. Цікаво, про що я з вами вчора розмовляв?

Ми силкувалися вигадати, що б то йому відповісти.

Вирішили відповідати рано-вранці — ранок вечора мудріший. Дovedеться дволикуму півроку чекати відповіді. Ну, це вже зовсім-зовсім інша справа...

Липень 2001. П'ята експедиція

Рей Бредбері

Позаду лишились невимовні прискорення в яскравих спалахах нечутного полум'я, пронизливі незгасні очі страхітливих

галактик, гострий холод постійно гамованого жаху — шістдесят мільйонів миль чорнокольорової космічної безодні. Перед ними були перша, друга, третя й четверта експедиції, але доля їхніх попередників не була їм відома. Від Землі до Марса крізь безкраю зоряну пустелю простяглася п'ята така ж слабенька, зелена ниточка життя.

Трійко землян — капітан Уайтхілл, штурман Чатауей і лікар Гіббонскі — прошили похмуру невагому порожнечу й тепер знову звикали до дивного *відчууття* планети.

— Було б непогано розчавити банку і трохи *розважитися*, — хмуро висловив спільну потаємну думку Сем Чатауей.

Лікар Гіббонскі негайно видобув літрову пляшку з шаленим дев'яностовосьмиградусним напоєм. Але Джефф Уайтхілл пити заборонив.

— Якщо нам хочеться випити, то пити ні в якому разі не бажано, — пояснив капітан. — Невідомо, що трапилося на цій планеті з нашими попередниками.

Вони вийшли з ракети й завмерли приголомшенні. Невимовно чарівний світ чужої планети стрічав їх шовковими дотиками м'якого червоного ряstu, ласкавим теплим подихом сплячої ночі і незнайомими, ледь вловимими, але зовсім-зовсім не страшними шерехами.

Розріджене, п'янке повітря хмелило голову. Каштанові Уайтхіллу раптом закортіло розкинути руки й опісля плавкого розгону легко злинути до великих, як перлини, зірок. Неймовірно, але він був переконаний, що й *справді* здатен ширяти.

Hi, яке тут усе-таки дивне, чаруюче приємне повітря! Воно посکоче ніздрі, як нечутно вибухаючі бурульбашки шампанського. В ньому злились докупи рідкісні, дефіцитні навіть на Землі пахощі: солодкий аромат грецького коньяку «Метакса», тонкого шляхетного «Мартеля», в ньому розчинились молекули шотландського віскі й угорського токаю. Але над усім домінував переможний рух імпортної «Московської». Джефф Уайтхілл з радістю відчув, як із його схвильованих грудей рветься палюче дихання п'янички. Солодкі, хмільні випари чужої планети розчинялися в крові землян, як мистецькі коктейлі, і темним мороком туманили голову.

Аж раптом якесь незнане раніше відчуття примусило його нашорошитися. Він тривожно озирнувся і з ляком спостеріг, що з Семом Чатауєм кoїтсья щось незрозуміле. Штурман невловимо мінився. В його вигляді проступали риси нічних хижаків. Капітан Уайтхілл мимоволі позадкував і шкрябнув по кобурі неслухняними пальцями, намагаючись вихопити плазмений мордер.

У ту ж мить Сем Чатауей зник. Капітан Уайтхілл побачив, що до нього зі злим сичанням плазує вже не штурман, а підколодна змія.

Джефф не відав, як це трапилось, і ніколи згодом не міг нічого пояснити. Він так підстрибнув, що злетів до самих зірок. Він уже не був, капітаном міжпланетного корабля землян, він був могутнім орлом, що готувався стрімливо ринути долу, безжалісно встромити пазури в слизьке тіло змії, щоб потім зі страхітливої височини розчепити її на камінні.

Однак останньої миті змія обернулась на страшну істоту. Перед орлом майнули велетенські перепончасті крила з хижо розчепіреними пазурами, півтораметровий дзьоб, всіяній великими й гострими зубами, блиснули налиті брунатною кров'ю і безтямною злобою очі. Наступні етапи нечуваного двобою мінялись, як у калейдоскопі.

Капітан Уайтхілл, рятуючись від пікіруючого страховидла, запанцерував своє тіло в обладунки гіантської викопної черепахи, озброївся потужним хвостом-булавою з жахними зароговілими гостряками. Тоді Сем Чатауей завис над ним циклопічною тушою mastодонта, щоб вмоститись на черепасі і всією своєю неможливою масою розчавити її. З диким тваринним ревиськом капітан Уайтхілл виринув з-під неосяжного черева Сема-мастодонта, але вже не в вигляді неповоротної доісторичної черепахи з волокушою-булавою, а в найстрашливішій подобі наймогутнішого хижака всіх геологічних епох — тиранозавра-рекса.

Для Сема-мастодонта гра була програна. Сем рішуче скинув із себе сотні тонн неймовірної ваги і знову обернувся на звичного штурмана Чатауея. Жалюгідною тінню шмigonув він в розчинений люк під захист нездоланного космічного корабля.

Капітан Уайтхілл, на ходу дряпаючи кобуру мордера, ринув слідом за ним...

... Повільний криваво-червоний ранок вставав над Марсом. Капітан Уайтхілл розплющив очі. Він напівлежав у своєму командирському кріслі. Кожна клітина його тіла болісно нила, мозок туманився. Він згадав про пляшку лікаря Гіббонскі, которую вчора заборонив розпивати, і ледве підвівся. Все пливло перед його очима. Він простягнув руку і взяв зі столу пляшку.

Дивна річ — літровий посуд був абсолютно порожній.

Роздріб

Ф.Дюрренматт

Хоч він сидів уже котру годину, маленькими ковтками потягуючи вермут чінзано, в здоровезній плящині ще лишалось на два пальці вина, а перед ним усе ще стояли незаймані апетитні шматури сиру й соковиті скибочки лимона. Все було жовте, як зрада, — вино, сир, лимони. В ту мить, коли він кинув у вузький кратер келиха кавалочок дрібно сколотого льоду й почав зосереджено стежити за примхливою дифузією зимних протуберанців, в його життя увійшла Молода жінка.

— Вибачте, я вам не заважатиму?

Жінка була статурна, мала в міру округлені форми, зодягнена скромно й зі смаком. А він уже перебував у тому блаженному стані, коли всі люди починають подобатись.

— Прошу вас! — заметушився він, чомусь трохи хвилюючись. Легка фарба залляла його ретельно виголене обличчя, досить приємне, але якесь безвольне, як у дорослого чоловіка, котрий і досі живе на кошти батьків. — Можливо, ви складете мені компанію? — боязко запропонував він.

Жінка зголосилась на його невміле запрошення з такою милою, чарівливою покорою, що це надало йому сміливості. Він простягнув їй меню і за хвилину з подивом зауважив, що весь стіл заставлено сардинами, крабами, салатами, огірками,

помідорами, горошком, майонезом, холодними закусками, курячию й лососиною. Щоб приховати своє збентеження, він за одним духом хильнув повний келих крижаного чінзано й одразу ж запалив сигарету «Ормонд Бразіль-10».

— Почнемо з лігерцького вина? — скромно підказала йому Молода жінка, діловито виважуючи на білий хліб під товстим шаром вершкового масла чорне плато зернистої ікри.

— Почнемо з лігерцького, — розгублено погодився він.

Вони випили по келиху, і він поклав до рота жалюгідну скибочку лимона, все здивованіше стежачи, як вона пожадливо їсть великі порції. Зі столу невмолямо швидко зникали сардини, червоне м'ясо раків, зелень салатів і огірків, помідори, горошок, круті яйця, увінчані листочками петрушки, холодні страви, курячина й лососина. Тим часом він сам-один допив лігерцьке.

Несподівано він помітив, що за його столом сидить не одна, а дві молоді жінки, схожі одна на одну, як смарагдові краплі шартрезу.

— Як, хіба вас двійко? — вразився він.

— Так, — соромливо відповіли вони в один голос.

— Але чому... дві?

Вони мило, але дещо перепрошуючи, осміхнулись і поквапились пояснити:

— Вона — це теж я, але я з наступного дня. Бачите, я навіть не пригадаю, коли востаннє наїдалась досхочу. Мене зрідка так щедро пригощають...

Він не вгледів, коли на столі з'явилась дичина, холодна печея й паштети, безліч паштетів, нашпиговані гусячою печінкою, свининою й трюфелями. За столом сиділо вже чотири молоді жінки, схожі одна на одну, як сестри, і наливали в келихи червоне нойенбурзьке вино. Він спромігся члено поцікавитись, чи всі вони з майбутніх голодних днів, і, коли почув ствердну відповідь, з несамовитістю осушив чотири келихи підряд за здоров'я кожної з них.

Шум за сусіднім столиком привернув його увагу. Він озирнувся й завмер — ще чотири двійники його візваві з завидним апетитом уминали розкішні дарунки земної флори й фауни, заливаючи їх водоспадами червоного нойенбурзького вина. «За

хвилину їх буде шістнадцять», — похмуро подумав він і не помилився.

Коли їх стало тридцять дві, по подвір'ю ресторану потекла кров — різали телят для грандіозного замовлення відбивних з телятини. Шістдесят чотири жінки пухкими червоними устами ковтали, аби розпалити апетит, устриці, вимочені в гострому гірчичному соусі, і дивились на нього вдячними зеленими очима.

На столах з'явились телячі відбивні, рис, смажена картопля, зелений салат і охолоджене шампанське. Його脊на вкрилась липким, зимним потом. Він зрозумів, що Доля поставилась до нього підло. Він втрапив у якусь жахну пастку, і дверцята защіпнулись, відрізавши йому дорогу у звичний світ. Порятунку не було, бо це фантастичне бенкетування жінок погрожувало тривати безмежно.

Зеленоокий оригінал, а з нею сто двадцять вісім її копій, поклали собі в тарілки рис, рясно залили його жирним свинячим узваром і згори причавили велетенськими відбивними, з яких принадливо стирчало по мозковій кістці. Молода жінка їла вже в рахунок п'ятого місяця.

Ледве він подумав, чи вистачить йому коштів, як приміщення ресторану заполонив галасливий, голодний натовп з двохсот п'ятдесяти шести молодих жінок, а на столах уже громадився для них місткий посуд із сиром, редискою, солоними огірками й дрібною цибулею.

На подвір'ї ресторану пронизливо вищали під ножем свині.

Кров спливала ручаями.

«Вона наминає вже за рахунок другого півріччя», — хмуро підрахував він.

І все ж від цієї нескінченної шаленої оргії, коли Смерть гуляла з закривавленим ножем надворі, від цього дикого, нечуваного, фантасмагоричного бенкетування, від цієї неприборканої вакханалії відвертого служіння утробі він відчував якусь диявольську насолоду.

На столах з'явились димні супи й бульйони — бульйони з грінками, нирками, рисом і маленькими гарячими пиріжками, супи овочеві, рибні, з гусячими і курячими пупками. А на нього з іще не висловленою подякою позирало сузір'я вже з тисячі

двадцяти чотирьох сяючих від непідробного щастя зеленкуватих очей.

— Годі! — несподівано прохрипів він, відшукуючи в цій сліпучій галактиці ту пару очей, які цього вечора заворожили його перші. — Годі! Я пропоную вам негайно забиратись геть! Разом зі мною. Ми підемо в мерію, а потім під вінець. З цього вечора я годуватиму вас досхочу, але вроздріб — кожен божий календарний день. Ви згодні?

Екзамен

Йозеф Талло

Професор давав студентам те ж саме завдання:

— До старту лишається рівно шістдесят секунд. За цей час ви можете придбати пляшку. Але розпити її ви вже не встигнете. На борту космічного корабля випивати суворо заборонено. Ваше рішення?

Професор клав перед собою кобальтовий годинник із заводом на тисячу років і пильно стежив за секундною стрілкою. Протягом хвилини він мав одержати правильну відповідь.

Студенти входили й виходили, а рішення не було. Професорові почало здаватись, що він марно просидить усе тисячоліття.

Останній з екзаменованих відповів ще на перших секундах. Певно, підготувався заздалегідь.

— Куплю пляшку й залишу її друзям. Хай вип'ють за моє здоров'я.

Професор і його відпустив:

— Ваше рішення егоїстичне. Ви подбали про своє здоров'я, але не подбали про здоров'я ваших друзів.

У коридорі лихоманково аналізували найрізноманітніші варіанти. Дехто обґруntовував необхідність відкласти старт. Було висловлено єретичну думку не купувати пляшку, але вона не

зняйшла підтримки, й над автором її гуртом глумились. Кілька чоловік тихо ушилися в буфет.

Нарешті увійшла юна дівчина. Майже дівчинка. Зовсім ще дитятко. Вона лячно дивилась на професора й тремтіла.

Професор був певен ще в одній незворотній втраті для Космосу і, аби скоротити обтяжливу хвилину, почав повторювати:

— До старту лишається рівно шістдесят секунд...

«Зрозуміло, вона купить пляшку і висмокче її, ледь відірветься од Землі, — з ядучим сарказмом помислив він. — Адже це буде пляшка молока!»

Коли вона відповідала, голос її уривався від хвилювання:

— Я придбаю найдорожчу пляшку і візьму її з собою. Професора наче збудили од сплячки.

— Навіщо? Адже ви напевно...

— Ніколи! — зашарілась вона, стверджуючи його невисловлену гіпотезу. — Але я можу зустріти іншопланетну цивілізацію. А я не люблю з'являтися в гості з порожніми руками!..

Професор підвівся. Очі його зрадливо зволожились.

— Пречудово! — схвильовано мовив він юній дівчині, майже дівчинці, зовсім ще дитині.

Професор умочив перо у каламарик і червоним чорнилом поставив студентці «відмінно» з усіх дисциплін: астрофізики, астрохімії, астроботаніки, астрописання, астрамалювання і астрономії...

Коли вона збиралась покинути аудиторію, він розчулено мовив їй:

— До речі, завітайте увечері до мене в гості. Дякую заздалегідь!

Подорож ювілейна
Станіслав Лем

Опісля ювілейного бенкету, влаштованого завдяки безкорисливій допомозі професора Тарантоги, який невтомно носив із моєї ракети каністри з «Вудкою польською виборовою», деякі заздрісники поширили капосні чутки, ніби я запеклий шанувальник міцних напоїв і здійснюю свої подорожі лише для того, щоб на чужих планетах, далі від пильного контролю громадськості, віддаватися своєму негідному пороку. Як це не дивовижно, але спростувати таку безглазду обмову завше важче, ніж найрозумнішу теорію. Втім, я спробую все-таки викласти справжні події, хоч злі язики й ігнорують вірогідні факти.

Свою ювілейну — п'ятдесятку — подорож я здійснив на планету Тару в системі Володія. Природно, тут скрізь було запроваджено сухий закон, хоч жодного діла неможливо було вирішити без пляшки, від чого особливо страждали командировочні.

Планета була така крихітна, що мені довелось розшукувати її в найпотужніший мікроскоп. Зрозуміло, через свою мізерну масу Тара мала таку нікчемну атмосферну оболонку, що в ній спопелявся хіба що космічний пил. Всі інші предмети, що за своїми розмірами переважали головку найдрібнішої шпильки, без усіляких труднощів досягали її поверхні. Чи треба пояснювати, що в зв'язку з цими унікальними природними умовами планета щосекунди зазнавала страхітливих метеоритних бомбардувань? Руйнування були жахливі, офіри незчисленні, але ніхто з аборигенів і не гадав печалитись. Річ у тім, що якась страхова компанія знімала з усього живого молекулярні матриці, за якими миттєво відтворювали, здавалося б, непоправні втрати. Кожен з таранців без будь-якої шкоди для здоров'я гинув наймоторошнішим чином разів сто на добу.

Відтепер вам буде зрозуміло, яку слід мати непохитну мужність, щоб відмовитись від матрикації на час перебування на цій космічній каменебарці. І все ж такі сміливці знайшлися. Це були п'ять моїх співвітчизників, відряджених на Тару, які в інтересах справи під час матрикації замість себе підсунули по пляшці контрабандної горілки. Віднині вони мали необмежені запаси алкоголю, оскільки в міру знищення вмісту напій у пляшках негайно відтворювався.

— Пане Тихий, — коректно звернулися до мене герої, коли ми влаштувалися в місцевому готелі, — нех пан вшанує товариство. Компанія наша невсьлька, але бардzo повонжна. Нех пан зробить честь!

Я не знайшов пристойних причин для відмови моїм безстрашним співвітчизникам.

Химерно виглядала наша компанія, коли ми зібралися за столом. Герої занурилися в подушки, ватяні ковдри, перини й матраци, в яких грузнули дрібні уламки осколкових метеоритів. Мушу відзначити, що жоден з них навіть не подумав убратися в надійний космічний скафандр, який був здатен захистити хоча б від пострілів небесних тіл, завбільшки з квасолину: адже в скафандрі неможливо взятися до пиття. Проте якийсь пап хизувався в повному спорядженні середньовічного лицаря. Іржаві обладунки огидно скреготали й гrimіли за найменшим його рухом. Добре, що бракувало тут ще й строя водолаза-глибоководника!

Не встигли ми налити по одній, як стіну проломив страхітливий болід і вклав на місці двох із нас. Другим був я. Але оскільки я був здавна заматрикований, власна моя загибель минулась для мене безболісно, ніби я відключився, а тоді знову включився. Я оглянув товариство. На жаль, лицар, що скреготовав незмащеними обладунками, був живий-здоровий, натомість замість сусіди зліва височіла якась подоба кам'яного надгробка. Всі пляшки були цілі. Компанія сміливих земляків уже веселилась.

Не встиг я долити собі першу, як кілька разів підряд відключався і включався, на щастя, без фатальних наслідків для інших співтрапезників.

Стеля завалилась у той момент, коли доблесний лицар виголошував плутаний, як лабіrint, тост, намагаючись перекричати зойки, скрегіт, рипіння і брязкіт своїх обладунків. Під моторошними уламками стелі було поховано двоє. Другим був я. Коли я включився, невразливий лицар ще й досі звитяжив із власними обладунками, намагаючись викашкатися з плутаних закапелків свого тосту.

Нас сиділо лише двоє, коли впали стіни. Я відключився. Коли я знову виник край столу, цей покидьок-лицар бридким голосом горлав непристойних пісень, оглушливо барабанячи по своїх незле пом'ятих обладунках. На щастя, співи тривали недовго, бо під нами розверзлась безодня, і за хвилину я опинився сам на сам із п'ятьма повнісінькими пляшками.

Було б нерозумно з мого боку не скористатися такою рідкісною нагодою. Я підігнав свою ракету до руїн готелю й почав наповнювати горілкою численні каністри для пального. Пляшки слугували мені за невичерпне джерело. У той час, коли я спорожняв п'яту, перша вже знову наповнялась по вінця.

Ось, власне, ті події, які викликали безпідставні нарікання, пересуди й просто наклепи. Мене звинуватили навіть у тому, що, коли я прибув на Землю, більшість каністр виявилися порожні. Але ж не слід забувати, що я проносив їх на борт крізь щільний метеоритний град, а в мене лише десять пальців, щоб затуляти пробоїни. Окрім того, я страшенно поспішав, бо подорож з Тари до Сонячної системи триває аж десять відносних років. Про те, чим я займався протягом десятирічного ув'язнення в ракеті, я розповім якось іншим разом...

Сліди в часі **I.Росоховатський**

Здавалось, кривава рідина ось-ось розірве молекулярний натяг опуклого меніска й поллється через високі вінця келиха. Півлітрова пляшка агонізувала, випускаючи останній винний дух. З інтервалом у десять-дванадцять секунд із неї точились повільні рубінові слізози.

А він стояв поряд і з веселим подивом озирався навколо. Він шукав, куди поховати мертву і вже не потрібну склотару. Він був дослідником, і його завше захоплювало п'янливе відчуття ризикованого пошуку.

... Минуло тридцять п'ять років. Він знову був у цьому місті і в цьому домі. Далекий, невиразний спомин ворухнувся в звивинах його мозку. І раптом, простягаючи вперед руки, ніби скоряючись якісь невідомій магнетичній силі, він, мов лунатик, рушив до довгого ряду спарених секцій батарей парового опалення.

Пам'ять рук спрацювала зовсім автономно. Рукам не треба було надсилати з нейронного лабіринту мозку сигнали-спогади. Вони самі обережно пошаруділи за батареєю й видобули з тайника стару, зарослу пухнастим шаром багаторічного пилу пляшку. Там, де поверхні пляшок торкались його нервові пальці, пил зникав. Пляшка заблищала, заіскрилася сонячними променями, мов райдужна, сповнена життя оаза серед сірої мертвової пустелі.

Він тримав у руках пляшку, змужнілій і загартований у горнилі життя. Несподіваний здогад близнув сліпучим світлом: за тридцять п'ять років цеглина розсипалася б на порох, корозія пожерла б метал. А пляшка була як нова, готова до довгого й тривалого життя на благо людства!

Втім, її слід все ж ретельно дослідити, всебічно перевірити гіпотезу, піддати точному аналізу. Він напружив пам'ять, силкуючись пригадати, де б тут це можна зробити. І нарешті згадав. Потім дбайливо загорнув пляшку у вчоращену газету й пішов здавати її в гастроном. Від спокійної впевненості в повному торжестві наукової думки на серці було напрочуд легко.

Нормальна ненормальна людина

О.Абрамов та С.Абрамов

Це трапилося пізно ввечері. Раптом задеренчав дзвінок, і я відчинив двері. Переді мною стояла людина догори ногами і лівою п'яtkою натискувала на кнопку дзвінка.

— Тівирп! — лагідно всміхаючись, мовив дивовижний акробат.

Можливо, я б нічого не второпав, якби змалку не практикувався з друзями-школярами у вимові слів навиворіт. А так я одразу збагнув, що він сказав:

— Привіт!

Мені закортіло дати йому носаком по щелепі: ще ніколи хуліган не стояв переді мною у такій зручній позиції. Але я стримався, бо він поводився мирно.

— Проходьте, — запросив я і відступив убік.

— Юкяд, — сказав нічний гість, старанно витер руки об килимок і попростував на руках до вітальні.

— Почувайтесь як вдома, — кинув я традиційну фразу, оздоблену іронічною посмішкою.

Він ще раз подякував, підстрибнув на руках і вчепився ногами за люстру.

— Що ви робите? — заволав я. — Одірвете люстру і звернете собі шию! Хіба ви не знаєте якості роботи наших будівельників?

— У нас не краще, — втішив він мене все тією ж дзеркальною мовою. — Але якось обходимось. Звісно, певний ризик є, але дуже незначний.

Він, бачите, ще й заспокоює!

Отут я вже щиро пожалкував, що вчасно не дав йому по щелепі. Та про всяк випадок і далі удавав з себе привітного хазяїна.

— А звідки ж ви?

— З планети Ялмез, що разом із своїм жовтим світилом обертається в околицях Магелланової хмари.

— Виходить, ви — космічний мандрівник? — у моєму голосі бринів відвертий сарказм.

— Ага. — безтурботно озвався він таким влучним словом, що його й не треба було дзеркально перекладати.

— І довго ви, коли не секрет, торували міжзоряні путівці?

— Рівно п'ять хвилин. Бачите, наші космокулі транспортуються по скерованих гравітаційних каналах нуль-простору. Ми давно могли б завітати до вас. Але труднощі полягали у тому, щоб протягом подорожі перебудувати усі атоми тіла. Адже ваша планета збудована з антиречовини! Перша

спроба встановити з вами дружній контакт закінчилася трагічно — космокуля разом з астронавігатором аніглювала. Це сталося кілька десятків років тому...

— Знаю, — зупинив я антилюдину, — це так званий Тунгуський метеорит... Як ви подивитесь на те, щоб ознаменувати нашу історичну зустріч коньячком з кавою?

— Позитивно, — трохи соромлячись, пристав він на мою підступну пропозицію. — Кава — це чудово!

— Зачекайте хвилинку, я зараз приготую гідний такої нагоди прийом...

Я пішов на кухню, ввімкнув кавник і подався до телефону, що стояв у передпокої.

— Алло! Божевільня?

— Так, слухаємо вас.

— Тут до мене прийшов один ненормальний. Явний псих!

— А хто він? — поцікавилися з божевільні. — Тиглатпаласар, староіндійське божество чи, може, дірокол?

— Він — антилюдина з антисвіту Ялmez, що обертається навколо Магелланової хмари. Ясно? Міжзоряний вовк!

— А що він зараз поробляє?

— Гойдається у мене на люстрі униз головою.

— О, такого у нас ще не було! — зраділи на тому кінці дроту.

— От бачите...

— Ви й не уявляєте, який цінний внесок зробили в науку! Затримайте цього унікума — ми негайно їдемо.

Настрій мій покращав. Не кожному щастить отак зненацька зробити важливий крок у науковому поступі. З кавою і пляшкою «КС» я повернувся до вітальні.

— Знаєте, — мовив гість з антисвіту, — я не люблю запивати каву коньяком.

— Прекрасно! А я не люблю запивати коньяк кавою. Щось воно не те... Будьмо!

Він одним ковтком спорожнив чашку кави, смачно хукнув і сказав:

— Добре пішла! Хіба не чокнутий?

Отак ми й хилили — він каву, а я коньяк. Коли це знову сполошився дзвінок. Я відчинив двері і побачив двох статурних

санітарів.

— Буйний? — пошепки запитали вони.

— Та ні, — заспокоїв я. — Такий собі нормальний ненормальний типик...

Коли астронавігатора обережно зняли з люстри, він уже нетвердо тримався на руках. Ніжно підтримуючи психа за ноги, санітари повели його на вихід.

— Мене чекають ваші видатні особи? — все ж спромігся запитати міжзоряний вовк.

— Всі — видатні! Така у нас спеціалізація....

Я лишився один. У голові трохи шуміло, і я вирішив подихати свіжим повітрям. Вийшов. На подвір'ї нашого будинку стоять якась химерна куля.

«Невже привезли новий сміттєзбирник?» — подумав я і підійшов ближче, щоб роздивитися.

Ні, на сміттєзбирник не схоже. Крізь широко відкритий отвір я побачив крісло з поясами, як на літаку, і панель з численними кнопками. Сам не знаю, як опинився я в кулі і натиснув симпатичну зелену кнопку: у мене завжди був потяг до побутової техніки. Якщо це не сміттєзбирник, то, може, туалет оригінальної конструкції? Винахідники нині творять чудеса!

Аж тут отвір сам собою зачинився. Певно, хтось із сусідів пожартував. Я почав грюкати, та дарма. Отак грюкав хвилин п'ять, поки отвір знову не розсунувся.

Я вистромив голову і аж закляк — щойно була ніч, а настав день! Ясно світило сонечко. Прямо перед моїм носом тріпотів на вітерцю плакат:

! УМУЗОР ОП ІВОТАРБ ТІВИРП

А навколо вирувало живе людське море. Всі, як один, стовбчили на руках і аплодували мені ногами.

Оце вскочив... і куди? Аж на край Всесвіту...

Та нема лиха без добра: адже тут, на Ялмезі, конъяк йде за каву!

Мара

Феєрія кохання

Вільний переказ за О. Бердником

Світило променисте! Що ж це діється в ім'я твоє! Навіщо допускаєш такі страхіття? Чому терпиш мару на грудях землі! Людино! Коли очі й слух твої говоритимуть тобі очевидне, не вір їм, бо очевидність — то мати обману й мари.

Юнак заплющив очі, похитав головою. Що з ним? Мара...

Юнак схопив пляшку. З шийки у горло забулькали сонячні промені. Це надало йому Нових Сил. Він одігнав страшним зусиллям волі мару почуття, стрепенувся.

— Мара-кара! Мара-кара! Духи підземних надр!
Вибирайтеся з лон своїх! Мара-кара. Мара-кара!

Вона розплющила повіки, посміхнулася, потяглася і собі за сонцедаром.

— Це вони одривають людей від справжнього життя, закликаючи їх до пошуків мари, яку назвали істиною.

— А істина... Істина — мара. Слово, за яким нема нічого... Ми — Діти Сонця. Дітям під силу все! Тільки Людина з її Розумом вміє всотувати Сонячні Промені. Нічні хижаки чують до них відразу...

— Безумство й мара!

— Люди не знають Істини, бо схиляються перед марою розкоші. Зречемося речей!

— А тіло? Мара... Ти бачиш, яке воно нікчемне, як легко його знищити.

— То обман. То мара Розуму, який не бачить Глибин Буття.

— А може, в Любові Істина?

— Ма... ма... — белькотів він, дригнувши ногами.

Мара не зникла.

Дівчина-квітка поринула у марення.

— Що таке майя?

— Ілюзія, мара. Дуже глибоке поняття. Не привид, не галюцинація... а, як би тобі сказати... щось таке...

— А що ж тоді не майя?

— Східна філософія вважає, що все в фізичному світі — майя... Світ форм нереальний. Не майя лише одне — наш Безсмертний дух, Атман. Щось не таке...

— Мара злетіла... Дякую тобі за щастя зустрічі, коханий...

— Я мчав за марою... Я шукав у далеких краях, а відшукав — у сонячних променях... Дар Сонця надихає!

— Навколо мара, сон...

— Сон — мара. Треба жити понад привидами, слухати голос Світила. Чуєш?

— Чую, коханий. Помовч... Доковтуй промені!

Їм співав з усіх сфер стихій хорали хор елементів:

— Мара-кара, Мара-кана, Мара-фон, Мара-бу, Маракін, Мара-хуана...

Спляча красуня науково-фантастична казка для дітей, але дорослих Джанні Родарі

Питаєте, чи пам'ятаю я, як прокинулася Спляча Красуня? Ще б пак! Пречудово пам'ятаю.

Пригадую, висаджує двері до моого апартамента дивоглядний Товстун Пацці і волає:

— Він повертається! Вона чекає! Людство хвилюється!

Товстун Пацці завжди щось висаджує, трощить або ламає. Він має таку неймовірну вагу, що коли під нього підкласти пудову гирю, виймеш добре відштамповану сковорідку.

— Хто повертається? — запитав я.

— Я вважав, що ти людина з розумом і тому одразу збегнеш, — замість відповідати по суті мовив Пацці казна-що. — Ха! Недарма оголосили, що на церемонію дурнів не пускатимуть.

— Яку ще церемонію?

— Урочистої зустрічі, — відповів він.

— А куди не пускатимуть?

— До Сплячої Красуні.

— Виходить, опісля тисячолітніх міжзоряніх блукань повернувся її Суджений?

— Нарешті!

— Скільки ж це йому років?

— Молоденький, як сіцілійська оливка!

— Ясно: подіяли ефекти релятивного часу....

— Точно!

— Та чи прокинеться Спляча Красуня?

— У тому й питання! Адже за тисячу років хто її лишень не цілував, намагаючись пробудити. Найвродливіші красені над нею потіли. Та все марно!

— Безумовно, тут криється якась таємниця...

— Нарешті все з'ясується! — запевнив Пацці.

Він як у воду дивився. Ледь космічний Суджений приклався до жагучих вуст Сплячої Красуні, як вона в одне моменто прокинулася. Які вам ще подробиці? Невже не бачили по візору? А, не знаєте...

Секрето виявилося просте: відбиток губів такий же неповторний, як візерунки на пальцях. От, відправляючись в далекі мандри, Хлопець запрограмував Дівчину на свій індивідуальний малюнок губів. А тоді приспав її на тисячу років у Пантеоні Щастя і Кохання. Самі знаєте, нині це робиться запросто...

О, донна міа! Як це — до чого тут Пацці! Ви ж самі питали, чи пам'ятаю я, як прокинулася Спляча Красуня. Ще б пак! Чудово пам'ятаю. Пригадую, висаджує двері до моого апартаменте Товстун Пацці і волає...

Що, уже слухали А тоді —

Кінєць!

В ОКЕАНІ ТРИВОГІ НАДІЙ

Перегорнувши останню сторінку цієї книжки, із задоволенням констатуєш, що молодіжне видавництво подарувало читачам республіки дбайливо дібраний том кращих творів сучасних українських радянських письменників-фантастів. У ньому, як у дзеркалі, відбився непростий, часом болісний і суперечливий розвій популярного жанру в останні десятиліття.

Кажуть, яка епоха — такі й таланти, який час — таке й письмо. Сьогодення несе з собою рвійні вихори новацій і спалахи грозових блискавиць, повіви свіжого вітру і дошкульний град проблем. Усі ці зміни «погоди» на континентах нашого життя знаходять своє відображення і в літературі, в тому числі і на її фантастичних орбітах.

Нещодавно радянське видавництво «Мир» і американська книгофабрика «Едісон-Уеслі» видали спільну книгу «Наш дім — Земля». Її авторами стали вчені та космонавти різних країн. Відомий письменник-фантаст Рей Бредбері назвав цю книгу «псалтирем у фотографіях, сучасною біблією, очима людства, що споглядає неосяжну ниву, на якій зросло наше пізнання». А прославлений французький дослідник океанських глибин Землі Жак-Ів Кусто у передньому слові до книги зазначив: «Першопрохідців усіх часів вела вперед жадоба пізнання, прагнення бути першим, бажання відкрити нові простори людському генію... Наша планета — єдине ціле, кордони на ній штучні, а людська цивілізація — одна сім'я, один екіпаж на борту космічного корабля під назвою «Земля»... Доля цієї прекрасної і крихкої перлинини перебуває в наших руках, і ми маємо докласти всіх зусиль, щоб уберегти її».

Усвідомлення цього глобального і благородного надзвадання надихає письменників на написання творів, в яких тривожним подзвіном бринить турбота про долю великого дому людства. Тема екологічного захисту планети, відвернення ядерної загрози, що дамокловим мечем нависла над усім тлінним і нетлінним світом Землі, є провідною як у зарубіжній, так і в радянській фантастиці, в тому числі й українській. окремі її аспекти висвітлюються і в оповіданнях, представлених у цьому збірнику.

Невід'ємною рисою фантастики є показ одвічного прагнення людини до пізнання навколишнього світу. Він, цей світ, ще далеко не повністю вивчений, ще багато на

планеті «білих плям». Про космічні безодні годі й казати! Отут і стає в пригоді нестримна думка фантастики, що, немов потужний промінь, осяває найглухіші закутні безмежного Всесвіту, бо найперша її функція — стирати «ікси» невідомості на карті пізнання. Досягається це, безумовно, сuto індивідуальними методами. На шальки терезів кладеться і багаж ерудиції, і широчінь думки, і, звичайно ж, глибина таланту письменника.

Всotуючи цілющі соки соціальних і наукових ідей, прогресивна фантастика не перестає бути насамперед мистецтвом мрії задля того, щоб створити цілісну картину прийдешнього світу, котрий природно й органічно вплітається в наше повсякденне буття, але за який треба боротися, який треба відстоювати, аби він став реальністю.

В свою чергу фантастика подарувала людству чимало технічних рішень і винаходів, передбачень і прогнозів розвитку науки. Але погоду на полігонах фантастики робить не стільки науково-технічний прогрес, скільки прогрес соціальний. Тому гармонійне й збалансоване поєднання науково-технічної і соціальної фантазії є вельми важливим і, можна сказати, неодмінним для плугатарів фантастичної ниви.

Фантастика — це не полігон для всіляких вигадок, а лабораторія науково-художнього діалектичного мислення. Людина пізнає себе, вдивляючись, як у дзеркало, в іншу людину. Тому висвітлюючи то з минулого, то з далекого майбутнього сьогоднішній лик людини і світу, в якому вона живе, фантастика здатна досягати виняткової образності і концентрації думки. Але ще раз зазначимо, фантастика — це не можливість вигадувати, це — спосіб думати.

Безумовно, що фантастика має бути фантастичною, але за всіма «вигадками» не повинно губитися головне — людина. Помилуються ті, хто з добрих намірів чи за браком таланту насичують свої твори всіляким технічним реквізитом, колонауковими гіпотезами. Читач все одно у цій копиці шукатиме людину, шукатиме себе. Читач вслушатиметься не в подихи плазмових двигунів і не в «шелест» надпростору, а в людську душу. Він думатиме про людські турботи і сподівання.

Сучасна фантастика успішно поєднує можливості безлічі жанрів — від стриманої оповіді про «долю фантастичного відкриття» до психологічної новели, від політичного памфлету до філософської драми, від казки-феєрії до сатиричного жарту-оповідання, від гумору до вершин розвитку сучасної наукової думки.

І весь цей фантастичний жанровий інструментарій є сьогодні в арсеналі української фантастики. Романне світобачення Валерія Шевчука, віра в торжество

гуманізму і невмирущість людини Олеся Бердника, точна психологічна філософічність Олександра Тесленка, фантастичний реалізм Віктора Савченка, глибоке народне коріння Олександра Шарварка, поезія таємниці Андрія Дмитрука, екологічна проблематика Наталі Околітенко й еволюційні метаморфози Ігоря Росоховатського, фантастичний гумор Станіслава Павловського, Сергія Кисельова, Юрія Прокопенка та Юрія Ячейкіна — це неповний перелік усіх тих, хто плідно працює на ниві української фантастики.

... Пливе наша Земля через моря й океани часу — загадкового і непокірного, умовного і невблаганного, багатогранного і сповненого потаємного змісту. Що чекає нас на цьому шляху?

Олександр ЄМЧЕНКО.

ПРО АВТОРІВ

БЕРДНИК Олесь народився 1927 року на Миколаївщині. Закінчив театральну студію при Київському театрі імені І. Франка. Працював у різних театрах України. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Поза часом і простором», «За чарівною квіткою», «Привид іде по Землі», «Діти безмежжя», «Чаша Амріти», «Зоряний корсар», «Хто ти?», «Вогнесміх», «Лабіrint Mіnotavra» та ін.

БЕРЕЖНИЙ Василь народився 1918 року на Чернігівщині. Закінчив у Харкові Український технікум журналістики та Київський державний університет. Працював у редакціях газети «Молодь України», журналів «Дніпро», «Вітчизна», «Україна». Автор книжок «У зоряні світи», «Голуба планета», «У промінні двох сонць», «Повітряна лінза», «По спіралі часу», «Космічний Гольфстрім», «Лабіrint» та ін. Помер 1988 року.

ГАЙДАМАКА Наталя народилася 1952 року на Київщині. Закінчила Київський державний університет. Працює в редакції журналу «Україна». Автор книжки «Позначена блискавицею».

ДМИТРУК Андрій народився 1947 року в місті Києві. Закінчив Всесоюзний державний інститут кінематографії. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Велика місія цивілізаторів», «Аурентина», «Ночь молодого місяця», «Морская pena», «Ветви большого дома» та ін.

КОНОТОПЕЦЬ Наталя народилася 1947 року на Волині. Закінчила Київський державний університет. Працювала інженером відділу акліматизації Центрального ботанічного саду АН УРСР. Нині — інженер кафедри біології Київського державного університету. Автор книжок «Микола Кащенко», «Відпочинок на Ортені» та ін.

ОКОЛІТЕНКО Наталя народилася 1939 року в місті Києві. Закінчила Київський державний університет. Працювала в редакції журналу «Україна». Нині на творчій роботі. Автор книжок «Інтеграл Піфагора», «Сніжні ягоди», «Велика річка», «Місяць активного сонця», «Найкоротша ніч року», «Казка про синього птaha», «Годинник життя», «Таємниця пентагори».

ПАГУТЯК Галина народилася 1958 року на Львівщині. Закінчила Київський державний університет. Працювала вчителем української мови та літератури, науковим співробітником Дрогобицького краєзнавчого музею. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Діти», «Господар» та ін. Лауреат обласної комсомольської премії імені О. Бойченка.

ПАНАСЕНКО Леонід народився 1949 року на Волині. Закінчив Київський державний університет. Працював редактором видавництва «Промінь». Нині на творчій роботі. Автор книжок «Майстерня для безсмертних», «Сентябрь — это навсегда», «Садовники Сонця», «Тайна Ржавых, или Приключения Удивленыша» та ін. Лауреат обласної комсомольської премії імені Г. І. Петровського.

РОМАНЧУК Олег народився 1951 року в місті Кам'янка-Бузька Львівської області. Закінчив Львівський державний університет. Працював науковим співробітником Інституту прикладних проблем механіки і математики АН УРСР, нині — старший редактор видавництва «Каменяр». Автор книжок «Таємниця жовтої валізи», «Зоряний кристал», «Право на істину».

РОСОХОВАТСЬКИЙ Ігор народився 1929 року на Черкащині. Закінчив Київський педінститут. Працював у редакціях газет «Зірка», «Шлях до комунізму», «Юний ленинець». Нині на творчій роботі. Автор книжок «Загадка акули», «Стрілки годинника», «Виток истории», «Справа командора», «Гость», «Зворотний зв'язок», «Можливість відповіді» та ін.

РЯБЧУК Микола народився 1953 року в місті Луцьку. Закінчив Львівський політехнічний інститут. Працює в редакції журналу «Всесвіт». Автор книжки «Потреба слова».

САВЧЕНКО Віктор народився 1938 року в місті Вознесенську Миколаївської області. Закінчив Дніпропетровський металургійний інститут. Кандидат хімічних наук. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Тривожний крик папуги», «Консульська вежа», «Ночівля в карбоні», «Тільки мить» та ін.

ТЕСЛЕНКО Олександр народився 1949 року в місті Донецьку. Закінчив Київський медінститут. Працював лікарем. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Дозвольте народитися», «Кут паралельності», «Испытание добром», «Викривлений простір», «Дъондюранг», «Кам'яне яйце».

ШАРВАРОК Олександр народився 1944 року на Київщині. Закінчив Київський державний університет. Працював відповідальним секретарем районної газети «Барішівські вісті». Нині — завідуючий відділом газети «Літературна Україна». Автор книжок «Міра вогню», «Тиждень райцентр», «Перевесло із маминих рук», «Піщаний зодіак» та ін.

ШЕВЧУК Валерій народився 1939 року в місті Житомирі. Закінчив Київський державний університет. Нині на творчій роботі. Автор книжок «Серед тижня», «Набережна, 12», «Вечір святої осені», «Крик півня на світанку», «На полі смиренному», «Три листки за вікном» та ін. Лауреат Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка.

КИСЕЛЬОВ Сергій народився 1954 року в місті Києві. Закінчив Київський педінститут. Працював в редакції журналу «Людина і світ». Нині — власний кореспондент «Літературной газеты». Автор книжок «Майстри часу», «Там, на Землі» та ін.

ЛІТНЕВСЬКИЙ Геннадій народився 1951 року в місті Іртиську Казахської РСР. Закінчив Запорізький педінститут. Працював в редакціях газети «Комсомолець Запоріжжя», журналу «Перець». Автор книжок «Листи до запитання», «Літо» та ін. Трагічно загинув 1989 року.

ПАВЛОВСЬКИЙ Станіслав народився 1946 року на Кіровоградщині. Закінчив Київський державний університет. Працює завідуючим редакцією сучасної прози та першої книжки прози видавництва «Молодь». Автор книжок «Чиста вода з Бугу», «Бути цього не може», «Бронтозаври на випасі».

ПРОКОПЕНКО Юрій народився 1937 року в місті Дніпропетровську. Закінчив Київський державний університет. Головний редактор журналу «Перець». Автор книжок «Азбука слави», «Детектив про детектив», «Помилка агента», «Король на хвилину», «Аварійна ситуація», «Зустріч з Прибульцем» та ін.

ЯЧЕЙКІН Юрій народився 1933 року в місті Свердловську. Закінчив Київський державний університет. Працював у редакціях журналів «Перець», «Вітчизна», «Дніпро». Нині на творчій роботі Автор книжок «Дивовижні пригоди капітана Небрехи», «Мої і чужі таємниці», «Мемуари пророка Самуїла», «Важко бути відомим», «Гості із греків», «Агент византійської захисти» та ін.

ЗМІСТ

ФАНТАСТИКА

ОЛЕСЬ БЕРДНИК

Дві безодні

Хор елементів

ВАСИЛЬ БЕРЕЖНИЙ

Міжпланетний смерч

НАТАЛЯ ГАЙДАМАКА

Полонянка

АНДРІЙ ДМИТРУК

Форміка

НАТАЛЯ КОНТОПЕЦЬ

Додому

НАТАЛЯ ОКОЛІТЕНКО

Дар Оріона

ГАЛИНА ПАГУТЯК

Видіння Орфея

ЛЕОНІД ПАНАСЕНКО

Переможеному — лаври

ОЛЕГ РОМАНЧУК

Зоряна симфонія

«Право» на істину

ІГОР РОСОХОВАТСЬКИЙ

Думка
Яким ти повернешся?

МИКОЛА РЯБЧУК
Житло

ВІКТОР САВЧЕНКО
Гостинець для президента
Листи з «пекла»

ОЛЕКСАНДР ТЕСЛЕНКО
Іронічний диптих
Колесо

ОЛЕКСАНДР ШАРВАРОК
Кров для безсмертних

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК
Казка для малого листоноші
Поглинач запахів
Смуга нещасть

ГУМОРИСТИЧНА ФАНТАСТИКА

СЕРГІЙ КИСЕЛЬОВ
Три записи

ГЕННАДІЙ ЛІТНЕВСЬКИЙ
Попереду — вічність

СТАНІСЛАВ ПАВЛОВСЬКИЙ
Домашні капці
Дивний гість
Сила колективу

ЮРІЙ ПРОКОПЕНКО
Помилка агента

**Жіноча логіка
Ностальгія**

ЮРІЙ ЯЧЕЙКІН
Химери зеленого змія. *Пародії*

В океані тривог і надій. Олександр Ємченко

Довідки про авторів

Примітки

1

© Видавництво «Дніпро», 1988

2

© Наталя Гайдамака, 1990

3

© Видавництво «Молодь», 1985

4

Форміка— мураха (лат.).

5

© «Знання та праця», 1977. № 9

6

© «Знання та праця», 1986. № 8

© Видавництво «Молодь», 1989

8

© «Ранок», 1989. № 8

© Видавництво «Каменяр», 1979

10

© Видавництво «Каменяр», 1979

© Видавництво «Молодь», 1981

12

© Видавництво «Молодь», 1985

13

© Видавництво «Молодь», 1985

© Видавництво «Веселка», 1984

15

© Видавництво «Веселка», 1984

© Видавництво «Радянський письменник», 1984

© Видавництво «Радянський письменник», 1988

© Видавництво «Веселка», 1988

19

© «Україна», 1984. № 6

20

© «Ранок», 1984. № 8

21

© Видавництво «Веселка», 1988

22

© Сергій Кисельов, 1990

23

© Видавництво «Молодь», 1986

© Видавництво «Радянський письменник», 1987

25

© Видавництво «Радянський письменник», 1987

© Видавництво «Радянський письменник», 1987

27

© Видавництво «Радянський письменник», 1977

© Видавництво «Радянський письменник», 1977

© Видавництво «Радянський письменник», 1977

30

© Юрій Ячейкін, 1990